

अहंम

चन्द्रकुलाम्बरनिशाकर श्री शान्तिसूरिसङ्कलित स्वोपज्ञवृत्तिसमेत

धार्म रत्नाप्रकरण

श्री आराधनाभवन-जैनसंघ (दादर मुम्बई) ज्ञानद्रव्यसाहाय्येन प्रकाशितम्

पुनर्मुद्रण प्रकाशक

दिव्य दर्शन ट्रस्ट

C/o. कुमारपाल वि शाह
६८, गुलालवाडी, मुंबई-४००००४.

वि. सं. २०३८
वीर सं. २५०८

मूल्यम् १२-०० रूप्यकाः

प्रतयः ५००

शुद्धिसूचा

पृष्ठ	पंक्ति	अशुद्धं	शुद्धं	पृष्ठ	पंक्ति	अशुद्धं	शुद्धं
६/	४०	मन्दिरः	मन्दिरे	२९	२	नाणाद्विधोनि	नाणाद्विधोनि
८/	१०	तथाप्यामदोष	तथाप्यामदोष	३०	३	वदित्यपेर्गः	वदित्यपेर्गः
	२६	कुमम	कुमुम		२२	हिपाग	हिप्पाक
९/	१०	मथवायस्स	सत्यवाहम्म		२७	यं द्युयं च	कण्ठद्वयं च
११	४	कहियपुव्युत्तं	कहियं पुव्युत्तं	३३	१९	काटकादि	काटिकादि
१२	४०	व्यावृत्तं	व्यावृत्तं	३४	६	आधार	आयर
	४१	सत्य	सत्या.	३६	३४	सुखादेहि	सुखादेहि
	४९	ध्यातं	ध्याने		३५	उरमुको	उरमुको
१३	३४	सुन्दा	सुण्हा	३७	१३	कुगाहमादेहि	कुगाहमादेहि
	३६	तेमि	तामि	३८	४०	पमदिग्नोऽप्येको	मदिग्नोऽप्येको
१६	२९	परोपर	परोप्पर	४०	१६	मो	मा
	३२	जे विषाओ	जेविषाओ		१९	चेनि	येनि
१९	६	अन्तरोक्ते	अनन्तरोक्ते		३९	दूप	दूमप
	१६	आयममाणे	आयमममाणे		४१	पांचमप	पांचमप
	२४	सग्गाह	सग्गाहं		३२	माधारण	माधारण
	२७	जयंति	जयंति	४१	४०	धगयं	धगियं
२०	३४	अणुद्वियम	अणुद्वियम	४२	१९	व्यापारताभि	व्यापारिताभि
२२	१९	वराहनामद्ग	वराहनामद्ग	४५	७	व्यवशाब्दा	व्यवशान्या
२३	३९	सत्यपओगेण	सत्यपओगेण		२०	अणुद्वियं	अणुद्वियं
२४	९	अट्टवमट्टा	अट्टवमट्टा		३०	पडिमा घरभूय-	पडिमाघरभूय
	३८	जोगस्स	जोगस्स	४६	२२	ननु	न तु
२६	२०	नारी	नारी		३०	विन्द्यामम्	विन्द्यामाम्
	३२	नामिन्ने	नामिन्ने		३७	माधायन्	माधायन्

धर्मरत्नप्रकरणविषयानुक्रमः

गाथा	विषयः	पत्राङ्कः	गाथा	विषयः	पत्राङ्कः
०	टीकाकारमहत्वाचरणादि	१	१०	प्रकृतिसौम्य इति तृतीयगुणस्वरूपम्	५
१	नमस्कारप्रयोजनादि	१		तदुपरि अनेपिज्ञानम्	५
२	मनुजत्वमद्वैतयोर्दुर्लभत्वम्	२	११	लोकप्रिय इति चतुर्थगुणस्वरूपम्	६
३	धर्मरत्नदुर्लभत्वे दृष्टान्तयोजना	२		तदुपरि सुजातसंविधानकम्	६
४	एकविंशतिगुणयुक्तस्वत्प्राप्तियोग्यः	२	१२	अहं इति पञ्चमगुणस्वरूपम्	७
॥ प्रथमवाच्यस्य विषयोपक्रमः ॥			१३	भीरुरिति षष्ठगुणस्वरूपम्	७
५-७	एकविंशतिगुणानां नामानि	२		तदुपरि सुलसदृष्टान्तम्	७
८	अशुद्ध इति प्रथमगुणस्वरूपम्	३	१४	अगठ इति सप्तमगुणस्वरूपम्	८
	तदुपरि नारदपर्वतयोरुदाहरणम्	३	१५	सुदामिण्य इत्यष्टमगुणस्वरूपम्	८
९	रूपवदिति द्वितीयगुणस्वरूपम्	५		तदुपरि धुल्लककुमाराद्यानम्	८
			१६	लज्जालुरिति नवमगुणस्वरूपम्	९

गाथा	विषयः	पत्राङ्कः	गाथा	विषयः	पत्राङ्कः
तदुपरि चण्डरुद्रशिष्योदाहरणम्	..	९	भावार्थकथनम्	..	२४
१७ दयालुरिति दशमगुणस्वरूपम्	..	१०	रुचिविषये यशोऽभिधेयस्य निदर्शनम्	..	२५
तदुपरि धर्मरुचिवृत्तान्तम्	..	१०	४७ तुर्ये चतुर्धा ऋजुव्यवहारस्वरूपम्	..	२६
१८ मध्यस्थसौम्यदृष्टिरित्येकादशगुणस्वरूपम्	..	१०	४८ एतस्यैव विषये षोडशगुणानां	..	२६
तदुपरि सोमवसुचरितम्	..	१०	ऋजुव्यवहारे धर्मनन्दनोदाहरणम्	..	२६
१९ गुणराग इति द्वादशगुणस्वरूपम्	..	११	४९ पञ्चमे चतुर्धा गुरुशुश्रूषोपदर्शनम्	..	२७
२० सत्कथ इति त्रयोदशगुणस्वरूपम्	..	१२	५० सेवा १ कारण २ रूपाद्यभेदद्वयस्वरूपम्	..	२७
२१ सुपक्ष इति चतुर्दशगुणस्वरूपम्	..	१३	५१ औपधादिसंपादन ३ भावा ४ व्यतृती-	..	२७
तदुपरि प्रभाकरवृत्तम्	..	१३	यचतुर्यभेदस्वरूपम्	..	२७
२२ सुदीर्घदर्शीति पञ्चदशगुणस्वरूपम्	..	१३	तदुपरि सप्रतिमहाराजनिदर्शनम्	..	२८
तदुपरि धनश्रेष्ठज्ञातम्	..	१३	५२ पष्टे पङ्क्तिप्रवचनकुशलोपदर्शनम्	..	२९
२३ विरोपज्ञ इति षोडशगुणस्वरूपम्	..	१४	५३-५४ सूत्र १ अर्थ २ उत्सर्ग ३ अपवाद ४ भाव-	..	२९
२४ वृद्धानुग इति सप्तदशगुणस्वरूपम्	..	१४	५ व्यवहार ६ रूपपङ्क्तिकुशलस्य स्वरूपनिरूपणम्	२९	२९
तदुपरि मन्त्रिवृत्तान्तम्	..	१४	तदुपरि पञ्चशेखरभूपोदाहरणम्	..	३०
२५ विनय इत्यष्टादशगुणस्वरूपम्	..	१४	५३ प्रस्तुतार्थोपसंहारः	..	३०
तदुपरि फलसालाप्यानम्	..	१५	५६ अन्येषां भावश्रावकलक्षणानां	..	३०
२६ कृतज्ञ इत्येकादशगुणस्वरूपम्	..	१५	५७-५९ एतेषां सप्तदशनामानि	..	३१
तदुपरि भीमोदाहरणम्	..	१५	६० स्त्रीति प्रथमभेदस्वरूपम्	..	३१
२७ परहितार्थकारीति विंशतितमगुणस्वरूपम्	..	१६	६१ इन्द्रिय इति द्वितीयभेदस्वरूपम्	..	३१
तदुपरि विजयश्रेष्ठिवृत्तान्तम्	..	१६	६२ अर्थ इति तृतीयभेदस्वरूपम्	..	३१
२८ लब्धवल्लभ इत्येकविंशगुणस्वरूपम्	..	२७	६३ ससार इति तुर्यभेदस्वरूपम्	..	३२
तदुपरि आर्यरक्षितज्ञातम्	..	२७	६४ विषय इति पञ्चमभेदस्वरूपम्	..	३२
२९ प्रस्तुतोपसंहारेण प्रकरणार्थनिगमनम्	..	२७	६५ आरम्भ इति षष्ठ्यभेदस्वरूपम्	..	३२
३० त्रिधा धर्माधिकारिणः चिन्तनम्	..	२८	६६ गेह इति सप्तमभेदस्वरूपम्	..	३२
३१ धर्माधिना गुणार्जनादि	..	२८	६७ दर्शनमित्यष्टमभेदस्वरूपम्	..	३३
तदुपरि प्रमाणाख्यानम्	..	२८	६८ गडुरिकाप्रवाह इति नवमभेदस्वरूपम्	..	३३
३२ एतद्गुणौघे मति भावश्रावकत्वादि	..	२९	तदुपरि विप्रोदाहरणम्	..	३३
॥ द्वितीयवाच्यस्य विषयोपक्रमः ॥			६९ आगमपुरस्सर प्रवृत्तिरिति दशमभेदस्वरूपम्	..	३३
३३ भावश्रावकस्य पङ्क्तिनामानि	..	२९	७० यथाशक्ति दानादिप्रवर्तनमित्येकादशभेदस्वरूपम्	..	३४
३४ तेष्वष्टौ चतुर्धा कृतवतर्कमोपदर्शनम्	..	२९	७१ विहिक इति द्वादशभेदस्वरूपम्	..	३४
३५ आकर्णन १ ज्ञानाख्य २ आद्यभेदद्वयस्वरूपम्	..	२९	चित्तामणिमिव क्रियादुर्लभावे जयदेवस्य	..	३४
३६ ग्रहण ३ प्रतिसेवना ४ रूपतृतीयचतुर्थभेदस्वरूपम्	..	२०	क्रियाकरणविहिकत्वे दत्तनैगमस्य चोदाहरणम्	..	३४
आतङ्गसंगे आरोग्यद्विजज्ञातम्	..	२१	७२ अरक्तद्विष्ट इति त्रयोदशभेदस्वरूपम्	..	३५
३७-३८ द्वितीये पङ्क्तिशरीलवस्वरूपम्	..	२१	७३ मध्यस्थ इति चतुर्दशभेदस्वरूपम्	..	३७
३८-४१ अनायतन १ परगृहप्रवेश २ उद्भटवेप-	..	२१	७४ अमस्वन्द इति पञ्चदशभेदस्वरूपम्	..	३७
३ सविकावचन ४ बालक्रीडा ५ पर-	..	२१	७५ परार्थकामोपभोगीति षोडशभेदस्वरूपम्	..	३७
पवचन ६ वर्जनरूपपङ्क्तिशरीलस्य स्वरूपपरिभाषना	२२	२३	७६ वेद्येवेत्यादि सप्तदशभेदस्वरूपम्	..	३७
परुषभाषणे महाशतकसविधानकम्	..	२३	तदुपरि वसुश्रेष्ठिसुतसिद्धोदाहरणम्	..	३७
४२ तृतीयलक्षणसंबन्धोपदर्शनम्	..	२४	७७ भावश्रावकलक्षणोपसंहारेण भावसाधुसंबन्धोपदर्शनम्	३८	३८
४३ तस्यैव लक्षणस्य पञ्चभेदोपदर्शनम्	..	२४	॥ तृतीयवाच्यस्य विषयोपक्रमः ॥		
४४-४६ स्वाध्याय १ करण २ विनय ३ अन-	..	२४	७८-७९ सप्तधा भावसाधुलिङ्गनामानि	..	३८
भिनिवेश ४ रुचि ५ रूपगुणपञ्चकस्य	..	२४	८० सकलमार्गानुसारिणीक्रियेति प्रथमलिङ्गस्वरूपम्	३८	३८

गाथा	विषयः	पत्राङ्कः	गाथा	विषयः	पत्राङ्कः
८१-८५	सविभ्रगीनार्थाचरितोपदर्शनादि	३०	१०६	गुर्वाभारावलमिति मन्त्रमल्लिङ्गस्वरूपम्	५१
८५-८८	सुखशीलशार्त्तार्थस्याप्रमाणत्वम्	३१	१०७	गुरुतुल्यतामादि	५२
८९	द्विविधमागमनुसरतो भाववर्तिष्वथ प्रथमलिङ्गनिगमन	४१	१०८	गुरुतुल्यतामा यागिनो द्वौपः	५२
९०	श्रद्धा प्रवरा धर्म इति समेदद्वितीयलिङ्गोपदर्शनम्	८१		तदुपरि शयनसंविधानम्	५२
९१	विधिसंवेति प्रथममेदस्वरूपम्	४१	१०९	गुर्वाभारावितिः प्रमंदा	५२
९२-९३	तदुपरि दृष्टान्तदार्ष्टान्तिकयोजना	४१	११०	गुणवान् गुरुः सैरनीय इत्यादि	५३
९४	अनृत्तिरिति द्वितीयमेदस्वरूपम्	४२	१११-११२	प्रमादिभूतगुणगुणगुर्वाभाराविति	५३
९५-१०३	शुद्धदेशनेति तृतीयमेदस्वरूपम्	४२		तदुपरि शैलसंगर्भकथानकम्	५३
१०४	मूलितपरिशुद्धिरिति चतुर्थमेदस्वरूपम्	४५	११३	गुरुतुल्यमानेन गुणोपदर्शनम्	५४
१०५	द्वितीयलिङ्गोपमंहारेण प्रज्ञापनीयमिति		११४	एतद्विषयं द्वौपेक्षावनम्	५६
	तृतीयलिङ्गसंवेदनम्	८५	११५	प्रमादिनशारित्रप्रापने बह्वङ्गुलीलादिष्वपम्	५६
१०६-१०९	प्रज्ञापनीयत्वमिति तृतीयलिङ्गस्वरूपम्	४५	११६	एतदुपदेशकम्	५६
११०-११८	क्रियारूपप्रमाद इति चतुर्थलिङ्गस्वरूपम्	४६	११७	गुणप्रज्ञाविरिणोऽनर्थदर्शनम्	५७
११५-११७	शक्त्यानुष्ठानारम्भ इति पञ्चमलिङ्गस्वरूपम्	४८	११८	गुणाधिकशिक्षेण गुणवैजायर्जनम्	५७
	तदुपरि शायमहागिरिदृष्टान्तम्	८८	११९	भाषया गुणिल्लोपमंहारेण तत्कालोदर्शनम्	५७
११८	विशेषतः शक्त्यानुष्ठानपरिभाषना	४९	१२०	एकचित्तनिगुणसमेत आत्मनोपमं प्रवृत्तौ	५७
११९	अशक्त्यारम्भादि	४९	१२१	प्राप्त्यर्थप्रमंसा	५७
	तदुपरि शिवभूतिचरितम्	४९	१२२-१२३	प्रवृत्तप्रमाणार्थानुवादपूर्वप्रयोजनोपमहागति	५८
१२०	गुणानुराग इति षष्ठलिङ्गस्वरूपम्	५०	१२४	नास्त्रार्थपरिज्ञानस्यानन्तरकलोपदर्शनम्	५८
१२१-१२२	गुणानुरागस्य लिङ्गादि	५०	१२५	एतस्यैव पञ्चपरकालप्रदर्शनम्	५८
१२३-१२४	प्रकारान्तरेण गुणानुरागस्य लक्षणादि	५१		ग्रन्थसमाप्तिः	५८
१२५	गुणानुरागस्य कलोपदर्शनम्	५१		प्रकरणवृत्तिवारप्रशस्तिः	५८

धर्मरत्नप्रकरणम् ।

सिद्धं सर्वज्ञमानस्य वक्ष्ये संक्षेपतः स्फुटम् । विवृत्तिं धर्मरत्नस्य मन्दबुद्धिप्रबुद्धये ॥ १ ॥

इह हि हेयोपादेयादिपदार्थपरिज्ञानशालिना विज्ञातासारसंसारपापरावारपतितजन्तुसन्तानानवरतदुःखसन्तापेन जन्मजरामरणरोगशोकादिदुःखदौर्गत्यातिपीडितेन भव्यजन्तुना स्वर्गापवर्गाद्रिसुखश्रीसंपादनावन्ध्यनिबन्धनं जिनधर्ममहारत्नमुपादातुमुचितम् । तदुपादानोपायश्च गुरुपदेशमन्तरेण नावबुध्यते । न चानुपायप्रवृत्तानामभीष्टसिद्धिः । इत्यतः कारुण्यपुण्यचेतस्तया धर्मार्थिनां धर्मापादानपालनोपदेशं दातुकामः प्रकरणकारः शिष्टमार्गानुगामितया पूर्वं तावदिष्टदेवतानमस्कारादिप्रतिपादनाय गाथामाह—

नमिऊण सयलगुणरयणकुलहरं विमलकेवलं वीरं । धम्मरयणत्थिआणं जणाण वियरेमि उवएसं ॥१॥

इह पूर्वार्द्धेनेष्टदेवतानमस्कारद्वारेण विघ्नविनायकोपशान्तये मङ्गलमुक्तमुत्तरार्द्धेन चाभिधेयमिति । संवन्धप्रयोजने च सामर्थ्यगम्ये । तथा हि—संवन्धस्तावदुपायोपेयलक्षणः, साध्यसाधनलक्षणो वा । तत्र प्रकरणमुपायः साधनं वा । साध्यमुपेयं वा, प्रकरणार्थपरिज्ञानमिति । प्रयोजनं पुनः द्विविधम्, कर्तुः श्रोतुश्च । पुनरनन्तरपरम्परभेदादेकैकं द्विधा । तत्रानन्तरं कर्तुः सत्त्वानुग्रहः, श्रोतुः प्रकरणार्थपरिज्ञानम् । परम्परमुभयोरप्यपवर्गप्राप्तिरिति । साप्रतं व्याख्या विधीयते । तत्र चायं विधिः—“संहिता च पदं चैव पदार्थं पदविग्रहः । चालना प्रत्यवस्थानं व्याख्या तन्त्रस्य पद्धिः ॥१॥” तत्रास्खलितादिगुणोपेतसूत्रोच्चारणं संहिता, सा च व्यक्तैव । पदानि संस्कृतभाषया । नत्वा सकलगुणरत्नकुलगृहं विमलकेवलं वीरं धर्मरत्नार्थिनां जनानां वितरामि उपदेशमिति । पदार्थस्तु ‘नत्वा’ प्रणम्य सकलानि समस्तानि यानि रत्नानि तेषां कुलगृहमुत्पत्तिस्थानम् । यो भगवान् वीरस्तम् । इह यद्यपि गुणा वस्तुधर्माः शुभाशुभस्वरूपा अप्यभिधीयन्ते, तथापि शुभा एव प्रत्येतव्याः, इतरेषां रत्नत्वानुपपत्तेः । तथा हि—“जातौ जातौ यदुत्कृष्टं रत्नं निगद्यते हि तत् । इत्येवं सुधियः प्राहुर्निर्विसंवादमुत्तमाः ॥ १ ॥” विमलं ज्ञानावारककर्माणुसंपर्कविकलम्, केवलं केवलज्ञानं यस्य तम् । कर्मविदारणात्तपसा विराजनाद्वैवीर्ययुक्तत्वाच्च जगति यो वीर इति ख्यातस्तम् । यतोऽवाचि—“विदारयति यत्कर्म तपसा च विराजते । तपोवीर्येण युक्तश्च तस्माद्वीर इति स्मृतः ॥ १ ॥” तथा दुर्गतौ पततः प्राणिनो धारयतीति धर्मः । उक्तं च—“पततो दुर्गतौ यस्मात्सम्यगाचरितो भवात् । प्राणिनो धारयत्येष तस्माद्धर्म इति स्मृतः ॥ १ ॥” स एवाशेषानर्थविघातहेतुत्वात् कल्याणकशपकरणत्वाच्च रत्नम्, तदर्थयन्ति मृगयन्ते ये ते धर्मरत्नार्थिनस्तेभ्यः ‘जनेभ्यः’ लोकेभ्यो ‘वितरामि’ प्रयच्छामि । उपदिश्यत इत्युपदेशो हितप्रवृत्तिहेतुवचनप्रपञ्चत्वमिति । वीरं वर्त्तमानतीर्थाधिनाथं नत्वा धर्मार्थिजनेभ्य उपदेशं वितरामीति पदघटना । भावार्थः पुनरयम्—नत्वेति पूर्वकालाभिधायिनाऽऽक्षिप्तोत्तरकालक्रियेण स्याद्वादशार्दूलनादसंवादिना पदेनैकान्तनित्यक्षणिकवस्तुवादिमृगयोर्मुखवन्धो व्यधायि । तस्माच्चैकान्तनित्यः क्षणिको वा कर्त्ता क्रियाद्वयं कर्तुमीशो भवति, क्रियाभेदे कर्त्तृभेदात् । ततो द्वितीयक्रियाक्षणे कर्तुरनित्यत्वाभावप्रसङ्गाभ्यां द्वयोरप्यपाकृतिरिति । तथा सकलगुणरत्नकुलगृहमित्यनेन भगवतः समस्तसुरासुरमनुजनायकेषु प्राधान्यमभ्यधायि । तेषां कस्यापि केनापि गुणेन विकलतया सकलशब्दप्रवृत्तेरयोगात् । तथा विमलकेवलमित्यनेन भगवतो ज्ञानातिशयसंपन्नतया तथार्थवादित्वमुक्तम् । तदन्तरेण सूक्ष्मवादरमूर्त्तामूर्त्तादिभावानां याथातथ्येन वक्तुमशक्यत्वात् । तथा धर्मरत्नार्थिभ्य इत्यनेन श्रवणाधिकाणिमार्थित्वमेव मुख्यं लिङ्गमित्यवाचि । तथा चाहर्षुद्धाः—“तत्थिगारी अत्थी समत्थो जो न सुत्तपडिक्खो । अत्थी तु जो विणीओ समुवट्ठिओ पुच्छमाणो य ॥ १ ॥” जनानामित्यनेन बहुवचनान्तेनैतदुदितम् । नैकमेवेश्वरादिकमाश्रित्योपदेशदाने प्रवर्त्तितव्यमपि तु सामान्येन सर्वसाधारणतया जिनांगमानुसारेण । स चायम्—“जहा पुन्नस्स कत्थई तहा तुच्छस्स कत्थई । जहा तुच्छस्स कत्थई तहा पुन्नस्स कत्थई ॥ १ ॥” वितराम्युपदेशमितीहेतदाकृतम्—न प्रज्ञागर्वेण, न पराभिभवेच्छया, नापि कस्यचिदुपार्जनाय प्रवर्त्तते । किं तर्हि ? कथं नु नामामी प्राणिनः सद्धर्ममार्गमासाद्य साद्यपर्यवसितं शिवशर्माऽवाप्स्यतीत्यनुग्रहबुद्ध्या परेषामात्मनश्च । यतोऽभाणि पूर्वाचार्यैः—“शुद्धमार्गोपदेशेन यः सत्त्वानामनुग्रहम् । करोति भितरां तेन कृतः स्वस्याप्यसौ महान् ॥ १ ॥” किं च—“न भवति धर्मः श्रोतुः सर्वस्यैकान्ततोऽहितश्रवणात् । ब्रुवतोऽनुग्रहबुद्ध्या वक्तुस्त्वेकान्ततो भवति ॥ २ ॥” इत्युक्तः सभावार्थः पदार्थः । पदविग्रहस्तु समासादिकपदेषु प्रदर्शित एवेति न पृथगुच्यते । अथ चालना—ननु सकलगुणरत्नकुलगृहमित्युक्ते विमल-

केवलमित्यपार्थक्यम्, केवलज्ञानस्यापि गुणत्वात्; सकलशब्दस्य च सर्वसद्बुद्धार्थत्वादित्यत्रोच्यते—सर्वगुणेषु प्राधान्यो-
पदर्शनार्थमस्य पृथगुपन्यासः सत्यस्मिन्नवश्यं परमपदप्राप्तेर्दृश्यते चायं न्यायो लोकेऽपि यथा—‘ब्राह्मणा आयाताः व-
शिष्ठोऽध्यायातः’ इत्यादौ। इति गाथार्थः ॥ १ ॥

अथ यथाप्रतिज्ञातं विभणिषुः प्रस्तावनामाह—

भवजलहिम्नि अपारे दुलहं मणुयत्तणं पि जंतूणं । तत्थवि अणत्थहरणं दुलहं सद्धम्मवररणं ॥ २ ॥

भवन्त्यस्मिन्नारकतिर्यङ्गरामरूपेण प्राणिन इति भवः संसारः, स एव जन्मजरामरणजलधारणाञ्जलिः, तस्मिन्-
नादिनिधनतया “अपारे” पर्यन्तविकले वम्भ्रम्यमाणानामिति शेषः । ‘दुलहं’ दुरापं ‘मनुजत्वमपि’ मनुष्यभावोऽपि
दूरे तावद्देशकुलारोग्यादिसामग्रीत्यपेक्ष्यः । यतोऽवाचि भगवता श्रीवर्द्धमानस्वामिनाऽष्टापदादागतं गौतममहामुनिं प्रति—
“दुलहे खलु माणुसे भवे चिरकालेणवि सद्यपाणिणं । गाढा य विवागकम्मुणो समयं गोयम । मा पमायए ॥” ‘जन्तूनां’
प्राणिनां ‘तस्मिन्’ मनुजत्वे सत्यपि ‘अनर्थहरणम्’ इति नार्थान्ते न काम्यन्ते ये दारिद्र्यधुद्रोपद्रवादयोऽपायास्ते ह्रियन्ते येन
तदनर्थहरणम् । ‘दुलहं’ दुरापं वर्तते किं तत्? इत्याह—संश्रान्तं धर्मश्च सद्धर्मः सम्यग्दर्शनादिरूपः । स एव वरं प्रधानं
रत्नमिवाग्रेपापायनानित्वात्तदिति । उक्तं च—“मानुष्यकर्मभूम्यर्थदेशकुलकल्पतायुरुपलब्धौ । श्रद्धा कथकश्रवणेषु स-
त्स्यपि दुर्दुर्लभा बोधिः १ ।” इति गाथार्थः ॥ २ ॥

१ ‘दुर्दुर्लभा’ इत्यपि ॥

अमुमेवार्थं दृष्टान्तविशिष्टं स्पष्टतरमाह—

जह चिंतामणिरयणं सुलहं न हु होइ तुच्छविहवाणं । गुणविभववज्जियाणं जियाण तह धम्मरयणं पि ॥ ३ ॥

‘यथा’ इति दृष्टान्तोपन्यासार्थः । येन प्रकारेण ‘चिन्तामणिरत्नं’ प्रतीतं ‘सुलहं’ सुप्रापं ‘न हु’ नैव ‘भवति’ स्यात्
‘तुच्छविभवानां’ अल्पधनानां, तन्मूल्योचितविभवाभावादिति भावः । गुणा वक्ष्यमाणस्वरूपाः, तेषां विशेषेण भयनं
सत्ता गुणविभवः । अथवा गुणा एव विभवो भूतिर्गुणविभवः, तेन वर्जितानां रहितानां ‘जियाणं’ इति प्राकृतज्ञेया
ह्रस्वं, तवकारलोपौ (?) । ‘जीवानां’ पञ्चेन्द्रियप्राणिनाम् । उक्तं च—“प्राणाः द्वित्रिचतुः प्रोक्ता भूतानि तरवः स्मृताः ।
जीवाः पञ्चेन्द्रियाः प्रोक्ताः शेषाः सत्त्वा इतीरिताः ॥ १ ॥” अपिशब्दस्य वक्ष्यमाणस्येह संबन्धादेवं भावना कार्या—वि-
कलेन्द्रियाणां तावद्धर्मप्राप्तिर्नारत्येव पञ्चेन्द्रियाणामपि योग्यताहेतुगुणसामग्रीविकलानाम् । ‘तथा’ तेन प्रकारेण ‘धर्म-
रत्नम्’ सुलहं न भवतीति प्रकृतेन संबन्धः । इति गाथार्थः ॥ ३ ॥

कति गुणसंपन्नः पुनस्तत्प्राप्तियोग्यः? इति प्रश्नमाशङ्क्याह—

इगवीसगुणसमेओ जोगो एयस्स जिणसए भणिओ । तदुवज्जणंमि पढमं ता जइयवं जओ भणियं ॥ ४ ॥

एकविंशतिभिर्गुणैर्वर्धमानैः समेतो युक्तः, वाचनान्तरेण समृद्धः संपूर्णः समिद्धो वा दीप्यमानो ‘योग्यः’ उचितः ।
‘एतरा’ प्रस्तुतधर्मरत्नस्य ‘जिनमते’ अर्हच्छासने ‘भणितः’ प्रतिपादितस्तदभिज्ञैरिति गम्यते । ततः किम्? इत्याह—‘त-

१ ‘पञ्चेन्द्रियाणां प्राणिनाम्’ इत्यसमस्तं कचिन् । २ ‘जुगो’ इत्यपि ॥

दुवज्जणंमि’ इति तेषां गुणानामुपार्जने विद्वपने ‘प्रथमं’ आदौ ‘तस्मात्’ ततो हेतोः ‘यतितत्त्वं’ उद्यन्तव्यमिदमिहाकृतम्—
यथा प्रासादार्थिनः शल्योद्धारपीठवन्धादावाद्रियन्ते तदविनाभावित्वाद्विशिष्टप्रासादस्य । तथा धर्माधिभिरेते गुणाः सम्यगु-
पार्जनीयाः, तदधीनत्वाद्विशिष्टधर्मसिद्धिरिति । ‘यतो’ यस्मात् ‘भणितं’ अभिहितं पूर्वाचार्यैरित्यध्याहारः ॥ इति गाथार्थः ॥ ४ ॥

भणितमवाह—

धम्मरयणस्स जोगो अक्खुदो रुववं पैयइसोमो । लोमपिओ अकूरो भीरु अंसदो सुदक्खिन्नो ॥ ५ ॥

लज्जालुओ दंयालू मैज्जत्थोसोमदिट्ठि गुणैरागी । सैक्कह सुं पक्खजुत्तो सुंदीहदरिसी विसेमैत्तं ॥ ६ ॥

वुड्ढाणुगो विणीओ कैयन्नुओ पैरहियत्थकारी य । तह चेव लैज्जलक्खो इगवीसगुणेहिं संपन्नो ॥ ७ ॥

अस्य गाथात्रितयस्य पूर्वमृत्प्रणीतस्यार्थः—धर्माणां मध्ये यो रत्नमिव वर्तते स धर्मरत्नं जिनप्रणीतो देशविरतिसर्व-
विरतिरूपः समाचारः, तस्य ‘योग्यः’ उचितो भवतीत्यध्याहारः । ‘एकविंशतिभिर्गुणैः संपन्नः’ इति, इत्युत्तरेण योगः ।
तानेव गुणान् गुणगुणिनोः कथञ्चिदभेद इति दर्शनाय गुणिप्रतिपादनद्वारेणाह—‘अधुद्रो’ भणिष्यमाणस्वरूपः ॥ १ ॥
तथा ‘रूपवान्’ प्रशस्तरूपोपेतः । वतोः प्रशंसावाचित्वात् । रूपमात्राभिधाने इन्नेव दृश्यते । यथा ‘रूपिणः पुद्गलाः
प्रोक्ताः’ इति ॥ २ ॥ तथा प्रकृत्या स्वभावेन मौम्यः सुन्दरस्वभावः, प्रशान्तचित्तत्वात् ॥ ३ ॥ ‘लोकप्रियः’ सदाचार-
चारित्वात् ॥ ४ ॥ ‘अकूरः’ परदोषेक्षणादिकूरत्वाभावात् ॥ ५ ॥ ‘भीरुः’ ऐहिकपारत्रिकापायेभ्यः, त्रसनशीलत्वात् ॥ ६ ॥

* ‘जोगो’ ‘जुगो’ इत्यपि । १ ‘प्रशस्तवाचित्वात्’ इत्यपि ॥

‘अशठः’ सद्भावसारानुष्ठानत्वात् ॥ ७ ॥ ‘सुदाक्षिण्यः’ अभ्यर्थनासारत्वात् ॥ ८ ॥ ‘लज्जालुः’ प.पवृत्तौ शक्तित्वात् ॥ ९ ॥ ‘दयालुः’ कारुणिकचित्तत्वात् ॥ १० ॥ ‘मन्त्रतथोसोमदिष्टि’ इति एकमेवेदं पदं, प्राकृतवाद्भिभकेरलुङ् । ततश्च मध्यस्था रागद्वेषविकला सौम्या वाऽक्रूरा दृष्टिर्दर्शनं यस्य स ‘मध्यस्थसौम्यदृष्टिः’ यथावस्थितवस्तुतत्त्वदर्शित्वात् ॥ ११ ॥ ‘गुणरागी’ गुणेषु बहुमानवान्, लघुकर्मत्वात् ॥ १२ ॥ ‘सत्कथः’ न दुश्चारिचर्याकर्णनकथनरुचिः, सदाचारचारित्वात् ॥ १३ ॥ सुपक्षः शोभनपरिजनः तेन युक्तोऽन्वितो धर्माविरोधिवन्धुपरिवारः, इति भावः ॥ १४ ॥ ‘सुदीर्घदर्शी’ सुपर्यालोचितपरिणामसुन्दरकार्यकारी, बुद्धिसंपन्नत्वात् ॥ १५ ॥ ‘विशेषज्ञः’ सारेतरादिवस्तुवेदी न रागद्वेषमूढत्वपूर्वव्युद्वाहितत्ववशात् प्रतिपन्नकुप्राहैकतानमानस इति ॥ १६ ॥ ‘वृद्धानुगः’ परिणतमतिपुरुषच्छन्दोऽनुवर्त्ती ॥ १७ ॥ ‘विनीतः’ गुरुजने गौरवकृत् ॥ १८ ॥ ‘कृतज्ञः’ स्तोत्रमप्युपकारमैहिकं पारत्रिकं वा न विस्मरति ॥ १९ ॥ तथा परेषामन्येषां हितानर्थान् प्रयोजनानि कर्तुं शीलं यस्य स ‘परहितार्थकारी’ प्रत्युपकारानपेक्ष इति भावः । सुदाक्षिण्यादस्य को विशेषः ? इति चेदुच्यते, सुदाक्षिण्योऽभ्यर्थित एव परोपकारं करोति, अयं पुनः स्वत एव परहितरतिरिति ॥ २० ॥ ‘तह चैव’ इति तथाशब्दः प्रकारार्थः । चः समुच्चये । एवोऽवधारणे । ततश्च यथैते विंशतिसंख्येव तेनैव प्रकारेण लब्धलक्ष्यश्च धर्माधिकारीति पदयोगः । पदार्थस्तु लब्ध इव प्राप्त इव लक्ष्यो लक्षणीयो धर्मानुष्ठानव्यवहारो येन स ‘लब्धलक्ष्यः’ सुशिक्षणीयत्वात् ॥ २१ ॥ एभिरेकविंशतिभिर्गुणैः संपन्नो धर्मरत्नयोग्य इति योजितमेव । इति द्वारगाथान्नितयाक्षरार्थः ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥

१ “न कुकर्मत्वात्” इत्यपि । २ “धर्माविबन्धक—” इत्यपि ॥

भावाथे पुन प्रकरणकारः स्वयमेवाह—

खुदोत्ति अगंभीरो उच्चाणमई न साहए धम्मं । सपरोवयारसत्तो अखुदो तेण इह जोग्गो ॥ ८ ॥

इह यद्यपि क्षुद्रशब्दोऽनेकार्थः । तद्यथा—“क्षुद्रस्तुच्छः, क्षुद्रः क्रूरः, क्षुद्रो द्ररिद्रः, क्षुद्रो लघुः” इत्यादि । तथाऽपीह क्षुद्र इत्यगंभीर उच्यते तुच्छ इति कृत्वा । स पुनः ‘उच्चाणमतिः’ अनिपुणबुद्धिरिति हेतोः ‘न साधयति’ नाराधयति ‘धर्मं’ प्रतीतं, तस्य सूक्ष्ममतिसाध्यत्वात् । उक्तं च—“सूक्ष्मबुद्ध्या सदा ज्ञेयो धर्मो धर्माधिभिन्नैः । अन्यथा धर्मबुद्ध्यैव तद्विघातः प्रसज्यते ॥ १ ॥ गृहीत्वा ग्लानभैषज्यप्रदानाभिग्रहं यथा । तदप्राप्तौ तदन्तेऽस्य शोकं समुपगच्छतः ॥ २ ॥ गृहीतोऽभिग्रहः श्रेष्ठो ग्लानो जातो न च क्वचित् । अहो ! मेऽधन्यता कष्टं न सिद्धमभिवाञ्छितम् ॥ ३ ॥ एवमेतत् समादानं ग्लानभावाभिसन्धिमतः । साधूनां तत्त्वतो यत्तद्गुणं ज्ञेयं महात्मभिः ॥ ४ ॥” तद्विपरीतः पुनः स्वपरयोरुपकारकरणे शक्तः समर्थो भवतीति शेषः । ‘अक्षुद्रः’ सूक्ष्मदर्शी सुपर्यालोचितकारी ‘तेन’ प्रकारेण ‘इह’ धर्मग्रहणे ‘योग्यः’ अधिकारी स्यात् । इति गाथार्थः ॥ ८ ॥ एत्थ उदाहरणम्—

चेइविसयालंकारभूयाए सोत्तिमइपुरीए पगईए पावभीरु सरलसच्छहियओ वेयवेउत्ततत्तकुसलो खीरकयंवो नाम माहणो होत्था । तस्स य समीवे पवयओ नाम पुत्तो, नारयनामो द्वाणंतरागओ, धम्मपुत्तो रायसुयओ य वसू नाम, एए तिसि महामइणो अन्नेवि तहाविहाणेण भट्टचट्टाणो पढंति । कयाइ तस्स गेहे गोयरमडंतो साहुसंघाडगो पविट्ठो । ते

१ “प्रकारेण” इत्यपि । २ “वेयवेयन्त—” इत्यपि ॥

तिन्निवि च्छत्ते पेच्छिऊणमेगण साइसएण वीयसाहुस्स सिट्ठं । एएसिं तिण्हं दारयाणं दो अहोगामिणो एगो उट्ठगामी भविस्सइ । सुयमेयं कडंतरिएण खीरकयंवेण चित्तिं च—एए महाभागा वीयरामग्गाणुगामिणो नन्नहा जंपंति । संभवइ य रायपुत्तस्साहोगामित्तं । इयरेसिं पुण कोहम्मकम्मकारी संभावियइ ता परिच्छामि ताव दोवि एए । तओ तहजुत्तमणुचिट्ठिस्सं । पठ्यते च स्मृतिषु—“भर्तुर्भार्याकृतं पापं शिष्यपापं गुरोर्भवेत् । राज्ञि राष्ट्रकृतं पापं राजपापं पुरोहिते ॥ ११ ॥” एवं चित्तिऊण कसिणचउइसिनिसाए कित्तिमच्छगलगो लक्खारसपडिहत्थो समप्पिओ नारयस्स, भणियं च—एस मए मंतेहिं मूढचेयणो विहिओ तहावि जत्थ न कोइ पासइ तत्थ गंतूण एयं हणाहि, न य अन्नस्स साहियधं, जओ एत्थ एस कप्पोत्ति । नारओवि अलंघणीयवयणो गुरुत्ति भावितो पत्तो एगं सुन्नरच्छं । किमेत्थ कोइ पेच्छइत्ति निडणं निरुवियं—तेण दिट्ठमुवरिं तारामंडलं, अरे ! दीसामि एत्थत्ति संभंतो पविट्ठो जक्खमंदिरं । एत्थवि जक्खो पासइत्ति गओ सुन्नगेहं । तत्थवि पंच लोगपाला दिव्वनाणिणो य निहालंति । नवि एए कत्थइ न पेच्छंति । ता नूणं न हंतवो एसोत्ति गुरुआ—एसो कारणिओ य गुरु न एरिसं करेइत्ति निच्छिऊण पढट्ठमुहपंकओ गओ गुरुसमीवं । निवेइयं नियचरियं । तओ उवज्झाएण चित्तिं । एस ताव सुहुमबुद्धी न दोगइ पंडणेइ । ता किं मम पुत्तो कुगइं गमिस्सइ ? अहवा तंपि परिच्छामित्ति निच्छिऊण तेणेव विहिणा पेसिओ पवयओ । गओ सुन्नरच्छाए । एत्थ न कोइ पासइत्ति तं वावाइऊण समागओ गिहं । जणणिं हत्थपायसोयं मग्गइ । उवज्झाएण वुत्तं किं रे ! एयंति ? । तेण पडिबुत्तं पडरो से रुहिरसंचओ

१ “राज्ञः पाप” इत्यपि । २ “पाउणेइ” इत्यपि । “पुत्ते” अपि ॥

आसि तेण मे अंगं विलिच्छति । उवज्झाएण भणियं कहिं तुमे वावाइओ ? कहं वा न केण य दिट्ठोसि ? । तेण भणियं सुअरञ्जा-
ए अंधयारवहुलाए निस्संचरंताओ लोगस्स न केण य दिट्ठोमिहि । उवज्झाएण वृत्तं कहं न दिट्ठोसि उवरिं नखसेहिं, पंचहिं
लोगपालेहिं, दिवनाणीहिं, अप्पणो य पंचहिं इंदिएहिं ? । तेण भणियं न अम्हे एत्तियं बुज्झामो, तो खाइं कीस पेसि-
ओमिहि ? । तओ उवज्झाओ अहो ! निरणुकंपो एस न पावकम्मे पवत्तमाणो संकइ, ता नूणं नरयगामी भविस्सइ । अइ
कहं पुणाहमेयाओ पावोवलेवाओ मुच्चिस्संति चिंतावरो कह कह किच्छेणवि गमिऊण रयणिं पहायसमए ते चेव मु-
णिणो गवेसंतो पत्तो उज्जाणं । तत्थ मुणिणो दट्ठूण वंदिऊण पुच्छिउं पवत्तो । भयवं ! गिहकुहुंवे जइ किंपि माणुसं
दुज्झए पवत्तइ, ता घरसामी वज्झइ वा न वा ? । साहहिं भणइ जइ कोइ तणपूलं जलणपलितं करेण धरेइ ता किं व-
ज्झइ वा न वा ? । विप्पेण भणियं उज्झइ । एवं गिहनाहोवि वज्झइत्ति । एवं मुणिवयणमायन्निऊण वृत्तं विप्पेण भयवं !
कहं पुण सो मुच्चइ ? । साहुणा भणियं उज्झमाणपूलगपरिचाइ पुरिसो जहा न उज्झइ, एवं पावगारिणं मणुसं मुयंतो
गिहनाहोवि मुच्चइ । एवमायन्निऊण संवेगभाविओ तेसिमेव मुणीण समीवे पवइओ खीरकयंचो सुगइसाहगो य संबुत्तो ।
तओ भग्ग लेहसाला । गओ सट्ठाणं नारओ । गहियमुवज्झायपयं पवएण । पत्तो रायपयं वसू । पाविओ पसिद्धिं ।
नवरं पारळिलंपडोत्ति दिणे दिणे पारळिं करेइ । तेण कयाइ वणंतरे सुविसत्थं मयजूहमवल्लोऊण एगागिणा निहुयप-
यसंचारं मुक्को तं पइ सिलीमुहो । सोवि कहंवि पच्चप्फिडिऊण गओ खंडारसंदिं । तओ सुविम्विण पलोयंतेण करफासेण

१ “वहुलाए” इत्यपि । २ “भाखइ” इत्यपि । “एवं” ३ कचिन्नास्ति । ४ “माणुसं” इत्यपि । ५ “एयं”— इत्यपि ॥

लक्खिया नहयलनिधिसेसवन्ना फलिहसिला । तओ रयणीए पच्छन्नमाणिऊण द्वाविया अत्याणमंडवे । निवेसियं तदु-
वरिं सिंहासणं । जाओ जणप्पवाओ राइणो सच्चवाइत्तेण सिंहासणमागासे चिट्ठइत्ति विन्नायवुत्तंतो कोउगेण समा-
गओ नारओ । वहुमन्निओ पवएण जणणीए राइणा य । नेहवसेण तत्थेव सुहमच्छिउं पवत्तो । अन्यदा पर्वतकेन
छात्रेभ्यः “अजैर्यष्टव्यम्” इति वेदवाक्यं व्याचक्षे । तद्यथा—अजैर्यष्टगलकैर्यष्टव्यं यागक्रिया विधातव्येति । ततो ना-
रदेनोचे—‘भ्रातः ! नैवं व्याख्यायते, यतो धर्माय यागक्रिया विधीयमाना न छगलकैर्विधातुमुचिता’ इति । इतर उ-
वाच—‘कथय तर्हि कथं व्याख्यायते ?’ नारदोऽबोचत्—‘उपाध्यायेनाजाः सप्तवार्षिका ब्रीहयोऽल्पवीजत्वाद्वा व्याख्या-
तास्तदुक्तमेवास्माकं प्रमाणम्’ इति । तओ पवओ उच्चाणमइत्तेण तमसंभरंतो छत्ताण मज्जे लहुगो भविस्सामिस्ति महा-
भिमाणओ भणिउमादत्तो । अरे ! ममाओवि तुमं पंडिओसि ? उवज्झाएण तुह तत्तमाइक्खियं ? । किंच जो एत्थ अलि-
यवाइ तस्स जीहाच्छेओ दंडो । एत्थ सच्चवाई राया पमाणं । नारएण भणियमेवं होउ । विन्नायवुत्तंताए भणिओ अण-
णीए पवओ य । पुत्त ! नेहवसेण नारओ तुह समीवमागओ ता तेण समं न कलहिजइ । सो भणइ अंव ! न कलहेमि
किं तु छत्तमंडलीए मज्जे एसो मम वक्खाणं दुसेइ । केरिंसंति साहिओ संवन्धो । जणणीए भणियं वच्छ ! मम स-
मक्खं चेव तुह जणएणावि एवं वक्खायं ता को दोसो नारयस्स ? । इयरो आह अंव ! जइ एवं ता गया मे जीहा,
जओ रायाऽपि सच्चवाइत्ति एवं चेव भणिही । तओ सा पुत्तनेहमोहिया पुष्पडिवन्नवरं पत्थिउं पत्ता रायसमीवं । तेणावि

१ “छत्तमंडलीवज्जे” इत्यपि ॥

अवमुट्ठिऊण पणामपुवं पुच्छियमागमणपओयणं । तीएवि वुत्तमेगंते । पुत्त ! जइ सरसि पुष्पडिवन्नं वरं जायमि । तओ
सुद्धु सरामि अंव ! करेहिमे रिणमोक्खं, वरेहि जं भे रोयइत्ति निवेण वुत्ते साहिऊण वइयरं जंपियमिमीए । सब्बा रक्खेहि
भाउणो जीहंति । तओ एवंति पवुत्ते राइणा गया एसा सट्ठाणं । धीरविओ पवयओ । दुइयदिणे सहरिसा चाऊवन्न-
पहाणपरिवुडा पत्ता रायसहं । कहिऊण वइयरं भणिओ राया पहाणलोगेण । देव ! तुमं छट्ठो लोगपालो सच्चवाइत्त-
गुणेण गयणंगणगओ चिट्ठसि । गुरुभाया दोण्हंपि एएसिं ता जमलजलणओ व तुल्लचित्तो ता जहद्वियमेयं पयं पन्नवेहि ।
किंच—“अग्निस्तम्भं विधत्ते तुलयति हि धटे शुद्धिमेत्यम्बुपाने रक्षःसिंहाहिभूतप्रवलरिपुकृतं साध्वसं संरुणद्धि । मान्यः
स्यात् सर्वलोके भवति सुगतिभाक् प्रेत्य सौभाग्ययुक्तः कल्याणं सत्यवादी किमिति न लभते ? तद्विभो ! ब्रूहि सत्यम् ॥ १॥”
एवं भणिएवि राइणा भवियवयावसेणं भणियं । जमेस ओज्झायपुत्तो कहेइ तं चेय सच्चंति भणियाणंतरमेव कुवियाए भ-
रिओत्ति खिसिओ पवयओ लोएण निज्जाडिओ नयरीओ । सच्चवाइत्ति पूयओ नारओ । पत्तो नियट्ठाणं । कहाणगसेसं
गंथंतराओ नेयं । एत्थ नारएण सुहमवुद्धिणा छगलो न वहिओ । इतरेण खुद्वुद्धिणा वहिओ । अओ चेव नारओ
सपरोवयारी संबुत्तो । इयरो पुण सपराणत्थहेउत्ति उवणओ ॥

अथ रूपवन्तं स्वरूपतः फलतश्च निरूपयन्नाह—

१ “सच्चाहारक्खेहि” “सच्चाहार रक्खेहि” इत्यपि ॥

संपुल्लंगोवंगो पंचिन्दियसुन्दरो सुसंघयणो । होइ पभावणहेज खमो य तह रूववं धम्ममे ॥ ९ ॥

संपूर्णान्यन्यूनान्यङ्गानि शिरःप्रभृतीन्युपाङ्गानि चाङ्गुल्यादीनि यस्य स 'संपूर्णाङ्गोपाङ्गः' । उक्तं च—“सीसमुरो-
यरपिद्धी दो वाहू ऊरुगा य अट्टंगा । अंगुलिमाइउवंगा अंगोवंगाणि मेसाणि ॥ १ ॥” स पुनरव्यङ्गिताङ्ग इति हृदयम् ।
तथा 'पञ्चेन्द्रियसुन्दरः' प्राकृतत्वाद्विशेषणस्य परनिपातः । काणकेकरवधिरमूकत्वादिविकल इत्यर्थः । 'सुसंघयणो' इति
शोभनं संहननं शरीरसामर्थ्यं यस्य । न पुनराद्यमेव संहननान्तरेऽपि धर्मप्राप्तेः । “सर्वेषुवि संठाणेषु लहइ एमेव सधसं-
घयणे” इति वचनात् । स सुसंहननस्तपःसंयमानुष्ठानसामर्थ्योपेत इति भावः । एवंविधस्य धर्मप्रतिपत्तौ फलमाह—“भ-
वति” संपद्यते 'प्रभावनाहेतुः' तीर्थोन्नतिकारणं, वैरस्वामिवत् । तथा हि—“रूवाइसयसमगो वइररिसी जत्थ जत्थ संच-
रइ । पावइ तहिं तहिं चिय जिणधम्मो उन्नइ परमं ॥ १ ॥ जम्मंतरकयसुकया रागेण मुणिमि वइरसामिम्मि । पत्ता
गिहवइधूया चरणं हरणं दुहसयाणं ॥ २ ॥” आगमेऽप्युक्तम्—“धम्मोदण्ण रूवं करेति रूवंसिणोवि जइ धम्मं । गवभ-
वओ य सुरूवो पसंसिमो तेण रूवंति ॥ १ ॥” ननु नन्दिपेणहरिकेशवलादीनां कुरूपानामपि धर्मसिद्धिः श्रूयते, अतः
कथं रूपवानेव धर्मेऽधिक्रियते ? इति, सत्त्यम्, इह द्विधा रूपं सामान्यं अतिशायि च । सामान्यं संपूर्णाङ्गत्वादि, तन्न-
न्दिपेणादीनामासीदेवेति न विरोधः । प्रायिकं चैतच्छेषगुणसद्भावे कुरूपत्वस्य गुणान्तराभावस्य चादुष्टत्वादत एव व-
क्ष्यति—“पायङ्गुणविहीणा एएसिं मज्झिमा वरा नेया” इत्यादि । अतिशायिरूपं पुनर्यद्यपि तीर्थङ्करादीनामेव संभवति,
तथाऽपि येन प्राणी क्वचिद्देशे काले वयसि वा वर्त्तमानो रूपवानयमिति प्रत्ययं जनानां जनयति तदेवेहाधिकृतं मन्तव्य-
म् । तदन्वितो हि धार्मिकः सदाचारप्रवृत्त्या भव्यजन्तूनां धर्मे गौरवमुत्पादयन् प्रभावयति धर्ममिति कृत्वा भवति प्र-
भावनाहेतुरित्युक्तम् । तथा 'क्षमः' समर्थः, चकारो भवति क्रियानुकर्षणार्थः । तथाशब्दः समुच्चये । न केवलप्रभावनाहेतुः,
क्षमश्च भवति रूपवान् 'धर्मे' धर्मविषये । सुसंहननत्वफलमिदम् । इति गार्थार्थः ॥ ९ ॥ अत्रोदाहरणम्—

विह्वाविद्यसव्वजणा रूवाइगुणेहि चंदणा अज्जा । भेत्तूण कम्मगंठि वीरस्स पवत्तिणी जाया ॥ १ ॥

सुप्रतीतं चैतदिति न लिख्यते ॥ अथ तृतीयं गुणमधिकृत्याह—

पयईरोमसहावो न पावकम्ममे पवत्तई पायं । हवइ सुहसेवणिज्जो पसमनिमित्तं परेसिंपि ॥ १० ॥

'प्रकृत्या' अकृत्रिमभावेन, 'सौम्यस्वभावः' अभीषणाकृतिर्विश्वसनीयरूप इत्यर्थः । 'न' नैव, पापे कर्मण्याक्रोशवधादौ
हिंसाचौर्यादौ वा 'प्रवर्त्तते' व्याप्रियते 'प्रायः' बाहुल्येनानिर्वाहादिकारणभूते । अत एव भवति 'सुखसेवनीयः' अङ्गेशा-
राध्यः, 'प्रशमनिमित्तम्' उपशमकारणं च । अपिशब्दस्य समुच्चयार्थस्येह योगात् 'परेपाम्' अन्येषामनीदृशानामङ्गर्विव-
दिति ॥ श्रूयते चागमे—

किल चम्पायां पुरि कौशिकार्यनाम्न उपाध्यायस्याङ्गुपरिरुद्रकाभिधानौ छात्रावभूताम् । तयोराद्यः सौम्यमूर्तिः, प्रियं-
वदः, सत्रायचारी, विनीतविनयो न कस्यापि वशको विशेषतः उपाध्यायस्य । द्वितीयः पुनः विपरीतशीलस्तमुपाध्या-
येन श्लाघ्यमानमसहमानो मनस्तापमापन्नस्तच्छिद्रालोकनव्याकुलमनास्तस्यौ । तावन्यदोपाध्यायेन प्रातरेवेन्धनानयनाय
नियुक्तौ । ततोऽङ्गुपरिरुपाध्यायाज्ञां सवहुमानमादाधारण्यमभ्यगात् । इतरस्तु दीर्घसूत्रितया द्यूतदेवकुलिकोत्प्रेक्षणेक्षण
क्षणिकमना मध्यदिनं यावत् स्थित्वा स्मृताध्यापकनिदेशश्चलितोऽटवीं प्रति । ददर्श च गृहीतोरुदारुभारमायान्तमङ्ग-
र्षिम् । ततो भीतभीतस्वरितं गच्छन्नेकत्र विजने नद्यवतारे पन्थकाभिधानपुत्राय भक्तं दत्त्वा निवृत्तां वृहत्काष्ठभारावन-
न्वविग्रहां ज्योतिर्यशोऽभिधानां वृद्धयोपितमालोक्य विस्मृतधर्मसंज्ञतां निहत्य गृहीततत्काष्ठभारः प्रतिनिवृत्त्य द्रुततरगत्या
मार्गान्तरेणोपाध्यायमुपसृत्योक्तवान् । उपाध्यायोपाध्याय ! शृणु वलभतरच्छात्रस्य चेष्टितम् । स हि त्वदाज्ञां तृणाया-
प्यमन्यमानः क्वचित् क्रीडाव्याकुलः स्थित्वा चिराहं यावत् संप्रत्येवाटवीमटिटीपुरन्तरा वराकीं पन्थकवत्सपालमातरं दा-
रुभाराक्रान्तमालोक्य कूकाटिकामोटनेन मारयित्वा च गृहीततत्काष्ठभार एष आगच्छति । प्राप्तश्चात्रान्तरेऽङ्गुर्षिः । ततो-
ऽतिकुपितेनोपाध्यायेन रे पाप ! तत्र गन्तव्यं यत्र मम दृष्टेरगोचर इत्यादिकठोरवचनमुच्चारयता निर्द्धाटितः स्वमन्दि-
रात् । स च प्रकृतिसौम्यतयाऽध्यापकं प्रत्यमत्सरी निर्गत्य नगराज्जातिदूरवृक्षच्छायोपविष्टश्चिन्तयामास । अहो ! मृगा-
ङ्गमण्डलादङ्गारवर्षणमिवासंभावनयमेतदजनि । यदयमुपाध्यायः प्रियंवदचूडामणिर्मां प्रत्येवं ज्वलज्वलनज्वालायमाना
वाचोऽमुचत् । ततो नूनं भवितव्यमत्र महता समापराधेन, इत्यात्मानमालोचयति । न च किञ्चिदात्मदुष्कृतमुपलेभे,
तथाऽप्यहो ! धिग् मां गुरुजनोद्वेगकारिणमधन्यम् । धन्यास्ते ये सर्वसत्त्वानां प्रीतिमुत्पादयन्तीत्यादिविशुद्धविशुद्धतरा-
ध्यवसायहेतून् परिभावयन् समुत्पन्नजातिस्मरणः पूर्वभवाभ्यस्तभावनाभावनतः केवलज्ञानश्रियमाससाद सोऽङ्गुर्षिर्महा-
त्मेति । ततस्तन्माहात्म्यरञ्जितैः सन्निहितामरैर्विहितोऽस्य महामहिमा । महता शब्देन चोद्धुष्टं नगरे । भो भो लोकाः !

महापातकिना रुद्रकेणात्मना वत्सपालजननीं निपात्याङ्गर्षिमहर्षेरभ्याख्यानमदायि, ततो नासौ द्रष्टुमालापयितुं वा योग्यः । इत्यादि श्रुत्वा पश्चात्तापानलदन्दह्यमान उपाध्यायो नागरकलोकेन महागल्य महर्षि मर्षयाश्चकार । श्रुत्वा च धर्मं प्रति-
बुद्धश्च । रुद्रकोऽपि लोकेन निन्द्यमानोऽवाप्ततीव्रानुतापः परं संवेगमागत्य केवलश्रियमवापेति ॥

तदेवं प्रकृतिसौम्यः प्राणी प्रायेणात्मपरयोरुपकाराय संपद्यते, अतोऽङ्गर्षिवद्धर्माधिकारी स्यादिति ॥ १० ॥

अथ चतुर्थं गुणमधिकृत्याह—

इहपरलोचविरुद्धं न सेवय दाणविणयसीलहो । लोअप्पिओ जणाणं जणेइ धम्मंमि बहुमाणं ॥११॥

इहलोकविरुद्धं परलोकविरुद्धं च न सेवते लोकप्रिय इति योगः । तत्रेहलोकविरुद्धं परनिन्दादि । यतोऽवाचि—“स-
धस्स चेव निंदा विसेसओ तह य गुणसमिद्धाणं । उजुधम्मकरणहसूणं रीढा जणपूयणिज्जाणं ॥ १ ॥ बहुजणविरुद्धसंगो
देसादायारल्लघणं तह य । उज्जणभोगो य तहा दाणाइविपयडमन्ने उ ॥ २ ॥ साहुवसणंमि तोसो सयसामत्थंमि अपडि-
यारो य । एमाइयाणि एत्थं लोगविरुद्धाणि नेयाणि ॥ ३ ॥ ” परलोकविरुद्धं खरकर्मादि । तद्यथा—“खरकर्मित्वं राज्यं
सीरपत्तित्वं च शुल्कपालत्वम् । विरतिं विनाऽपि सुकृती करोति नैवंप्रकारमयम् ॥ १ ॥ ” उभयलोकविरुद्धं घृतादि ।
तथा हि—“घृतं च मांसं च सुरा च वेद्या पापद्धिं चौर्यं परदारसेवा । एतानि सप्त व्यसनानि लोके पापाधिके पुंसि
सदा भवन्ति ॥ १ ॥ इहैव निन्द्यते शिष्टैर्व्यसनासक्तमानसः । मृतस्तु दुर्गतिं याति गतत्राणो नराधमः ॥ २ ॥ ” अय-
मभिप्रायः—एतानि कर्माणि लोकवैमुख्यकारणानि परिहरन्नेव शिष्टजनप्रियो भवति । धर्मस्यापि स एवाधिकारीति ।
तथा दानं त्यागो विनय उचितप्रतिपत्तिः, शीलं सदाचारपरता, एभिराद्यः परिपूर्णां यः स लोकप्रियो भवति । इत्थं
च—“दानेन सत्त्वानि वैशीभवन्ति दानेन वैराग्यपि यान्ति नाशम् । परोऽपि यन्धुत्वमुपैति दानात्तस्माद्धि दानं सततं
प्रदेयम् ॥ १ ॥ जेण न किञ्चिदि कजं तस्मिन् धरमागयस्स जे सुयणा । नूणं पहट्ठवयणा नियसीसं आसणं दिति ॥ २ ॥
परिसुद्धसमायारो पावइ कित्तिं जसं च इह लोए । सद्यजणवल्लहोवि य सुहगइभागी य परलोए ॥ ३ ॥ ” एतस्य धर्म-
प्रतिपत्तौ फलमाह—एवंविधो लोकप्रियो ‘जनानाम्’ असम्यग्दशामपि ‘जनयति’ उत्पादयति ‘धर्मे’ यथावस्थितमुक्तिमार्गं
‘बहुमानम्’ आन्तरप्रीतिं धर्मप्रतिपत्तिहेतुं बोधिवीजभूतं वा । सुजातयत् । कोऽयं सुजातः ? इति चेदुच्यते—

चम्पायां पुरि मित्रप्रभे राजनि राज्यमनुपालयति सकलश्रेष्ठिश्रेष्ठो धनमित्रनामा श्रेष्ठी बभूव । भार्या चार्य समान-
रूपगुणा धनश्रीः । तयोश्च जिनधर्माचार्यनसारं त्रिवर्गसाधनसुखमनुभवतोर्वहोः कालात् जन्मान्तरोपार्जितसुकृतसञ्चयः
पुत्रः समुदपादि । तस्य च वर्द्धनकेऽनेकनागरकर्णार्यः शिरस्यक्षतनिक्षेपं कुर्वाणाः पुत्रक ! सुजातो भूया इत्याशिषं प्रददुः ।
ततः पित्रा ‘सुजातः’ इत्यभिधानमदायि । अथासौ सितपक्षे शशाङ्क इव कृतसकलकलासंग्रहो यौवनश्रियाऽऽध्यासितः,
समानवयोभिरनेकैर्नागरककुमारकैः परिवेष्टितो यथाभिमतं विजहार । कदाचिद्धीतरागमन्दिरेषु विचित्रस्त्रात्रसपर्यावर्य-
यादित्रगीतनृत्यादिविभोदमचीकरत् । कदाचिदाचार्यादिसन्निधौ शुद्धतत्त्वावबोधकारिणीं धर्मकथामाकर्णयत् । कदाचि-
द्धेतूपपत्तिसारं सारधर्माचारे विचारमाचरत् । कदाचिन्मनोरथातीतदानानन्दितेन दीनानाथकदम्बकेन क्रियमाणं जिन-

१ “वशेमवन्ति” इत्यपि ॥

शासनवर्णवादमश्रूणोत् । ततश्च तेनैवंकुर्वता भूरिभव्यलोको जिनमुनिशुश्रूषापरो व्यधीयत । अन्यदा धर्मघोषमन्त्रि-
भार्यायाः पियङ्गुनामिकायाश्चेत्यस्तं मित्रमण्डलेन सह विलसन्तमालोकयन्त्यो हृतहृदयाश्चिरं स्थित्वा गृहमागताः । तां बाढ-
माक्रोशन्तीमेवमृचुः । स्वामिनि ! दृष्टमद्यास्माभिरपूर्वं किञ्चिदाश्चर्यं, तेन व्यामोहिताभिर्विस्मृतप्रयोजनाभिर्न लक्षितो
वेलातिक्रमः, अतः क्षमस्वैकमपराधमिति । ततश्च सविशेषं पृच्छन्त्यास्तस्यास्ताभिः कथितम् । अस्तीह धनमित्रश्रेष्ठिसुतः
सुजातः । तस्य ललितानि वचनानामगोचराणि विलोकितान्येव सुखमुत्पादयन्ति । किं वा जीवितेन, यदि तस्य स्मितसुन्दरं
वदनारविदं न विलोक्यते । ततः सा प्रियङ्गुस्तदर्शनकुतूहलिनी स ममाभ्यर्णमार्गे गच्छन् दर्शनीय इति ताः किंकरीरादिदेव ।
दृष्ट्वा चान्यदा तं वाढमावर्जितहृदया शेषान्तःपुरिकाणां पुरतः कृतसुजातनेपथ्या नेत्रवक्रकरचरणादिक्रियामनुकर्तुमा-
रब्धा । दृष्ट्वा च ईर्ष्यागतेन कटकव्यवहितेन मन्त्रिणा सुजात सुजातेत्यालापश्रवणाच्च विचिन्तितमनेन । अहो ! विनष्ट-
मन्तःपुरम् । महाधूर्तश्चायं सुजातो गृहमागतोऽवाप्यते । न चाप्राप्तस्य दण्डो विधीयमानः परिणतौ सुखयति, राजादि-
जनवृद्धभत्वादस्य । इत्यादि पर्यालोच्य कूटलेखं लिलेख । तद्वाहकं चाज्ञातपुरुषं शिक्षयित्वा राजान्तिकं निनाय, राज्ञश्च
लेखं दर्शयांचकार । तत्र च किल लिखितमिदम्—‘भोः सुजात ! त्वयोक्तं दशरात्रमध्ये मित्रप्रभं वद्ध्वा तवार्पयिष्यामि
तत्किमद्यापि प्रमादसि ? किलानिचारितप्रचारो भवान् राजमन्दिरः’ । इत्यादि लेखार्थमवधार्य राजा कुपितोऽपि न
सुजाते संभवतीदमित्यभिधाय मन्त्रिणं विससर्ज चिन्तितवांश्च । यद्यप्ययमेवंविधस्तथाऽपि न प्रकटं दण्ड्यते । यतो न

१ ‘सा तेन गृहगन्त’ इत्यपि ॥

कोऽप्यस्यापराधं श्रद्धते । विरज्यते च लोको मयीत्युपायान्तरमवधार्य राज्यकार्यचिन्तनव्याजेन देशपर्यन्तवर्त्तिनीमर-
धुरीं नगरीं सुजातं प्रेषयामास । तन्नायकस्य चन्द्रध्वजसामन्तस्य लेखं च ददौ । ‘किलायं वणिक् प्रच्छन्नं व्यापादनीयः’
इति । चन्द्रध्वजोऽपि सुजातरूपमालोक्य चिन्तितवान् नैवंविधमूर्त्तिनानेन विरुद्धमासेव्यते । तत्किमिदं राज्ञाऽऽदिष्ट-
मिति । भवतु वा किञ्चिन्नाहमेनं द्रुहामीत्येकान्ते गत्वा सुजातस्य लेखं दर्शयति स्म, अवादीच्च । यद्यप्येव राजादेशस्त-
थाऽपि नाहमेवं करोमि, किं तु त्वया मदनुकम्पया प्रच्छन्नमासितव्यमित्यभिधायि । परिणायितः चन्द्रयशोभिधानां
किञ्चित्त्वद्गोपरोगभाजं निजभगिनीम् । सोऽपि संसारासारतां भावयन्त्यैव तस्थौ । साऽपि राजपुत्री तत्समीपप्रतिपन्न-
श्रावकधर्मा तेनैव रोगेणाभिभूता समाधिना विमुक्तकाया सुरलोकं जगाम । ततः सुजातं परमोपकारिणं प्रणिपत्यैवमवा-
दीत् । वद स्वामिन् ! किमिदानीं भवतः संपादयामि ? सुजातः प्राह—यद्यपेतकलङ्कः पितरौ पश्यामि ततः प्रव्रजामीति
मे मनोरथस्त्वमापूरयेति । ततो देवश्चम्पाया उपरि महतीं शिलामाधाय नभसि स्थितो राजानमुवाच—यद्भवता कुमन्त्रि-
लिखितकूटलेखविप्रलब्धेनाकृतापराधो धर्मपुरुषशिरोमणिः सुजातो विनाशितस्तस्य दुर्नयस्य फलमिदानीमनुभूयताम् ।
एष नयाम्यद्य भवन्तं सपुत्रकलत्रनगरनागरकं यममन्दिरमिति । ततो राजा पश्चात्तापानलदह्यमानमानसः स्वामिन् !
मा मैवमकारुणिको भूः, समादिश कालोचितमित्यभिधाय प्रणतिपूर्वं देवं प्रसादितवान् । सोऽवोचत्—इदानीमपि तं गुरु-
गौरवपूर्वकं यदि चम्पायां प्रवेशयसि ततोऽस्ति भवतां मोक्षो नान्यथेति । राजा प्रत्याह—महाप्रसादो महाप्रसादः क
पुनरिदानीं स प्राप्यते ? देवेनोक्तम्—इहैवोद्याने मया नीतस्तिष्ठति । ततः प्रमोदभरनिर्भरेण राज्ञा महाविभूत्या प्रवे-
शितः । प्रमोदितौ पितरौ । जातो जनानां महानन्दः । प्रभावितो जिनधर्मः । सुजातोऽपि जातवैराग्यप्रकर्षो राजानमनु-
ज्ञाप्य सह पितृभ्यामन्यैश्च भविकलोकैः प्रव्रजितः । सुगतिं स प्राप्तवान् ॥

एवं लोकप्रियो जनानां धर्मबहुमानं जनयति । अन्यैरप्युक्तम्—“युक्तं जनप्रियत्वं शुद्धं तद्धर्मसिद्धिफलदमलम् । धर्मप्र-
शंसनादेर्विजाधानादिभावेन ॥ १ ॥ ” इति गाथार्थः ॥ ११ ॥

अथ पञ्चमो गुणोऽक्रूरस्तं क्रूरस्वरूपप्रतिपादनद्वारेणाह—

क्रूरो किलिष्टभावो सम्यं धम्मं न साहिउं तरइ । इय सो न एत्थ जोगो जोगो पुण होइ अक्रूरो ॥ १२ ॥

‘क्रूरः क्लिष्टभावः’ क्रोधादिदूषितपरिणामः ‘सम्यग्’ अकलङ्कं धर्मं ‘न’ नैव ‘साधयितुं’ आराधयितुं ‘तरइ’ इति शक्नो-
ति । स हि परच्छिद्रायलोकनलम्पटः कलुषमनाः स्वानुष्ठानं कुर्वन्नपि न फलभाग्यं भवतीति । उक्तं च—“पक्षि धम्म-
रयणं क्रूरो हारेइ कोहमोहंधो । जह कूलवालनामो समणाभासो गुरुपओसी ॥ १ ॥ तवसुत्तविणयपूया न सङ्किलिद्धस्स
हुंति ताणंति । खमगागमि विणयरया कुंतलदेवी उदाहरणा ॥ २ ॥ ” ‘इति’ अस्माद्धेतोरसौ नैवात्र शुद्धधर्मयोग्य उचितः ।
पष्ठीसप्तम्योरर्थं प्रत्यभेदादस्येति दृश्यम् । योग्यः ‘पुनः’ एवकारार्थः । ततो योग्योऽक्रूर एवेति योगः । यतः—“नो परलोगो
न जिणा न धम्ममो गंडपीलसीलं तु । नेत्थद्वमियावि तहा एमाइ न मन्नई एसो ॥ १ ॥ ” लघुकर्मत्वात् । इति गाथार्थः ॥ १२ ॥

अथ षष्ठगुणस्वरूपमाह—

१ ‘धमो नो’ इत्यपि । २ ‘तत्थद्धि—’ इत्यपि ॥

इहपरलोगावाए संभावेंतो न वट्टई पावे । वीहइ अयसकलंका तो खलु धम्ममारिहो भीरू ॥ १३ ॥

‘इहलोकापायान्’ राजनिग्रहादीन्, ‘परलोकापायान्’ नरकगतिगमनादीन्, ‘संभावयन्’ मनसा सङ्कल्पयन्, ‘न वर्त्तते’
न प्रवर्त्तते ‘पापे’ हिंसाऽनृतादौ । तथा ‘विभेति’ उन्नसति ‘अयशःकलङ्कात्’ कुलमालिन्यहेतोः, अतोऽपि कारणात् पापे
न प्रवर्त्तत इति योगः । ततः ‘खलुः’ अवधारणे धर्माहः एव पापभीरुर्भवतीति । अयमिह भावार्थः—यः पापकर्मचिकी-
र्षाभावे युक्तायुक्तमालोचयति, स धर्माचित इति । उक्तं च—“अणुरायरहसपरिपिडियंमि चलियंमि इंदियग्गामे । ते धन्ना
जाणमई जुत्ताजुत्तं वियारेइ ॥ १ ॥ स हि किल—“वहमारणअब्भक्खाणदाणपरधणविलोयणाईणं । सबजहन्नो उदओ
दसगुणिओ एकसिकयाणं ॥ १ ॥ ” इत्यादिपापफलानि श्रुत्वा सुतरां दुर्गतिहेतून् परित्यजति सुलसवत् ॥ १३ ॥

तथा हि तच्चरितमिदम्—

रायगिहे नगरे कालसूयरिओ नाम सूणाजीवी अहेसि । सो य किर अभवो दिणे दिणे पंच पंच महिससए वावाइयवं ।
तथो सत्तमपुढवीओवि अब्भहिंयं पावमज्जियंति । गहिओ चरमकाले महारोगायंकेण । धाउविज्जया पंचवि इंदियत्थे
विवरीए वेणइ । सुरहिसिसिरं विलेवणमसुइउसिणं कइमंति मन्नइ । एवं भोयणपाणतूलिमाइसु विभासा । तस्स सुलसो
पुत्तो सव्वायरेण पडियारं करावेइ । जाहे सो रइ नं लहइ, ताहे सुलसो अभयकुमारं मित्तं पुच्छइ । सो भणइ—भइ !
जीअघायाओ इमेण धोरं पावकम्ममुवज्जियं, तमिह लोए चेवोइन्नं । तो ठवेहि एयं कंटकसेज्जाए । विलिपेहि असुइणा ।

१ ‘पाप’ इति न कचित् । २ व्यापादितवान् ॥

पेज्जहि खारतोरविगंधिनीराइं, जेण रइं पाउणत्ति । सुलसेणावि तहाकएण पत्तपरिओसो कंचि कालं जीविऊण काल-
गओ गओ सत्तमपुढविं सोयरिओ । ठविओ सयणेहिं सुलसो तस्स पए भणियो य कुणसु जणयववसायं । सोवि जण-
याणुभूयं संभरमाणो न तरामि पावफलाणि सोढुंति जंपतो नेच्छइ । इयरे भणंति—पावं विभागे काऊण गिण्हस्सामो ।
तओ तेसिं वोहणत्थं सुलसेण ताडिओ तिण्हकुहाडेण निहयं नियपाओ । आरसंतेण य भणिया बंधवाः, भो भो विभायह
दुक्खं, गिण्हह थोवं थोवं, जेण मे सुहं भवइ । तेहिं भणियं—वच्छ । सुट्ठु गिण्हामो जइ अम्हासु संकमइ, किं तु नत्थि
उवाओ जेणन्नसंतियं दुक्खमन्नम्मि संकमइ । तो किं भणह तुह पावं विभइस्सामोत्ति तेण वुत्ता लद्धनिच्छिया द्विया तुण्हिक्का
सयणा । इयरोवि अभयकुमारेण भगवओ समीवे सावगधम्मं गाहिओ । पालिऊण य तं विहिणा पाविओ देवलोमंति ॥१३॥

अथ सप्तमगुणं स्वरूपतः फलतश्चाह—

असढो परं न वंचइ वीससणिज्जो पसंसणिज्जो य । उज्जमइ भावसारं उचिओ धम्मस्स तेणेसो ॥१४॥

शठो मायावी, तद्विपरीतः 'अणठः' 'परं' अन्यं 'न वञ्चति' नाभिसन्धत्ते । अत एव 'विश्वसनीयः' प्रत्यवस्थानं भवति ।
इतरः पुनरवञ्चन्नपि न विश्वासकारणम् । यदुक्तम्—“मायाशीलः पुरुषो यद्यपि न करोति किञ्चिदपराधम् । सर्प इवावि-
श्वास्यो भवति तथा ह्यात्मदोषहतः ॥ १ ॥” तथा 'प्रशंसनीयः' श्लाघनीयश्च स्यादशठः, इति प्रक्रमः । यतोऽवाचि—
“यथा चित्तं तथा वाचो यथा वाचस्तथा क्रिया । धन्यास्ते त्रितये येषां विसंवादो न विद्यते ॥ १ ॥” तथा 'उद्यच्छति'
प्रयतते धर्मानुष्ठान इति गम्यते । 'भावसारं' सद्भावसुन्दरम्, न पुनः पररञ्जनाय कूटक्षपकवत् । उक्तं च—“जोवि य
पाडेऊणं मायामोसेहिं खाइमुद्धज्जणं । निग्गाममज्झवासी सो सोयइ कवडखमडय ॥ १ ॥” 'उचितः' पात्रं 'धर्मस्य' उक्ता-
न्वर्थस्य 'तेन' हेतुना 'एषः' अशठः । स्वार्थप्रवृत्तित्वात्तथाविधश्चातिदुर्लभः । यतोऽवाचि—“भूयांसो भूरिलोकस्य चम-
त्कारकरा नराः । रञ्जयन्ति स्वचित्तं ये भूतले ते तु पञ्चपाः ॥ १ ॥” इति गार्थार्थः ॥ १४ ॥

अथाष्टमगुणगणान् व्यावर्णयन्नाह—

उवयरइ सुदक्खिन्नो परेसिसुज्झिय सक्कज्जावारो । तो होइ गवभवक्कोणुवत्तणीओ य सव्वस्स ॥१५॥

'उपकरोति' उपकाराय प्रवर्तते, अभ्यर्थितसारतया । 'सुदाक्षिण्यः' शोभनदाक्षिण्यवान् । कोऽर्थः ? यदिहपरलोकोपका-
रिप्रयोजनं तस्मिन्नेव दाक्षिण्यवान्, न पुनः पापहेताविति । सुशब्देन दाक्षिण्यं विशेषितम् । 'परेषां' अन्येषाम् । कथम् ?
इत्याह—'उज्झितस्वकार्यव्यापारः' परित्यक्तात्मप्रयोजनप्रवृत्तिः, 'ततः' कारणात् भवति 'ग्राह्यवाक्यः' अनुलङ्घनीया-
देवः । तथा 'अनुवर्त्तनीयश्च' अभीष्टचेष्टितश्च 'सर्वस्य' धार्मिकलोकस्येति हृदयम् । स हि दाक्षिण्यगुणेनाकामोऽपि धर्ममा-
सेवते । क्षुल्लककुमारवत्—

किर सागेए नयरे पुंडरीओ नाम राया । कंडरीओ से भाया जुवराया य । तस्स य रुवोहामिव सुरंगगा जसभद्दा
भारिया । मा कयाइ कयसिंगारा निज्झाइया नरनाहेण । कुसमसरवेयणाविहुरियहियएण पत्थिया य दो तिन्नि वाराओ नेच्छइ
भणइ य । कहं भाउणोवि न लज्जसि ? तओ न एयंमि जीवंते एसा ममं इच्छइत्ति छिडुं लहिऊण घाइओणेण कंडरीओ ।
तओ विन्नायपरमत्था नत्थि एयस्स अकरणिज्जंति सीलभंगभीया पलाणा जसभद्दा । कहाणयविसेसेण पत्ता सावत्थिं । दट्ठण
वियारभूमिनिथंताओ साहुणीओ लग्गा पिट्ठओ पत्ता तदुवस्सयं । पडिया पाएसु कित्तिमइमयहरियाए । धम्मलाभपुव-
मासासिया तीए । एईएवि रुयंतीए नियवुत्तंतं निवेइऊण मग्गिया पवज्जा । उचियत्ति पवाविया विहिणा । पावालिया
पवज्जा । नवरं पच्छन्नो गवभो मं न पवावेहिति मयहरियाए पुविं न सिट्ठो सो पइदिणं पवहिओ । पुच्छियाए य साहियो
सव्भावो । मयहरियाएवि सिट्ठं सेज्जायरीए । तीएवि माइपिइभूयाए पच्छन्नं पडिजागरियाए जाओ से दारओ सलक्ख-
णोत्ति परिवालिओ अट्ठवासो । तओ पवाविओ अजियसेणसूरिणा । कयं से नामं खुडुगकुमारोत्ति । परिवालियदुवाल-
सवामसामन्नपरियाओ कयाइ वसंतसमए दट्ठण तरुणवग्गं विविहकीलाहिं कीलंतं पडिभग्गो संजमाओ । तओ अट्ठवसट्ठेण
साहियो सव्भावो संघाडइलस्स । तेणावि अणुसासिओ जाहे न बुज्झइ, ताहे निवेइयं जणणीए । तीएवि बहुविहमणु-
सासिऊण जाहे न बुज्झइ, तओ वुत्तो पुत्त ? दुवालसवासाणि सइच्छाए तए सामन्नमणुचिन्नमियाणि महवयणेय तत्तियं
पालेसु । तओ दक्खिन्नसारयाए ठिओ तत्तियं कालं । तयंते पुच्छिया जणणी भणइ—मम जणणिभूयं पवत्तिणिं पुच्छा-
हि । पुच्छियाए तीएवि असुहस्स कालहरणंति काऊण पडिच्छाविओ दुवालसवासाणि । एयं आयरिएण उवज्झाए-
णावि धारिओवि जाहे न चिट्ठइ ताहे अट्ठो ! दारुणो कम्मपरिणामोत्ति भावयंतेहिं तेहिं सवेहिं उवेहिओ । नवरं पुत्तसिणे-
हमोहियाए जणणीए चिररक्खियं मुदारयणं कंवलरयणं च समप्पिऊण भणिओ, सागेए तुह चुल्लपिया पुंडरीओ राया,
तस्स एयाइं दंसेज्जासि जेण परिन्नायमुदारयणो तुह रज्जभायं देइत्ति पडिवज्जिऊण गहियवेसो चेव पत्तो सागेयं । आवा-

सिओ रायभवणेगदेसे । तक्कालं च रायभवणंगणे पवत्तं महापेच्छणयं । मिलिओ पहाणलोगो । अहंपि चिरकालाओ अज्ज पेच्छणयदंसणसुहमणुहवामित्ति काउं पत्तो खुडुगकुमारोवि । जायमारुढरंगभरं महापेच्छणयं जाव य किंचि सावसेसा जामिणी न य पारिओसियं पडइत्ति आलस्सेण निहाइया नट्टिया । तओ मा रंगभंगो होउत्ति तीए वोहणत्थ-मुग्गीयं मयहरिगाए—“सुद्धु गाइअं सुद्धु वाइअं सुद्धु नच्चियं सामसुंदरि । अणुपालियदीहराइयाओ सुमिणंते मा पमायए” । तं च मोऊण पडिबुद्धेण पत्तिवत्तं कंवलरयणं चेल्लएण, जुवराएण जसभहेण कुंडलं, सिरिकंताए सत्थवाहीए हारो, जयसंधिमंतिणा कंकणं, कन्नपालमहामिंठेण रयणकुसो । पंचवि एयाणि लक्खमोल्लाणि निवडिएसु रायाइपसाएसु जाओ नट्टियाए महालाभो । पभाए पुटो रत्ना चेल्लगो कीस तुमं तुटोसि । तेणावि साहिओ स वुत्तंतो जाव रज्जत्थी समागओम्हि । दंसियं मुद्धारयणं । रत्ना भणियं ता गिण्हाहि हियइच्छियं मंडलं । चेल्लएण भणियं—अलं रज्जेण, सुविणयमेत्तंमि जीवियम्मि संजमसेवाणुपालिस्सामित्ति । जसभहेण सिद्धं अहंपि, वुटो राया ता रज्जं गिण्हामित्ति चिंतंतो एयाए विवोहिओम्हि । सिरिकंताए वुत्तं अहं चिरपवसियस्स सत्थवायस्स ता पुरिसंतरमन्निसामित्ति वियप्पंतीएयाए विवोहियम्मि । मंतिणावि निवेइयमहमन्नेण राइणा पलोभिओ किं नियसामियं घाएमि न वत्ति ? चिंताउलो एयाए संबोहिओम्हि । कन्नपालेणवि कहियं—अहममुगेण वेरिनरिदेण बहुदवं दाऊण पट्टहत्थि मग्गिओ माराविओ वा किं कायवमूढो एयाए वेयाविओ-म्हित्ति । तओ राइणा अच्छलं तुम्हाणं सबेसिं करेह हियइच्छियाइंति वुत्तेहिं सुदेसणासवणपडिबुद्धेहिं गहिया सबेहिं खुडुगकुमारसमीवे पवज्जा । तेहिं सहिओ समागओ गुरुसमीवं खुडुगकुमारो । कुलाणुक्खमेयंति पसंसिओ गुरुहिं । जाओ सकज्जसाहगोत्ति । एवमेएण संजमो दक्खिन्नगुणेण चिरमणुपालिओ परिणामसुहावहो य संवुत्तोत्ति ॥ १५ ॥

अय नयमं गुणमाश्रित्याह—

लज्जालुओ अकज्जं वज्जइ दूरेण जेण तणुयंपि । आयरइ सयायारं न मुयइ अंगीकयं कहवि ॥ १६ ॥

‘लज्जालुओ’ इति प्राकृतशैल्या लज्जावान् ‘अकार्यं’ कुत्सितकृत्यं, नजः कुत्सार्थत्वात् ‘वर्जयति’ परिहरति ‘दूरेण’ विप्रकर्षेण ‘येन’ हेतुना तेन धर्माधिकारीति प्रकृतेन योगः । ‘तनुकमपि’ स्तोकमपि । उक्तं च—“अवि गिरिवरगरुयदुरंतदुक्खभारेण जंति पंचत्तं । न उणो कुणंति कम्मं सप्पुरिसा जं न कायवं ॥ १ ॥ ” ‘आचरति’ अनुतिष्ठति ‘सदाचारं’ शोभनव्यवहारं, तस्यालज्जाहेतुत्वात् । तथा ‘न’ नैव ‘मुञ्चति, उज्झति’ ‘अङ्गीकृतं’ आरब्धं धर्ममिति गम्यते । ‘कथमपि’ स्नेहवलाभियोगादिनापि प्रकारेणेति लज्जाहेतुत्वादारब्धपरित्यागस्य । तथा चाह—“दूरे ता अन्नजणो अंगे च्चिय जाइं पंचभूयाइं । तेसिं चिय लज्जिज्जइ पारद्धं परिहरंतेहिं ॥ १ ॥ ” प्रायः सुकुलोत्पन्न एवंविधो भवति । इति गाथार्थः ॥ १६ ॥

इहोदाहरणम्—

एगंमि नयरे चंडरुहो नामायरिओ विहरइ । सो य किर संजलणसीलो पए पए साहूणं रुसइत्ति कोहोदयभीरु भिन्नोव-स्मए ज्झाणकोटोवगओ चिट्ठइ । अन्नया एगो सेट्ठिपुत्तो नवपरिणीयनेवच्छो केलिकिलवयंसपरिगओ तमुज्जाणमागओ । तओ परिहासवंदणेण वंदिऊण साहुणो वुत्ता तंमिच्चेहिं । भयवं ! एस अम्ह वयंसो कुरूवकन्नयालाभाओ वेरगिओ तुम्ह समीवे पवइउमागओ । तओ केलिकिला एएत्ति न दिति साहुणो तेसिमुत्तरं । जाहे दोअपि तच्चपि कोलाहलेन सज्झायविग्घं करिति ताहे साहूहिं भणिया—जइ एवं गच्छह इह नाइदूरे अम्ह गुरु पवावेही । गंतूण गुरुसमीवे तहेव भणिउमारद्धा । तओ ज्झाणवाघायकुविण्ण भणियं सूरिणा जइ सच्चमेयं ता सिग्घमागच्छ हसंतो समागओ दारओ । खेलमल्लयभूईए लुंचिउं पवत्ता सूरिणो । ताहे ते वयंसा ससज्झसा मा मा भयवं ! एवं करेहि, परिहासो एस अम्हेहिं कओत्ति जाव जंपंति ताव लहुहत्थयाए दरलुंचिओ एस चिंतिउं पवत्तो । लज्जिज्ज इदाणिं दैरदिक्खिएहिं परिभमंतेहिं ता संपयं पारद्धनिवाहणमेव सेयं । जओ—“अलसायंतेणवि सज्जणेण जे अक्खरा समुल्लविया । ते पत्थरदं कुक्कीरियं न हु अन्नहा होति ॥ १ ॥ ” एवं भाविऊण भणियं—भयवं ! मा एएसिं सुणेहि । अहं तुमं च एत्थ पमाणांति । परिआणि-यपरिणामेन पवाविओ गुरुणा । उवालंभभीया पलाणा इयरे । चेल्लओवि पट्टमुहपंकओ वंदिऊण गुरुं भणिउमारद्धो । दमगभावं मोयाविऊण ट्ठाविओहं भदंतेहिं चक्कवट्ठिपए । किं तु पभाए पभूयसयणा मं इओ वाविसंति, ता करेह पसायं रयणीए देसंतरगमणेण । आयरिएहिं भणियं—अहं रत्तीए न पेच्छामि ता पेहेहि मग्गं जेण सुहेण वच्चाओ । आगओ सोहिऊण खुडुगो । पत्थिया दोवि । अन्नायनिसाचरो गुरु पए पए पक्खलंतो, एरिसो मग्गो सोहिओत्ति भणंतो सीसं सीसे दंडेण ताडेइ । तेणावि एस महप्पा मए संतावे पाडिओत्ति संविग्गेणारोविओ पिट्ठीए । तहावि अंधयारदोसेण परि-क्खलंतं तमायरिया पुणो पुणो ताडेंति भणंति य । अरे दुडुसेह ! एरिसो मग्गो विसोहिओ । सोवि अहो ! मे अहन्नया जमेस महप्पा एरिसवसणमुवणीओ । पभाए विस्सामणाइणा तहाजइस्सं, जहा संतावविरहिओ सुहभायणं भविस्सइत्ति

भाविंते सुज्झाणं पाविज्जाणुपवकरणस्ववगसेदिकमेण केवली संवुत्तो । सुहं सुहेण य गंतुं पवत्तो । ताहे आयरिया विग्धि-
या उवसंतकोवा य पुच्छंति । अज्जो ! कीस संपयं न खलसि ? । तेण भन्नइ, जेण सुद्धु पेच्छामि वत्तिणीं । सूरिहिं भणियं,
चक्खुणा नाणेण वा ? । सो वेइ नाणेणं । केरिसेण छाउमत्थिएण केवलिएण वा ? । भयवं ! केवलिएणंति तवयणमाय-
न्निज्जाणउट्टा सूरिणो केवली आसाइओत्ति अप्पाणं निंदितं पवत्ता । एत्थंतरे पहाया रयणी, दिट्ठा य केसुलुं चएण कोमले
तस्स मत्थए रुहिरारुणा दंडपहारवणा । आयरिएहिं विचितियं च । धिरत्थु मे पंडिच्चस्स, धिरत्थु मे वयपरिणामस्स,
धिरत्थु मे दीहरसमणभावस्स, जेण मए एस कोहपिसाओ न वसीकओ । पेच्छ एएणाज्जदिणदिव्खिएणावि विट्ठत्तपरमो-
वसमेण सकज्जमाराहियंति । एवं महावेरगमगलगा सूरिणोवि केवलमुप्पाडिज्जण कमेण पाविया नेट्ठइपुरंति । एवं
लज्जालुणा चंडरुइसूरिसीसेण सामन्नमासाइयमाराहियं चेति ॥

अथ दशमं दयालुत्वगुणमाह—

मूलं धम्मस्स दया तयणुगयं सवमेवणुट्ठाणं । सिद्धं जिणिंदसमए मग्गिज्जइ तेणिह दयालू ॥ १७ ॥

‘मूलं’ आद्यकारणं ‘धर्मस्य’ उक्तनिरुक्तस्य ‘दया’ प्राणिरक्षा । यतोऽस्या एव रक्षार्थं शेषव्रतानि । तथा चाऽवाचि—
“अहिंसया मता मुख्या स्वर्गमोक्षप्रसाधिनी । अस्याः संरक्षणार्थं च न्याय्यं सत्यादिपालनम् ॥ १ ॥” तथा—“नर्ते मूढं
यथा कुम्भो नर्तं वीजं यथाक्लुरः । निर्मालिन्यस्तथा धर्मो नर्तं स्याज्जीवरक्षणम् ॥ १ ॥” “तदनुगतं” तत्सहभावि ‘सर्व-
मेव’ विहाराहारतपोवैद्यावृत्त्यादिसदनुष्ठानं ‘सिद्धं’ प्रतीतं ‘जिनेन्द्रसमये’ पारगतागमे । उक्तं च—“न सा दीक्षा न सा
भिक्षा न तज्ज्ञानं न तत्तपः । न तद्दानं न तद्व्यानं दया यत्र न विद्यते ॥ १ ॥” ‘मृग्यते’ अन्विष्यते ‘तेन’ कारणेन
‘इह’ धर्माधिकारप्रस्तावे ‘दयालुः’ दयाशीलः । इदमत्र तात्पर्यम्—यः स्वत एव दयालुः स सुखेनेर्यासमितिप्रत्युपेक्षणादौ
प्रवर्तते, अतो धर्मयोग्यो भवति धर्मरुचिवत् । श्रूयते चागमे—

कथित् कुलपुत्रकः परलोकभीरुर्गृहवासमारम्भवहुलमवधार्य तापसानां मध्ये प्रव्रजितः । तानपि कन्दमूलोत्पाटनाद्या-
रम्भप्रवृत्तानवलोक्य सविपादो जज्ञे । यतस्तेऽपि किल चतुर्दश्यादितिथिष्वर्नाकुट्टिमाघोपयन्ति स्वकीयाश्रमे । ततो न
कोऽपि तस्मिन् दिने पुष्पफलकन्दानयनाय वनं प्रति गच्छति । सोऽपि धर्मरुचिस्तदेकं दिनं बहुमन्यमानोऽहो ! सुन्दरं
भवति, यदि सर्वदेयमनाकुट्टिरुदघुष्यतेति चिन्तयन्नासाञ्चके । कदाचिदासन्नमार्गे साधू ब्रजन्तावालोक्त्य भद्रकतया
तावपृच्छत् भो तपोधनौ ! किमरण्यं प्रति प्रस्थितौ युवाम् ? किं भवतां धर्मेऽद्यानाकुट्टिर्न विधीयते ? । तमृजुशीलमालोक्य
साधू प्रत्युचतुः । तापसकुमार ! अस्माकं धर्मे सर्वदाऽनाकुट्टिरेव । यतो वयं न कदाचनापि सचेतनां पृथ्वीमुपमर्दयामः ।
न सचेतनं वारि व्यापारयामः । नाप्यनेकसत्त्वव्यापत्तिहेतुवैश्वानरमुद्दीपयामः । न चापि तृणलताप्रवालपुष्पफलकन्दादि-
यनस्पतीन् संघट्टयामः, उत्पाटयामो, भुग्महे वा । अतोऽस्माकं धर्मे सर्वदाऽनाकुट्टिरेवेति । श्रुत्वेदं दयाशीलतया ताभ्या-
मेव नह गत्वा गुरोरात्मानं निवेद्य प्रव्रजितः सुप्रव्रजितश्च बभूव धर्मरुचिरिति ॥ १७ ॥

इदानीमेकादशं गुणमाह—

१ “कुट्य” इत्यपि ॥

मज्झत्थसोमदिट्ठी धम्मवियारं जहट्टियं मुणइ । कुणइ गुणसंपओगं दोसे दूरं परिच्चयइ ॥ १८ ॥

मध्यस्था क्वचिद्दर्शने पक्षपातविकला सौम्या च प्रद्वेषाभावाद्दृष्टिर्दर्शनं यस्य स ‘मध्यस्थसौम्यदृष्टिः’ सर्वत्रारक्तद्विष्ट
इत्यर्थः । ‘धर्मविचारं’ नानापापण्डमण्डलीमण्डपोपनिहितधर्मपण्यस्वरूपं ‘यथावस्थितं’ सगुणनिर्गुणाल्पबहुगुणतया व्यव-
स्थितं कनकपरीक्षानिपुणविशिष्टकनकार्थिपुरुषवत् ‘मुणति’ बुद्ध्यते, अत एव ‘करोति’ विदधाति ‘गुणसंप्रयोगं’ गुणैः
ज्ञानादिभिः सह संवन्धं ‘दोषान्’ गुणप्रतिपक्षभूतान् ‘दूरं’ इति दूरेण ‘परित्यजति’ परिहरति सोमवसुब्राह्मणवत्—
तेण किर दुब्बिक्खे कुडुवं निवाहिणं सुद्धपरिगहो गहिओ । न य तं जीवियंति वेरगगओ सुद्धिनिमित्तं पत्थिओ
पाटलिपुत्तं । अंतरा य वंभणसुन्हमप्यं तप्पाइयं वंभणनिवारियग्गिदाहं दड्ढण मरणपि अविहिणा न सुंदरंति भावेतो
पत्तो एगं सन्नियेमं । पविट्ठो एगस्स अवत्तलिंणिणो मडियाए । सोवि चरियाकालो वड्ढइ । अत्तिही य तुमंति चिट्ठ मढी-
याए वोत्तूण पविट्ठो गामं । खणंतरे विडलगहियभत्तो पत्तो य । भुत्तं पज्जत्तं दुवेहिं पि । पत्थावे पुच्छिओ सोमवसुणा
केरिनो तुन्ह धम्मो ? किं वा एत्थ तत्तंति ? । तेण भणियं, भट्ट ! एगस्स गुरुणो अम्हे दो सीसा आसि । अचिरदि-
क्खियमाणमम्हाण परोक्खीभूओ गुरु । उवइट्ठं च तेण अम्हाणं ‘सुहं सोयवं, मिट्ठं भुंजेयवं, लोयप्पिओ अप्पा कायवो’ । न
य एयस्स अत्थो कडिओ । तथो अहं सवुद्धीए इह गामे चिट्ठामि । मंतोसहाइहिं लोगस्सुवगारं करेमि । अओ चैव
लोयप्पिओ भोयणं च मिट्ठं पावेमि । एसा य मज्झ सेज्जा तओहं सुहं सुवामि । एत्थियं तत्तं मए नायं । परमत्थं पुण
गुरुणो जाणंति । तथो चित्थियं सोमवसुणा सोहणो गुरुवएसो, न पुण एस परमत्थो । भणियं च कहिं पुण ते गुरु-

भाया । सिद्धमियरेण अमुगत्थगामे चिद्धति । दुइयदिवसे तत्थेव गओ सोमवसू, मिलिओ तस्स । तेणावि कयमुचियं भणियं
च भोयणावसरे एहि मए सद्धिं चलिआ दोवि । पविसंतो गामे भणिओ एगेण अघत्तलिंगीएहिं मम गेहे पालिं खेडसु ।
तेण भणिअं एस पाहुणगो । एही तओ एसोवि, तुमंपि एहत्ति भणंतेण तेण नीया दोवि गिहं । कयं चलणसोयाइयं ।
भुत्ता दोवि सबकामगुणियमाहारं । गया सट्ठाणं । पुच्छिओ वंभणेण सो समायारं । तेणावि कहियपुब्वुत्तं । तेण भणियं
महमेगंतरियं भुंजामि तओ मिट्ठं होइ । ज्ञाणज्झयणपरिसंतो जत्थ व तत्थ व सुहं सुवामि । नीरीहचित्तोत्ति पिओ सध-
लोयस्स । एवं गुरुवयणमाराहेमि । तओ सोमवसू सोहणतरो एस, किं तु गंभीरो गुरुवएसो न नज्जइ सव्भावोत्ति भा-
वेंतो पत्तो पाडलिपुत्तं । तत्थ किर पसिद्धो तिलोयणनामो पंडिओत्ति गओ तस्स गेहं । पविसंतो अणवसरोत्ति पडिच्छा-
विओ दोवारिएण । ताव य गहियकुसुमदंतवणो समागओ पुप्फवडुगो । सो पुण मग्गिज्जंतोवि दंतवणमदाऊण पविट्ठो
अवभंतरं । खणंतरे निग्गंतूण सवस्स दाउमारद्धो । किमेस पुर्विमदितो ? किमियाणिं देइत्ति पुच्छिए सोमवसुणा सिद्धं
दोवारिएणं । पढमं पहुणो दिन्ने गोरवं होइ इयरहा अवज्जा । तदुवरियं सेसाणं सेसा चेव भवइ । एत्थंतरे तदासन्नगिहे दो
पुरिस्ता आयमणं मग्गंति । हिन्नमेगस्स एगाए तरुणीए तं चैलुगाए, वीयस्स दीहदंडएण उल्लंकएण । तत्थवि पुट्टेण
कारणं सिद्धं दोवारिएण । पढमो एयाए भत्ता, वीओ परपुरिसो, अओ एयस्स एवं चेव दाउमुचियंति । अहो ! नीइ-
मत्तो परिवारोवि पंडियस्सत्ति चित्तिरस्स भट्टस्स समागया गहिरतूरवा, पूरियदियंतरा, पढंतभूरिभट्टचट्ठा, सिविया-

१ 'पुच्छिओ' इत्यपि । २ 'तदासन्नि' इत्यपि । ३ 'चैलुगाए' इत्यपि । ४ "चित्तितस्स" इत्यपि ॥

रूढा, दुवारासन्नमेगा तरुणी । पुच्छियं सोमवसुणा, का एसा ? किमेवमागच्छइत्ति । तेण भणियं एसा पंडियधूया, राउले
पायपूरणेण पत्तसंमाणा सगिहमागच्छइ । कहंति सुण राइणा पाओलंविओ—“तेन शुद्धेन शुद्धयति” तओ इमीए
पूरिओ अ—“यत्सर्वव्यापकं चित्तं मलिनं दोषरेणुभिः । सद्भिर्वेकाम्बुसंपर्कात्तेन शुद्धेन शुद्धयति ॥ १ ॥” ताव य पविट्ठा
गिहमेसा । समाइच्छिया जणएण, परियणेण य । अहो ! परियणोवि इमस्स पंडिओत्ति विम्हिओ लद्धावसरो गओ सभा-
गयस्स पंडियस्स पासं । कयाभिवायणो पत्तसंमाणो निविट्ठो उच्चियासणे । एत्थंतरे गुरुजाया मए सुविणे भुत्ता ता
करेहि मे विसोहिंति विन्नत्तो केण य वडुएणं तिलोयणो । तत्तलोहनारिअवरुंडणाओ ते सुद्धित्ति बुत्ते अब्भुवगयं वडु-
गेण । कया अग्गिवज्जा लोहनारी । तमालिंगतो सो गहिओ पुब्वनिउत्तपुरिसेहिं । सुद्धो सुद्धोत्ति पडिया ताला । ताव
सोमवसुणावि सबुत्तंतनिवेयणपुब्वमगियं पच्छित्तं । परिभाविऊण गहियाणेण दोमट्टियागोलगा उल्लो सुक्को य । पक्खि-
त्ता कुडे उल्लो विलग्गो तत्थ न इयरो । तओ भणिओ सोमवसू, भट्ट । सुक्कगोलगसमो तुममओ सुद्धो चेव । पुणो
भणियं सोमवसुणा वयगहणं काउमिच्छामि, केरिस्स गुरुणो समीवे करेमि ? । भणियं पंडिएण, जो 'सुहं सोयवं, मिट्ठं
भुंजियवं, लोयप्पिओ अप्पा कायव्वो' त्ति एएसिं तिण्हं पयाणमत्थं वुज्झइ, पालेइ य, निप्पिहो य सब्बाहा, तस्स समीवे
पवयाहि । सोमवसुणा भणियं, को पुण एएसिं पयाणमत्थो ? । पंडिएण भणियं, जो रागदोसविरहिओ परिचत्तारंभपरि-
ग्गहो सुहज्झाणोवगओ सुयइ सो सुहं सुवइ । जो महुरवित्तीए अकयमकारियं मुहालज्जं सबपाणिपीडापरिहारेणारत्तदुट्ठो

१ कचित् “अ” नास्ति ॥

भुंजइ सो परिणामसुंदरंति मिट्ठं भुंजइ । जो भंतमूलोसहाइयउवयारमकरितो परलोयाणुट्ठाणसारयाए सबलोयाण वल्लहो
होइ सो लोयप्पिओत्ति बुच्चइ । निरीहो जो भत्ताणुरत्तलोयाओ न धणधन्नहिरन्नसुवन्नाइ समीहइत्ति । एवमवहारियभा-
वत्थो चलिओ गुरुमन्निसिउं माहुणो । मिलिओ एगत्थ उज्जाणे सुघोसगुरुणं । वंदिऊण पुच्छिओ पुब्वभणियपयाणमत्थं ।
साहिओ जहुत्तो गुरुहिं । निरीहत्तजाणणत्थं चिट्ठिओ तत्थेव रत्तिं । दिट्ठमावस्सयाइकिच्चं साहूणं । जाव सज्झायं काऊण
पसुत्ता साहुणो । आयरिया य वेसमणोववायमज्झयणं परियट्ठिउं पवत्ता । तप्पभावेण य समागओ वेसमणसुरो । ट्ठिओ
निसुणंतो । परिसमत्ते तंमि अहो ! सुसज्झाइयं सुसज्झाइयं भणंतो पडिओ गुरुचलणेसु । विन्नविउं पवत्तो, भयवं ! तुट्ठोहं
तुट्ठाणं, वरेह वरं, हिरन्नं वा, सुवन्नं वा, दुपयं वा, चउपयं वा जंभे रोयइ तं सबं संपाएमि । आयरिएहिं भणियं धम्म-
लाभो ते भवउ न केणावि किंचणे पओयणंति । ताहं अहो ! भे सुलद्धं जम्म जीवियंति जंपंतो उज्जोइयदिसामंडलो वंदि-
ऊण गुरुं गओ सट्ठाणं सुरवरो । सोमवसूवि अहो ! निरीहत्तंति परितुट्ठमणो साहियसव्भावो पवाविओ गुरुहिं । जाओ
संजमाराहणो । एयारिसो मज्झत्थो धम्मारिहोत्ति ॥ १८ ॥

अथ द्वादशं गुणरागिणं स्वरूपफलोपदर्शनद्वारेणाह—

गुणरागी गुणवंते बहु मन्नइ निग्गुणे उवेहेइ । गुणसंगहे पवत्तइ संपत्तगुणं न मयलेइ ॥ १९ ॥

गुणेषु धार्मिकलोकभाविषु रज्यत्येवंशीलो 'गुणरागी' । 'गुणवन्तः' गुरुगुणभाजो यतिश्रावकादीन् 'बहु मन्यते' मनः
प्रीतिभाजनं करोति । अहो ! धन्या एते, सुलब्धमेतेषां नरजन्मेत्यादि । निर्गुणान्निन्दतीत्यापन्नम् । यथा देवदत्तो

दक्षिणेन चक्षुषा पश्यतीत्युक्ते वामेन न पश्यतीत्यवसीयते । तथा चाहुरेके—“शत्रोरपि गुणा ग्राह्या दोषा वाच्या गुरो-
रपि” इति चेन्नैतदेवं धार्मिकोचितमित्याह—“निर्गुणानुपेक्षते” असंक्लिष्टचित्ततया तेषामपि निन्दां न करोति । यतः स
एवमालोचयति—“सन्तोऽयसन्तोऽपि परस्य दोषा नोक्ताः श्रुता वा गुणमावहन्ति । वैराणि वक्तुः परिवर्द्धयन्ति श्रोतुश्च
तन्वन्ति परां कुबुद्धिम् ॥ १ ॥ ” तथा—“कालमि अणाईए अणाइदोसेहि पासिए जीवे । जं पावियइ गुणोवि हु तं
मन्नेहं महच्छरियं ॥१॥ भूरिगुणा विरेल चिय एक्कगुणो वहुजणो न सबत्थ । निहोसाणवि भहं पसंसिमो धेवदोसेवि ॥२॥”
इत्यादि संसारस्वरूपमालोचयन्नसौ निर्गुणानपि न निन्दति, किं तूपेक्षते मध्यस्थभावेनास्त इत्यर्थः । तथा गुणानां संग्रहे
समुपादाने ‘प्रवर्त्तते’ यतते । संप्राप्तमङ्गीकृतं गुणं सम्यग्दर्शनविरत्यादिकं ‘न मलिनयति’ न सातिचारं करोति । गुण-
रागित्वस्य फलमेतत् । अन्यथा गुणरागित्वमेव न स्यात् । इति गाथार्थः ॥ १९ ॥

उदाहरणे चात्र धनसार्थवाहवङ्कचूडौ । तथा हि—

धासातवसुसियंगे सज्ज्ञायज्ज्ञाणवावडे मुणिणो । ददुं गुणाणुराया आवट्टो सत्थवाहो सो ॥ १ ॥

गुरुभक्तिनिष्भरमणो दाणं दाऊण पत्तसंमत्तो । जाओ कमेण धन्नो कल्लाणपरंपराभागी ॥ २ ॥

तहा—

जाओ गुणाणुराओ पुधमसंतोवि वंकचूलस्स । पेच्छंतयस्स अणवरयमेव मुणिणो गुणाउत्ते ॥ १ ॥

१ “विरला च्चिय” इत्यपि ॥

ततो बहुमाणाओ नियमगहणं च पालनं धिरया । पडिवन्नगुणा न हि तेण खंडिया पाणचाएवि ॥ २ ॥

उदाहरणद्वयमपि प्रतीतमिति न लिख्यते ।

अथ त्रयोदशधर्माधिकारिगुणस्यावसरः, स च सत्कथ इति विपर्यये दोषदर्शनद्वारेण तमाह—

नासइ विवेगरयणं असुहकहासंगकलुसियमणस्स । धम्मो विवेगसारोत्ति सक्कहो होज धम्मत्थी ॥२०॥

“नश्यति” अपैति “विवेकरत्नं” विवेकः सदमद्वस्तुपरिज्ञानं, स एव रत्नमज्ञानध्वान्तान्तकारित्वात् । अशुभकथाः खयादिकथाः सप्त । तथा चागमः—“सत्त विगहाओ पन्नत्ताओ तंजहा—इत्थिकहा, भत्तकहा, देसकहा, रायकहा, मिडकालुणिया, दंसणभेयणी, चरित्तभेयणी” । तत्राद्याश्वतसः प्रसिद्धा एव, तथाऽपि किञ्चिदुद्दिश्यते । तत्र स्त्रीकथा—“सा तन्वी सुभगा मनोहररुचिः कान्तेक्षणा भोगिनी, तस्या हारिनितम्बविम्बमथवा विप्रेक्षितं सुभ्रवः । धिक् तामुद्रगतिं मलीमसतनुं काकस्वरां दुर्भगामित्थं स्त्रीजनवर्णनिन्दनकथा दूरेऽस्तु धर्मार्थिनाम् ॥१॥” भक्तकथा—“अहो ! क्षीरस्याङ्गं मधुरमधुगावाज्यखण्डान्वितं चेद्रसः श्रेष्ठो दध्नो मुखसुखकरं व्यञ्जनेभ्यः किमन्यत् । न पक्वान्नादन्यद्रमयति मनः स्वादुतांबूलमेकं परित्याज्या प्राञ्जैरशनविषया सर्वदैवेति वार्त्ता ॥ २ ॥” देशकथा—“रम्यो मालवकः सुधान्यकनकः काञ्च्यास्तु किं वर्ण्यता, दुर्गा गूर्जरभूमिरुद्धतभटा लाटाः किराटोपमाः । कश्मीरे वरमुष्यतां सुखनिधौ स्वर्गोपमाः कुन्तलाः, वर्ज्या दुर्जनसङ्गवच्छुभधिया दैशी कथैर्विधा ॥ ३ ॥” राजकथा—“राजायं रिपुवारदारणसहः क्षेमं करश्चौरहा, युद्धं भीममभूत्तयोः प्रतिकृतं साध्यस्य तेनाधुना । दुष्टोऽयं म्रियतां करोतु सुचिरं राज्यं ममाप्यायुषा, भूयो वन्धनिवन्धनं बुधजनै राज्ञां कथा हीयताम् ॥ ४ ॥” तथा ‘मिडकालुणिया’ इति श्रोतृहृदयमार्दवजननान्मृद्धी, सा चासौ कारुणिकी च कारुण्यवती मृदुकारुणिकी । पुत्रादिवियोगदुःखदुःखितमात्रादिकृतकारुण्यरसगर्भा प्रलापप्रधानेत्यर्थः । तद्यथा—“हा पुत्त ! हा पुत्त ! हा वच्छ ! हा वच्छ ! मुक्कामि कहमणाहाहं । एवं कलुणपलावा जलंतजलणेअसा पडिया” ॥ ‘दर्शनभेदिनी’ ज्ञानाद्यतिशयतः कुतीर्थिकप्रशंसादिरूपा । तद्यथा—“सूक्ष्मयुक्तिशतोपेतं, सूक्ष्मबुद्धिकरं परम् । सूक्ष्मार्थदर्शिभिर्दृष्टं, श्रोतव्यं बौद्धशासनम् ॥ १ ॥” इत्यादि । एवं हि श्रोतॄणां तदनुरागात् सम्यग्दर्शनभेदः स्यादिति । ‘चारित्रभेदिनी’ न संभवन्तीदानीं महाव्रतानि, प्रमादवह्वलत्वादतिचारप्रचुरत्वादतिचारशोधकाचार्यतत्कारकसाधुसाध्वीनामभावात् । ज्ञानदर्शनाभ्यां तीर्थं प्रवर्त्तत इति ज्ञानदर्शनकृत्येष्वेवादरो विधेय इति । भणितं च—“सोही न अत्थि नवि पन्नचारित्रस्यापि तद्वैमुख्यमुपजायते, किं पुनस्तदभिमुखस्येति चारित्रभेदिनी । इत्येतासु सङ्गोऽत्याशक्तिः, तेन कलुषितं युक्तायुक्तं विवेचयति स्वार्थहानिमपि न लक्षयतीति । ‘धर्मः’ पुनः ‘विवेकसारः’ एव हिताहितावबोधप्रधान एव भवति, सावधारणत्वाद्वाक्यस्येति । धार्मिको ह्येवमालोचयति—“यावत्परगुणदोषपरिकीर्त्तने व्यावृत्तं मनो भवति । तावद्भरं विशुद्धे ध्यानं व्यग्रं मनः कर्तुम् ॥ १ ॥” इति अस्माद्धेतोः सत्यशोभनास्तीर्थकरणधरमहर्षिचरितगोचराः कथा वचनव्यापारा यस्य स ‘सत्कथो’ ‘भूयात्’ भवेत् ‘धर्मार्थी’ धर्मचरणाभिलाषको येन धर्मरत्नार्हः स्यात् । इति गाथार्थः ॥ २० ॥

अथ सुपक्षयुक्तश्चतुर्दशगुणवानुच्यते—

अणुकूल धम्मसीलो सुसमाचारो य परियणो जस्स । एस सुपक्खो धम्मं निरंतरायं तरइ काउं ॥२१॥

इह पक्षः परिग्रहः परिकर इत्यनर्थान्तरम् । 'पक्षः परिग्रहेऽप्युक्तः' इति वचनात् । शोभनः पक्षो यस्य स सुपक्षः । तमेव विशेषेणाह—'अणुकूलः' धर्माविघ्नकारी 'धर्मशीलः' धार्मिकः 'सुसमाचारः' सदाचारचारी 'परिजनः' प्रतीतो यस्य एष सुपक्षोऽभिधीयते, स च धर्मं 'निरन्तरायं' निष्प्रत्यूहं 'तरइ' इति शक्नोति 'कर्तुं' अनुष्ठातुमिति । इह भावार्थः—अणुकूलो धर्मप्रयोजनानि कुर्वतः प्रोत्साहकः साहाय्यकर्त्ता च स्यात् । धर्मशीलो धर्मप्रयोजनेष्वभ्यर्थितो नाभियोगं मन्यते, अपि त्वनुग्रहमिति । सुसमाचारः राजविरुद्धादिकृत्यपरिहारी धर्मलाघवहेतुर्न भवेत् । अत एव विधः सुपक्षो धर्माधिकारी स्यादिति ॥

इहाणुकूलपरियणे उदाहरणं—

पुंडवच्छणे नयरे दिवायरो इब्भो अहेसि । तस्स य जोइमईकुच्छिसंभवो पभाकरो पुत्तो । बुद्धभत्ताणि सघाणि । अन्नया वाणिज्जकज्जेण गओ पभाकरो हत्थिणपुरं । तत्थ य जिणदासो सेट्ठी । तस्स भारिया पउमसिरी धूया य ओरालसरीरा जिणमई नाम । सुसावगाणि सघाणि । तेसिं भंडसालाए भंडं निक्खित्तं पभाकरेण । जिणमईरूवे वाढमज्झोववन्नेण जाइओ जिणदासो । सो भणइ सावगस्स दाइमि, न तुम्हारिसमिच्छादिट्ठिस्स । नत्थि उवायंतरंति सो कवडेण सावगत्तं सिक्खेइ । धम्मं सुणेइ । चेइए वंदइ । साहुणो घयगुलवत्थाइएहिं पडिलाभेइ । सुणमाणस्स उ भावओ परिणओ धम्मो । मंदरागो य जाओ, दारिगाए उवरिं । साहूण सव्भावं कहिऊण गहियाणुवओ सावओ जाओ । विन्नायपरमत्थेण दिन्ना से जिणदासेण जिणमई । तं गहाय गओ पुंडवच्छणमेसो । तओ जिणमई सापूनणंदाओ भणंति । बुद्धस्स पाएसु पडाहि, भिक्खू वंदाहि, सा नेच्छइ । तओ ताहिं खिसिज्जइ । ताहे पभागरो जुयगगेहे डाइ । इच्छाए साहुवगं पडिलाभेइ । अन्नया मायापिईहिं भणिओ पुत्त । भिक्खुणो निमंतेहि, सो नेच्छइ । तहा विग्गहं काऊण पट्टविओ । गयस्स भिच्छुएहिं विज्जाहिं मंतिऊण फलं हत्थे दिन्नं । ताहे वाणमंतरीए अहिट्ठिओ घरं गओ भारियं भणइ । भिच्छूण भत्तं देमो । सा नेच्छइ । तो सयमेव काउमारद्धो । साविगा गंतूण सूरीणं कहेइ । तेहिं जोगपडिभेओ दिन्नो । तेण पीयमेत्तेण । वाणमंतरी नट्ठा । साभाविओ जाओ किमेस आरंभोत्ति पुच्छइ । तीए भणियं तुमए चेव भिक्खूणं भत्तमारद्धं । सो भणइ साहू मोत्तूणान्नस्स न देमि । कहमम्मापिउहिं मणा न वंचिओम्हि । तओ तं फासुयभत्तं साहूणं दिन्नंति ॥

एवमणुकूले परियणे अंतरायं संभवइ । तेण भन्नइ—अणुकूलधम्मसीलाइविसिट्ठपरियणो धम्मरिहोत्ति ॥ २१ ॥

इदानीं पञ्चदशं दीर्घदर्शि (त्व) गुणमाह—

आढवइ दीहदंसी सयलं परिणामसुंदरं कज्जं । बहुलाभमप्पकेसं सलाहणिज्जं बहुजणाणं ॥२२॥

'आरभते' प्रतिजानीते दीर्घपरिणामसुन्दरं, कार्यमिति गम्यते, क्रियाविशेषणं वा । द्रष्टुमवलोकयितुं शीलमस्येति 'दीर्घदर्शी' 'सकलं' समस्तं 'परिणामसुन्दरं' आयतिसुखावहं 'कार्यं' कृत्यम् । तथा 'बहुलाभं' प्रचुराभीष्टसिद्धिकं 'अल्पक्लेशं' स्तोकायासं 'श्लाघनीयं' प्रशंसनीयं 'बहुजनानां' स्वजनपरिजनानां, शिष्टानामिति भावः । स किल परिणामिक्या

१ "आरभइ" इत्यपि ॥

बुद्ध्या सुन्दरपरिणाममैहिकमपि कार्यं करोति । धनश्रेष्ठिवत्ततो धर्मस्यापि स एवाधिकारीति । यत् उक्तम्—“बुद्धिजुओ आलोचइ धम्मट्ठाणं उवाहि परिसुद्धं । जोगत्तमप्पणो च्चिय अणुबंधं चेव जत्तेण ॥ १ ॥ ” को पुणो धणसेट्ठित्ति—

रायगिहे नयरे महाधणो धणो सेट्ठी होत्था । तस्स य पयइभद्दाए सुभद्दाए गेहणीए चउरो पुत्ता । धणपालो, धणदेवो, धणगोवो, धणरक्खिओ य । सब्बेवि ते सुंदेरमंदिरं कलाकुसला सोज्जणुत्ता य । धरिणीओ तेसिं पहाणकुलुब्भवाओ कमेणं सिरी, लच्छी, धणा, धन्ना य । ते जणयपसाएण निच्चं सुहिया विहरंति । अन्नया सेट्ठी परिणयवओ परलो गहियं काउकामो चिंतेइ—एए पुत्ता मए एत्थियं कालं सुहिणो कया, संपयं पुण जइ सुन्हा काइ गिहकज्जाइं चिंतेइ, तो मइ पवइएवि सुत्थिया हवंति । का पुण एयासिं गिहचिंताए उच्चियत्ति हुं नायं, जा पुत्ताहिया । सा कहं नायवा ? बुद्धीए । जओ लोयवाओ—'बुद्धी कम्माणुसारिणी होइ' एमाइ चिंतिऊण सेट्ठिणा पारद्धा तेसिं बुद्धीए परिच्छा । पवत्तिओ गिहे ऊसवो । निमंतिओ तासिमप्पणो सयणवग्गो, भोयाविओ सगोरवं । भुत्तुत्तरे य सुहनिविट्ठो चित्तसालिगाए । संमाणो कुसुमविलेवणतंवोलाइणा । तस्समक्खं च धणेणाहूया सुण्हाओ, पंच पंच सालिकणे दाऊण भणियाओ य । एए सम्मं पालेयवा । जया य मग्गामि तथा मम समप्पियवत्ति । तओ विसज्जिओ सयणवग्गो । किमेत्थ तत्तंति ? सवियक्को गओ सट्ठाणं । तत्थ जेट्ठसुण्हाए एते पंचवि उज्झिया, जया जाइस्सइ तथा जओ तओ अप्पिसा-मिच्छि कट्ठु । वीयाए एयं चेव चिंतिथं । नवरं छोलिऊण मुहे पक्खित्ता । तइयाए सुद्धवत्थे वंधिऊणाभरणकरंडिगाए ठविया, तिसंज्झं पडियारिया य । चउत्थीए पुण समप्पिया कुलहरे, पत्ते पाउसे वविया, उक्खया य, पडिउक्खया य

कया । तेसिं पढमवरिसे जाओ कुलओ । वीए वरसे आढगं । तइयवरिसे खारी । चउत्थे कुंभा । पंचमए कुंभसहसाणि । पुणोवि सयणसमवायपुवं मगिया जेद्धसुण्हा । तीएवि किच्छेण सरिऊण समप्पिआ कुओवि पंच कणा । सवहसावियाए अन्ने एएत्ति, साहिओ सव्भावो । वीयाएवि एवं चेव । नवरं ते मए छोल्लिऊण भुत्तत्ति । तइयाए गंठिवद्धा चेव सम-प्पिया, किर मए एवं चेव रक्खियत्ति । चउत्थीए कुंचियाओ समप्पिऊण भणियं, मम जणयगिहेसु चिट्ठंति, सगडाइपे-सणेण आणावेउ ताओत्ति । सेट्ठिणा भणियं, पुत्ति ! कीस तए एवं कयं ? । तीए भणियं ताएण समाइठं पालेयवा एए, ते एवं चेव सम्मं पालिया भवंति । तओ सेट्ठिणा नियाहिप्पायं साहिऊण भणिया तवंधुणो, किमेत्थ उचियत्ति ? । तेहिं भणियं तुब्भे चेव बुद्धिनिउणा पमाणं । सेट्ठिणा वुत्तं जेद्धा उज्झणसीला, ता जं किंचि मज्झगिहे छारल्लगणकयवराइ उज्झियवं तत्थ एयाए अहिगारो । जं किंचि रंधणकंडणसोहणाइ, तंमि वीयाए निओगो । तइया भंडागारसामिणी । चउत्थी सव्वाहिगारिणी । एयाए आपसेण सेसाहिं हिंडियवं । एवं चेव एयाओ सुहभाइणीओ भविस्संतित्ति जायमणुमय-मेयं सवेसिं । तप्पभिइ तासिं नामपसिद्धी जाया; उज्झिया, भोगवई, रक्खिया, रोहिणीति । जायं च सेट्ठिघरं सुत्थं । तओ सलाहिओ सेट्ठी लोएण । तेणावि कयं हियइच्छियं परलोगहियंति । एरिसो दीहदंसी धम्मरिहोत्ति ॥ २२ ॥

इदानीं विशेषज्ञमभिधातुमाह—

वत्थूणं गुणदोसे लक्खेइ अपक्खवायभावेण । पाएण विसेसन्नू उत्तमधम्मरिहो तेण ॥ २३ ॥

‘वस्तूनां’ द्रव्याणां सचेतनाचेतनानां धर्माधर्महेतूनां वा गुणान् दोषांश्च ‘लक्षयति’ जानाति ‘अपक्षपातभावेन’

माध्यस्थ्यसुस्थचेतस्तया पक्षपातयुक्तो हि दोषानपि गुणान्, गुणानपि दोषान् व्यवस्यति समर्थयति चेति । उक्तं च—
“आग्रही वत्त निनीपति युक्तिं तत्र यत्र मतिरस्य निविष्टा । पक्षपातरहितस्य तु युक्तिर्यत्र तत्र मतिरेति निवेशम् ॥ १ ॥”
अतः ‘प्रायेण’ बाहुल्येन ‘विशेषज्ञः’ सारेतरवेदी ‘उत्तमधर्माहः’ प्रधानधर्मोचितो भवतीति शेषः । ‘तेन’ कारणेन सुन्द-रीनन्दवत् । उक्तं च—“एयाउ इमं लट्ठं इमाओ एयंति जो विसेसन्नू । सो पावइ सामन्नं सुंदरिन्देण एत्थुवमा ॥ १ ॥”
इति गाथार्थः ॥ २३ ॥

सांप्रतं सप्तदशगुणमाह—

बुद्धो परिणयबुद्धी पावायारे पवत्तई नेय । बुद्धाणुगोवि एवं संसगिकया गुणा जेण ॥ २४ ॥

‘बुद्धः’ प्रवयाः ‘परिणतबुद्धिः’ परिपक्वमतिः परिणामसुन्दरमतिरित्यर्थः । ‘पापाचारे’ अशुभकर्मणि प्रवर्तते नैव, स हि किल यथावस्थितं वस्तुतत्त्वमवबुध्यते । अत्रोदारणम्—एगस्स रत्तो दुविहा मंतिणो तरुणा, बुद्धा य । तरुणा भणंति एए बुद्धा मइभंसपत्ता न सम्मं मंतित्ति । ता अलमेएहिं अम्हे चेव पहाणा । अन्नया तेसिं परिच्छानिमित्तं राया भणइ, भो सच्चिवा ! जो मम सीसे पण्हिपहारं दलयइ, तस्स को दंडो कीरइ ? । तरुणेहिं भणियं, किमेत्थ जाणियवं । तस्स सरीरं तिलं तिलं कप्पिज्जइ, सुहुयहुयासणे वा छुवभइ । तओ रत्ता बुद्धा पुच्छिया । तेहिं एगंते गंतूण मंतिंयं आसंघयप्पहाणा महादेवी चेव एवं करेइ, ता तीए पूया चेव कीरइ । एयमेयत्थं वत्तवंति निच्छिऊण भणियं, जं माणुसमेरिसं महासाहस-

१ “असंघयए प्पहाणा” इत्यपि ॥

मायरइ, तस्स सरीरं ससीसवायं कंचणरयणालंकारेहिं अलंकिज्जइ । तुट्ठेण भणियं रत्ता, साहु विन्नायंति, सच्चदंसिणोत्ति रत्ता ते चेव पमाणं कयत्ति ॥ यतो वृद्धा नाहितहेतुपुप्रवर्तन्ते । ततो वृद्धाननुगच्छति यस्तन्मतानुवृत्तिपरतया स ‘वृद्धानुगः’ सोऽप्येवमेव पापे न प्रवर्तत इति भावः । केन हेतुना ? इत्याह—‘संसर्गकृताः’ साङ्गत्यजनिता गुणाः ‘येन’ कारणेन प्राणिनां स्युः । अत एवोक्तम्—“उत्तमजणसंसग्गी सीलदरिदं पि कुणइ सीलहं । जह मेरुगिरिविलगं तणं पि कणयत्तण-मुवेइ ॥ १ ॥” इति गाथार्थः ॥ २४ ॥

अथाष्टादशं विनयगुणप्रधिकृत्याह—

विणओ सव्वगुणाणं मूलं सन्नाणदंसणाईणं । मोक्खस्स य ते मूलं तेण विणीओ इह पसत्थो ॥ २५ ॥

विनीयते अपनीयते विलीयते वाष्टप्रकारं कर्म येन, स ‘विनयः’ इति सामयिकी निरुक्तिः । उक्तं च—“जम्हा विण-यइ कम्मं अट्ठविहं चाररंतमोक्खाए । तम्हा उवयंति विऊ विणओत्ति विलीणसंसारा ॥ १ ॥” स विनयः सर्वगुणानां मूलं वर्तते । यतः सूत्रम्—“विणओ सासणे मूलं विणीओ संजओ भवे । विणयाओ विप्पमुक्कस्स कओ धम्मो कओ तवो ॥ १ ॥” कतमानाम् ? इत्याह—सज्ज्ञानदर्शनादीनाम् । उक्तं च—“विणया नाणं नाणा उ दंसणं दंसणाहि चरणं तु । चरणार्हितो मोक्खो मोक्खे सोक्खं अणावाहं ॥ १ ॥” ततः किम् ? इत्याह—‘चकारस्य’ पुनःशब्दार्थस्यैव योगः । ‘ते’ पुनर्गुणा मोक्षस्य मूलं ‘सम्यग्दर्शनज्ञानचारित्राणि मोक्षमार्गः’ (तं १ । १ ।) इति वचनात् । ‘तेन’ हेतुना विनीतः

इह धर्माधिकारे 'प्रशस्तः' श्लाघितः । किल यः प्रकृत्यैव विनीतः स ब्रह्मणादेव धर्ममवाप्नोत्याराधयति च । पुष्पसालसु-
तफलसालवत् । इति गाथार्थः ॥ २५ ॥

तथाहि—

मगहनडलमंडणभूओ धणधन्नसमिद्धो सालिगामो नाम गामो । तत्थ पुष्पसालगाहावइस्स फलसालो नाम पुत्तो
अहेसि । पयइभवूओ पयइविणीओ परलोगभीरु य । तेण धम्मसत्थपाढयाओ सुयं । जो उत्तमेसु विणयं पवंजइ सो
जम्मंतरे उत्तमुत्तमो होइ । तओ सो ममेस जणओ उत्तमोसि सवायरेण तस्स विणए पवत्तो । अन्नया दिट्ठो जणओ
गामसामिस्स विणयं पवंजंतो । तओ एत्तोवि इमो उत्तमोसि जणयमापुच्छिऊण पवत्तो गमसामिमोलगिउं । कयाइ
तेण सद्धिं गओ रायगिहं । तत्थ गामाहिवं महंतयस्स पणामाइकुणमाणमालोइऊण इमाओवि एस पहाणोत्ति पओल-
गिओ महंतयं । तं पि सेणियस्स विणयपरायणमवलोइऊण सेणियमोलगिउमारद्धो । अन्नया तत्थ भगवं वहुमाणसामी
समोसद्धो । सेणिओ सबलवाहणो वंदिउं निग्नओ । तओ फलसालो भगवंतं समोसरणलच्छीए समाइच्छियं नियच्छंतो
पविग्निओ । नूणमेस सवुत्तमो जो एवं नरिंदविंददाणविदेहिं वंदिजइ ता अलमझेहिं । एयस्स चेव विणयं करेमि ।
तओ अवसरं पाविऊण खगखेडगकरो चरणेसु निवडिऊण विन्नविउं पवत्तो । भयवं ! अणुजाणह, अहं भे ओलगामि ।
भगवया भणियं, भइ ! नाहं खगफलगहत्थेहिं ओलगिज्जामि, किं तु रओहरणमुहपोत्तियापाणीहिं, जहा एए अजे

१ 'वहुमाण—' इत्यपि ॥

ओलगांति । तेण भणियं, जहा तुम्हे आणवेह तहेवोलगामि । तओ जोगोसि भगवया पवाविओ, सुगइ च पाविओत्ति ।
एवं विणीओ धम्मारिहो होइत्ति ॥

अथैकोनविंशस्य कृतज्ञतागुणस्यावसरस्तत्र परेण कृतमुपकारमविस्मृत्या जानातीति कृतज्ञः प्रतीत एव । अतस्तं
फलद्वारेणाह—

बहु मझइधम्मं गुरुं परमुवयारिस्ति तत्तबुद्धीए । तत्तो गुणाण वुड्डी गुणारिहो तेणिह कयन्नू ॥ २६ ॥

'बहु मन्यते' सगौरवं पश्यति 'धर्मगुरुं' धर्मदातारमाचार्यादिकम्, 'परमोपकारी' ममायम्, उद्धृतोऽहमनेनाकारणव-
त्सलेन भगवताऽतिथोरसंसारकूपकुहरे निपतन्, 'इति' एवंप्रकारतया 'तत्त्वबुद्ध्या' परमार्थसारमत्या स हि भावयत्ये-
वमागमवाक्यम्—“तिण्हं दुप्पडियारं समणाउसो । तं जहा—अस्माप्पिउणं भट्टिस्स धम्मारियस्स ।” इत्यादि । 'ततः'
तस्मात् कृतज्ञताभावजनितगुरुबहुमानाद् 'गुणानां' श्लाघ्यादीनां ज्ञानादीनां वा 'वृद्धिः' भवतीति गम्यते । तथा हि—
स गुरोरुपकारितां परिभावयन्निर्भर्त्सितो न कुप्यति, नापि मानमालम्बते, नापि विनयहानिं विधत्ते, नापि वञ्चनापरि-
णामभास्कन्दति । अत एव सुप्रसन्नाद्गुरोः सकाशात् ज्ञानादिगुणानाम्प्रोति । क्रमेण गुरुपदमपि लभते । 'गुणार्हः' धर्म
प्रतिपत्तियोग्यः । 'तेन' हेतुना 'इह' धर्माधिकारिविचारे 'कृतज्ञः' उक्तस्वरूप इत्यत्र भीमो दृष्टान्तः ॥

स चायम्—

तगराए नयरीए रइसारो राया समणोवासओ । तस्स य पुत्तो भीमो नामा । सो संगहियकलाकलावो नाणाकीलाहिं
कीलंतो भणिओ रत्ता, पुत्त ! कहमद्धसिक्खिओवि रमिउमिच्छसि ? । तेण भणियं, ताय ! कहमहमद्धसिक्खिओऽमिह ।
ताहे पढियं रत्ता, बावत्तरीकलापंडियावि पुरिसा अपंडिया चेव; सबकलाण पहाणं जे धम्मकलं न याणंति । भीमेण
चित्थियं ताओ सच्चमुल्लवइ, जमद्धसिक्खिओहं । जओ नामंपि न मे सुअपुवं धम्मकलाए ता तायं चेव पुच्छामि । तओ
पुच्छिओ, ताय ! कहिं सा लब्भइ ? रत्ता भणियं, साहूणं समीवे । तो खाइं नेहि मं तत्थत्ति वुत्ते नीओ सो राइणा साहु-
समीवे । तेहिं धम्मो कहिओ । अभिरुइओ कुमारस्स । तप्पभिइं च सिक्खिओ चिइवंदणाइं । गहियाइं अणुवयाइं ।
जाओ परमसावओ । चक्कवट्टिरज्जलाभाओवि अन्नभियं परितुट्ठो जिणधम्मसंपत्तीए । चित्थिउं पवत्तो, अहो ! पुत्तव-
च्छलया तायस्स समुद्धरिओहं जेण रुद्धाओ भवसमुद्धाओ । पडिबोहिओमिह पलित्तिगिहपसुत्तो । सबहा परमोवयारिणो
इमस्स न विप्पियलेसोवि मए कायवो । जइयवं च पियं संपाइउंति गहियाभिग्गहो सावगधम्ममणुपालिउं पवत्तो ।
अन्नया रत्ता रायवाडियं वच्चंतेण दिट्ठा पासाओवरि कीलमाणी एगा सेट्टिकन्नया । रुवाइसयरंजिएण मग्गाविया । न
य दिट्ठा सेट्टिणा भणियं च । जइ इमीए सुओ होही, न सो रज्जं पाविही । जओ अत्थि रत्तो भीमकुमारो रज्जारिहोत्ति ।
तओ तमलभमाणो राया बाढमरइमणुपविट्ठो । सुयमिणं भीमेणं । तओ मए धरमाणे तायस्स इच्छाभंगोत्ति ससंभमेण
गंतूण भणिओ सेट्ठी, देहि धूयं देवस्स । नियमो मे रज्जकरणे । सेट्टिणा , तुह पुत्ता होहिंति, ते मम नचुयं परिभ-
विस्संति । जइ एवं न परिणिस्सामि चेवाहं ।
परिणाविओ राया । जाया सा चेव महादेवी ।
२. सोवि .

जाओ । भीमोवि वंभचेरधारी सम्मं समणोवासगधम्ममणुपालेइ । कयाइ दढवओत्ति पसंसिओ सकेण । तयणु असह-
हंतो एगो देवो गणियारूवं काऊण तज्जणणीरूवेण य गंतूण भणिओ । भो कुमार ! उत्तमकुलसंभूओसि, धम्मिओसि,
दयालुओसि, अब्भत्थियसारोसि तं एसा वराई मम धूया तुह रूवालोयणसमुच्छलियमयणानलज्जाललिपलितगसा
कालधम्ममुवगच्छइ । जीवइ य तुह ससिणेहदिट्ठिदाणेण । ता करेहि तीए जीवावणेण महंतं पुन्नसंचयंति । कुमारेण
वुत्तं भदे ! न कयाइ विसं भुत्तं जीवावेइ । न सन्निवायस्स दुद्धं पच्छं । ता तीए धम्मोसहं देहि । नाहं वयभंगमंगीक-
रेमि । एयं चेव कारुणं जं परो पावे न पवत्तिज्जइ । एमाइकोमलालावेहिं पडिसिद्धा कुट्टणी । ताहे निप्पकंपोत्ति पसं-
सिओ भीमो देवेण । कमेण जाओ परलोगाराहगोत्ति । एरिसो कयन्नू सुत्तभणियगुणभायणं भवइत्ति ॥ २६ ॥

अथ विंशतितमगुणी परहितार्थकारी, तत्स्वरूपं नामत एव सुगमम् । अतस्तस्य धर्मप्राप्तौ फलमाह—
परहियनिरओ धन्नो सम्मं विन्नायधम्मसव्भावो । अन्नेवि ठवइ सग्गे निरीहचित्तो महासत्त्वो ॥२७॥

यो हि प्रकृत्यैव परेषां हितकरणे निरन्तरं रतो भवति स 'धन्यो' धर्मधनार्हत्वात् 'सम्यग्विज्ञातधर्मसद्भावः' यथावद्बु-
द्धधर्मतत्त्वो गीतार्थीभूत इति यावत् । अनेनागीतार्थस्य परहितमपि चिकीर्षतस्तदसंभवमाह । तथा चागमः—“किं
एत्तो कट्ठयरं जं सम्मसनायसमयसव्भावो । अन्नं कुदेसणाए कट्ठतरागंमि पाडेइ ॥ १ ॥ ” ‘अन्यानपि’ मन्दमतीन्
'स्थापयति' स्थिरीकरोति 'मार्गे' शुद्धधर्मे किंविशिष्टः सन् ? इत्याह—“निरीहचित्तो” निःस्पृहमनाः सस्पृहः शुद्धमार्गोप-
देष्टापि न प्रशस्यः । उक्तं च—“परं लोकाधिकं धाम तपः श्रुतमिति द्वयम् । तदेवार्थित्वनिर्लुप्तसारं तृणलवायते ॥ १ ॥ ”
किमित्येवंविधः ? इत्याह—“महासत्त्वः” इति कृत्वा, यतः सत्त्ववतामेवामी गुणाः संभवन्ति—“परोपकारैकरतिर्निरीहता
विनीतता सत्यमनुच्छचित्तता । विद्याविनोदोऽनुदिनं न दीनता गुणा इमे सत्त्ववतां भवन्ति । १ । ” इति गाथार्थः ॥ २७ ॥

इहोदाहरणम्—

विजयवद्धणे नयरे विसालसिद्धिपुत्तो विजओ नाम होत्था । तेण उवज्झायसमीवे निसुयं, पुरिसेण खमापहाणेण पर-
हियरण य होयवं । जमेत्तो इहलोयपरलोएसु कल्लाणमासाइज्जइ । गहियं तेण तत्तवुद्धीए । अन्नया नवपरिणीयभज्जा-
णयणकज्जेण गओ ससुरकुलं । आगच्छंतस्स य भज्जाए चित्तियं हद्धी निग्घिणाहं जा जणणिजणए मोत्तूण परगिहं
वच्चामि । को पुण उवाओ ? जेण एत्तोवि छुट्ठेज्जामि । तओ अंतरालपत्ताए नाइदूरे जुन्नकूवं दहूण भणिओ भत्ता ।
दढं तन्हा इयण्ह मरामि, जइ मे उदगं न देसि । तओ विजओ एहि इओ कूवाओ जलं पाएमित्ति भणंतो चलिओ
कूवाभिमुहं । गया पिट्ठओ इयरीवि । विसत्थं कूवालोयणपरं पेळ्ळिऊण तं झत्ति पलाणा गया गामं । सडणकारणाउ न
तेण नीयमिहत्ति साहियं जणयाणं । इयरोवि पढंतो झत्ति विलगो कूवतडुब्भवतरुखंधे । तयाधारेण य ओइओ कूवा-
ओ । कीस तीए वराईए पेळ्ळिओमिहत्ति चित्ततेण नायं नियगिहे दु (उ) कंठियाए । भणियं च उवज्झाएण खमापहाणेण
होयवं ता अलं तं पइ कोवेणंति अप्पाणं संठाविऊण गओ गेहं । पुच्छिओ जणणीए किन्नागया सुण्हा ? तेण भणियं,
आगच्छंती अवसडणकारणाओ मए मुक्का । तप्पभिइं च पेसिज्जंतोवि सो तत्थ न वच्चइ चित्तइ य, किं तीए वराईए
दुक्खुप्पायणेण । अन्नया मित्तेहिं वाढमुवहसिओ गओ तत्थ । सगोरवं च केइ दिणे अच्छिऊण गहिऊण य तं समागओ
गेहं । कालेण य जाओ परोपरं सिणेहो । उवरएसु जणएसु ताणि चेव घरसामित्तं पत्ताणि । अन्नया चित्तियं विज-
एण, अहो ! अवितहमुवज्झाएण मुवइहं । दिट्ठो खमागुणो । इयाणिं परहियरओ भवामि । तओ दीणार्ण दाणे पवत्तो ।
दहूण य केइ विवयमाणे पियवयणेहिं उवसामेइ भणइ य । सयणस्स संतियं विप्पियं दिट्ठपि हियए धारियवं । जओ
'जं-पियाओ अजंपियं वरं, एरस्सवि पुच्छियाओ अपुच्छियं वरं, सुयाओ असुअं वरं' । एवं सयणभावो सुहावहो होइ ।
अन्नया जिट्ठपुत्तेण पुच्छियं, ताय ! किमेवं सबलोयस्स उवइसिज्जइ ? विजएण भणियं वच्छ ! अणुहवसिद्धं ममेयं, तेण
सबलोयस्स उवएसं देमि । पुणो पुत्तेण पुट्ठं, कहं भवओ अणुहवसिद्धमेयंति कहेहि, कोइगं मे वट्ठइ । विजएण वुत्तं
सिट्ठमेव मए । 'पुच्छियाओ अपुच्छियं वरं, सुयाओ असुयं वरं' तो अलं निवंधेण । तओ पुत्तो दढयरवट्ठियकोउहलो
पुणो पुणो झिंखइ । अइणिच्छएण भणियं पिउणा । किलाहं तुह जणणीए पुरा जुन्नागडे खित्तो, न य मए तरसावि तं
सिट्ठं, तं च परिणामसुंदरं जायं । तएवि न एयमन्नस्स साहियवंति । अन्नया सुएण हसिऊण पुच्छिया जणणी, अम्मो !
किं सच्चमेयं ? तुमए ताओ जुन्नकूवे पेळ्ळिओ । पुत्त ! कहं जाणासित्ति मायाए वुत्ते तेण भणियं । मम ताएण चेव
सिट्ठं । तओ नायं भत्तुणा मइयं पेळ्ळणंति लज्जिया धसत्ति हिययफुट्ठणेण गया पंचत्तमेसा । सोऊण हाहारवं समागओ
सेट्ठी । विन्नायवुत्तंतो विसन्नो वाढं । ममेस दोसोत्ति झूरिऊण सुइरं सुद्धिमिच्छंतेण दिट्ठा कहिंवि साहुणो, मग्गिया
सुद्धिं । तेहिं भणिओ पवयाहि । सो भणइ, कहं निज्जणेहिं परहियमायरिज्जइ ? कहं वा परहियविहाणाओ अन्नं कल्लाण-

कारणं ? । साहृहिं भणियं, भद् ! धम्मोवएसाओ अभयदाणाओ वा अन्नं परहियमेव नत्थि । यत उक्कम्—“नोपकारो जगत्यत्र तादृशः कोऽपि विद्यते । यादृशी दुःखविच्छेदादेहिनां धर्मदेशना ॥ १ ॥” तथा—“जीवितार्थं नरेन्द्रोऽपि पूर्णो यच्छति मेदिनीम् । प्राणिरक्षासमं दानमतो लोके न विद्यते ॥ १ ॥” “जो सहस्सं सहस्साणं मासे मासे गवं दए । तओवि संजमो सेओ अदितस्सवि किंचणं ॥ १ ॥” एवं सोऊण पडिबुद्धो पड्डओ विजओ । जाओ सपरोवयारसा-हगोत्ति । एवं परहियत्थकारी धम्मरिहोत्ति ॥

इदानीमेकविंशतितमो लब्धलक्ष्यगुणः फलतोऽभिधीयते—

लक्खेइ लच्छलक्खो सुहेण सयलंपि धम्मकरणिज्जादक्खो सुसासणिज्जो तुरियं च सुसिक्खिओ होइ ॥ २८ ॥

‘लक्षयति’ जानाति प्रतनुज्ञानावरणत्वाल्लब्धमिव लब्धं लक्ष्यं शिक्षणीयानुष्ठानं येन स ‘लब्धलक्ष्यः’ ‘सुखेन’ अक्के-शेनात्मनः शिक्षयितुश्च निर्वेदमनुत्पादयन्नित्यर्थः । ‘सकलं’ समस्तमपि ‘धर्मकरणीयं’ वन्दनप्रत्युपेक्षणादिकम् । अयम-भिप्रायः—पूर्वभवाभ्यस्तमिव सकलं झटित्येवाऽधिगच्छति । तथा चाह—“प्रतिजन्म यदभ्यस्तं जीवैः कर्म शुभाशुभम् । तेनैवाभ्यासयोगेन तदेवाभ्यस्यते सुखम् ॥ १ ॥” अत एव ‘दक्षो’ द्राक्षारी ‘सुशासनीयः’ सुखशिक्षणीयः ‘त्वरितं’ स्तोककालेन चकारस्योपरियोगात् ‘सुशिक्षितः’ शिक्षापारगामी च (‘भवति’) स्यात् । आर्यरक्षितवत्—

स हि दशपुरनगरे सोमदेवद्विजन्मनो रुद्रसोमायाश्च पुत्रः । कुतोऽपि पाटलिपुत्रादेश्वतुर्दशविद्यास्थानपारगो भूत्वा स्वं

१ ‘प्राण-’ इत्यपि ॥

पुरमाजगाम । कृताभिगमो राज्ञा नागरकैश्च स्वगृहं चाविशत् । स्थितो वहिः शालायाम् सर्वस्वजनैरभिनन्दितो, न तु मात्रा । ततश्चोत्कण्ठितो मातुरभिवन्दनाय गृहान्तरविशत् । कृतवान् मातुः पादवन्दनम् । तयाऽपि दत्ताशिषा संभा-पितो मध्यस्थवृत्त्या नात्युत्कटप्रमोदया । ततोऽसौ विज्ञाततदाकूतस्तां पप्रच्छ, मातः ! मदागमनेन जनः परजनोऽपि परं प्रमोदमाससाद, न पुनर्भवती, किमत्र कारणम् ? । साऽवोचत्, पुत्र ! कथमिव मम प्रमोदो भवति ? दुर्गतिगमननि-वन्धनानि कुशास्त्राणि पठित्वाऽऽगते । यदि परं दृष्टिवादमधीत्य मां प्रमोदयसि । ततः किमन्यजनेनानन्दितेन, यज्ज-नन्यै रोचते तदेवाध्येतुमुचितमित्यवधार्य मातरमपृच्छत्, क पुनरन्व । दृष्टिवादः संपद्यते ? । तथोचे, पुत्र ! तवैवेक्षुय-न्त्रागारे तोशल्लिपुत्राचार्याणां पार्श्वे लभ्यते । यद्येवं तुष्यतुतरामम्बा, प्रातरेव पूरयामि मनोरथान्, इत्यभिधाय दृष्टिवाद-पदस्यार्थमनुस्मरन्नतिक्रान्तप्रायायां रजन्यां जननीमापृच्छय प्रस्थितोऽसौ सूरिन् प्रति । प्रणतश्चान्तरा पूर्वदिवसाप्राप्ते-नेक्षुयष्टिकलापसमर्पणपूर्वकस्वमित्रेण । प्रधानशकुनोऽयमित्यानन्दितेन गणिता इक्षुयष्टयः । नवपरिपूर्णा दशम्याश्चार्द्ध-मालोक्य चिन्तितमनेन । तत्र दृष्टिवादे कियन्तोऽप्यधिकारा न ज्ञायते, मया नव पूर्णा अध्येतव्याः, दशमश्चार्द्धमिति संचिन्त्य मातुर्धृतिसंपादनाय भणितो वयस्यः । एता मम मातुः समर्पणीया वक्तव्यं च यत्र प्रयोजने तव पुत्रः प्रस्थि-तस्तत्राहमेव प्रथममभिमुखोऽभवमिति । गत्वा च कथिते तेन मात्राऽपि तदेव फलमवोधि । रक्षितोऽपि प्राप्तः ज्ञाधू-पाश्र्वयसमीपमज्ञाततद्वन्दनादिव्यवहारो ग्राभ्य इव कथं प्रविशामि ? इत्यालोचयन् श्रावकमेकं प्रविशन्तं ददर्श, प्रविष्टश्च तदनुमार्गेण । नैपिधिकीर्याप्रतिक्रमणवन्दनप्रत्याख्यानसाधुवन्दनादि सर्वमक्षुण्णं तेन सह विधायोपविष्टो गुरुसमीपे । ज्येष्ठश्रावकावन्दनाल्लक्षितो गुरुभिरभिनवश्रावकोऽयमिति ; पृष्टश्च देवानुप्रिय ! कुतस्ते धर्मप्राप्तिरभूत् ? । रक्षितः प्राह, इतो वृद्धश्रावकात् । कदा ? संप्रत्येव । अत्रान्तरे साधुभिरुचे, भगवन् ! शय्यातरीसुतोऽयं रक्षितकुमारः, यस्यातीतवासरे राज्ञा प्रवेशोत्सवो व्यधीयत । ततोऽहो ! लब्धलक्षितास्येति विस्मितैः क्लिग्धमधुरया दृशा विलोक्य भणितोऽसौ सूरिभिः । सौम्य ! सर्वजनवल्लभस्य भवतः किमस्माभिरातिथ्यं विधीयताम् ? । ततः प्राञ्जलिपुटः प्रत्याह वटुः, भगवन् ! दृष्टिवा-दप्रदानेन प्रसादः कियताम् । सूरिराह, साधु साधु शोभनो मनोरथो भवतो योग्यश्चासि वाढं दृष्टिवादस्य । किं तु नासौ गृहस्थेभ्यो वितीर्यते । यतयोऽप्यधीताद्यैकादशाज्ञास्तत्पाठाधिकारिणो भवन्ति । स प्राह, यथा चारु भवति तथैव पठामि, प्रदीयतां दीक्षाऽपि । गुरुराह, यद्येवमापृच्छेतां राजस्वजनवर्गौ । तेनोचे, न मम राजादिभिः कार्यम्, मातृमनो-रथसंपादनमेव चिकीर्षामीति निवेदितजननीजल्पोऽनल्पमतिविभवः संग्रहीतुमुचितोऽयमिति परिभाष्य प्रवाजितोऽसौ सूरिणा । स्वजनादिभयाच्च विहृताः सर्वेऽप्यन्यत्र । कथानकशेषमावश्यकादवगच्छेत् ॥

इह पुनर्दृष्टमात्रानुष्ठानग्राही लब्धलक्ष्यो रक्षितवर्द्धमाधिकारी स्यादित्यावेदितम् । इति गाथार्थः ॥ २८ ॥

अथ प्रस्तुतोपसंहारद्वारेण प्रकरणार्थनिगमनायाह—

एए इगवीसधुणा सुयाणुसारेण किंचि वक्खाया । अरिहंति धम्मरयणं धेत्तुं एएहि संपन्ना ॥ २९ ॥

‘एते’ पूर्वोक्तस्वरूपाः, एकविंशतिसंख्यागुणाः ‘श्रुतानुसारेण’ प्रकरणान्तरोपलम्भद्वारेण ‘किञ्चित्’ अस्मास्त्येन, तेषां प्रकरणान्तरेषु विचित्रव्याख्याश्रवणात्सामस्त्येन कथयितुमशक्यत्वात् ‘व्याख्याताः’ स्वरूपतः फलतश्च प्ररूपिताः । कि-

मर्थम् ? इत्याह—यतः ‘अर्हन्ति’ योग्यतासारं धर्मरत्नं ग्रहीतुं न पुनर्वसन्तनृपवद्राजलीलामिति भावः । कः ? इत्याह—
‘एभिः’ अनन्तरोक्तैर्गुणैः ‘संपन्नाः’ संगताः संपूर्णा वा । इति गाथार्थः ॥ २९ ॥

आह किमेकान्तेनैतावद्गुणसंपन्ना एव धर्माधिकारिणः, उतापवादोऽप्यस्ति ? इत्युच्यते—

पायङ्गुणविहीणा एएसिं सज्जिंसा वरा नेया । एत्तो परेण हीणा दरिद्रपाया मुण्येयवा ॥ ३० ॥

इहाधिकारिणस्त्रिधा विचिंत्या उत्तममध्यमजघन्यभावेन । तत्रोत्तमाः संपूर्णगुणा एव । पादश्चतुर्थांशोऽर्द्धं प्रतीतमेव ।
गुणशब्दस्य प्रत्येकमभिसंबन्धात् । पादप्रमाणैरर्द्धप्रमाणैश्च गुणैर्ये हीनाः, ‘एतेषाम्’ उक्तगुणानां मध्यात्ते यथाक्रमं म-
ध्यमा वरा ज्ञेयाः । चतुर्थांशहीना मध्यमाः, अर्द्धेन हीना जघन्या इति भावः । तेभ्योऽपि हीनतरेषु का वार्त्ता ? इ-
त्याह—‘एत्तो परेण’ इति एभ्योऽपि परेणार्द्धादप्यधिकैः ‘हीनाः’ रहिताः ‘दरिद्रपायाः’ अकिंचनजनकल्पाः ‘मुणि-
तव्याः’ वेदितव्याः । यथा हि दरिद्रा उदरभरणचिन्ताव्याकुलतया न रत्नक्रयमनोरथमपि कुर्वन्ति । तथैतेऽपि न धर्मा-
भिलाषमपि विदधति । इति गाथार्थः ॥ ३० ॥

एवं च स्थिते यद्विधेयं तदाह—

धम्मरयणत्थिणा तो पढमं एयज्जणंसि जइयवं । जं सुद्धभूमिगाए रेहइ चित्तं पवित्तं पि ॥ ३१ ॥

धर्मरत्नमुक्तस्वरूपं, तदर्थिना तल्लिप्सुना, ‘ततः’ तस्मात्कारणात् ‘प्रथमं’ आदौ एषां गुणानां अर्जने विदपने ‘यति-
तव्यं’ तदुपार्जनं प्रति यत्नो विधेयः, तदविनाभावित्वाद्धर्मप्राप्तेः । अत्रैव हेतुमाह—‘यस्मात्’ कारणात् ‘शुद्धभूमिकायां’
अकलङ्कधारे ‘रेहइ’ इति शोभते ‘चित्तं’ चित्रकर्म ‘पवित्रमपि’ प्रशस्तमपि लिखितं सत् । इति गाथार्थः ॥ ३१ ॥

इहाप्यबुधजनविबोधनायागमप्रसिद्धमुदाहरणं वर्णयन्त्याचार्याः—

सागेयपुरे महावलो नाम राया दूयमापुच्छइ । किं मम रायंतरभावि रायलीलोचियं वत्थु नत्थि ? । दूएण भणियं, स-
व्वमत्थि देवस्स एगं चित्तसहं मोत्तुं । तीएवि किर नयणमणोहारिविचित्तचित्तावलोयणेण रायाणो चंकमणलीलमायरंति ।
एयमायज्जिऊण रत्ता संजायकोउगेण समाइट्ठो मंती । तेण य कारिया तुरियमेव दीहरविसाला महासहा । समाइया न-
यरपहाणा विमलपहासनामाणो दुवे य चित्तयरा । समप्पिया तेसिमद्धद्धभाएण अंतरा चिलिमिलं दाऊण भणिया य ।
न तुब्भेहिं अन्नोन्नं कम्मं अवलोयणीयं, नियनियवुद्धीए चित्तियवं, न य वेठी मंनियवा, जहाविज्जाणं भे पसाओ कज्जि-
हत्ति (?) । तओ ते अहमममिगाए कम्मं पकया जाव वइक्कंता छमासा ताव य ऊसुगेण पुच्छियं रत्ता । विमलेण
भणियं, निम्माओ मदीयभागो । विरुविओ रत्ता अइसयसुंदरोत्ति कओ से महापसाओ । तओ पुच्छिओ पभासो, सो
भणइ, नाहमज्जवि चित्तरंभं करेमि, जओ भूमिगाकम्ममेव मम निम्मायंति । केरिसं पुण तं भूमिकम्मंति विम्हिण
राइणावणीया परियच्छी, जाव दिट्ठं तत्थ विसेरम्मं चित्तकम्मं । तओ सकोवमिव भणिओ पभासो, भो ! किमग्गेवि
विप्पयारेसि ? । तेण भणियं, न सामी विप्पयारीयइ, पडिबिंसंकमो एसोत्ति भणंतेण दाविया जवणिगा । विम्हिण
भणियं रत्ता, किमेरिसी भूमी कीरइ ? । पभासेण वुत्तं, देव ! इमीए चित्तं थिरयरं भवइ, वज्जयाण कंती बिउणा वित्थइ,

१ “कज्जिओहत्ति” “कज्जिहत्ति” इत्यपि पाठौ दृश्येते ॥

रुवयाणं च भावुलासो होइ । तओ तुट्ठेण राइणा कओ से विउणो पसाओ । भणियं च एयमेवं चैत्र चिट्ठउ । संचारि-
मचित्ताचित्तसहत्ति अउवा मे पसिद्धी होउत्ति । एस एत्थ उवणओ—जहा चित्तं काऊण कमेण तेण भूमी सुट्ठु परि-
कम्मिया । एवं धम्मचित्तत्थिणावि एएहिं गुणेहिं आया परिकम्मियवोत्ति ॥

आह धर्मो द्विधा, श्रावकधर्मो यतिधर्मश्च । श्रावकोऽप्यविरतो विरतश्च । तत्राद्यस्यान्यत्र—“तत्थहिगारी अत्थी स-
मत्थओ जो न सुत्तपडिउट्ठो । अत्थी उ जो विणीओ समुवठिओ पुच्छमाणो य ॥ १ ॥” इत्यादिनाधिकारी निरूपितः ।
द्वितीयस्यापि—“संपत्तदंसणाई पइदियहं जइजणा सुणेइत्ति । सामायारिं परमं जो खलु तं सावयं बिंति ॥ १ ॥” तथा—
“परलोगहियं सम्मं जो जिणवयणं सुणेइ उवउत्तो । अइतिवकम्मविगमा सुक्कोसो सावगो एत्थ ॥ १ ॥” इत्यादिभि-
रसाधारणैः श्रावकशब्दप्रवृत्तिहेतुभिः सूत्रैरर्थत एवंविधाः श्रावकधर्माधिकारिण उक्ताः । तथा यतिधर्माधिकारिणोऽप्य-
न्यत्रान्यथैवोक्ताः । तद्यथा—“पवज्जाए अरिहा आरियदेसंमि जे समुप्पन्ना । जाइकुले हि विसिद्धा तह स्त्रीणप्पाय-
कम्ममला ॥ १ ॥ तत्तो य विमलवुद्धी दुलहं मणुयत्तणं भवसमुहे । जम्मो मरणनिमित्तं चवलाओ संपयाओ अ ॥ २ ॥
विसया य दुक्खहेक्कं संजोगे नियमओ विओगोत्ति । पइसमयमेव मरणं एत्थ विवागो य अइरोहो ॥ ३ ॥ एवं पर्यईए
च्चिय अवगयसंसारनिगुणसहावा । तत्तो य तविरत्ता पयणुकसायऽप्पहासा य ॥ ४ ॥ सुकयल्लुया विणीया रायाईणम-
विरुद्धकारी य । कल्लाणंगा सद्धा थिरा तहा समुवसंपन्ना ॥ ५ ॥” तदेभिरेकविंशतिभिर्गुणैः कतमस्य धर्मस्याधिकारिव-

१ विरतश्रावकस्य तु । २ ‘अहविवागो हवइ रुद्धो’ इत्यपि ॥

मुक्तम् ? इत्यत्रोच्यते—एतानि सर्वाण्यपि शास्त्रान्तरीयाणि लक्षणानि प्रायेण तत्तद्गुणस्थानकस्याङ्गभूतानि वर्तन्ते, चित्रस्य वर्णकगुद्विविचित्रवर्णतारेखाशुद्धिनानाभावप्रतीतवत् । प्रकृतगुणाः पुनः सर्वधर्मस्थानानां साधारणभूमिकेव चित्रप्रकाराणामिति सूक्ष्मबुद्ध्या परिभाषनीयम् । वक्ष्यति च—“दुविहंपि धम्मरयणं तरङ्गं नरो घेत्तुमविगलं सो उ । जस्सेगवीसगुणरयणसंपया सुत्थिया अत्थि ॥ १ ॥” अत एवाह—

सइ एयंमि गुणोहे संजायइ भावसावयत्तंपि । तस्स पुण लक्खणाइं एयाइं भणंति सुहगुरुणो ॥ ३२ ॥

‘सति’ विद्यमाने ‘एतस्मिन्’ अन्तरोक्ते ‘गुणौघे’ जघन्यमध्यमोत्कृष्टरूपे ‘संजायते’ संभवति ‘भावश्रावकत्वमपि’ दूरे तावद्भावयतित्वमित्यपेक्षार्थः । आह किमन्यदपि श्रावकत्वमस्ति ? येनैवमुच्यते भावश्रावकत्वमिति, सत्यम्, इह जिनागमे सर्वेऽपि भावाश्चतुर्विधा एव, ‘नामस्थापनाद्रव्यभावैस्तस्यासः’ (तं १ । ५ ।) इति वचनात् । तथा हि— नामश्रावकः सचेतनाचेतनस्य पदार्थस्य यच्छ्रावक इति नाम क्रियते । स्थापनाश्रावकश्चित्रपुस्तकमादिगतः । द्रव्यश्रावको जशरीरमन्यशरीरव्यतिरिक्तो देवगुरुतत्त्वादिश्रद्धानविकलः, तथाविधजीविकाहेतोः श्रावकाकारधारकः । भावश्रावकस्तु—“श्रद्धालुतां श्राति शृणोति शासनं दानं वपेदाशु वृणोति दर्शनम् । कृन्तत्यपुण्यानि करोति संयमं तं श्रावकं प्राहुरमी विचक्षणाः ॥ १ ॥” इत्यादिश्रावकशब्दार्थधारी यथाविधिश्रावकोचितव्यापारपरायणो वक्ष्यमाणः, स चेहाधिकृतः । शेषत्रयस्य यथाकथंचिदेव भावादिति । नन्वागमेऽन्यथा श्रावकभेदाः श्रूयन्ते । यदाह स्थानाङ्गम्—“चउधिहा सावगा

१ “सर्वधर्माणाम्” इत्यपि ॥ २ अन्यत्र “धनम्” इति । २ ‘समणोवासगा’ इत्यपि ॥

पन्नत्ता । तं जहा— अम्मापिइसमाणे १, भाइसमाणे २, मित्तसमाणे ३, सबत्तिसमाणे ४ । अहवा चउधिहा सावगा पन्नत्ता । तं जहा—आयंसमाणे १, पडागसमाणे २, खाणुसमाणे ३, खरंटसमाणे ४ । एते प साधूनाश्रित्य द्रष्टव्याः । ते चामीपां चतुर्णां मध्यं कस्मिन्नवतरन्ति ? इति उच्यते,—व्यवहारनयमतेन भावश्रावका एवैते, तथाव्यवहियमाणत्वात् । निश्चयतस्तु खरण्टसपत्नीसमानौ मिथ्यादृष्टिप्रायौ द्रव्यश्रावकौ । शेषास्तु भावश्रावकाः । तथा हि तेषां स्वरूपमेवमागमे व्याख्यायते—“चित्तइ जइकज्जाइं न दिट्ठखलिओवि होइ निन्नेहो । एगंतवच्छलो जइजणस्स जणणीसमो सहो ॥ १ ॥ हियए सत्तिणेहो चिय मुणीण मंदायरो विणयकम्मे । भाइसमो साहणं पराभवे होइ सुसहाओ ॥ २ ॥ मित्तसमाणो माणा ईसिं रूसइ अपुच्छिओ कज्जे । मन्नंतो अप्पाणं मुणीण सयणाउ अवभहियं ॥ ३ ॥ यद्धो छिहप्पेही पमायखलियाणि निच्चमुच्चरइ । सहो सबत्तिकप्पो साहुजणं तणसमं गणइ ॥ ४ ॥” तथा द्वितीयचतुष्के—“गुरुभणिओ सुत्तत्थो विंविज्जइ अवितहो मणे जस्स । सो आयंससमाणो सुसावओ वन्निओ समए ॥ १ ॥ पवणेण पडागा इव भामिज्जइ जो जणेण मूढेण । अविणिच्छियगुरुवयणो सो होइ पडाइयातुलो ॥ २ ॥ पडिवन्नमसग्गाहं न सुयइ गीयत्यसमणुसिद्धो वि । थाणुसमाणो एसो अपओसी मुणिजणे णवरं ॥ ३ ॥ उम्मगगदेसओ निन्हवोसि मूढोसि मंदधम्मोसि । इय संमंपि कहंतं खरंटए सो खरंटसमो ॥ ४ ॥ जह सिट्ठिलमसुइद्वं छुपंतं पिहु नरं खरंटइ । एवमणुसासगं पिहु दूंसितो भन्नइ खरंटो ॥ ५ ॥ निच्छयओ मिच्छती खरंटतुलो सबत्तितुलोऽपि । ववहारओ उ सहा जयंति जं जिणगिहाईसु ॥ ६ ॥” इत्यलमतिप्रसङ्गेन । ‘तस्य’ पुनर्भावश्रावकस्य ‘लक्षणानि’ चिह्नानि ‘एतानि’ वक्ष्यमाणानि ‘भणंति’ अभिदधति ‘शुभगुरवः’ संविग्रसूरयः । इति गाथार्थः ॥ ३२ ॥

तान्येव लिङ्गान्याह—

कंयवयकम्मो तह सीलंवं च गुणंवं च उज्जुव्वहारी । गुरुसुसूंसो पवयणकुसलो खलु सावगो भावे ॥ ३३ ॥

कृतमनुष्ठितं व्रतविषयं कर्म कृत्यं भणिष्यमाणं येन स ‘कृतव्रतकर्मा’ १। ‘तथा शीलवान्’ अपि व्याख्यास्यमानस्वरूपः २। ‘गुणवान्’ विवक्षितगुणोपेतः ३। चकारः समुच्चये भिन्नक्रमश्च । ततः ‘ऋजुव्यवहारी च’ शरलमनाश्च ४। ‘गुरुश्रूयः’ गुरुसेवाकारी ५। ‘प्रवचनकुशलः’ जिनमततत्त्ववित् ६। ‘खलु’ अवधारणे । एवंविध एव श्रावको भवति । ‘भावे’ भावविषये भावश्रावकः । इति गाथाक्षरार्थः ॥ ३३ ॥

भावार्थं स्वत एव विभणिषुः ‘यथोद्देशं निर्देशः, इति न्यायात् कृतव्रतकर्माणमादावाह—

तत्थायन्नणजाणणंगिण्हणंपडिसेवणेसुं उज्जुत्तो । कयवयकम्मो चउहा भावत्थो तस्सिमो होइ ॥ ३४ ॥

‘तत्र’ तेषु पट्सु लिङ्गेषु मध्ये कृतव्रतकर्मा चतुर्धा भवतीति संबन्धः । आकर्णनं श्रवणं १, ज्ञानमवबोधो २, ग्रहणं प्रतिपत्तिः ३, प्रतिसेवनं सम्यक्पालनम् ४। सर्वेषामपि द्वन्द्वः, तेषु व्रतानामिति प्रक्रमात् गम्यते । ‘उद्युक्तः’ उद्यमवान् ‘भावार्थः’ ऐदंपर्यन्तस्य चतुर्विधस्याप्ययमासन्नभणिष्यमाणो ‘भवति’ इति व्यक्तम् । इति गाथार्थः ॥ ३४ ॥

भावार्थमेवाह—

विणयवहुमाणसारं गीयत्थाओ करेइ वयसवणं । भंगयंभेयइयारे वयाण सम्मं वियाणाइ ॥ ३५ ॥

विनयोऽभ्युत्थानादिः । उक्तं च—“अच्छुद्धान्जलीकरणं तद्देवासणदायणं । गुरुभक्तिभावसुसूमा विणओ सो विया-
हिओ ॥ १ ॥” बहुमानो मानसः प्रीतिविशेषः । तदुक्तम्—“भावेण अणुदिनं चिय एस गुरु पंडिओ महप्पा य । इय
माणसपरिणामो बहुमाणो माणणिज्जेसु ॥ १ ॥” ताभ्यां सारं प्रशस्तं यथा भवत्येवं व्रतश्रवणं करोतीति योगः । इह
चत्वारो भङ्गाः—कश्चिद्भूतो विनयमारं वन्दनादिदानतः शृणोति परिज्ञानार्थी, न पुनर्न्याख्यातरि बहुमानवान् भवति,
कर्मगुरुत्वात् १। अन्यस्तु बहुमानवान् भवति न विनयं प्रयुज्ते, शक्तिविकलत्वात्, स च ग्लानादिः २। अन्यस्तु प्रत्यास-
न्नकल्याणो द्वाभ्यां समेतः शृणोति ३। कश्चिद्गुरुतरकर्म द्वितयमपि परिहरति शृणोति च, न च तस्मै गुरोरप्यागमा-
नुसारिप्रवृत्तेः कथयितुं युक्तम् ४। यत एवमागमः—“चत्तारि अवायणिज्जा पन्नत्ता । तंजहा—अविणीए १, विगयपडि-
वद्धे २, अविओसियपाहुडे ३, पवलकोवमाई ४ ।” तहा—“ओहेणवि उवएसो आपसेणं विभागसो देओ । नाणाइबु-
द्धिजणओ महुरगिराए विणीयस्स ॥ १ ॥” जओ—“अविणीयमाणवैतो किलिस्सई भासई मुसं तह य । घंटाओहं नाहं
को कडकरणे पवत्तेज्जा ॥ १ ॥” अतो विनयबहुमानमारं व्रतश्रवणं करोतीति प्रकृतम् । कुतः सकाशात् ? इत्याह—
गीतार्थात् । तत्र—“गीयं भन्नइ सुत्तं अत्थो तस्मेव होइ वक्ख्वाणं । गीएण य अत्थेण य संजुत्तो होइ गीयत्थो ॥ १ ॥”
तस्मादन्यस्यान्यथाऽपि प्ररूपणासंभवेन विपरीतबोधहेतुत्वादिकं व्रतकर्म १ । भङ्गकभेदातिचारान् ‘व्रतानाम्’ अनुव्रता-
दीनां सम्यग् विजानाति । तत्र भङ्गाः—“दुविहं तिबिहेण पढमो दुविहं दुविहेण वीयओ होइ । दुविहं एगविहेण एग-

१ अन्यत्र “मालवंतो” इत्यस्ति ॥

विहं चेव तिबिहेण ॥ १ ॥ एगविहं दुविहेण एक्केविहेण छट्ठओ होइ । उत्तरगुणसत्तमओ अविरओ चेव अट्ठमओ ॥ २ ॥”
एते प्रत्येकं षट् षट् भवन्ति । द्विकसंयोगादिप्रकारेण चानेकधा । यत आह—“पंचणहणुत्रयाणं एकगदुगतिगचउक्क-
पणएहिं । पंचग दस दस पण एकगो य संजोगनायव ॥ १ ॥ तत्थेक्कगसंजोगे पंचणहवयाण तीमइं भंगा । दुगसंजोगाण
दसणह तिन्नि सट्ठा सया होंति ॥ २ ॥ तिगजोगाण दसणहं भंगसया एगवीसइं सट्ठा । पणचउसंजोगाणं चउसट्ठिसयाणि
असिआणि ॥ ३ ॥ सत्तत्तरीसयाइं छसत्तराइं च पंचसंजोगे । उत्तरगुणअविरयमेलियाण जाणाहि सव्वगं ॥ ४ ॥
सोलस चेव सहस्सा अट्ठसया चेव होंति अट्ठहिया । एसो उ सावगाणं वयगहणविही समासेण ॥ ५ ॥” एवमेकैकव्रतस्य
नवभङ्गकल्पनया तथैकविंशतिकल्पनयैकोनपञ्चाशत्कल्पनया च विचार्यमाणा अनेकधा श्रावकव्रतभङ्गाः भवन्ति । ते
चावहितैरक्षादिसंचारणयाऽवगन्तव्याः । तन्मात्रिका चेयम्—“तिन्नि तिया तिन्नि दुया तिन्नेक्का य हुंति जोगेसु ।
तिदुएगं तिदुएगं तिदुएगं चेव करणाइं ॥ १ ॥” स्थापनाङ्काः—

३	३	३	३	३	३	३	३	३	३
३	३	३	३	३	३	३	३	३	३

एते तावन्नव भङ्गाः । उक्तं
च—“न कुणइ न कारवेई करंतमन्नं पि नाणुजाणाइ । मणवइका

३	३	३	३	३	३	३	३	३	३
३	३	३	३	३	३	३	३	३	३

एणेक्को एवं सेसेवि जा-
णेज्जा ॥ १ ॥” एते एवानुमतिप्रत्याख्यानवदादित्रिकविकलाः पूर्वोक्ताः षट् भवन्ति । एतेपामेवानुमतिपरिहारणैकविं-
शतिः—“तत्थ पढमए एक्को भंगो, वीए तिन्नि, तइए तिन्नि, चउत्थे दो, पंचमछट्ठेसु छ छ भंगा लब्धंति सव्वेवि
एक्कविंसा ।” तथैकोनपञ्चाशदेवं भवन्ति—“पढमेगो तिन्नि तिया दो नवगा तिन्नि तह य दो नवगा । अउणापन्नं भंगा
सव्वे ते हुंति नायवा ॥ १ ॥” एवमेकैकधा व्रतभङ्गान् जानाति । तथा भेदान् सूक्ष्मवादरसंकल्पजारम्भजसापराधनिरपराधा-
दिरूपान् जानाति । तथाऽतिचारान् वधवन्धछविच्छेदादीन् जानाति । व्रतानामनुव्रतादीनां सम्यक् सुविचारितान् विशेषेण
जानातीति द्वितीयव्रतकर्म २ ॥ ३५ ॥

अथ तृतीयमाह—

गिणहइ गुरुण मूले इत्तरमियरं व कालमह ताइं । आसेवइ थिरभावो आयंकुवसंगसंगेवि ॥ ३६ ॥

‘गृह्णाति, प्रतिपद्यते’ गुरुणां आचार्यादीनां ‘मूले’ समीपे । यतोऽभाणि—“उवउत्तो गुरुमूले संविगो इत्तरं व इयरं
वा । अणुदिहयमणुसरंनो पालेइ विसुद्धपरिणामो ॥ १ ॥” आह स श्रावको देशविरतिपरिणामे सति व्रतानि प्रति-
पद्यतेऽसति वा ? किं चातो यद्याद्यः पक्षः किं गुरुसमीपगमनेन ? साध्यस्य सिद्धत्वात् प्रतिपद्यापि व्रतानि देशविरति-
परिणाम एव साध्यः, स चास्य स्वत एव सिद्ध इति गुरोरप्येवं परिश्रमयोगान्तरायदोषपरिहारादिति । द्वितीयश्चेत्, तर्हि
द्वयोरपि मृपावादप्रसङ्गात् परिणामाभावे पालनस्याप्यसंभवात् । तदेतत्सकलं परोपन्यस्तमचारु, उभयथाऽपि गुणोप-
लब्धेः । तथा हि—मत्यपि देशविरतिपरिणामे गुरुसमीपप्रतिपत्तौ तन्माहात्म्यान्मया सद्गुणस्य गुरोराज्ञाऽऽराधनीयेति
प्रतिज्ञानिश्चयाद्वैतेषु दृढता जायते, जिनाज्ञा चाराधिता भवतीति । उक्तं च—“गुरुसक्खिओ हु धम्मो संपुन्नविही-
कया इय विसेसो । तित्थयराणं आणा साहुसमीवंमि वोसिरओ ॥ १ ॥” गुरुदेशनाश्रवणोद्धूतकुशलतराध्यवसायात्कर्म-
णामधिकतरः क्षयोपशमः स्यात् । तस्माच्चात्थं व्रतं प्रतिपित्तोरपि बहुतमव्रतप्रतिपत्तिरुपजायते । इत्यादयोऽनेके गुणा
गुरोरन्तिके व्रतानि गृह्णन् संभवन्ति । तथाऽसन्नपि विरतिभावो गुरुपदेशश्रवणान्निश्चयसारपालनातो वाऽवश्यंभावी

सरलहृदयस्येति द्वयोरपि गुरुशिष्ययोर्मृषावादाभाव एव गुणलाभात् । शठाय पुनर्न देयान्येव गुरुणा व्रतानि । छद्म-
स्यतया पुनरलक्षितसाध्यस्य शठस्यापि दाने गुरोः शुद्धपरिणामत्वाददोष एव । न चैतत् स्वमनीषिकयोच्यते । यत्
आह—“संतम्मिव परिणामे गुरुमूलपवज्जणंमि एस गुणो । ददया आणाकरणं कम्मक्खओवसमवुद्धी अ ॥ १ ॥ इय
अहिए फलभावे न होइ उभयपल्लिमंधदोसोवि । तयभावम्मिव दोण्हवि न मुसावाओवि गुणभावा ॥ २ ॥ तग्गहणओ
च्चिय तओ जायइ कालेण असदभावस्स । इयरस्स न देयं चिय सुद्धो छल्लिओवि जइ असदो ॥ ३ ॥” कृतं विस्तरेण ।
अत्र पुनरपि कश्चिदाह—विस्तरभीरुमपि भदन्तं किंचित् प्रस्तावादायातं पृच्छामि । संप्रति वुष्पमादोषाद्गुणवन्तो गुरवो
नोपलभ्यन्ते, ततः स्थापनाचार्यसमीपे श्रावको व्रतं प्रतिपद्यतां वा मा वा ? गुरुराह—सौम्य ! कथं नाम गुरवो नोप-
लभ्यन्ते ? दूरदेशवर्तित्वादत्यन्तासंभवाद्वा ? यदि दूरदेशवर्तित्वात्तदा तदर्थिनस्तत्रैव गन्तुमुचितं धर्मार्थित्वस्यान्यथा-
नुपपत्तेः । अथात्यन्तासंभवोऽनुपलम्भहेतुः । सोऽतितरामनुचितो वक्तुं सूत्रविरोधात् । उक्तं च—“न विणा तित्थं नियंठेहिं
नातित्था य नियंठया । छक्कायसंजेमो जाव ताव अणुसज्जणं दोण्हं ॥ १ ॥” द्वयोः सामायिकच्छेदोपस्थापनीययोर्व-
कुशकुशीलयोर्वा । अथागमविरोधभयाच्चो अत्यन्ताभावमभ्युपगच्छन्ति भवन्तः । किं तु सन्तोऽपि कापि वयं नोपलभामह
इति भवतां मतमित्यपि महाभृष्टवष्टोत्तरम् (?) यतः शतशः पञ्चमहाव्रतधारिणः, पञ्चसमितिप्रधानाः, त्रिगुप्तिपाल-
नपराः, कालोचितयतनाद्वन्तः, सततं सिद्धान्तामृतपानलालसाः, कुआहाग्रहविनिर्मुक्तमानसाः समुपलभ्यन्त एव महा-

१ ‘संजओ’ इत्यपि । २ ‘अणुसज्जणा’ इत्यपि ॥

मुनयः । तत्कथं नोपलभ्यन्त मध्यस्थधार्मिकैः ? इति सतोऽप्यनुपलम्भो महत् दृष्टेदूषणम् । सति च तस्मिन् किं व्रत-
ग्रहणेन ? इति । तथा गुरुमूले प्रतिपन्नमूलगुणस्य साधोरिव श्रावकस्यापि तद्विरहे स्थापनागुरुरूपदिष्टः । तथा चाह—“गुरु-
विरहम्मि य ठवणा भणिया समयंमि पुव्वमूरीहिं । आउट्टिदप्पविरओ अपमाओ चेव कप्पम्मि ॥ १ ॥” न चैकान्ते-
नासंयुक्तस्यासतो वा विरहसंभव इति, तस्माद् व्यवहारनयमाश्रित्योच्यते, कालोचितक्रियावतो गीतार्थस्य निःस्पृहमतेः
सर्वसत्त्ववत्सलस्य गुरोरन्तिके गृही महाव्रतानामिवाणुव्रतानां ग्रहणं करोति न स्थापनागुरोरिति स्थितम् । तत्पुनः ‘इत्वरं’
चातुर्मासादिप्रमितं ‘इतरं’ यावत्कथिकं वा कालं यावत् ‘अथ’ परिज्ञानादनन्तरं ‘तानि’ इति प्रस्तुतव्रतानि, इति तृतीयं
व्रतकर्म ३ । ‘आसेवते’ सम्यक् परिपालयति ‘स्थिरभावः’ निष्प्रकम्पमनाः । आतङ्को रोगः, उपसर्गो दिव्याद्युपद्रवः, तयोः
सङ्गेऽपि संपर्केऽपि सति । तत्रातङ्कसङ्गे आरोग्यद्विजवत्, उपसर्गसङ्गे कामदेवश्रावकवत् । इति गाथार्थः ॥ ३६ ॥

आरोग्यद्विजचरितमिदम्—

उज्जेणीए नयरीए देवगुत्तस्स माहणस्स नंदाए भारियाए पुत्तो अहेसि । सो पुण कुओवि पुव्वदुक्काओ रोगेहिं न
मुंचइत्ति अकयनामो रोगो चेव जणे पसिद्धो । अन्नया ईसरनामोऽणगारो भिक्खंतो तेसिं गिहमणुपत्तो । तओ माहणेण
दारयं पाएसु पाडिऊण विन्नत्तो । भयवं ! तुव्भे सबं जाणह ता कारुन्नमवलंबिय कहेहि एयस्स रोगोवसमोवायं । सा-
हुणा भणियं, न समुयाणंतंहेहिं कहा कीरइ । तओ तेहिं मज्झणहसमए उज्जाणं गंतूण वंदिओ पुच्छिओ य । साहुणा भ-

१ दृष्टिदूषणे । २ भिक्षाश्रमद्विः ॥

ण्णइ—“पावाउ होइ दुक्खं तं पुण धम्मेण नासई नियमा । जलणपल्लितं गेहं विज्झाइ जओ जलोहेण ॥ १ ॥ धम्मेण
सुचित्रेणं सिग्घं नासंति सयलदुक्खाइं । एयारिसाई नियमा न य हुंति पुणो परभवेवि ॥ २ ॥” एवं पबंधदेसणाए
पडिबुद्धा दोवि समणोयासगा जाया । विसेसओ वडुगो ददधम्मयाए भावणासारं रोगमहियासेइ, सावज्जं तिगिच्छंमि
न कारवेइ । अन्नया ददधम्मोत्ति पसंसिओ देविंदेण । तमसहृता-वेज्जरूवेण समागया दुवे देवा भणिं पवत्ता । अम्हे
एयं वडुयं पन्नवेमो, जइ अम्हेहिं भणियं किरियं करेइ । सयणेहिं भणियं, केरिसी सा किरिया ? पुव्वणेह महुअवलेहो, पच्छिमण्णे
जुआसवपाणं, भोयणं निसाए, समक्खणं कूरं, जलयराइतिविहमंसमोसहेहिं सद्धिं भोत्तव्वंति । पडिभणियं वडुएण,
एएसिमेगंमि न करेमि, वयभंगभयाओ । विज्जेहिं भणियं, ‘सरीरं धम्मसाहणं’ जेण वा तेण वा पओगेण तं पडिज्जइ,
वयभंगोवि पच्छित्ताणुचरणेण सुज्झइ चेव, इच्चाइविचित्तजुत्तीहिं भणिओ सयणेहिं रन्नावि । जाहे न पडिवज्जइ ताहे
तुट्ठेहिं पयडीहोऊण पसंसिओ देवेहिं, नीरोगसरीरो कओ । आणंदिओ सयणवग्गो, सेसलोगो य । अहो ! धम्ममाहपंति
पडिबुद्धाणेगे पाणिणो । तप्पभिइं च आरोगदिओ से नामं जायं । संखेवओ भणियमारोगदियचरियं । विशेषतः
पृथ्वीचन्द्रचरितादवसेयम् ॥

एवमातङ्कसङ्गेऽपि स्थिरचित्तः श्रावकः स्यादिति ४ । तथा कामदेवचरितं प्रसिद्धमेवेति न भण्यते ॥

उक्तः कृतव्रतकर्म १ । अथ शीलवन्तमभिधित्तुराह—

आययणं खु निसेवइ वज्जइ परगेहपविर्सेणमकजे । निच्चमणुव्वभडवेसो न भणइ सवियारवयणाइं ॥ ३७ ॥

परिहरइ वालकीलं साहइ कजाई मधुरनीईए । इय छविहसीलजुओ विज्ञेओ सीलवंतोत्थ ॥ ३८ ॥

‘आयतनं’ धार्मिकजनमीलनस्थानम् । उक्तं च—“जत्थ साहम्मिया वहवे सीलवंता बहुस्सुया । चरित्तारसंपन्ना आययणं तं त्रियाणाहि ॥ १ ॥” ‘खुः’ अवधारणे, प्रतिपक्षप्रतिषेधार्थः । ततश्चायतनमेव निषेवते भावश्रावको, नाना-यतनमिति योगः । “न भिहपल्लीपु न चौरसंश्रये न पार्वतीयेषु जनेषु संवसेत् । न हिंस्रदुष्टाशयलोकसन्निधौ कुसङ्गतिः साधुजनस्य निन्दिता ॥ १ ॥” तथा—“दंसणनिव्भेयणिया चरित्तनिव्भेयणी य अणवरयं । जत्थ पयट्टइ विगहा तम-णाययणं महापावं ॥ १ ॥” प्रथमशीलम् १ । तथा वर्जयति ‘परगृहप्रवेशनं’ अन्येषां मन्दिरेषु गमनं ‘अकार्यं’ कार्या-भावे सति, नष्टविनष्टादावाशङ्कासंभवात् । एत्थ सामायारी—“सावगो जइवि चियसंतैउरपरघरपवेसो वञ्जिजइ तहावि तेण एगागिणा पुरिसरहिण परगिहे न पविसियवं । कज्जेवि परिणयवओ सहाओ घेतघो” इति द्वितीयं शीलम् २ । तथा ‘नित्यं’ सदा ‘अनुद्धटवेपः’ अनुत्पन्नेपथ्यो भवति भावश्रावको न पिङ्गप्रायनेपथ्यः । तथा हि—“लंसस्स व परिहाणं गसइ व अंगं तहंगिया गाढा । सिरवेढो ढमरेणं वेसो एसो सिहंगाणं ॥ १ ॥ सिहिणाण मग्गदेसो उग्घाढो नाहिमंडलं तह य । पासा य अद्धपिहिया कंचुयओ एस वेसाणं ॥ २ ॥” इहैव तदाकृतम्—पुरुषाणां स्त्रीणां च नानादेशेषु नानारूपाणि ने-पथ्यानि भवन्ति, ततो यद्यत्रानिन्दितं शिष्टाभीष्टं च, तच्छ्रावकश्राविकाभिर्नेपथ्यं विधेयमिति । अन्ने भणंति—“कुल-देसाण विरुद्धो वेसो रत्तोवि कुणइ नो सोहं । वणियाण विसेसेणं विसेसओ ताण इत्थीणं ॥ १ ॥ संतलयं परिहाणं झलं व चोलाइयं च मज्झिमयं । सुसिलिद्धमुत्तरीयं धम्मं लच्छि जसं कुणइ ॥ २ ॥ परिहाणमणुब्भडचलणकोडिमजायमणु-सरंतं तु परिहाणमकमंतो कंचुयओ होइ सुसिलिद्धो ॥ ३ ॥” इत्याद्येतदपि सद्गतमेव, किं तु कश्चिदेव देशे कुले वा घ-टते । श्रावकास्तु नानादेशेषु कुलेषु च संभवन्ति, तस्माद्देशकुलाविरुद्धो वेपोऽनुद्धट इति व्याख्यानं व्यापकमिह सङ्ग-तम् । इति तृतीयं शीलम् ३ । तथा ‘न भणति’ न ब्रूते सन्निकाराणि रागद्वेषविकारोऽपत्तिहेतुभूतानि वचनानि, वाच-स्तत्परीहास्यादिभिः परिवादशीलतया, मुखरतया वा । तत्र रागोत्पादकानि शृङ्गारसाराणि । यथा—“राज्ये सारं वसुधा वसुंधरायां पुरं पुरे सौधं । सौधे तल्पं तल्पे वराङ्गनामङ्गमर्वस्वम् ॥ १ ॥ दधिशीताम्बुताम्बूलपुण्यपण्याङ्गनाजनैः । असा-रोऽप्येष संसारः सारवानिव लक्ष्यते ॥ २ ॥” तथा—“प्रियादर्शनमेवास्तु किमन्यदर्शनान्तरेः । प्राप्यते यत्र निर्वाणं स-रागेणापि चेतसा ॥ १ ॥” द्वेषोदयकारणानि—“रे दासीसुय ! माईय माया ते छिछई जणपसिद्धा । खरफरुसवयणतविओ मरेज्ज मारेज्ज वा कोइ ॥ १ ॥ एसो चोरो आरो निही य लद्धो इमेण निव्वंतो । एसो रायविरोही मंसक्खाई इमो अहवा ॥ २ ॥ पाविट्ठा रायाणो दसवेससमत्ति जं सुई भणियं । रायगुरु सुरपाई दासीए पई गुरु कहणु ॥ ३ ॥ एमा-ईवयणाई फरुसाइ परस्स अप्पणो चैव । उवघायकुलक्खयकारणाई विगियाई सघाई ॥ ४ ॥” तथा धर्मविरुद्धान्यपि न ब्रूते भावश्रावकः । तद्यथा—“हत्थागया इमे कामा कालिया जे अणागया । को जाणइ परे ? लोए अत्थि वा नत्थि वा पुणो ॥ १ ॥ चतुर्थं शीलम् ४ ॥ ३७ ॥ तथा ‘परिहरति’ नासेवते ‘वालकीलां’ वालिशजनविनोदव्यापाराम् । उक्तं च—“चउरंगसारिपट्टियवट्टाई लावयाइजुद्धाई । पम्होत्तरजमगाई पहेलियाईहिं नो रमइ ॥ १ ॥” इति पञ्चमशीलम् ५ । तथा ‘साधयति’ निष्पादयति ‘कार्याणि’ प्रयोजनानि ‘मधुरनीत्या’ सामपूर्वकम् । सौम्य ! सुन्दर ! एवं कुरु, एवं क्रियते, इत्थं कृतं सुकृतं स्यात्, इति शिक्षादानेन परिजनं कर्मकरादिलोकं मधुरगिरा प्रवर्तयति । यतः—“प्रियवाक्यप्रदानेन सर्वे तुष्यन्ति जन्तवः । तस्मात्तदेव वक्तव्यं किं वचनेऽपि दरिद्रता ॥ १ ॥ अशिक्षितात्मवर्गेण म्लानिं याति यतः प्रभुः । अतः शिक्षाः प्रदातव्या प्रत्यहं मृदुभाषया ॥ २ ॥” तथा—“स्वाधीने माधुर्यं मधुराक्षरसंभवेषु वाक्येषु । किं नाम सत्त्ववन्तः पुरुषाः परुषाणि भाषन्ते ॥ १ ॥” अन्यैरप्युक्तम्—“क्षमी यत्कुरुते कार्यं न तत्कोपवशगतः । कार्यस्य साधिनी प्रज्ञा सा च क्रुद्धस्य नश्यति ॥ १ ॥” इति । मतान्तरे दुराराध्यताभिधानमेतत् पष्ठं शीलम् ६ । भावश्रावकस्य शीलान्तरव्युदा-सेन शीलवन्तमुपसंहरन्ति । इत्युपदर्शितपङ्क्तिशीलयुक्तो विज्ञेयः, शीलवान् ‘अत्र’ श्रावकविचारे । इति गाथाद्वयार्थः ॥ ३८ ॥

एतदेव शीलं गुणदोषोपदर्शनद्वारेण भावयन्नाह—

आययणसेवणाओ दोसा झिज्जंति वड्डइ गुणोहो । परगिहगमणंपि कलंकपंकमूलं सुसीलाणं ॥ ३९ ॥ सहइ पसंतो धम्मी उव्भडवेसो न सुंदरो तस्स । सवियारजंपियाई नूणमुईरंति रागगिं ॥ ४० ॥ वालिसजणकीलावि हु लिंगं मोहस्सणत्थदंडाओ । फरुसवयणाभिओगो न संगओ सुद्धधम्माणं ॥ ४१ ॥

आयतनमुक्तस्वरूपं, तस्य सेवनादुपासनात् ‘दोषाः’ मिथ्यात्वादयो ‘हीयन्ते’ हानिमुपयान्ति । ‘वर्धते’ वृद्धिमुपैति ‘गुणौघः’ ज्ञानादिगुणकलापः । तथा हि—“सन्तप्तेऽयसि संस्थितस्य पयसो नामापि नो दृश्यते मुक्ताकारतया तदेव नलिनीपत्रस्थितं व्यज्यते । स्वातौ सागरशुक्तिमध्यपतितं तज्जायते मौक्तिकं प्रायेणाधममध्यमोत्तमगुणः संवासतो जा-

यते ॥ १ ॥” ‘परगृहगमनं’ पूर्वोक्तं, अपिशब्द उपरि योक्ष्यते । ‘कलङ्कपङ्कमूलं’ अभ्याख्यानप्राप्तिहेतुः ‘सुशीलानामपि’ साधूनामपीति भावः । तथा ह्यागमे भिक्षार्थमपि गतस्य साधोरुपवेशनं निषिद्धम् । यतोऽवाचि—“गोयरगपविद्धस्स निस्सेज्जा जस्स कप्पइ । इमेरिसमणायारं आवज्जइ अवोहियं ॥ १ विचत्ती वंभचेरस्स पाणाणं च वहे वहो । वणीमगपडिग्घाओ पडिकोहो अगारिणं ॥ २ ॥ अगुत्ती वंभचेरस्स इत्थिओ वावि संकणा । कुसीलवट्ठणं ट्ठाणं दूरओ परिवज्जए ॥ ३ ॥” श्रावकस्तु सुतरां शङ्कास्थानं स्यात् । अवश्येन्द्रियत्वाद्वतहानिं चाभुयात् । उक्तं च—“सन्मार्गे तावदास्ते प्रभवति पुरुषस्तावदेवेन्द्रियाणां तावलज्जां विधत्ते विनयमपि समालम्बते तावदेव । भूचापाकृष्टमुक्ताः श्रवणपथयुपो नीलपक्षमाण एते यावल्लीलावतीनां न हृदि धृतिमुपो दृष्टिवाणाः पतन्ति ॥ १ ॥” तथा ‘सहइ’ इति शोभते ‘प्रशान्तः’ प्रशान्तवेषो ‘धर्मी’ इति धर्मवान् धार्मिकः श्रावको यतिर्वा, अतः कारणात् ‘उद्धटवेषः’ रागान्धजघन्यजननेपथ्यो ‘न सुन्दरो’ नैव शोभाकारी ‘तस्य’ धार्मिकस्य स हि तेन सुतरामुपहासस्थानं स्यात् । ‘नाकामी मण्डनप्रियः’ इति लोकोक्तेर्विशेषतो योऽपि द्विधवा च । भणितं च केनापि—“लन्होच्छी सद्दालं जुत्तं मायावित्तहं करइ न वुत्तउ । पसरह जाइवियालह आवइ एह नारि महु मणह न भावइ ॥ १ ॥” तथा ‘सविकारजल्पितानि’ सशृङ्गारभणितानि ‘नूनं’ निश्चितं ‘उदीरयन्ति’ उद्दीपयन्ति रागाग्निम् । अत एवोक्तम्—“जं सुणमाणस्स कहं सुट्ठुयं जलइ माणसे भयणो । समणेण सावण्णवि न सा कहा होइ कायवा ॥ १ ॥” उपलक्षणं चैतत्—द्वेषानलम‘युदीरयन्ति कानिचित् । यदाह—“मम्मं कम्मं जम्मं तिन्निवि एयाइ मा हु पयडेज्जा । मा मम्मकम्मविद्धो मरेज्ज मारेज्ज वा कोइ ॥ १ ॥” तथा ‘वाल्लिशजनक्रीडाऽपि’ वर्णितस्वरूपा ‘हुः’ अलङ्कारे । ‘लिङ्गं’ चिह्नं ‘मोहस्य’ अज्ञानस्य ‘अनर्थदण्डत्वात्’ निष्फलपापारम्भप्रवृत्तेः । तथा परुषवचनेन ‘रे दरिद्र ! दासीपुत्र !’ इत्यादिनाऽभियोग आज्ञादानं ‘न सङ्गतो’ नोचितः ‘शुद्धधर्माणं’ प्रतिपन्नजिनपतिमतानां धर्महानिर्धर्मलाघवहेतुत्वात् । तत्र धर्महानिः—“फरुसवयणेण दिणतवं अहिक्खिवंतोवि हणइ मासतवं । वरिमतवं सवमाणो हणइ हणंतोऽवि सामन्नं ॥ १ ॥” इत्याद्यासवचनात् । धर्मलाघवं पुनरहो ! महाधार्मिकाः, परपीडापरिहारिणः, सविवेकाश्च श्रावका यदेवं ज्वलदङ्गारोत्कराकारगिरो निगिरन्तीत्यादिलोकोपहासात् । तथा—“अप्रियमुक्ताः पुरुषाः प्रवदन्ते द्विगुणमप्रियं यस्मात् । तस्मान्न वाच्यमप्रियमप्रियं वा श्रोतुकामेन ॥ १ ॥” तथा—“विरज्यते परीवारो नित्यं कर्कशभाषिणः । परिग्रहे विरक्ते च प्रभुत्वं हीयते नृणाम् ॥ १ ॥” इत्याद्यैहिकानर्थाश्च परुषभाषिणां संभवन्ति । सर्वथा न शोभते जैनानां कषायानलोद्दीपनम् । उक्तं च—“जइ जलइ जलउ लोए कुसत्थपवणाहओ कसायग्गी । तं चोज्जं जं जिणवयणसल्लिसित्तोवि पज्जलइ ॥ १ ॥” अत एव भगवता महावीरेण महाशतकमहाश्रावकः सत्येऽपि परुषे जल्पिते प्रायश्चित्तं ग्राहितः ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥

तत्संविधानकं चेदम्—

रायगिहे नयरे महासयगो गाहावई होत्था । तस्स अट्ट हिरन्नकोडीओ निहीपउत्ताओ, अट्ट बुट्ठिपउत्ताओ, अट्ट वित्थरपउत्ताओ, अट्ट वया दसगोसाहस्सिया । रेवईए मुहाओ तेरस भज्जाओ । रेवईए कोलघरियाओ अट्ट हिरन्नकोडीओ निहाणपउत्ताओ, अट्ट बुट्ठिपउत्ताओ, वित्थरपउत्ताओवि अट्ट, दस दस गोसाहस्सिया अट्ट वया । सेसियाणं तिसुवि ट्ठाणेषु एगेगा हिरन्नकोडी, एगेगो वओ दसगोसाहस्सिओ । एवं से अट्टे दित्ते अपरिभूए चट्ठणं सेट्ठिसत्थवाहपमुहाणं सयणपरियणस्स मेढिभूए विहरइ । अन्नया भयवं महावीरे गामाणुगामं विहरमाणे तत्थसमणुपत्ते गुणसिलए उज्जाणे समोसट्ठे रइयं देवेहिं समोसरणं । निग्गओ वंदणवडियाए सेणिओ राया नागरजणो महासयगो य । वंदिऊणोवविट्ठाण सवोमिं पारट्ठा भगवया धम्मकहा । तंजहा—असारो संसारो जम्मजरामरणरोगसोगाइमहासत्तुसंतावपउरो । दुट्ठहो जाइकुलरूवारोगसंगओ मणुयभावो । अणिच्चं जीवियं पवइ । अविज्जायागमणो मच्चुमहारक्खसो । सबहा समत्थाणत्थमत्थवारणनिवारणमहामइंदे धम्मे चेव ओज्जमो काउमुचिओ सयन्नविज्जाणाणत्ति । एवमाइअमयनिस्संदसुदरं जिणिंददेसणं सोऊण पडिबुद्धा वहवे पाणिणो, गहिओचिओचियधम्मा य गया नियनियट्ठणेषु । महासयगोवि समत्तपवित्तचित्तो पंचाणुषयमूलं सत्तसिक्खावयसोहियं सावयधम्ममुवसंपज्जिऊण महानिहाणलाभाओवि अच्चमहियपरिओसो पणमिऊण परमेसरं पत्तो नियमंदिरं । पइदिणवट्ठमाणपरिणामो पालिउं पवत्तो सावगधम्मं । इओ य सा रेवई गुरुकम्मयाए तस्मंसग्गीए न नाम पडिबुद्धा । अवि य अहियवरं विसयलोला मज्जमंसरसगिद्धा य जाया । तओ अन्नया उग्घोमिए अमाघाए तीए मंसमलभमाणीए भणियाऽभिओगपुरिसा । मम गोउलाओ दुवे कल्होडगे वहिऊण मंसमाणेह । तेहिवि तहेव कए पइदिणं दो दो कल्होडगे विणासाविउमारट्ठा । अन्नया विसयगिद्धिविद्धिओ ताओ दुवालसवि सवत्तिओ विसप्पओगेण सत्थपओगणे य केणावि अविज्जाया विणिवाएइ । तासिं संतियं हिरण्णसुवन्नाइ पडिगाहिता तुट्ठचित्ता विहरइ । सोवि महासयगो चोदसण्हं वासाणं पज्जंते जेठसुयं कुडुंवे ट्ठवित्ता पोसहसालमणुपविसइ, उवासगपडिमाओ पडिवज्जइ । तमन्नया सा रेवई मज्ज-

मंसरममत्ता उवसग्गिउं पवत्ता । भणइ पाणवत्तह ! किमेइणा कट्टाणुट्टाणेण, एयं तुह सरीरं सोमालं सुहलालियं च, ता मुंजाहि ताव पुवज्जियधम्मफलं । मा अवहीरेहि भावाणुरत्तं किंकरीभावपत्तं ममं वराइणित्ति । तहवि अहियासिया तेण निच्चलवित्तेण उवसग्गा । फामियाओ एगारसवि उवासगपडिमाओ । पत्थावं जाणिऊण पडिवज्जमणसणं । तओ सुहभाव-
णाभावणपरस्स कम्मखओवसमेण समुप्पण्णमोहिनाणं महासयगस्स । तेण च सो पुवओ उवणसमुदे जोयणसहस्सं जाणइ पासड । एवं दाहिणेण पच्छिमेण य । उत्तरेण चुल्लहिमवंतं वासहरपवयं । अहे रयणप्पहाए लोलुयं नरयं जाणइ पासड ।
अन्नया सा मज्जणुपाणमत्ता पावा रेवईवि पुणो उवसग्गिउं पवत्ता । तओ किमेसा एरिसित्ति सवियकेण पडत्तो महासयगेण ओही । नायं च तीए निसेसं चरियं । लक्खियं च नरयगइगामित्तं । तओ भणिया रेवई, पावे । केत्तियमज्जवि पावमुवज्जेसि । गच्छसि तुमं सत्तरत्तंते अलसयवाहिपीडिया मरिऊण लोलुयनरयंमिच्छि । तं च सोऊणावगयमया मरणभयाभिभूया कुविओ वाढमज्ज महासयगोत्ति अट्टवसट्ठा गया एसा समंदिरं । तंमि दिणे भगवं महावीरो तत्थेव विहरइ । तओ गोयमसामिं समाइसइ, गच्छ गोयमा । महासयगं सावगं भणाहि । न खलु कप्पइ समणोवासगाणं सच्चं पि परपीडाकरं भासं भासित्तए, विसे-
मओ ते उत्तमगुणट्टाणद्वियस्स कयभत्तपच्चक्खाणस्स । ता तुमं तस्स दुब्भासियस्स पायच्छित्तं पडिवज्जाहित्ति । तहस्सि पडि-
वज्जिऊण गोयमसामिणा भणिओ भगवंताएसं महासयगो । सोवि संवेगभरनिम्भरमणो भगवंतं वंदिऊण सम्ममालोएइ निंदइ गरहइ, भगवओ गोयमस्स समीवे पायच्छित्तं पडिवज्जिऊण कयसरीरपरिच्छाओ सोहम्मे कप्पे अरुणाभे विमाणे चउपलिओवमट्ठिओ देवो समुप्पन्नो । संखेवओ भणियं महासयगचरियं । विसेसओ उवासगदसंगाओ नायवन्ति ॥

उक्तं द्वितीयं भावश्रावकलक्षणम् २ । अधुना तृतीयमभिधित्सुः संवन्धगाथामाह—

जइवि गुणा बहुरूवा तहवि हु पंचहि गुणेहि गुणवंतो । इह मुणिवरेहि भणिओ सरूवनेसिं निसामेहि ॥

‘यदि’ इत्यभ्युपगमे । अभ्युपगतं मयेदम् । गुणाः ‘बहुरूपाः’ बहुप्रकारा अक्षुद्रत्वादय आदार्यादयोऽन्येऽपि प्रियंव-
दत्तादयः । तथाऽपि पञ्चभिर्गुणैर्गुणवान् ‘इह’ श्रावकविचारे ‘मुनिवरैः’ गीतार्थगुरुभिः ‘भणितः’ उक्तः । ‘स्वरूपं’ स्व-
तत्त्वं ‘एषां’ गुणानां ‘निशामय’ आकर्णय, इति शिष्यप्रोत्साहनाय क्रियापदम् । प्रमादी शिष्यः प्रोत्साह्य श्रावणीय इति ज्ञापनार्थम् । इति गाथार्थः ॥ ४२ ॥

स्वरूपमेवाह—

सज्झाए कैरणमि य विणयस्मि य निच्चमेव उज्जुत्तो । सवत्थणंभिनिवेसो वहइ रुइं सुट्ठुजिणवयणे ॥४३॥

शोभनमध्ययनं स्वेनात्मना वाऽध्यायः स्वध्यायः स्वाध्यायो वा, तस्मिन्नित्यमुद्युक्त इति योगः १ । तथा ‘करणे’ अनु-
ष्ठाने २, ‘विनये’ गुर्वाद्यभ्युत्थानादिरूपे ‘नित्यं’ सदैव ‘उद्युक्तः’ प्रयत्नवान् भवतीति प्रत्येकमभिसंवन्धात् । इति गुण-
त्रयम् ३ । तथा ‘सर्वत्र’ सर्वप्रयोजनेष्वंहिकामुष्मिकेषु, न विद्यतेऽभिनिवेशः कदाग्रहो यस्य सः ‘अनभिनिवेशः’ प्रज्ञाप-
नीयो भवतीति चतुर्थो गुणः ४ । तथा ‘वहति’ धारयति ‘रुचिं’ इच्छां श्रद्धानं वा ‘मुट्ठु’ वाढं ‘जिनवचने’ पार-
गतगदिने ५ । इति गाथार्थः ॥ ४३ ॥

इत्थं गणनयोपदर्श्य गुणान् भावार्थकधनतः प्रदर्शयन्नाह—

पढणाईसज्झायं वेरग्गनिवंधणं कुणइ विहिणा । तवनियमवंदणाईकरणांमि य निच्चमुज्जमइ ॥ ४४ ॥

अचमुट्टाणाईयं विणयं नियमा पउंजइ गुणीणं । अणभिनिवेसो गीयत्थभासियं नन्नहा मुणइ ॥ ४५ ॥

सवणकरणेसु इच्छा होइ रुई सदहाणसंजुत्ता । एईए विणा कत्तो सुद्धी सम्मत्तरयणस्स ॥ ४६ ॥

पठनमपूर्वश्रुतग्रहणम्, आदेशब्दात् प्रच्छनापरावर्त्तनाऽनुप्रेक्षाधर्मकथा गृह्यन्ते, पञ्चप्रकारमपि स्वाध्यायं करोति ।
किंविशिष्टम् ? ‘विराग्यनिवन्धनं’ विरागताकारणम्, ‘विधिना’ विनयबहुमानप्रधानम् । तत्र पठनविनयः—“पर्यस्तिका-
मवष्टम्भं तथा पादप्रसारणम् । विकथां प्रवलं हास्यं व्रजेयदुरुसन्निधौ ॥ १ ॥” पठन्निति भावः । पृच्छाविनयः—“आ-
सणगओ न पुच्छेज्जा नेव सज्जागओवि य । आगम्मकुडुओ संतो पुच्छेज्जा पंजलिपुडो ॥ १ ॥” परावर्त्तनविधिरयम्—
“फासुयथंडिलइरियं पडिकंतो अहव गहियसामइओ । चेलंचलपिहियमुहो सपयच्छेयं गुणइ सट्ठो ॥ १ ॥” अनुप्रेक्षा भा-
वना तद्विधिः—“चारित्तसंपडत्तो सुकयमुयपरिग्गहो निरावाहं । भवविलया य पसत्थं भावेज्जा भावणाजालं ॥ १ ॥” धर्म-
कथाविधिः—“सुद्धं धम्मवएसं गुरुप्पसाएण सम्ममववुद्धं । सपरोवयारजणगं जोगस्स कहंज धम्मत्थी ॥ १ ॥” तपोनि-
यमवन्दनादीनां करणे समाचरणे, चकारात्कारणानुमोदनयोश्च, ‘नित्यं’ प्रतिदिनं ‘उद्यच्छति’ प्रयतते । तत्र तपोनशनादि
द्वादशधा । तदुक्तम्—“अनशनमनोदरता वृत्तेः संक्षेपणं रमत्यागः । कायक्लेशः संलीनतेति बाह्यं तपः पोढा ॥ १ ॥
प्रायश्चित्तध्याने वैद्यावृत्त्यविनयावथोत्सर्गः । स्वाध्याय इति तपः पदप्रकारमाभ्यन्तरं भवति ॥ २ ॥” नियमा यतिविश्रा-
मणोत्तरपारणककृतलोचनाधुश्रुतदानादिविषयाः । उक्तं च—“प्रहसंतगिलाणस्स य आगमगहणे य लोयकडसाह । उत्तर-

पारणगमि य दाणं सुबहुफलं होइ ॥ १ ॥” वन्दना चैत्यगुरुविषया, आदिशब्दात्पूजनादिपरिग्रहः, तेषां करणे नित्य-
मुद्यच्छति गुणद्वयस्य भावने । इत्याद्यगाथार्थः ॥ ४४ ॥ तथा अभिमुखमुत्थानमभ्युत्थानं, तदादिर्धस्य सोऽभ्युत्थानादिः,
आदिशब्दः स्वागतानेकभेदसंग्रहार्थः । ते च विनयसमाध्ययनादवर्गन्तव्याः । तमित्थंभूतं विनयं ‘नियमात्’ निश्चयेन
‘प्रयुक्ते’ विदधाति ‘गुणिनां’ आचार्यादीनां, विनयमूलत्वाद्गुणपरंपरायाः । आह च—“विनयफलं शुश्रूषा गुरुशुश्रूषा-
फलं श्रुतज्ञानम् । ज्ञानस्य फलं विरतिर्विरतिफलं चाश्रवनिरोधः ॥ १ ॥ संवरफलं तपोबलमथ तपसो निर्जराफलं दृष्टम् ।
तस्मात्क्रियानिवृत्तिः क्रियानिवृत्तेरयोगित्वम् ॥ २ ॥ योगनिरोधान्नवसन्ततिक्षयः सन्ततिक्षयान्मोक्षः । तस्मात्कल्याणानां
सर्वेषां भाजनं विनयः ॥ ३ ॥” इति तृतीयगुणफलम् । ‘अनभिनिवेशः’ अभिनिवेशरहितो ‘गीतार्थभाषितं’ श्रुताधिको-
पदिष्टं ‘नान्यथा’ असद्भावरूपतया ‘मुणति’ प्रतिपद्यते, मोहोद्रेकाभावेन कदाग्रहाभावात् । उक्तं च—“न मोहोद्रेकता-
भावे स्वाग्रहो जायते क्वचित् । गुणवत्पारतन्त्र्यं हि तदनुत्कर्षसाधनम् ॥ १ ॥” इति चतुर्थगुणैदंपर्यम् । इति द्वितीय-
गाथार्थः ॥ ४५ ॥ तथा श्रवणमाकर्णनं, करणमनुष्ठानं, तयोः ‘इच्छा’ तीव्राभिलाषो भवति रुचिः ‘श्रद्धानसंयुक्ता’ प्रती-
तिसंगतेति पञ्चमो गुणः । अस्या एव प्राधान्यख्यापनायाह—‘अनया’ द्विस्वरूपया रुच्या ‘विना’ अभावेन ‘कुतः शुद्धिः’
न कुतोऽपीत्याकूतम् । ‘सम्यक्त्वरत्नस्य’ प्रतीतस्य शुश्रूषाधर्मरागरूपत्वात् । तयोश्च सम्यक्त्वसहभावलिङ्गतया प्रसिद्ध-
त्वात् । उक्तं च—“सुस्तूत धम्मराओ गुरुदेवाणं जहासमाहीए । वेयावच्चे नियमो सम्मदिट्ठिस्स लिंगाई ॥ १ ॥” इति

१ “तु बहुफलं” इत्यपि । २ “—वमन्तव्याः” इत्यपि । ३ “मोहोद्रेकता” इत्यपि ॥

पञ्चमगुणभावना । अन्ये तु पञ्चगुणानित्थमभिदधति—“सुत्तरुई अत्थरुई करणरुई चेवऽणभिनिवेशरुई । गुणवंते पञ्च-
मिया अणिट्ठिओच्छाहया, होइ ॥ १ ॥” अत्रापि सूत्ररुचिः पठनादिस्वाध्यायप्रवृत्तिः । अर्थरुचिश्चाभ्युत्थानादिविनयं
गुणिनां प्रयुक्ते । करणानभिनिवेशौ तुल्यावेव । अनिष्ठितोत्साहता पुनरिच्छावृद्धिरेवेति न विरोधः शङ्कनीय इति ॥ ४६ ॥

ननु किमिच्छामात्रेणापि फलप्राप्तिरिष्यते सद्भावसारेणेप्यत एव ? इति ब्रूमः । तथा हि—

एगमि सन्निवेसे एगस्स कुलपुत्तस्स य दो पुत्ता, जसो सुजसो य । दोवि जोवणत्था कयाइ धम्मदेवसूरिसमीवे धम्मं
सोऊण पडिबुद्धा पवइउमुवट्ठिया पियरो आपुच्छंति । नेहमोहियाणि ताणि न य विसज्जंति । वहुं च भन्नमाणेहिं तेहिं
भणियं एगो पवयउ, एगो पुणमहं वुहुभावे परिवालणो भवतु । तओ जेष्ठेण भणिओ कणिट्ठो, तुमं चिट्ठ, अहं पवयामि ।
तओ सो भणइ, अहं चेव पवयामि । तओ जसेण वरमेसोवि ताव नित्थरउ । अहं पुण तुप्पट्ठियाराणि जणयाणि कहम-
वमन्नेमिति चिंतिऊण विसज्जिओ सुजसो पवइओ विहिणा । विसुद्धपरिणामो नाणचरित्ताराहणसारो विहरइ । इयरोवि
जणएहिं अणिच्छंतोवि कारिओ तहवि य (ह) कुलकन्नयाए पाणिगहणं । पवत्तो किसिकम्माइववसाए । गिहवावारपवत्तोवि
वयगहणेकचित्तो कालं गमेइ । उवरएसुवि जणएसु दक्खिन्नसारयाए पइदिणं भज्जमापुच्छइ । सावि दीणाणणा रुयइ
चेव न उण विसज्जइ । तओ सो तीए पडिवोहणोवायमलहंतो वुक्खं चिट्ठइ । इओ य सुजससाह विविहतवोकम्मतणु-
इयसरीरो ओहिणोवल्लज्जेट्ठभाइपडिवोहावसरो समागओ तस्स गिहं । पच्चभिन्नाओ भाउज्जायाए, सवहुमाणं वंदिओ य ।

१ ‘युद्धवये’ इत्यपि । २ “तओ” इति कचित् नास्ति ॥

ठिओ तीए दंसिए उचिओवस्सए । कहिं घरसामिओत्ति पुट्ठाए सिट्ठं तीए, कम्मं काउं छेत्तं गओत्ति । भोयणावसरे पडि-
लाभिओ तीए साहू उचिएण भत्तपाणेण । भुत्तो विहिणा । नागओ जसोत्ति भत्तं गहाय पत्थिया पडिनियत्ता य
रयंती । पुच्छिया एसा सुजसेण, किमद्धिइं करेसि ? । सा भणइ, स ते भाया एगभत्तेहिं चिट्ठइ, छुहिओ वट्ठइ, अंतरा य
अपारा गिरिनई वहइ, तेण भत्तं नेउं न तरामिति अद्धिइकारणं महंतं ममंति । साहुणा भणियं, गच्छ नई भणाहि; मम
देवरस्स वारसवरिसाणि पवइयस्स जइ तेण दिवसंपि न भुत्तं ता मे मग्गं देहि महानइत्ति वुत्ते सा नई ते मग्गं दाहिति ।
एवं वुत्ताए तीए चिंतियं मम पच्चक्खमेव भुत्तं अणेण, कहं न भुत्तं नाम ? । अहवा न जुत्तं गुरुवयणविकोवणं, जमेस
भणइ तं चेव करेमिति संपहारिऊण गया एसा । तहेव भणिए दिन्नो मग्गो नईए । कहमागयासि ? पुच्छिया भत्तुणा ।
तीएवि साहिओ सुजसागमणाइवुत्तंतो । भुत्तुत्तरे विसज्जिया जसेण भणइ कहं वच्चामि ?, अज्जवि अपारा चेव नई । जसेण
वुत्तं संपयमेवं भणिज्जासि ‘जइ भत्तुणाहमेकसिंपि न भुत्तमिह ता महानइ । मे मग्गं पयच्छाहि’ सुदुयरं विमहया तहेव
भणिए लज्जमग्गा सुहेण पत्ता सगिहं । वंदिऊण पुच्छिओ साहू, भयवं ! को एत्थ परमत्थोत्ति । मुणी भणइ, भदे ! जइ
रसगिद्धीए भुज्जइ तओ भुत्तं भवइ । जं पुण संजमजत्ताहेउं फासुयमेसणिज्जं तं भुत्तं न गणिज्जइ । अओ चेवागमे
भणियं—“अणवज्जाहाराणं साहूणं निच्चमेव उववासोत्ति । ” एवं तुह पइणोवि वंभचेरमणोरहसहियस्स तुहाणुरोहेण
कयभोगस्स अभोगो चेव । एयमायन्निऊण संविग्गाए चिंतियं तीए, अहो ! एस जसओ महाणुभावदक्खिन्नमहोयही
संसारविरत्तमणोवि चिरं मए धम्मचरणाओ खालिओ । समज्जियं महंतं धम्मंतराइयं । ता संपवं जुत्तमेएण चेव कम्मं

ममणत्तमणुचरिउं । एयं चेव नेहस्स फलंति भाविंतीए संपत्तो जसोवि, साहुं वंदिऊण निमत्तो नाइदूरे । कया साहुणा दोणहं पि सुद्धेसणा । पडिबुद्धाणि पयइयाणि । कालेण पत्ताणि मुरलोगंति । एवमेस जसो इच्छामंत्तेणावि चरणवि-
सएण पावारंभेण न लित्तोत्ति ॥

उक्तं तृतीयं भावश्रावकलक्षणम् । अधुना चतुर्थमाह—

उज्जुववहारो चउहा जहत्थभण्णं अवंचिगो किरिया । हुंतावायपगात्तण मेत्तीभोवो य सवभावा ॥ ४७ ॥

ऋजु प्रगुणं व्यवहरणं 'ऋजुव्यवहारः' भावश्रावकगुणः 'चतुर्धा' चतुष्प्रकारो भवति । तद्यथा—'यथार्थभणनं' अवि-
संवादिचर्चनं धर्मव्यवहारे क्रयविक्रयव्यवहारं साक्षिव्यवहारे राजव्यवहारादौ वा । अस्य भावार्थः—'परचित्तगुवत्तीए
धम्ममधम्मं अधम्ममवि धम्मं । न भणंति भावसहा भणंति सच्चं च महुं च ॥ १ ॥ क्रयविक्रयसट्ठीसुवि ऊणमहियं
कहंति न हु अगधं । सक्खित्तेवि निउत्ता न अन्नहा वाइणो हुंति ॥ २ ॥ रायमभावगयावि हु जणं न दून्ति अलिय-
भणिएहिं । धम्मोवहासजणगं वयणं वजंति धम्मरया ॥ ३ ॥' तथा 'अवञ्चिका' पराव्यसनहेतुः 'क्रिया' शरीरव्यापारो
द्वितीयमृजुव्यवहारलक्षणम् । उक्तं च—'तप्पडिरूवगविहिणा तुलापलाईहि ऊणमहियं वा । दिंतो लित्तोवि परं न वंचए
सुद्धधम्मत्थी ॥ १ ॥' तथा 'हुंति' इति प्राकृतशैल्या । भाविनो येऽपायास्तेषां प्रकाशनं ज्ञापनं करोति, भद्र ! मा कृपाः
पापानि चौर्यादीनि, इह परत्र चानर्थकारिणीत्याश्रितं शिक्षयति । न पुनरन्यायप्रवृत्तमप्युपेक्षत इति भावः । अन्ये

१ अन्यत्र 'रायसमाहगयावि' इत्यस्ति ॥

तु—'हुंतोवायपगात्तण' इति पठन्ति । तत्र 'हुंतो' इति सद्भूत उपायो यो धर्मार्थविषये तस्य प्रकाशनं पृष्टोऽपृष्टो वा
करोतीति तृतीयमृजुव्यवहारस्वरूपम् । तत्र धर्मोपायो दानशीलतपोभावनारूपः । अर्थोपायो नीतिचारितोद्धारकाव्यव-
हरणादिरूपः । कामोपायः पुनरनर्थफलत्वात् प्रकाशयत्येव । मोक्षस्तु फलभूत इत्येतदपि पाठान्तरं मार्गानुपातित्वात्सङ्ग-
तमेवेति । तथा मित्रस्य भावः कर्म वा मैत्री, तस्या भावो भवनं सत्ता सद्भावादिष्कपटतया कृत्रिममैत्रीं न करोतीति
भावः । कपटमैत्र्योः छायातपयोरिव विरोधात् । उक्तं च—'शाट्ठेन मित्रं कलुपेण धर्मं परोपतापेन समृद्धिभावम् ।
सुखेन विद्यां परुषेण नारी वाञ्छन्ति ये व्यक्तमपण्डितास्ते ॥ १ ॥' इति चतुर्थमृजुव्यवहारस्वरूपम् ॥ ४७ ॥

अस्यैव विपर्यये दोषदर्शनपूर्वकं विधेयतामाह—

अन्नहभणणाईसुं अवोधिवीयं परस्स नियमेण । तत्तो भवपरिवुद्धी ता होज्जा उज्जुववहारी ॥ ४८ ॥

अन्यथाभणनमयथार्थजल्पनम्, आदिशब्दाद्वञ्चक्रियादोषोपेक्षणासद्भावमैत्रीपरिग्रहस्तेषु सत्सु श्रावकस्येति भावः ।
अवोधेर्धर्माप्ताप्तेर्वीजं मूलकारणं 'परस्य' मिथ्यादृष्टेः 'नियमेन' निश्चयेन भवतीति शेषः । तथा हि—श्रावकमेतेषु प्रवर्त्त-
मानमालोक्य वक्तारः संभवन्ति—'धिगस्तु जैनं शासनम्, यत्र श्रावकस्य गिष्टजननिन्दितेऽलीकभाषणादौ कुकर्मणि
निवृत्तिर्नोपदिश्यते' इति निन्दाकरणादमी प्राणिनो जन्मशतेष्वपि बोधिं न प्राप्नुवन्तीति 'अवोधिवीजं' इदमुच्यते,
'ततः' चावोधिवीजाद् 'भवपरिवृद्धिः' भवति, तन्निन्दाकारिणं तन्निमित्तभूतस्य श्रावकस्यापि । यतोऽवाचि—'यः शासन-
स्योपघातेऽनाभोगेनापि वर्त्तते । स तन्मिथ्यात्वहेतुत्वादन्येषां प्राणिनामिति ॥ १ ॥ वधात्यपि तदेवालं परं संसारकार-
णम् । विपाकदारुणं घोरं सर्वानर्थविवर्द्धनम् ॥ २ ॥' 'ततः' तस्मात्कारणाद् 'भूयात्' भवेत् 'ऋजुव्यवहारी' प्रगुणव्य-
वहारवान् प्रकृतो भावश्रावक इति ॥ ४८ ॥

दृष्टान्तश्चेह धर्मनन्दः । तत्रायं संप्रदायः—

नासिके नयरे नन्दाभिहाणा दुवे वणिग्या परिवसिंसु । तेसिमेगो सावगो सुद्धववहारी, तरस लोगे धम्मनंदोत्ति नामं
पसिद्धं । इयरो पुण लोभदोसेण कूडतुलाईहिं ववहरइ, तेण लोभनंदोत्ति पसिद्धो । अन्नया तत्थ रायतलायं खणंतेहिं
ओड्डेहिं निहाणं पावियं । तत्थ य केवला सुवन्नकुसा चिद्धंति । ते य सबओ कहमेण लित्तत्ति, तेहिं लोहकुसा चेव
कप्पिया । नीया दो धम्मनंदहट्टे भणियं च, सेट्ठि ! एयाणं लोहकुसाणं तेलाइयं देहि । अइभाराओ सुदन्नमेयंति विन्नायं
सेट्ठिणा । अहिगरणभयाओ न साहियं, तेसिं भणियं च न मम एएहिं पओयणंति । तओ ते गया लोभनंदावणे । तं
चेव भणिऊण समप्पिया कुसा लोहनंदस्स । तेणावि परिन्नाया चित्तियं च । सुंदरमेयं जं सुवन्नं लोहमोलेण लब्धइ, ता
देमि एएहिं दुगुणं मोलं जेण अन्नेवि आणित्ति । तं चेव काऊण भणिया ते । मम लोहेण पओयणत्ति जइ संति अन्नेवि
एयमोलेण आनेयवा । तओ ते दिणे दिणे दो दो आणित्ति । जाव गहिया सेट्ठिणाणेगे । नवरमइगुदचित्तयाए पुत्ताणंपि पर-
मत्थं न साहेइ । तओ ते अहिए दिज्जमाणे ल्हत्थोसित्ति खिंसंति, तहावि सवभावं नाइक्खइ, हट्टं च खणमवि न मुंचइ ।
अन्नया पच्चासन्नगामे मित्तेण विवाहे निमंतिओ अणिच्छंतोवि वला निजंतो पुत्तं भणइ, ते कुत्ते मा पडिसेहेज्जासि । न
य सवभावं कहेइ । गए नम्मि समागयाणमोड्डाण पुत्तो लोहमोलं देइ । तेवि सेट्ठिभणियं देहित्ति पुणो पुणो झिंखंति ।

ताहे व्यवहारवावड्याए सकोवेण तेण पक्खित्ता ते तेसिं संयुहं । पासाणपडिघाणं पणट्ठो तेसिं गोष्ठरो । पयडीभूर्यं सुवन्नं । दिट्ठं दंडवासिएहिं । नीया ओद्धा रायसमीवं । पुच्छिएहिं कहिओ रत्तो सव्भावो । भणिया रत्ता, कस्स कस्स दिन्नत्ति । तेहिं वुत्तं धम्मनंदस्स दरिमिया न तेण गहिया । अओ एयस्स चैव एत्तियमित्ता दिन्नत्ति । तओ महाचोरोत्ति कुविएण राइणा समाणत्तेहिं दंडवासिएहिं गहियाणि सयलमाणुसाणि । उक्कट्टियं घरसारं । एत्थंतरे पुत्तो कुसे न गिण्हिस्सइत्ति अवसेरीए मित्तमपुच्छिय तुरियमागओ लोहनंदो । दिट्ठगिहवइयरो महापच्छायावानलसंततो रुट्ठो नियपायाणं, किर एएहिं अहं गामंतरं पाविओत्ति । तओ कुहाडेण दोवि पाए ताडिऊण पाविओ पंचत्तमेसो । धम्मनंदोवि पुच्छिओ पत्थिवेण, कीस तए कुसा न गहिया ? । सो भणइ, जओ गहिएहिं दोहं वयाणं भंगो भवइ, चोरिक्कविरइए परिग्गहपरिमाणस्स य । नय एएसिं सव्भावो सिट्ठो अहिगरणभयाओत्ति । अहो ! सच्चं धम्मनंदोसित्ति भणंतेण पूइऊण विसज्जिओ रत्ता । परिसो उज्जुववहारी भावसावओ इहपरलोए कल्लाणभायणं होइत्ति ॥

उक्तं चतुर्थं भावश्रावकलक्षणम् । अधुना पञ्चममाह—

सेवाए कारेणेण य संपायणभावो गुरुजणस्स । सुस्सूखं कुणंतो गुरुसुस्सूखो हवइ चउहा ॥ ४९ ॥

‘सेवा’ पर्युपासनेन १ ‘कारेणे’ अन्यजनप्रवर्त्तनेन २ ‘संपादनं’ गुरोरौपधादीनां प्रदानं ३ ‘भावः’ चेतोबहुमानः ४ तावाश्रित्य संपादनभावतः ‘गुरुजनस्य’ आराध्यवर्गस्य । इह यद्यपि गुरवो मातापित्रादयोऽपि भवन्ति, तथाऽपि धर्मप्रस्तावादिहाचार्यादय एव प्रस्तुता इति तान्येवोद्दिश्य गुरुशुश्रूषो व्याख्येयः । गुरुलक्षणं चेदम्—“धर्मज्ञो धर्मकर्त्ता च सदा धर्मप्रवर्त्तकः । सत्त्वेभ्यो धर्मशास्त्राणां देशको गुरुच्यते ॥ १ ॥” तथा—“पडिख्वो तेयस्सी जुगप्पहाणागमो महु-रवक्को । गंभीरो धीमंतो उवएसपरो य आयरिओ ॥ १ ॥ अपरिस्तावी सोमो संगहसीलो अभिग्गहमईओ । अविकत्थणो अचवलो पसन्नहियओ गुरु होइ ॥ २ ॥” तथा—“संविग्गो १ मज्झत्थो २ संतो ३ मडओ ४ रिऊ ५ सुसंतुट्ठो ६ । नीयत्थो ७ कडजोगी ८ भावघू ९ लज्जिसंपन्नो १० ॥ १ ॥ देसणिओ ११ आदेओ १२ मइमं १३ विज्जाणिओ १४ निरुय १५ वाई १६ । नेमिस्सी १७ ओयंसी १८ उवयारी १९ धारणावलिओ २० ॥ २ ॥ बहुदिट्ठो २१ नयनिउणो २२ पियंवओ २३ सुस्सरो २४ तवे निरओ २५ । सुसरीओ २६ सुप्पइओ २७ चाई २८ आणंदओ २९ चोक्खो ३० ॥ ३ ॥ गंभीरो ३१ अणुयस्सी ३२ पडिवन्नयपालगो ३३ थिरो ३४ धीरो ३५ । उच्चियन्नू ३६ सूरीणं छत्तीसगुणा सुयक्खाया ॥ ४ ॥” इत्याद्यागमवर्णितगुणो गुरुजनग्रहणं बहुत्वप्रतिपत्त्यर्थम् । ये केचिदेवंविधास्ते सर्वेऽपि गुरुजन इति भावः । तस्य ‘शुश्रूषणं’ पर्युपासनं कुर्वन् गुरुशुश्रूषो भवति, स च ‘चतुर्धा’ चतुष्प्रकारः । इति गाथाक्षरार्थः ॥ ४९ ॥

भावार्थं सूत्रकार एवाह—

सेवति कालंमि गुरुं अकुणंतो उज्जाणजोगवाघायं । सय वन्नवायकरणा अन्नेत्रि पवत्तई तत्थ ॥ ५० ॥

‘सेवते’ पर्युपास्ते, ‘काले’ प्रतिक्रमश्रवणादिहेतौ ‘गुरुं’ उक्तस्वरूपम् । कथम् ? ‘अकुर्वन्’ ध्यानं धर्मध्यानादि, योगाः प्रत्युपेक्षणाभोजनादयः, तेषां व्याघातमन्तरायम् । यतः साधूनामयमागमोपदेशः—“जोगे जोगे जिणसासणंमि दुक्ख-

१ ‘अविकत्थणो’ इत्यपि । २ ‘समक्खाया’ इत्यपि । ३ ‘सेवइ’ इत्यपि ॥

क्खया पउज्जंते । अन्नोन्नमवाहाए असवत्तो होइ कायवो ॥ १ ॥” इत्येषा शुश्रूषा १ । तथा ‘सदा वर्णवादकरणात्’ नित्यं सद्भूतगुणोत्कीर्त्तनेन ‘अन्यानपि’ प्रमादवतः ‘प्रवर्त्तयति’ प्रेरयति ‘तत्र’ तस्यां सेवायाम् । तद्यथा—“माणुस्समुत्तमो धम्मो गुरु नाणाइसंजुओ । सामग्गी दुल्लाहा एसा जाणाहि हियमप्पणो ॥ १ ॥ एयारिसो महप्पा धन्नाणं दिट्ठि-गोयरमुवेइ । एयस्स सयलसुहयं पियंति वयणामयं धन्ना ॥ २ ॥ एयस्स महामुणिणो उवएसरसायणं अकाऊणं । होही पच्छायावो चत्ते पत्ते निहाणे व ॥ ३ ॥” इत्यादि । इति द्वितीयः शुश्रूषाविधिः २ ॥ ५० ॥

अथ तृतीयचतुर्थावाह—

ओसहभेसज्जाई सओ य परओ य संपणामेइ । सइ बहुमन्नेइ गुरुं भावं चणुवत्तए तस्स ॥ ५१ ॥

औपधानि केवलद्रव्यरूपाणि बहिरुपयोगीनि वा, भैषज्यानि संयोगिकान्यन्तर्भोग्यानि वा, आदिशब्दादन्यान्यपि संयमोपकारकाणि वस्तूनि ‘स्वतः’ स्वयंदानेन ‘परतः’ अन्यजनदापनेन च सम्यक् ‘प्रणामयति’ संपादयति गुरुभ्य इति प्रकृतत्वात् । उक्तं च—“अन्नं पानमथौषधं बहुविधं धर्मवजः कम्बलं वस्त्रं पात्रमुपाश्रयश्च विविधो दण्डादिधर्मोपधिः । शस्तं पुस्तकपीठकादि घटते धर्माय यच्चापरं देयं दानविचक्षणैस्तदखिलं मोक्षार्थिने भिक्षवे ॥ १ ॥” तथा—“जो देइ ओसहाइ मुणीण मणवयणकायगुत्ताणं । सो सुद्धभावविभवो भवे भवे होइ नीरोगो ॥ १ ॥” इति संपादने तृतीयः शुश्रूषाविधिः ३ । तथा सदा ‘बहु मन्यते’ मनःप्रीतिसारं श्लाघते ‘गुरुं’ उक्तस्वरूपं, ‘भावं’ चेतोवृत्तिं ‘चानुवर्त्तते’ तदनु-

कूलं व्यवहरति, 'तस्य' गुरोः संबन्धिनम् । न तदसंगतमाचरन्तीति तत्त्वम् । उक्तं च—“नमपि नतिगुनियपने तदभि-
मते प्रेम तद्विपि छेपः । दानमुपकारकीर्तनममन्त्रमूलं नशीकरणम् ॥ १ ॥” अन्यत्राप्युक्तम्—“मिथ गौणमंगुलीहिं
गणेहि वा दंतचक्रलाइं से । इच्छन्ति भाणिऊणं कज्जं तु तमेव जाणंति ॥ १ ॥” इत्थंभारं गुरोरनुसरन्ति । इति वानुधः
शुश्रूषाविकल्पः ४ इति ॥ ५१ ॥

अत्र निदर्शनम्—

कोसंबीए नयरीए सुहृत्सूरिणो कयाइ विहारकापेण विहरिंसु । तत्थ य तया महादुग्धिभक्तां यद्दह, अओ भिक्खवग्ग भिक्खं
न लहंति । लहंति य पज्जत्तं ईमग्गिहेसु साहुणो । अन्नया एगो चक्कयरो ईमग्गिहेसु मयायरेण पट्टिकाभिज्जंते ददुण
तेसिं नियत्ताणमग्गओ गंतूण पायवडिओ पत्थिउं पवत्तो । महापुत्तवन्ता तुच्चे मयं मयत्थ लभा, ता देहि मे दीणम्म
किंचिमेत्तं । साहहिं पडिबुत्तं, अम्ह दाउं न कप्पइ, गुरुणो नेव नाणंति । तओ सो तेहिं नेव गहिं पओ गुरुममीत्तं
तहेव मग्गिया । इओ गुरुहिं भणिओ, भइ ! जइ पत्थाहि ता जमिच्छमि तं देमो, गिहत्थाणं न दिज्जइति । पट्टिवसे
तेण गुणदंसणाओ पढाविओ । भोयाविओ निज्जमहुराइं जहिच्छं । 'परितुट्ठो एगो । अहो ! गंतो पम्मो । उत्तमचरिया
सद्यस्तत्त्वच्छला कारुणिया महापुत्तावा य गुरुणो, जे मम निज्जमग्गिसिग्गेमणिणोति एवमुत्तरंति । एं गुरुपत्थिणामो
अद्यत्तसामाह्यसंजमो मग्गसरत्तमए विसूयादोसेण पायिओ पंचत्तं । तओ कत्थ उववप्पोत्ति । अग्गि पाटलिपुत्ते चंद-
गुत्तपुत्तस्स विंदुसारस्स पुत्तो असोगसिरिया । तस्स पाणपिओ कुणालो नाम नंदणो । नेहाइमएण घाओ चंय द्वाविओ
पिउणा जुवरजे । दिप्पा कुमारभुत्तीए उज्जेणी । पइदिणं च पिया निज्जत्तपुत्तिस्सेहिं पत्तिमाणावेइ, पयाए य पंमेइ ।
अन्नया कलाग्गहणस्स जोगोत्ति लिहिओ रत्ता महंतयाण लेहो—‘अधीयतां कुमारः’ इत्यादि । न उवाइणि अकारयं
चेव तं मोत्तूण मरीरकजे उट्ठिओ राया । एत्थंतरे कुमारमाइमवत्तीए किमेत्थ लिहियं(नि) कोउगेण पाइओ लेहो ।
तओ मच्छरदोसेण नहसुत्तीए नयणकज्जलेणायास्स उवरिं विंदुं दाऊण ज्जत्ति गया अन्नओ एमा । रत्तायि अवाइओ
चेव काइओ लेहो पेसिओ कुमारस्स । तेणायि वाइऊण भणिया महंतया, करेह रायाएगं, अंधीकरेह मे तुयिंति । तेहिं
भणियं, नेवं देवाएसो संभवइ तो सुपुच्छियं करेमो । तओ कट्ठमत्थंउयवात्तणं मोरियंमत्थमनुसरम नायरम पायट्ठमेय-
माणत्तियमन्नहा करेमिस्ति भणंतेण कुणालेण वारिज्जंतेणायि तत्तमलागाए अंजिऊण विणासियाणि नोयणाणि । सुवम्मि
य एववइयरे ममेस दोसोत्ति गहिओ महापच्छायावेण जणओ । कालेण रज्जाणुत्तिओति कओ पिइणा नामत्तामी । सुहेण
तत्थ चिद्धइ । अइसओ एयस्स गीयकलाए तं चंय अब्भममाणो कालं गमेइ । अन्नया नो पुषभणियदमगो नग्ग
भारियाए कुच्छिस्ति उवन्नो । पत्तयसुमिणदंसणाओ कलिओ कुणालेण पहाणपुत्तलाओ । विंथियं च जइ ताओ नूगइ
ता कयाइ मम पुत्तो राया होज्जा । अओ तायाराहणे पयत्तं करेमि(त्ति) निच्छिऊण उवायं, जायामहिओ गओ पाटलि-
पुत्तं । गंधवकलाए जणमावज्जिउं पवत्तो । तओ तेण निखज्जविज्जावज्जेण गंधमियाण गयपए सुतुमूरंतो पत्तो परं
पत्तिज्जिं । अओ सहो गंधविओत्ति निसुयं रत्ता कोउगेण वाहराविओ अ । सिद्धं च केणावि, देव ! सज्जममयत्तुंदरं मे
गीयं, किं तु नयण रहिओ न देवस्स दंसणोचिओत्ति । तहायि परियच्छिपच्छाइओ गायज्जिस्ति धंतेण सदाविओ रत्ता ।
आगओ य गावडं पवत्तो । हयहिणए य भणिओ राइणा, भो ! साहु गीयं, जाएहि कंचि घरं । तपेलं च वज्जाविओ किं-
रेण कुणालो, पसूया ते जाया देवकुमारागारं दारयंति । एत्थंतरे परिवणिणियायसरेण गीयं कुणालेण—“चंदगुत्तपुत्तो
उ विंदुसारस्स नत्तुओ । असोगसिरिणो पुत्तो अंधो जायइ कागिणी ॥ १ ॥” अरे ! कुणालो एसोत्ति उक्कंठिणए जव-
णियमुत्तारिऊण आलिंमिओ रत्ता । निवेसिओ उच्छंगे । भणिओ य, वच्छ ! किमेयमइतुच्छं पत्थेमि ! । ताहे मंतिणा
किमत्थि पुत्तो रज्जारिहो ? जेणेवं पत्थेसि । कुणालेण भन्नइ, संपइ जाओ अत्थिस्ति । राइणा भणियं, जइ एवं दिन्नं मए
तस्स रज्जं । तओ वत्ते दसाहे संपाइयसंपइनामधेयस्स तस्स कओ रायाहिसेओ रत्ता । समप्पिऊण मंतिपमुहाण तं
पारज्जमप्पणा परलोहयिंति । तओ पुषज्जियपुत्तमाहप्पेण पवज्जमाणो सरीरसंपयाए रज्जसिरीए य पत्तो रुवलायन्नसं-
पुन्नं तारुन्नं । अन्नया तेण पासायगएण दिहो जिणरहेण समं धरंगणागओ रायमग्गओ चउपिहसमणसंधपडिगओ
चंदो व गहगणसंगओ कमलायरमज्जगओ व हंसो विहारकमागओ भयवं अज्जसुहत्थी । कत्थ पुण ममेस सपुत्तोत्ति सवियक्केण
पणयपहाणं पायपउमे । पुणो पुणो भालत्थलेण पाए फुसिऊण हरिसजलपपुयच्छो पुच्छिउं पवत्तो, भयवं ! सामाह्यसंजमस्स किं
फलं ? । गुरुहिं भणियं अब्भत्तस्स नरिंदाइरिद्धी वत्तस्स मोक्खो सग्गो वा । तओ संजायपच्चएण पणमिऊण पुणो भणियं

पथिवेण, किं भगवंतो मम पञ्चभिजाणंति न वा ? । उवओगं दाऊण भणियं गुरुणा, सुट्ठु पञ्चभिजाणामो । तुमं कोसं-
वीए दिवसमेगं मम सीसो आसि, संपइ संपइराया वट्ठसि । अहो ! भगवओ नाणाइसिओत्ति तुट्ठेण कयकरंजलिणा पुणो
भणियं, तो खाइं समाइसह, जमियाणिं करेमि । गुरुहिं भणियं, समणधम्मं सावगधम्मं वा पडिवज्ज । परिभाविऊण
पडिवज्जानुवयगुणवओ राया सावगो जाओ । तपभिइं च बहुमाणसारं गुरुणो पज्जुवासेइ । तदुवएसेण कारावेइ चेइ-
याइं, नियरज्जे पवत्तेइ रहजत्ताओ, पडिचोहेइ सामंते, पवत्तेइ तेवि चेइयभवणाइकारवणे, करेइ साहूण दाणाइवच्छं,
पावेइ परमुत्तइं साहम्मियलोयं । किं बहुणा अणारियदेसेसुवि उवसामिओ तेण लोगो, जहा तेसुवि साहूणं सुविहारो
संबुत्तो । अन्नया अन्नपरिवट्ठले काले न मम पिंडो साहूणमुवयरइ, तहावि केणइ उवाएण उवगरावेमिच्छि चित्तिऊण
दीणाइदाणनिमित्तं कारियाओ दाणसालाओ, भणिया य ते निउत्तपुरिसा । जमेत्थ दिंताणमुवयरइ तं मए तुम्हाण चेव
दिञ्चं, किं तु नुब्भे तं साहूण देजाहि, तस्स मोलमहं भे दाहामि । अज्जेवि मंडयलडुयप्पयगुलसत्तुवाइविक्रयकारिणो
तेवि एवं चेव भणिया । तओ सबेवि ते दिंति साहूण मगियममगियं वा जहिच्छं । एवमुवज्जिवपरपुत्तपवभारो
चेइहरमंडियमहीमंडलं काऊण कयसावगधम्माराहणो समाहिणा कालं काऊण पत्तो सुरलोयं संपइमहाराओत्ति । एया-
रिसो गुरुसुस्सूमो भावसावगो होइत्ति ॥

उक्तं पञ्चमं भावश्रावकलक्षणम् । अधुना षष्ठमाह—

सुत्ते अर्थे य तहा उस्संगववायभावववहारे । जो कुशलत्तं पत्तो पवयणकुसलो तओ छद्धा ॥५२॥

इह प्रकृष्टं वचनं प्रवचनमागमः स च सूत्रादिभेदात् षोढा । अतस्तदुपाधिकं कौशलमपि षोढा, तत्संवन्धात्कुशलोऽपि
षोढैवेत्याह—‘सूत्रे’ सूत्रविषये यः कुशलत्वं प्राप्त इति प्रत्येकं योजनीयम् । तथा ‘अर्थे’ सूत्राभिधेये । चः समुच्चये ।
‘तथा’ तेनैव प्रकारेण उत्सर्गं सामान्योक्तौ, अपवादे विशेषभणिते, भावे निश्चयनयाभिप्राये, व्यवहारे गीतार्थाचरित-
रूपे । समाहारस्यैकत्वेऽपि सप्तम्याः पृथग्व्याख्यानं बालावबोधनार्थम् । एतेषु यः कुशलत्वं प्राप्तः सद्गुरुपसादेन प्रवचन-
कुशलोऽसौ भवति ‘षोढा’ षट्प्रकारः । इति गाथाऽक्षरार्थः ॥ ५२ ॥

भावार्थं प्रकरणकार एवाह—

उचियमहिज्जइ सुत्तं सुणइ तयर्थं तहा सुत्तिथंमि । उस्संगववायाणं विसयविभागं वियाणाइ ॥५३॥

वहइ सइ पक्खवायं विहिसारे सबधम्मणुट्ठाणे । देसद्धादणुरुत्तं जाणइ गीयर्थववहारं ॥ ५४ ॥

‘उचितं’ योग्यं श्रावकभूमिकायाः, ‘अधीते’ पठति ‘सूत्रं’ प्रवचनमात्रादिषड्विधविवेकान्तम् । उक्तं च—“पवयणमाई
छज्जीवणियंता उभयओवि इयरस्स । ” ग्रहणशिक्षेति तत्र प्रकृतम् । उभयतः सूत्रतोऽर्थतश्च । इतरस्य श्रावकस्येदं वि-
शिष्टम् । श्रावकमधिकृत्योच्यते—सामान्यश्रावकस्तु संग्रहणीकर्मग्रन्थोपदेशमालादिप्रकरणसन्दोहमाचार्यादिप्रसादीकृत-
मन्यदपि पठतीति सूत्रे कौशलमाप्नोति १ । तथा शृणोति तस्य सूत्रस्यार्थं ‘तथा’ तेनैव प्रकारेण स्वभूमिकाचित्यरूपेण
‘मुतीर्थे’ सुगुरुमूले । यत आह—“तिथे सुत्तथाणं गहणं विहिणा उ एत्थ तित्थमिणं । उभयज्जु चेव गुरु विही उ वि-
णयाइओचित्तो ॥ १ ॥ ” इत्यादि । अनेन यतेः श्रावकस्य च गुरुसमीप एव सूत्रार्थग्रहणं युक्तमुक्तम् । यत आह—
“गुर्वायत्ता यस्माच्छास्त्रारम्भा भवन्ति सर्वेऽपि । तस्माद्गुर्वाराधनपरेण हितकाङ्क्षिणा भाव्यम् ॥ १ ॥ ” इति द्वितीयं
कौशलम् २ । तथा ‘उत्सर्गापवादयोः’ जिनमतप्रतीतयोः विषयविभागं विशेषेण ‘जानाति’ अवगच्छति । अयमत्र भावार्थः—
नोत्सर्गमेव केवलमालम्बते, नाप्यपवादमेव प्रमाणीकरोति । किं तर्हि ? तयोरवसरं गुरुपदेशादवबुध्यते । उक्तं च—“उज्ज-
यमवेक्ख इयरस्स पसिद्धी उज्जयस्स इयराओ । इय अज्जोन्नपसिद्धा उस्संगववाय दो तुल्ला ॥ १ ॥ दवाइएहि जुत्तस्सु-
स्सगो तदुचियं अणुट्ठाणं । रहियस्स तमववाओ उचियंवियरस्स न उ तस्स ॥ २ ॥ ” ज्ञात्वा च यथावसरमुचितविधिना
यतिजनस्य पथ्यादिदाने प्रवर्तते । तद्यथा—“फासुयएसणिएहिं फासुयओहानिएहि कीएहिं । पूईपमिस्सिएण य आहा-
कम्मेण जयणाए ॥ १ ॥ ” इत्यादि । युगपदुक्तत्वात्कौशल्यद्वयस्योक्ताश्रित्यारो भेदाः ३ । ४ । इति प्रथमगाथार्थः ॥५३॥
तथा भावो नैश्चयिकः परिणामः । तत्र कौशलमिदम्—‘वहति’ धत्ते सदा ‘पक्षपातं’ बहुमानं ‘विधिसारे’ विधानप्र-
धाने ‘सर्वधर्मानुष्ठाने’ देवगुरुवन्दनदानधर्मादा । किमुक्तं भवतीति विधिकारिणमन्यं बहु मन्यते, स्वयं च यथाश-
क्ति विधिपूर्वकं प्रवर्तते । सामर्थ्याभावेऽपि विध्याराधनमनोरथान् न मुञ्चति । एवमप्यसावाराधक एव स्यात् । निश्च-
यनयमतमिदम् । उक्तं चागमे—“परमरहस्समिसीणं समत्तगणिपिडगग्नरियसारणं । परिणामियं पमाणं निच्छयमवलं-
वमाणणं ॥ १ ॥ तम्हा भावो सुद्धो सबपयत्तेण हंदि परलोए । कायवो बुद्धिमया आणावगजोगओ निच्चं ॥ २ ॥ ”
इत्थं कुर्वन् भावे कुशलो भवति ५ । तथा देशः सुस्थितदुःस्थितादिः, अद्धा कालः, सुभिक्षदुर्भिक्षादिः । आदिशब्दाद्

१ ‘गो तुल्ला’ इति समग्रपुस्तकेषु वर्तते परमन्यग्रन्थे “दो तुल्ला” इति दर्शनादर्थसंगत्या च मूले स एव पाठ आहतः ॥

द्रव्यं सुलभदुर्लभादिः, भावश्च हृद्यलानादिः परिगृह्यते । तेषामनुरूपं जानाति गीतार्थव्यवहारं यो यत्र देये, काले, भावे वा वर्त्तमानैर्गीतार्थैरुत्सर्गापवादवेदिभिर्गुरुलाघवपरिज्ञाननिपुणैराचरितो व्यवहारः तं न दूषयतीति भावः । तथा च सूत्रम्—“असदेण समाइन्नं जं कथइ केणई असावज्जं । न निवारियमझेहिं बहुमणुमयमेयमापरियं ॥ १ ॥” एवं-विधव्यवहारे कौशलम् । पष्ठं कौशलं भवति ६ । एतच्चोपलक्षणं जीवपुद्गलादिषु सूक्ष्मभावेषु सर्वेष्वपि यः कुशलः स प्रवचनकुशलः । तथाविधराजश्रावकवत् ॥ ५४ ॥

तद्वृत्तान्तश्चायम्—

पुहइपुरे नयरे पडमसेहरो राया । बालभावाओ साहुपञ्चुवासणोवज्जियजीवाइवत्थुपरिज्ञाणो पवयणपभावणापहाणो पर-मसावओ अहेसि । सो पुण सयलसत्तवच्छलयाए सघलोयस्स जिणधम्ममाइक्खइ, वझेइ जीवदयागुणे, परुवेइ साहुध-म्मं, पसंसेइ साहूणमप्पमत्तयं, कहेइ अप्पमायाओ मोक्खसोक्खसंपयं । एवं च तेण नियरज्जे पवत्तिओ पाएण लोगो जिणधम्मे । जेवि य परप्पवाइणो तेवि जिणवयणपसिद्धेहेउदिट्ठंतजुत्तीहिं तेण मुहियमुहा चेव कया । जहा तम्भणियं नन्नहा कावमिच्छंति । नवरमेणो सेट्ठिपुत्तो न पडिबुद्धइ । सो दुहियजीवघाए धम्मं मज्झइ, तेसिं सुगइगमणकारणत्तेण । तहा अप्पमाओ धम्ममूलंति जिणोवएसं सिरवेयणोवसमे तक्खगनागमत्थयमणिजलोवएसतुलं मज्झइ । जओ पवणाइयप-यवडगच्चंचलं चित्तमेगत्थ धारिउं न तीरइ । दुन्निवाराइं सएसु सएसु विसएसु धाविराइं इंदियाइं । सो एवं वायालयाए धम्माभिमुहेवि लोगे मोहितो निसामिओ नराहियेण । तओ तदुवसामणत्थं जक्खाभिहाणो छत्तो निउत्तो । मिक्खविओ च जहाजोगं । सम्पियं महग्घमाणिक्खालंक्रियमाहरणं । एयं पच्छन्नं तस्स रयणकरंइयाए पक्खिविज्जण मम निवेएहि-त्ति । तेणावि जं ते मयं तम्ममावि सम्मयंति चैतेण कया तेण समं मेत्ती । अवसरे पक्खित्तं तमाभरणं रयणकरंइयाम-ज्जे । ताहे राइणा उग्घोसावियं पडहणेण ‘जइ केणावि रायाहरणं पडियमुवलद्धं कीयं वा कुओवि नो संपइ सम्पत्तो निरवराहो रायपसायं च लहइ, पच्छा नाए सारीरो दंडो भविस्सइ’त्ति तिन्नि वारा उग्घोसाविज्जण पडरेहिं मज्झिं निउत्ता नियपुरिसा गेहुल्लोडाए गवेसंतेहिं दिट्ठं तमाभरणं । पुच्छिओ सेट्ठिपुत्तो कुओ ते एयं ? । भणइ न याणामि, न मम संतियमेयं । तो खाइं कस्स संतियं ? । सो भणइ न याणामि । अरे ! कहं न याणासित्ति चैतेहिं गहिओ रायभडेहिं । नीओ रायसयासमेसो । तेणावि वज्झो समाणत्तो । पच्चक्खचोरोत्ति न कोइ तं मोयावेइ । तओ गयजीवियासेण दीणवि-मणेण पलोइयमाणेण जक्खवयणं भणियं च । मित्त ! विन्नवेहि देवं । देवावेहि दुप्परेणावि दंडेण पाणभिकखं । जक्खे-णावि विन्नत्तो राया । देव ! ममेस मित्तो ता कीरउ पसायं एयजीवियरक्खाए । निरुविज्जउ अत्तो कोइ दंडो । राइणा भणियं, मारिया पाणिणो सुगइं गच्छंति, ता किं मित्तस्स सुगइं नेच्छसि ? । जक्खेण भणियं अलं सुगईए, जीवंतो नरो भद्दाणि पेच्छइ । रत्ता वुत्तं तो मुंचामि, जइ मम चलणंतियाओ तेहपुत्तपत्तिं घेत्तुं विंदुमवि अपहंतो सयलनयरतियच-उक्खच्चररच्छासु परिभमिज्जण मम पुरओ ठवेइ । तंपि य जीवियत्तिणा पडिवन्नं सेट्ठिसुएण । राइणावि निरुवियाइं सधनयरे नाणाविहकोज्जहलकोलाहलाउलाहिं पए पए पेच्छणयाइं । सो किर तेसु विसेसरसिओ, तहावि रायनिउत्तपत्ति-

१ ‘एयजीवियरक्खा’ इत्यपि । २ ‘अच्छइत्तो’ इत्यपि ॥

परिगओ भेसिज्जंतोवि तेहिं जीवियलोहेण पत्तिमेत्तनिहितनेत्तचित्तो सवत्थ भमिज्जण गओ रायसमीवं । पुरओ मोत्तूण पत्तिं निवडिओ चलणेषु । भणिओ रत्ता, सेट्ठिपुत्त ! अवंतचंचलाइं मणलोयणाइं, ता कह तुमे अइवलहेसु पेच्छणाइसु जं ताइं निरुद्धाइं । तेण भणियं, सामि ! मरण भीएण । रायाह, जइ तुमे एगमरणभीएण एवमप्पमाओ सेविओ, ता कहमणत्तजम्ममरणभीया साहुणो तं न सेवंति । एयमायज्जिज्जण पडिबुद्धो सेट्ठिपुत्तो । जाओ पहाणसमणोवासओ । एव-मणेगे पाणिणो तेण पत्थिवेण जिण धम्मे पवत्तिया । एरिसो पवयणकुसलो भावसावओ होइत्ति ॥

अथ प्रकृतमुपसंहरन्नाह—

एसो पवयणकुसलो छब्भेओ मुणिवरेहि निदिट्ठो । किरियागयाइं छ च्चिय लिंगाइं भावसङ्गस्स ॥५५॥

‘एयः’ उक्तस्वरूपः प्रवचनकुशलः पड्भेदो व्यक्त एव ‘मुनिवरैः’ पूर्वाचार्यैः निर्दिष्टः । ततश्चावसितं श्रावकलिङ्गं पट्टप्रकरणमित्येतदर्थयन्नाह—‘क्रियागतानि’ क्रियोपलक्षणानि । चियशब्दस्यावधारणार्थत्वात् पडेव ‘लिङ्गानि’ लक्ष-णानि ‘अग्नेर्धूमवत्’, ‘भावश्राद्धस्य’ यथार्थमिधानश्रावकस्य । इति गाथार्थः ॥ ५५ ॥

ननु किमन्यान्यपि लिङ्गानि सन्ति येनैवमुच्यते क्रियागतानि ? सत्यं, सन्त्येव । यत् आह—

भावगयाइं सतरस्स मुणिणो एयस्स वित्ति लिंगाइं । जाणियजिणमयसारा पुवायरिया जओ आहु ॥ ५६ ॥

‘भावगतानि’ भावविषयाणि सप्तदश ‘मुनवः’ सूरयः ‘एतस्स’ प्रकृतश्रावकस्य ‘हुवते’ प्रतिपादयन्ति ‘लिङ्गा-

नि ' चिह्नानि ' ज्ञातजिनमतसाराः ' इति व्यक्तम् । ' पूर्वाचार्याः ' चिरन्तनसूरयो ' यतो ' यस्मात् ' आहुः ' हुवन्ति । इत्यनेन स्वमनीषिकापरिहारमाह ॥ ५६ ॥

किं तदाहुः ? इत्याह—

ईतिथिदियैतथैसंसारविषयआरंभगेहदंसर्गओ । गंडुरिगाइपवाहे पुरस्सरं आगमपविच्छी ॥ ५७ ॥

दाणाइ जहासत्ती पवत्तणं विहिरैरत्तदुट्ठे य । मज्झत्थमसंवद्धे परत्थकामोवभोगी य ॥ ५८ ॥

वेसा इव गिहवांसं पालइ सत्तरसपयनिवद्धं तु । भावगय भावसावगलक्खणमेयं समासेण ॥ ५९ ॥

आत्तां पूर्वमुनिप्रणीतगाथानां व्याख्या—स्त्री चेन्द्रियाणि चार्थश्चेत्यादि द्वन्द्वः । ततः स्त्रीन्द्रियार्थसंसारविषयारम्भ-गेहदर्शनानि, तेष्वित्याद्यादेराकृतिगणत्वात्तसि कृते ' स्त्रीन्द्रियार्थसंसारविषयारम्भगेहदर्शनतः ' इति भवति । ततश्चैतेषु विषयभूतेषु ' भावगतं भावश्रावकलक्षणं ' भवतीति तृतीयगाथायां संबन्धः । तथा गंडुरिकादिप्रवाहविषये । तथा ' पुर-स्सरमागमप्रवृत्तिः ' इति प्राकृतत्वाच्छन्दोभङ्गभयाच्च पूर्वापरनिपातः । ततश्चागमपुरस्सरं प्रवृत्तिवर्त्तनं धर्मकार्येष्विति गम्यते, प्रकृतं लिङ्गमिति । तथा ' दानादि यथाशक्ति प्रवर्त्तनम् ' इति स्पष्टम् । प्राकृतत्वाद्दीर्घत्वं भावगतं लिङ्गमिति । तथा ' विद्दीकः ' धर्मानुष्ठानं कुर्वन्न लज्जति । तथा ' अरक्तद्विष्टश्च ' सांसारिकभावेषु भवति । ' मध्यस्थः ' धर्मविचारे, न रागद्वेषाभ्यां बाध्यते ' असंबद्धः ' धनस्वजनादिषु भावप्रतिबन्धरहितः । ' परार्थकामोपभोगी ' परोपरोधादेव कामे-षु शब्दरूपरूपेषु, भोगेषु गन्धरसस्पर्शेषु प्रवर्त्तते । तथा ' वेदयेव ' पण्यस्त्रीव कामिनमिति गम्यते । ' गृहवासं पालयति ' अद्यः श्वो वा परित्यजाम्येनमिति भावयन्निति सप्तदशविधपदनिवद्धं ' तुः ' पूरणे । ' भावगतं ' परिणामरूपमिति जातावे-कवचनं, अनुस्वारस्य प्राकृतशैल्या लुप्तत्वात् । उक्तं च—“ नीयालोवमभूया य आणिया दोवि विंदुदुब्भावा । अत्थं गर्मि-ति तं चिय जो तेसिं पुवमेवासि ॥ १ ॥ ” भावश्रावकलक्षणमेतत् ' समासेण ' सूचामात्रेण । इति गाथार्थः ॥ ५९ ॥

सांप्रतमेषामेव भावार्थं प्रचिकटयिषुर्गाथासप्तदशकमाह—

इत्थीमणत्थभवणं चलचित्तं नरयवत्तिणीभूयं । जाणंतो हियकामी वसवत्ती होइ न हु तीसै ॥ ६० ॥

' स्त्रीम् ' योषितमनर्थानां दोषाणां भवनमाश्रयस्यानम् । तद्यथा—“ अनृतं साहसं माया मूर्खत्वमतिलोभता । अशौचं निर्दयत्वं च स्त्रीणां दोषाः स्वभावजाः ॥ १ ॥ ” तथा ' चलचित्ताम् ' अन्यान्याभिलाषिणीम् । उक्तं च—“ अन्नं ज्ज्ञा-यन्ति मणे पेसलवयणाइं दिंति अन्नस्त । दिट्ठीए नियत्तन्नं रमन्ति काएण पुण अन्नं ॥ १ ॥ ” तथा नरकस्य वत्तिनीभूतां मार्गकल्पां ' जानन् ' अवगच्छन् ' हितकामी ' श्रेयोऽभिलाषकः ' वशवर्त्ती ' तदधीनचारी ' भवति ' स्यात् ' न हु ' नैव ' तस्याः ' स्त्रिय उट्टपत्रविक्रयकवत् । भावयति च—“ आनायास्तिमिसंहतेरिव दृढाः पाशागतानामिव प्रास्तीर्णा इव सर्वदिक्षु हरिणव्रातस्य वा वागुराः । स्वैरभ्रान्तिभृतः पतन्निनिवहस्यैवाहिताः स्कन्धकाः संसारेऽत्र विवेकमुकमनसां वन्धाय वामभ्रुवः ॥ १ ॥ ” १ ॥ ६० ॥

तथा—

इंदियच्चवलतुरंगे दोग्गइमग्गाणुधाविरे निच्चं । भावियभवस्सरूवो रुंभइ सन्नाणरस्सीहिं ॥ ६१ ॥

इन्द्रियाण्येव चपलाः शीघ्रगामित्वेन तुरङ्गाः अश्वास्तान्, दुर्गतिमार्गं दुर्योनिपदवीमनुधाविरान् धावनशीलान् ' नित्यम् ' सदा भावितं पुनः पुनरालोचितं भवस्वरूपं येन स तथाविधो ' रुणद्धि ' निवर्त्तयति सतीभिः शोभनाभिर्ज्ञानरश्मिभिः श्रुतवल्गाभिः । तद्यथा—“ तवकुलछायाभंसं पंडिच्चफंसणा अणिट्ठपहं । वसणाणि रणमुहाणि य इंदियवसगा अणुहवंति ॥ १ ॥ ” तथा—“ दिवसरजनिसारैः सारितं पक्षगेहं समयफलकमेतन्मण्डितं भूतधात्र्याम् । इह हि जयति कश्चिन्मोक्षमक्षैर्विधेयै-रधिगतमपि चान्ये विप्लुतैर्हारयन्ति ॥ १ ॥ ” २ ॥ ६१ ॥

तथा—

सयलाणत्थनिमित्तं आयासकिलेसकारणमसारं । नाऊण धणं धीरो न हु लुब्भइ तंमि तणुयंपि ॥ ६२ ॥

इह धनं ज्ञात्वा तत्र न लुभ्यतीति योगः । किंविशिष्टं धनम् ? ' सकलानर्थनिमित्तं ' समस्तदुःखनिबन्धनम् । उक्तं च—“ अर्थानामर्जने दुःखमर्जितानां च रक्षणे । नाशे दुःखं व्यये दुःखं धिगर्थो दुःखभाजनम् ॥ १ ॥ ” तथा ' आयासः ' चित्तखेदः । यथा—“ राजा रोक्ष्यति किं तु मे हुतवहो दग्धा किमेतद्धनं किं चामी प्रभविष्णवः कृतनिभं लास्यन्त्यदो-गोत्रिकाः । आदास्यन्ति च दस्यवः किमु तथा नष्टा निखातं भुवि ध्यायन्नेतदहर्निशं धनयुतोऽप्यास्तेतरां दुःखितः ॥ १ ॥ ” तथा ' क्लेशः ' शरीरपरिश्रमस्तयोः ' कारणं ' निबन्धनम् । तथा हि—“ अर्थार्थं नक्रचक्राकुलजलधिमलं केचिदुच्चैस्तरन्ति प्रोद्यच्छस्त्राभिघातोत्थितशिखिकणकं जन्यमन्ये विशन्ति । शीतोष्णाम्भःसमीरलपिततनुलताः क्षेत्रिकां कुर्वतेऽन्ये शिल्पं चानल्पभेदं विदधति च परे नाटकाद्यं च केचित् ॥ १ ॥ ” तथा ' असारं ' सारफलासंपादनात् । उक्तं च—“ व्याधी-

स्रो निरुणद्धि मृत्युजननज्यानिक्षयेन धर्मं नेष्टानिष्टवियोगयोगहृतिः कृत्स्नश्च न जन्मान्तरे । चिन्तायन्धुविरोधवन्धनयद्-
त्रासास्पदं प्रायशो वित्तं वित्तविचक्षणः क्षणमपि क्षेमावहं नैक्षते ॥ १ ॥” इत्यभूतं धनं ज्ञात्वा ‘न हु लुभ्यति’ नैव
तत्र गृह्यति (‘धीरो’ धीमान्, ‘तस्मिन्’ द्वये,) मम्मणवणिगवत् । ‘तनुकमपि’ स्तोकमप्यास्तां बहिरूपपर्यः । भाव-
श्रावको हि नान्यायेन तदुपार्जनाय प्रवर्तते । नाऽप्युपार्जितेऽतितृष्णावान् स्यात् । किं तर्हि ?—“पादमायाश्लिधिं कुर्यात्
पादं वित्ताय खण्डयेत् । धर्मोपभोगयोः पादं पादं भर्त्तव्यपोषणे ॥ १ ॥ इच्छतोऽनिच्छतो वाऽपि मामकं द्रविणं सदा ।
चैत्यसाधूपभोगाय भूयात् सर्वं भवे भवे ॥ २ ॥” इति मनोरथवांस्तत्पालनादि करोतीति भावः ६ ॥ ६२ ॥

तथा—

दुह्रूवं दुःखफलं दुहाणुवन्धि विडंवणारूवं । संसारमसारं जाणिऊण न रइं तर्हि कुणइ ॥ ६३ ॥

इहापि तत्र संसारे रतिं न करोतीति योज्यम् । किं कृत्वा ? ज्ञात्वा संसारम् । किं विनिष्टम् ? ‘दुःखरूपं’ दुःखस्वभा-
वम् । तदुक्तम्—“जम्मं दुक्खं जरा दुक्खं रोगा य मरणाणि य । अहो ! दुक्खो हु संसारो जत्थ किस्संति जंतुणो
॥ १ ॥” तथा ‘दुःखफलं’ जन्मान्तरे नरकादिदुःखभावात् । ‘दुहाणुवन्धि’ इति दुःखानुवन्धनं पुनः पुनर्दुःखसन्तान-
सन्धानात् । तथा चाह—“जाव इमो संसारो जाव य जीवस्स एत्थ आवासो । ता जम्मणमरणाणं कत्तो अंतो अणं-
ताणं ॥ १ ॥” तथा विडम्बनायामिव जीवानां विचित्राणि रूपाणि यत्र स तथा । पठ्यते च—“देवो नेरइओप्ति य
कीडपयंगोप्ति माणुसो वेसो । रुवस्सी य विरूवो सुहभागी दुक्खभागी य ॥ १ ॥” इत्यादि । एवंविधं ‘संसारं’ चतुर्ग-
तिरूपं सुखसाराभावादसारं ‘ज्ञात्वा’ अवबुध्य न ‘रतिं’ धृतिं तस्मिन् ‘कुरुते’ विदधाति भावश्रावकः । चिन्तयति च—
“धन्ना ते सप्पुरिसा जे नवरमणुत्तरं गया मोक्खं । जम्हा ते जीयाणं न कारणं कम्मबंधस्स ॥ १ ॥” इति ४ ॥ ६३ ॥

तथा—

खणमेत्तसुहे विसए विसोवमाणे सयावि मन्नंतो । तेसु न करेइ गिद्धिं भवभीरु मुणियत्तत्थो ॥ ६४ ॥

क्षणमात्रं सुखं येभ्यस्ते, तथा तान् ‘विषयान्’ शब्दादीन् ‘विषोपमानान्’ परिणामदारुणान् ‘सदाऽपि’ नैकदेव ‘जा-
नानः’ बुध्यमानो, यथा किल विषं भुज्यमानं मधुरमास्वादं दर्शयति, परिणामे तु प्राणप्रहाणाय संपद्यते । एवमेतेऽपि
विषया विरसावसानाः । यदाह वाचकः—“आदावत्यभ्युदया मध्ये शृङ्गारहास्यदीप्तरसाः । निकपे विषया वीभत्सकरुण-
लज्जाभयप्रायाः ॥ १ ॥ यद्यपि निषेव्यमाणा मनसः परितुष्टिकारका विषयाः । किंपागफलादनवद्भवन्ति पश्चादतिदुरन्ताः
॥ २ ॥” इत्यवगच्छन् भावश्रावकः तेषु न कुर्यात् ‘गृद्धिं’ अत्यासक्तिं ‘भवभीरुः’ संसारवासचकितमनाः । भावयति
च—“सम्महिद्धीवि कयागमोवि अइविसयरागसुहवसगो । भवसंकडंमि पविसइ एत्थं तुह सच्चइ नायं ॥ १ ॥” किमि-
ति गृद्धिं न करोति ? यतो ‘मुणिततत्त्वार्थः’ जिनवचनश्रवणाद्विज्ञाततदसारत्वः । तथा हि जिनवचनम्—“विसएसु
नत्थि सोक्खं सुहाहिमाणो जियाण पुण एसो । पित्ताउरनयणाणं उवलंमि सुवन्नवुद्धिं ॥ १ ॥” तथा—“भुजंता
महुरा विनागविरसा किंपागतुह्वा इमे कच्छू कंझयणं च दुक्खजणया भाविति बुद्धिं सुहे । मज्झणहे मयतिण्हिय घ निययं
मिच्छाभिमंधिप्पया भुत्ता दिति कुजोणिजम्मगहणं भोया महावेरिणो ॥ १ ॥” ५ ॥ ६४ ॥

तथा—

वज्जइ तिवारंभं कुणइ अकामो अनिव्वहंतो उ।थुणइ निरारंभजणं दयालुओ सबजीवेसु ॥ ६५ ॥

‘वर्जयति’ न करोति ‘तीव्रारम्भं’ प्राज्यप्राणिपीडाहेतुं व्यवसायं खरकर्मादिकं, दण्डणकुमारादिवृत्तान्तार्कणनात् ।
करोति ‘अकामः’ मन्दादरः, तं विना ‘अनिर्वहन्’ तुगन्दो विशेषणार्थः, किंविशिनष्टि ? सशूको गुरुलाघवालोचन-
पूर्वकं न निर्द्वन्धमवृत्त्येति । यतः—“सम्महिद्धी जीवो जइवि हु पायं समायरइ किंचि । अप्पोसि होइ वंधो जेण न
निद्धंधसं कुणइ ॥ १ ॥” तथा ‘स्तौति’ प्रशंसति ‘निरारम्भजनं’ साधुलोकम् । एवम्—“धन्ना हु महामुणिणो
मणसावि करंति जे न परपीडं । आरंभपावविरया भुजंति तिकोडिपरिसुद्धं ॥ १ ॥” तथा ‘दयालुकः’ कृपावान्
सर्वजीवेषु ‘समस्तप्राणिषु’—“एगस्स कए नियजीवियस्स बहुयाउ जीवकोडीओ । दुक्खे उवंति जे केइ ताण किं
सासयं जीयं ? ॥ १ ॥” इत्यादि भावयन् भावश्रावकः ६ । इति गाथार्थः ॥ ६५ ॥

तथा—

गिहवासं पासं पिव मन्नंतो वसइ दुक्खिओ तंमि । चारित्तमोहणिज्जं निज्जिणिउं उज्जमं कुणइ ॥ ६६ ॥

‘गृहवासं’ गृहस्थतां ‘पाशं’ बन्धनविशेषमिव ‘मन्यमानः’ भावयन् ‘वसति’ अवतिष्ठते ‘दुःखितः’ दुःखवान् ‘तस्मिन्’
गृहवासे । यथा हि किल पाशपतितो विहङ्गमो नोत्पतितुं शक्नोति, कष्टं च तत्रावस्थानं कलयति । तथा वयमपि संसार-
भीरवोऽपि न प्रव्रजितुं शक्नुम इति । अपि च—“नागो जहा पंकजलावसत्तो दद्धं थलं नाहिसमेइ तीरं । एवं वयं

तथा—

तथा—

तथा—

‘नास्ति’ न विद्यते परः प्रधानो लोको मोक्षस्तस्य मार्गे ज्ञानादित्रयरूपे ‘प्रमाणं’ प्रत्ययहेतुरन्यत् । जिना रागादिजे-
तारस्तैः प्रणीतः सिद्धान्तो जिनागमस्तं मुक्त्वा तस्यैवान्यथात्वासंभवात् । उक्तं च—“रागाद्वा द्वेषाद्वा मोहाद्वा वाक्य-
मुच्यते ह्यनृतम् । यस्य तु नैते दोषास्तस्यानृतकारणं किं स्यात् ॥ १ ॥” पूर्वापरविरोद्धत्वाच्च । तथा हि—“धर्मस्य मूलं
करुणा यथोदिता तद्वत् क्रियाऽयङ्गिहिता जिनोत्तमैः । सामायिकं साधितमादितो यथा क्षान्त्यादयोऽप्येवममुष्य पालकाः
॥ १ ॥” ‘आगमपुरस्सरं’ आगमपर्यालोचनपूर्वकमेव, चियशब्दस्यैवकारार्थत्वात् । ‘करोति’ अनुतिष्ठति ‘ततः’ हेतोः सर्वाः
क्रियाः सकलकार्याणि चैत्यवन्दनादीनि । तत्र चैत्यवन्दनविधिस्त्रिकदशकाराधनरूपः । तथा चागमः—“तिन्नि निसी-
हिय तिन्नि य पयाहिणा तिन्निं चैव य पणामा । तिन्निहा पूया य तहा अवत्थतिअ भावणं चैव ॥ १ ॥ तिदिसिनिरिक्ख-
णविरई पयभूमिपमज्जणं च तिकखुत्तो । वन्नाइतियं मुद्दातियं च तिन्निहं च पणिहाणं ॥ २ ॥ इय दहतियसंजुत्तं वंद-
णयं जो जिणाण तिक्कालं । कुणइ नरो उवउत्तो सो पावइ सासयं ठाणं ॥ ३ ॥” इत्यादि । पूजाविधिः—देवगुणप-
रिज्ञानात्तद्भावानुगतमुत्तमविधिना स्यादादरादियुक्तं यत्तद्देवार्चनं चेष्टम् । यथा—“काले सुइभूएणं विसिद्धपुष्पाइएहि
विहिणा ८ । सारथुइथोत्तगरुई जिणपूया होइ कायघा ॥ १ ॥ वत्थेण वन्धिऊणं नासं अहवा जहा समाहीए । वज्जेयवं
तु तहा देहंमिवि कंडुयणमाई ॥ २ ॥” गुरुवन्दना—द्वादशावर्त्तादि द्वादशावर्त्तं पट्टस्यानाराधनरूपं पञ्चविंशत्यावश्यकवि-

शुद्धं द्वात्रिंशदोषविकलं च भवति । तत्र स्थानानि—“इच्छा य अणुश्रवणा अवाधाहं च जत्त जवणा य । अयराहसा-
मणात्रि य छ द्वाणा हुंति वंदणए ॥ १ ॥” आवश्यकः—अवणामदुगं अहजायरुवया तह दुवालसावत्ता । चउसिर
तिगुत्त दुपवेस निग्गमो एक्कसिं चेव ॥ १ ॥” दोषास्तु—“वज्जेऽणादिय धद्धं पविद्ध परिपिडियं च टोलगइं । अंकुस
कच्छभरिगिय मच्छुद्धत्तं मणपउट्ठं ॥ १ ॥ वेइयवद्धं भयसा भयंत मेत्तिं च गारवा कज्जा । तेणिय पडणिय रुद्धं तज्जिय
सड हीलिय विलुत्तं ॥ २ ॥ दिट्ठमदिट्ठं सिंगं करमोयणयं तहा अणालिद्धं । ऊणं उत्तरचूलिय मूयं तह दहुरं चुडलिं
॥ ३ ॥” एतेषां व्याख्या—“आचाररहियमणादिय सुन्नयमणविग्गहो कुणइ धद्धं । पविद्धमणुवयारं अनिजंतियओ व जं
देइ ॥ १ ॥ परिपिडियं च वंदइ पिडियवयणेहिं पिडिए वावि । टोलगइं सेलो इव उप्पिडिउं विसयनीई वा ॥ २ ॥
उवगरणाइसु पेत्तुं गुरुं निवेसेइ अंकुसं भणियं । कच्छभरिगियमन्नं वंदिउमभिजाइ रिंगंतो ॥ ३ ॥ मच्छुद्धत्तं उट्ठणनि-
सीयणे मच्छओ व उवत्ते । अन्नं वंदिउमहवा परियत्तइ सत्तिमीणो व ॥ ४ ॥ अपपरपत्तिएणं मणप्पओसेण मणपड-
ट्ठति । वेइयपणयं सम्मं न वज्जए वेइयावद्धं ॥ ५ ॥ निच्छुभणाइभएणं भयकिइकम्मं न निज्जरा हेउं । भयई भइस्सइत्ति
य सन्होरयं वंदइ भयंतं ॥ ६ ॥ मेत्तीहेउं मेत्तीगारवओ विहिविज्ज विणीओहं । एहि य पओयणेणं सकारणं निप्फलं
तंपि ॥ ७ ॥ ओहावणाभएणं गूहियकिरियस्स तेणियं जाण । पडणीयं पुण गुरुणो आहारार्हणं समयमि ॥ ८ ॥ कय-
भालच्छिवियारो रुद्धो जं कुणइ तं भवे रुद्धं । अंगुलिमाईहिं गुरुं तज्जमाणस्स तज्जिययं ॥ ९ ॥ गूहियविरियस्स सडं
हीलिययं वेइ वायगगणित्ति । विकहं करेइ दरवंदियम्मि पलिउंचियमिमत्ति ॥ १० ॥ दिट्ठमदिट्ठं जं खलु दीसंतो कुणइ
नो अदीसंतो । पासेहि सीसनमणं सिंगं मन्नंति पुव्वमुणी ॥ ११ ॥ एसो करोत्ति वंदइ एयं करवंदणं सुए सिट्ठं । मुच्ची-
हामो दिन्नेण नन्नहा मोयणं एयं ॥ १२ ॥ आलिद्धाणालिद्धे रयहरसीसे य होइ चउभंगो । आवस्सगपयवयणक्खरेहिं
हीणं भवे ऊणं ॥ १३ ॥ उत्तरचूलं वंदिय भणइ वंदामि मत्थएणंति । मूयं च सदरहियं दहुरयं दहुरसरेण ॥ १४ ॥
चुडलिं च रओहरणं गिण्हेइ भामेइ वा करे दिंतो । सबे वंदामोत्ती वत्तीस इमो चुडलिदोमो ॥ १५ ॥” प्रत्याख्यान-
विधिः—“वंदणयं दाऊणं अवणयकाओ कयंजली गुरुणो । अणुभासंतो वयणं पच्चक्खाणं तु गिण्हेज्जा ॥ १ ॥” दान-
विधिः—“नायागयाणं कप्पणिज्जाणं अन्नपाणाईणं दद्याणं देनकालसद्धासक्कारकमज्जुयं पराप भत्तीए आयाणुग्गहबुद्धीए
संजयाण दाणं ॥” इत्याद्यास्तागमपुरस्तरं सर्वाण्यपि कृत्यानि भावश्रावकः करोतीति १० ॥ ६९ ॥

तथा—

अनिगूहितो सत्तिं आयावाहाए जह वहुं कुणइ । आयरइ तहा सुमई दाणाइचउविहं धम्मं ॥ ७० ॥
‘अनिगूहन्’ अगोपायन् ‘शक्तिं’ सामर्थ्यं ‘आत्मावाधया’ स्वस्य परिजनस्य च पीडां परिहरन् दानादिचतुर्विधं धर्मं
आचरतीति योगः । यतोऽवाचि—“न्यायात्तं स्वल्पमपि हि भृत्यानुपरोधतो महादानम् । दीनतपस्यादौ गुर्वनुज्ञयादानम-
न्यत्तु ॥ १ ॥” यथा ‘बहु करोति’ बहुकालं यावन्तं कर्तुं शक्नोति । अयमत्र भावः—सति विभवे नातितृष्णको भवति,
तनुविभवो नाल्युदारः स्यात्, सर्वाभावसंभवात् । अत एवोक्तं पञ्चसूत्रे—“लाभोचियदाणे लाभोचियभोयणे लाभोचिय-

१ अन्यत्र “आलिद्धमणालिद्धे” इत्यस्ति । “आलिद्धाणालिद्धे” इत्यपि ॥

परिवारे लाभोचियनिहिगरे सिया ।” स एव कुर्याणो बहुना कालेन प्रभूतं दद्यात् । अन्यैरप्युक्तम्—“अज्जनस्य क्षयं दृष्ट्वा
वल्मीकस्य च वर्धनम् । अवन्ध्यं दिवसं कुर्याद्दानाध्ययनकर्मसु ॥ १ ॥” एवं शीलतपोभावनास्वपि भावनीयम् । ‘आचरति’
आसेवते ‘तथा’ तेन प्रकारेण ‘सुमतिः’ पारिणामिकीदुद्धिप्रधानो दानादिचतुर्विधं धर्ममिति स्पष्टं भावितं चेति ११॥७०॥

तथा—

हियमणवज्जं किरियं चिंतामणिरयणदुल्लहं लाहिउं । सम्मं समायरंतो न हु लज्जइ मुद्धहसिओवि ॥ ७१ ॥

‘हितां’ पथ्यामिहलोकपरलोकयोः, ‘अनवधां’ अपापां ‘क्रियां’ अनुष्ठानं वन्दनप्रतिक्रमणादिकं ‘सम्यग्’ गुरूपदिष्ट-
विशिष्टविधिना ‘समाचरन्’ सम्यगासेवमानो न लज्जति (ते) इति संबन्धः । किं विशिष्टां क्रियाम् ? इत्याह—चिन्ता-
मणिरत्नमिव दुर्लभां दुरापां ‘लब्ध्वा’ अत्राप्य मुग्धैरर्जैर्हसितोऽपीत्यक्षरार्थः स्पष्ट एव । भावार्थः कथानकगम्यः ॥ ७१ ॥

तच्चेदम्—

हृत्पिणाउरे नयरे नागेदयो नाम सेट्ठी होत्या । तस्स वसुंधरा गेहिणीजाओ जयदेवो पुत्तो । तेण दुवालसवासाणि
लेहसालाए पढंतेण सिक्खिया रयणपरिच्छा । विज्ञाया सबरयणगुणा, तेसिं लक्खणाणि य । तओ चिंतियत्थदाणाओ
चिंतामणी चेव रयणं किमन्नेहिं सेलसयलसरिमेहिं ? । एस चेव विउसाणमुवाएओ । अहंपि सबायरेण एयं चेव गवेसा-
मिति संपहारिऊण घराओ घरं हट्ठाओ हट्ठं भमंतो रयणाणि परिच्छिउं पवत्तो । जाहे सनयरे न पावइ चिंतामणिं, ताहे
जणयमापुच्छिऊण चण्डिओ नयरंतरेसु । भणिओ जणएहिं, पुत्त ! किमेइणा वाएण ? न एस कत्थइ अत्थि, उवमा चेव

एसा पंडियजणेण कया । ता दिहसिद्धिद्वयवहारणं ववहरसु, जेण सुपीवरसिरीए भायणं होहि । तहावि सो चिंताम-
णिसत्थमणुगुणंतो तम्संपत्तिसमुस्सुओ वलावि जणयाणं निग्गओ नयराओ । पवत्तो पइनयरं रयणाणि गवेसिउं । तेसुवि
तमपेच्छंतो समारुद्धो पद्यसिहरेसु । किलिस्सिओ समुद्धतीरेसु वेलाउलेसु कथइ अलहंतो चित्तिउं च पवत्तो । किं मन्ने
सच्चमेयं ? नत्थि चेव एसो । अहवा न सत्थभणियमन्नहा होइत्ति कयनिच्छओ पुणो परिब्भमिउमारद्धो । अन्नया गामं
गामेण मणिखाणीओ पुच्छमाणस्स सिद्धं केणावि बुद्धपुरिसेण, अत्थि अमुगदेसे मणिवई नाम पाहाडिगा । तत्थ जो पुज-
वंतो सो मणिणो पावेइ । तओ पुच्छावच्छीए किच्छेण पत्तो तत्थ गवेसंतो मणिणो । मिलिओ एगस्स पसुवालस्स उव-
विट्ठाण य गोट्ठीए । दिट्ठो तस्स हत्थे वट्ठपासाणो, गहिओ, परिच्छिओ, परिक्षाओ य जयदेवेण । चिंतामणी एसोत्ति
हरिसिएण मग्गिओ । अजवालो न देइ भणइ य, किमेइणा करिस्ससि ? । जयदेवो भणइ, गिहं गओ वालस्स कील-
णयं दाहामि । पसुवालो भणइ, एत्थ एरिसा अणेगे अत्थि ता किं न गवेसेसि ? । इयरो, भणइ अहमुस्सुओ नियगामं
गच्छामि, तुममेत्थ वत्थवओ अन्नमन्नं पाविहिसि, ता देहि ममेयंति । जाहे अपरोवयारसीलयाए सो कहवि न देइ ताहे
वरमेयस्सावि एस उवयरउ, मा निप्फलो होउत्ति भावितेण साहिओ से वणिएण सव्भावो । भइ ! एस चिंतामणी बुच्चइ,
जइ ममं न देहि ता अप्पणावि एयमाराहेहि, जेण चित्तियचित्तियाइं सुहाइं पावेसि । आभीरेण वुत्तं जइ सच्चमेसं चिंता-
मणी ता चित्तियाइं गए वोरकच्चराइं, सिग्घं देउ । इयरेण वुत्तं, न एवं चित्तिज्जइ, किं तु उववासतिगंतिमराइमुहे सम-
ज्जिओवलित्तभूमिए चंदणोवलित्तकप्पूरपयरच्चियपसत्थपट्ठे अहयवत्थोवरि ण्हवियविलित्तो एस द्वाविज्जइ । सुरहिकुसु-
मेहिं पेच्छादिज्जइ । तओ पणमिऊण लक्खं वा कोडिं वा चित्तिज्जइ । पहायसमए सद्येयस्स पुरओ पुंजीकयं पाविज्जइ ।
इमं सोऊण तुट्ठेण आभीरेण वालियाओ छालियाओ गामाभिमुहं । एयाओ विक्किणिऊण कप्पूराइदवेहिं तुह पुयं
करिस्सं । सधं पट्ठियकहियं विहाणमणुट्ठिस्सं । तुमं पुण मम चित्तियं मा विक्कलीकरेज्जासि, जेण ते चिंतामणिनामं सच्चं
होइ । एवं मणिमुल्लवंतो चलिओ गामाभिमुहमाभीरो । इयरोवि तयलाभविसन्नो विचित्तेइ, न एस निब्भग्गसेहरो एयं
मणिरचणं धारिउं तरिस्सइ, ता अणुगच्छामि पेच्छामि य किमेस करेइत्ति चित्तिऊण लग्गो तयणुमग्गेण । ताव य भणि-
यमाभीरेण, भो चिंतामणि ! दीहो मग्गो ता कहेहि किंचिवि कहाणयं, जेण सुहं निव्वइ । अह तुमं न जाणसि तो खाइं ते
अहं कहेमिस्ति वित्तेण पारद्धमणेण कहाणयं । जाहे मणी हुंकारं पि न देइ, ताहे कुविएण एरिसो निहक्खिन्नो तुमं मम हुंका-
रं पि न देसि, कीइसी पुण लक्खसहस्सेसु आसा ? , ता न होसि चिंतामणी तुमं । अहवा सच्चं चिंतामणी चेवासि, जओ
जप्पभिइ पाविओसि तप्पभिइं मम चिंता मणे न फिट्ठइ । तहा जोहं पभाए समुद्धिओ सीयलरव्वाभोयणं छासीए रो-
ट्ठयं च अणुवजीवंतो पयंपि चलिउं न पारेमि, सो कहमुववासतिगेण न मरामि ? , ता तेण वेरिणा मम मारणत्थमेव वन्नि-
ओसि, तो गच्छ जत्थ न पेच्छामिस्ति वित्तेण तेण पक्खित्तो मणी दूरं । चलिओ छालियाओ घेत्तूण अटविसम्भुहंति । इयरोवि
हट्ठतुट्ठो पणामपुवं तं गिण्हिऊण पुण्णमनोरहो पत्थिओ नियनयरं । तप्पभावेण समुल्लसियरूवलायन्नो रयणपुंजो व
दिप्पमाणो गामनगराईसु गोरविज्जंतो पत्तो महापुरं । निविट्ठो एगत्थ हट्ठे । दिट्ठो सगोरवं तन्नायगेण । भद्दागिइस्ति

१ “पेच्छादिज्जइ” इत्यपि ॥

गाहिओ पाणिं पाणप्पियाए धूयाए । तीए सद्धिं परूढपणओ सुहमासिओ किंचि कालं । अन्नया निव्वसाएहिं लज्जि-
ज्जइत्ति भाविऊण भणिया भज्जा, दवावेहि मे नीर्वि, जेण दधोवज्जणं करेमि । तीएवि निवेइयं जणयस्स । तेणावि तुट्ठेण
दिन्नं से दीनारण लक्खं । तओ कप्पूरागुरुचंदणाइदवेहिं पूइऊण सत्थुत्तविहिणाभिवासिओ वासभवणेगदेसे चिंता-
मणी । चित्तिया दीणारकोडी । पाविया पहायकाले पुंजीकया । सिद्धो मे चिंतामणिस्ति हरिसिएण भणिया भज्जा, सम-
प्पेहि एयं तायस्म, तीएवि विम्बियाए तहेव कयं । तुट्ठं ससुरकुडुवं । जायं जामाउयंमि बहुमाणपरं । अन्नया महया भड-
चडगरेण गओ हत्थिणाउरं । अभिनंदिओ जणएण, सम्माणिओ य सयणवरगेण, पसंसिओ सेसलोएण । जाओ भायण-
मुत्तमसुहाणंति ॥ एत्थ एवमुवणओ—जहा तेण वणियसुएण चिरं परियडंतेण किच्छेण पाविया मणिवईपाहाडिया ।
तत्थवि कहं कहंपि चिंतामणिरचणं आराहिएण तेण पत्ता पहाणसुहसंपया । तहा संसारसायरे संसरंताण पाणिणं
दुल्लहा मणिवईपाहाडियासमाणा मणुयजाई । तत्थवि कहं कहंपि पाविज्जइ अचित्तचित्तामणिसमाणं जिणधम्मरयणं ।
आराहिए तंमि करयलसंठियाइं सग्गमोक्खसोक्खवाइं । परिचत्ते पुण आभीरस्सेव सासयं चेव दुहदालिहंति ॥

तदेवमतिदुर्लभां धर्मारधनक्रियां कुर्वन्न लज्जते भावश्रावको मूर्खैरुपहस्यमानोऽपि । ततः स्वार्थसिद्धिमवाप्नोति,
दत्तपोतनैगमवत् । तद्वृत्तान्तश्चायम्—

अत्थि पच्छिमसमुद्दोवकंठपइट्ठिया विस्सउरी नाम नयरी । सुंदेररंजिएणेत्र जा सा रयणायरेण अणवरयं आलिं-
गिज्जइ दीहरविलोलकलोलवाहाहिं । तीए सयलपयापियसंपायणपउणमाणसो पियं करो नाम राया । तत्थेव कुलकमाग-

च—“न य एत्थ कोइ सयणो न सरीरं नेय भोगउवभोगा । जीवो अन्नभवगइं गच्छइ सवंपि मोत्तूण ॥ १ ॥” तथा दुर्विनीतपरिजनादावपि नातिद्वेषं विदध्यात्, अपि तु वहिर्वृत्त्यैव । यतः—“कोवाविट्ठो न मुणइ कज्जनकज्जं हियं च अहियं च । धम्माहम्मं च तहा कज्जविणासं च हाणिं वा ॥ १ ॥” तथा—“क्षमी यत्कुरुते कार्यं न तत्कोपवशंगतः । कार्यस्य साधिनी प्रज्ञा सा च क्रुद्धस्य नश्यति ॥ १ ॥ ” १३ ॥ ७२ ॥

तथा—

उवसमसारविथारो वाहिज्जइ नेयं रागदोसेहिं । मज्झत्थो हियकामी असग्गहं सवहा चयइ ॥ ७३ ॥

उपशमः कषायानुदयः, तत्सारं तत्प्रधानं विचारयति धर्मादिस्वरूपं यः स ‘उपशमसारविचारः’ भावश्रावको भवति । कथं पुनरेवंविधः स्यात् ? इत्याह—यतो विचारं कुर्वन् ‘वाध्यते’ अभिभूयते नैव रागद्वेषाभ्याम् । तथा हि—‘मयाऽयं पक्षः कक्षीकृतो बहुलोकसमक्षं, बहुभिश्च लोकैः प्रमाणीकृतस्तत्कथमिदानीमात्मानमप्रमाणीकरोमि’ इत्यादिभावनया स्वपक्षानुरागेण न जीयते । तथा ममैष प्रत्यन्तीको, मदीयपक्षदूषकत्वात् । तदेनं जनमध्ये धर्षयामीति सदसद्गुणोद्धटनाक्रोशदानादिप्रवृत्तिहेतुना द्वेषेणाऽपि नाभिभूयते, किं तु ‘मध्यस्थः’ सर्वत्र तुल्यचित्तो ‘हितकामी’ हिताभिलाषी, स्वस्य परस्य चोपकारमिच्छन् ‘असद्ग्राहं’ अशोभनाभिनिवेशं सर्वथा ‘त्यजति’ मुञ्चति मध्यस्थगीतार्थगुरुवचनेन । यतः—“तरिज्जणवि मोहमहंतसायरं तीरनियडपत्तोवि । निज्जइ पडिप्पहेणं जीवो कुग्गाहमाहेहिं ॥ १ ॥” गोष्ठामाहिलरोहगुसादिवदिति १४ ॥ ७३ ॥

१ अन्यत्र—‘नेव’ इत्यपि ॥

तथा—

भावेत्तो अणवरयं खणभंगुरयं समत्थवत्थूणं । संवद्धोवि धणाइसु वज्जइ पडिवंधमंवंधं ॥ ७४ ॥

‘भावयन्’ पर्यालोचयन् ‘अनवरतं’ प्रतिक्षणं ‘क्षणभङ्गुरतां’ सततविनश्वरतां ‘समस्तवस्तूनां’ सर्वभावानाम् । तथा—“इष्टजनसंप्रयोगार्द्धिविषयसुखमपदस्तथाऽऽरोग्यम् । देहश्च यौवनं जीवितं च सर्वाण्यनित्यानि ॥ १ ॥ क्षणविपरिणामधर्मा मर्त्यानामृदिसमुदयाः सर्वे । सर्वे च शोकजनकाः संयोगा विप्रयोगान्ताः ॥ २ ॥” इत्यादिरूपां ‘संवद्धोऽपि’ ब्राह्मवृत्त्या रक्षणोपार्जनादिरूपया (युक्तोऽपि ‘धनादिषु’ धनस्वजनादिषु) ‘वर्जयति’ न करोति प्रतिवन्धो मूर्च्छा, तद्रूपं संबन्धं संयोगं भावश्रावकः । भावयति च—“चेच्चा दुपयं चउप्पयं च खेत्तं गिहं धणधत्तं च सवं । कम्मप्पवीओ अवसो पयाइ परं भवं सुंदरपावगं वा ॥ १ ॥” इत्यादि १५ ॥ ७४ ॥

तथा—

संसारविरत्तमणो भोगुवभोगा न तित्तिहेउत्ति । नाउं पराणुरोहा पवत्तई कामभोगेसु ॥ ७५ ॥

संसारोऽनेकदुःखाश्रयोऽयम् । यतः—“दुःखं स्त्रीकुक्षिमध्ये पथममिह भवेद् गर्भवासे नराणां बालत्वे चापि दुःखं मल्लुलिततनुस्त्रीपयःपानमिश्रम् । तारुण्ये चापि दुःखं भवति विरहजं वृद्धभावोऽप्यसारः संसारे रे मनुष्याः । वदत यदि सुखं स्वल्पमप्यस्ति किञ्चित् ॥ १ ॥” इति । तस्माद्विरक्तमनाः । अमी भोगोपभोगाः—“सइ भुज्जइत्ति भोगो सो पुण आहा-

१ “मलमलिनतनु—” इत्यपि ॥

रपुष्फमाईओ । उवभोगो य पुणो पुण उवभुज्जइ भवणविलयाई ॥ १ ॥” इत्येवमागमे प्रतीताः । ते न नृत्तिहेतवो भवन्ति प्राणिनाम् । तदुक्तम्—“सुमिणंतराणुभूयं सोक्खं समइच्छियं जहा नत्थि । एवमिमं पि अईयं सोक्खं सुविणोवमं होइ ॥ १ ॥ भोत्तूणं सुइसुंदरे सुरवहसंदोहदेहाइए भोए सागरपल्लमाणमणहे देवत्तणे जं नग्न । रज्जंति थिकलेवरेसु असुईपुजेसु रिट्ठोवमा मन्ने तित्तिकरा जियाण न चिरं भुत्तावि भोगा तओ ॥ २ ॥” इति ‘ज्ञात्वा’ अवधार्य भोगसुखफलतां ‘परानुरोधात्’ अन्यजनदाक्षिण्यादिना प्रवर्तते ‘कामभोगेषु’ पूर्वोक्तस्वरूपेषु भावश्रावकः । वैरस्वामिजनकधनगिरिवदिति १६ ॥ ७५ ॥

तथा—

वेस व निरासंसो अज्जं कल्लं चयामि चिंतंतो । परकीयं पिव पालइ गेहावासं सिढिलभावो ॥ ७६ ॥

‘वेस्या’ पण्याङ्गना, तद्वत् ‘निरासंसः’ परित्यक्तास्याबुद्धिः । यथा हि वेस्या निर्धनकामुकाद्विणिष्टलाभमसंभावयन्ती किञ्चिदभमाना चाद्य श्वो वैनं त्यजामीति चिन्तयन्तीति मन्दादरा तमुपचरति । भावश्रावकोऽप्येवमेवाद्य श्वो वा मोक्तव्योऽयं मयेति मनोरथवान् ‘परकीयमिव’ अन्यसक्तमिव पालयति गृहवासं, कुतोऽपि हेतोः परित्यक्तुमशक्नुवन्नपि ‘शिथिलभावो’ मन्दादरः सन् । स हि किल व्रताप्राप्तावपि कल्याणमवाप्नोति, वसुश्रेष्ठिसुतसिद्धवत् १७ ॥

तथा हि—

तगराए वसुसेट्ठी सेणो सिद्धो य तस्स दो पुत्ता । पयइविणीया भद्दा पियंवया धम्मतिसिया य ॥ १ ॥ सेणो मोउं धम्मं पवइओ सीलचंदगुरुमूले । चरणकरणेषु नवरं पमायसीलो दढं जाओ ॥ २ ॥ सिद्धो पुण मुणिकिरियं अंगीकाउं

कहं पवायंतो । सुद्धसमणत्तकामी परिकम्मइ निच्चमप्पाणं ॥ ३ ॥ चित्तेइ मए सम्मं कायवो संजमो गुरुममीवे । दमि-
ऊण इंदियाइ अंगं पि बहुक्खमं काउं ॥ ४ ॥ जइ कहवि पयन्नवओ इंदियविसण्हिं वाहिणो होक्खं । फालं च चुओ तो मक्खो
व दुह्मिओ भविस्सामि ॥ ५ ॥ ता सुद्धसाहुधम्मं कइया पावेज्ज एस मह जीवो । एवमणोरहगुरुरहआरुद्धमणो गमइ कार्ल
॥ ६ ॥ अह आगओ कयाई सेणो एयस्स दंमणनिमित्तं । उवविट्ठा गोटीए अन्नोन्नं चोयणं दाउं ॥ ७ ॥ अह कम्मवि-
हाणाओ विवाइया दोवि असणिपाएणं । अच्चंतदुक्खिओ तो जाओ जणओ परियणो य ॥ ८ ॥ तत्थन्नया महप्पा
जुगंधरो केवली समोसरिओ । पुट्ठो गईविसेसं वसुणा सो निययपुत्ताणं ॥ ९ ॥ केवल्लिणा मिट्ठं से मिट्ठो सांहम्मकणम-
णुपत्तो । सेणो पुणो महिही वंतरदेवो समुप्पन्नो ॥ १० ॥ कारणमिह सामन्ने सुद्धे सिद्धस्स आसि करणिच्छा । इयरेण उ सामन्नं
गहियं पि न पालियं सम्मं ॥ ११ ॥ इय नाउं परमत्थं सामन्नमणोरहे अमुंचंतो । गिहवासेवि मुमह्मो वमेज्ज मंदायगे गेहे ॥ १२ ॥

आह स्त्रीन्द्रियविषयाणामरक्तद्विष्टमध्यस्थासंबद्धानां नेहगेहवासयोश्चैकविषयत्वादर्थभेदो नोपलभ्यते, तत्कथं न पुन-
रुक्तदोषः ? इति सत्यम्, देशविरतेश्चित्ररूपत्वादेकस्मिन्नपि विषये परिणामनानात्वम् । एकस्यापि परिणामस्य विषयभे-
दोऽपि संभवतीति सर्वभेदनिषेधार्थत्वात्प्रपञ्चस्य न पौनरुक्त्यमिति व्याख्यानगाथाभिः प्रकाशितमेव, अतः सूक्ष्मधियाऽऽ-
लोच्य समाधानं विधेयम् । इति गाथासप्तदशकार्यः ॥ ७६ ॥

अथ प्रकृतप्रकरणमुपसंहरन्, प्रकरणान्तरं संबन्धयन्नाह—

इय सतरसगुणजुत्तो जिणागमे भावसावगो भणिओ । एस उण कुसलजोगा लहइ लहु भावसाहुत्तं ॥ ७७ ॥

‘इति’ उक्तप्रकारेण सप्तदशगुणजुत्तो जिनागमे भावसावगो भणित इति प्रकटार्थम् । ‘एषः’ एवंविधः ‘पुनः’ शब्दो
विशेषणार्थः । किं विशिनष्टि ? द्रव्यसाधुस्त्वावदेव भणित एवागमे । यदुक्तम्—“मिउपिंडो दवघडो सुमावओ तह य
दवसाहुत्ति । साहू य दवदेवो सुद्धनयाणं तु सव्वेसिं ॥ १ ॥” एवंविधः परिणामोपाजितकुशलयोगात्पुनः ‘लभते’ अवा-
प्नोति ‘लघु’ शीघ्रं ‘भावसाधुत्वं’ यथाऽवस्थितयतित्वम् । इति गाथार्थः ॥ ७७ ॥

कीदृशः पुनर्भावसाधुर्भवतीत्युच्यते—“निर्वाणसाधकान् योगान् यस्मात् माधयतेऽनिगम् । समश्च सर्वभूतेषु तस्मा-
त्साधुरुदाहृतः ॥ १ ॥ क्षान्त्यादिगुणमंपन्नो मय्यादिगुणभूषितः । अप्रमादी सदाचारे भावसाधुः प्रकीर्तितः ॥ २ ॥” स
कथं छद्मस्यः प्रत्यभिज्ञायते ? लिङ्गः, कानि पुनस्तानि ? इत्याह—

एयस्स उ लिंगाई सयला मग्गाणुसारिणी किरिया । सद्धा पवरा धम्मो पन्नवणिजत्तमुजुभावो ॥ ७८ ॥
किरियासु अप्पमाओ आरंभो सक्कणिज्जुट्ठाणे । गुरुओ गुणाणुराओ गुरुआणाराहणं परंमं ॥ ७९ ॥

द्वारगाथाद्वयम् । अस्य व्याख्या—‘एतस्य’ पुनर्भावसाधोः ‘लिङ्गानि’ चिह्नानि ‘सकला’ समस्ता ‘मार्गानुसारिणी’
मोक्षाध्वानुपातिनी ‘क्रिया’ चेष्टा प्रत्युपेक्षणादिका १ । तथा ‘श्रद्धा’ वाञ्छा ‘प्रवरा’ प्रधाना ‘धर्मे’ संयमविषये २ । तथा
‘प्रज्ञापनीयत्वं’ सद्बोधलम्पटत्वं ‘ऋजुभावात्’ अकांटिल्येन ३ ॥ ७८ ॥ तथा ‘किरियासु’ विहितानुष्ठानेषु ‘अप्रमादः’ अगै-
यित्वम् ४ । तथा ‘आरम्भः’ प्रवृत्तिः ‘शकनीये’ शक्त्यनुरूपे ‘अनुष्ठाने’ तपश्चरणादां ५ । तथा ‘गुरुः’ महान् ‘गुणानुरागः’
गुणपक्षपातः ६ । तथा ‘गुर्वानाराधनं’ आचार्यादेशवर्तित्वं ‘परंमं’ सर्वगुणप्रधानम् ७ । इति सप्त लक्षणानि भावसाधोः ।
इति गाथाद्वयमभिमार्थः ॥ ७९ ॥

व्यासार्थन्तु सूत्रकारः स्वयमेवाह—

मग्गो आगमनीई अहवा संविग्गवहुजणाइन्नं । उभयाणुसारिणी जा सा मग्गणुसारिणी किरिया ॥ ८० ॥

सूरयतेऽन्विष्यतेऽभिमतस्थानावाप्तये पुरुषैर्यः स ‘मार्गः’ । स च द्रव्यभावभेदाद्देहा । द्रव्यमार्गो ग्रामादेः । भाव-
मार्गो मुक्तिपुरस्य । नम्यगुज्ञान (दर्शन) चारित्ररूपः, क्षायोपगमिकभावरूपो वा तेनेहाधिकारः । स पुनः कारणे कार्यो-
पचारात् ‘आगमनीतिः’ मिद्धान्तभणिताचारः । अथवा संविग्रवहुजनाचीर्णमिति द्विरूपोऽवगन्तव्य इति । तत्रागमो वीत-
रागवचनम् । उक्तं च—“आगमो ह्याप्तवचनमाप्तं दोषक्षयाद्बुद्धिः । वीतरागोऽनृतं वाक्यं न ब्रूयाद्धेतुमंभवात् ॥ १ ॥”
तस्य नीतिरुत्तमगाणवादरूपः, शुद्धसंयमोपायः स मार्गः । उक्तं च—“यस्मात्प्रवर्तकं भुवि निवर्तकं चान्तरात्मनो वच-
नम् । धर्मश्चैतन्मस्यो मौनीन्द्रं चैतदिह परमम् ॥ १ ॥ अस्मिन् हृदयस्थे सति हृदयस्थस्तत्त्वतो मुनीन्द्र इति । हृदयस्थिते
च तस्मिन्नियमात् सर्वार्थसंसिद्धिः ॥ २ ॥” तथा संविग्रा मोक्षाभिलाषिणो ये ब्रह्मो जनाः, अर्थाद्वीतार्थाः, इतरेषां संवे-
गायोगात्, तैर्यदाचीर्णमनुष्ठितं क्रियारूपम् । इह च संविग्रप्रहणमसंविग्रानां ब्रह्मनामप्यप्रमाणतां दर्शयति । बहुजनप्रहणं
प्लविशोऽयं कोऽनाभोगाऽनवबोधादिभिर्विंतथमन्याचरेत् । ततः सोऽपि न प्रमाणमित्यतः संविग्रवहुजनाचरितं मार्गः ।
इत्यत एवाह—“उभयानुसारिणी” या आगमावाधया संविग्रव्यवहाररूपा सा मार्गानुसारिणी क्रिया । इति गाथार्थः ॥ ८० ॥
आह आगम एव मार्गो वक्तुं युक्तः । बहुजनाचीर्णस्य पुनर्मार्गीकरणमयुक्तं, शास्त्रान्तरविरोधात्; आगमस्य चाप्रमाण-

तापसेः । तथा हि—“बहुजणपविस्तिमेत्तं इच्छंतेहिं इह लोइओ चेव । धम्मो न उज्झियवो जेण तर्हि बहुजणपवित्ती ॥१॥ ता आणाणुगयं जं तं चेव बुहेण होइ कायधं । किमिह बहुणा जणेणं हंदि ण सेयत्थिणो बहुया ॥२॥” तथा—“जेट्ठमि विज्जमाणे उचिए अणुजेट्ठपूयणमजुत्तं । लोयाहरणंपि तहा पयडे भयवंतवयणंमि ॥ १ ॥” आगमस्तु केवलिनाऽपि नाप्र-
माणीक्रियते । यतः—“ओहो सुओवउत्तो सुयनाणी जइवि गिण्हइ असुद्धं । तं केवलीवि भुंजइ अपमाणसुयं भवे इहरा ॥ १ ॥” आगमे सत्यप्याचरितस्य प्रमाणीकरणे तस्य लघुता स्फुटैवेति, नैतदेवम्, अस्य सूत्रस्य शास्त्रान्तराणां च विष-
यविभागापरिज्ञानात् । तथा हि—इह सूत्रे संविगगीतार्था आगमनिरपेक्षं नाचरन्ति । किं तर्हि?—“दोसा जेण निरुम्भंति जेण विज्जंति पुबकम्माइ । सो सो मोक्खोवाओ रोगावत्थासु समणं व ॥ १ ॥” इत्याद्यागमं स्मरन्तो द्रव्यक्षेत्रकालभा-
वपुरुषाद्यौचित्यमालोच्य संयमवृद्धिकार्येव किञ्चिदाचरन्ति, तच्चान्येऽपि संविगगीतार्थाः प्रमाणयन्तीति स मार्गोऽभिधी-
यते । भवदुच्चारितशास्त्रान्तराणि पुनरसंविगगीतार्थलोकमसमञ्जसप्रवृत्तिमाश्रित्य प्रवृत्तानि, ततः कथं तैः सह विरोध-
संभवः? तथाऽऽगमस्यापि नाप्रमाणतापत्तिः, अपि तु सुषुतरं प्रतिष्ठा, यस्मादागमोऽप्यागमश्रुताज्ञाधारणाजीतभेदात् पञ्चधा
व्यवहारः प्ररूप्यते । यत उक्तं स्थानाङ्गे—“पंचविहेववहारे पन्नत्ते । तंजहा—आगमववहारे १, सुयववहारे २, आणाववहारे ३,
धारणाववहारे ४, जीयववहारे ५ ॥” जीताचरितयोश्चानर्थान्तरत्वादाचरितस्य प्रमाणत्वे सुतरामागमस्य प्रतिष्ठासिद्धिः । ये
पुनर्मोहान्धा गीतार्थाचरितं मार्गमितरजनाचरितानि निदर्शनीकृत्य निर्लोठयन्ति ते वराका वयमागमरुचयः, इति मृपैवो-
द्धोषयन्ति । यत उक्तम्—“मूढा अणाइमोहा तम्भत्तामोत्ति तं कयत्थंता । तं चेव उ मन्नंता अवमन्नंता न याणंति ॥ १॥”
तस्मादागमाविरुद्धमाचरितं प्रमाणमिति स्थितम् ॥

अन्नह भणियंपि सुए किंची कालाइकारणावेक्खं । आइन्नमन्नह चिय दीसइ संविगगीएहिं ॥ ८१ ॥

‘अन्यथा’ प्रकारान्तरेण ‘भणितम्’ उक्तमपि ‘श्रुते’ पारगतागमे ‘किञ्चिद्’ वस्तु ‘कालादिकारणापेक्षं’ दुष्पमादिस्व-
रूपालोचनपूर्वकं ‘आचीर्णं’ व्यवहृतमन्यथैव, वियशब्दस्यावधारणार्थत्वात् । ‘दृश्यते’ साक्षादुपलभ्यते ‘संविगगीतार्थः’
उक्तस्वरूपः । इति गार्थार्थः ॥ ८१ ॥

किं तद् ? इत्याह—

कप्पाणं पाउरणं अगोयरचाय झोलियाभिव्खा । ओवगहियकडाहयतुंवयमुहदाणदोराई ॥ ८२ ॥

‘कल्पानां’ आगमप्रतीतानां ‘पावरणं’ परितो वेष्टनं प्रतीतमेव । ते हि किल कारणव्यतिरेकेण भिक्षाचर्यादौ गच्छता
संवृत्ताः स्कन्धगता एव वोढव्या इत्यागमाचारः । संप्रति प्राप्तिवन्ते—‘अगोयर’ इति अग्रावतारः परिधानविशेषः साधु-
जनप्रतीतस्तस्य त्यागः कटीपट्टकस्यान्यथाकरणम् । तथा ‘झोलिका’ बाहुलम्बमानपात्रबन्धपात्रकरणरूपा, तया ‘भिक्षा’
सा हि किल बाहुपरिधृतभाजनैर्विधेयेत्यागमः । तथा औपग्रहिककटाहकतुम्बकमुखदानदवरकादयोऽपि सुविदिता एव
साधूनामाचरिताः संप्रतीति गम्यते । इति गार्थार्थः ॥ ८२ ॥

तथा—

सिक्किगनिक्खिवणाई पज्जोसवणाइतिहिपरावत्तो । भोयणविहिअन्नत्तं एमाई विविहमन्नंपि ॥ ८३ ॥

सिक्किगो दवरकरचितो भाजनाधारविशेषः, तत्र निक्षेपणं बन्धनमर्थात् पात्राणाम्, आदिशब्दात् पटलकपात्रकेसरि-
कादिधारणम्, युक्तेलेपेन पात्रलेपनम् । तथा ‘पर्युषणादितिधिपरावर्त्तः’ पर्युषणासांवत्सरिकम्, आदिशब्दाच्चतुर्मास-
कम्, केषांचिन्मतेन पाक्षिकमपि गृह्यते, तेषां निधिपरावर्त्तस्तिथ्यन्तरकरणं, सुप्रतीतमेतत् । तथा ‘भोजनविधेरन्यत्वं’ यतीनां
प्रतीतम् । अन्येषां तु न व्याख्येयमेव, गुप्तस्यैवागमे तस्य विधानात् । आह च—“छक्कायदयावंतोवि संजओ बुलहं
कुणइ वोहिं । आहारे नीहारे दुगंछिए पिंडगहणे य ॥ १ ॥” ‘एमाई’ इति प्राकृतशैल्या, एवंशब्दवकारलोपात् । एव-
मादिग्रहणेन मन्दमेधसः पुरुषान् वाचनया ग्रहणधारणाऽसमर्थानवबुद्ध्य पट्टिकापठनप्रवृत्तिः, किञ्चित् संयमविरोधेऽपि
सिद्धान्तस्य पुस्तकेष्वारोपणम्, कवलिकादिधारणं च प्रवचनाव्यवच्छिन्नये गीतार्थप्रणीतं गृह्यते । विविधमन्यदप्याचरितं
प्रमाणभूतमस्तीति । तथा च व्यवहारभाष्यम्—“सत्यपरिज्ञा छक्कायसंजमो पिंडउत्तरज्झाये । रुक्खे वसहे गोवे जोहे
सोही य पुक्खरिणी ॥ १ ॥” अयमर्थः—शस्त्रपरिज्ञाध्ययने सूत्रतोऽर्थतश्चावगते भिक्षुरुत्थापनीयः, इत्यागममुद्रा । जीतं
पुनः पट्टायसंयमे दशवैकालिकपट्टजीवनिकाध्ययने ज्ञाते भिक्षुरुत्थाप्यते । तथा पिण्डेषणायां पठितायामुत्तराध्ययनान्य-
धीयन्ते स्म, संप्रति तान्यधीत्याचार उद्दिश्यते । पूर्वं कल्पवृक्षा लोकस्य शरीरस्थितिहेतवोऽभूवन्, इदानीं सहकारकरी-
रादिभिर्व्यवहारः । तथा वृषभाः पूर्वमतुलवला धवलवृषभा बभूवुः, संप्रति धूसरैरपि लोको व्यवहरति । तथा गोपाः
कर्पकाश्चक्रवर्त्तिगृहपतिरत्नवत्तद्दिन एव धान्यनिष्पादका बभूवुः, संप्रति तादृगभावेऽपीतरकर्षकैर्लोको निर्वहति । तथा
पूर्वं योधाः सहस्रयोधादयोऽभूवन्, संप्रत्यल्पवलपराक्रमैरपि राजानः शत्रूनाक्रम्य राज्यमनुपालयन्ति । तद्वत्साधवोऽपि

जीतव्यवहारेणापि संयममाराधयन्ति, इत्युपनयः । तथा शोधिः प्रायश्चित्तं पाण्मासिकायामप्यापत्तौ जीतव्यवहारे द्वाद-
शकेन निरूपितेति । पुष्करिण्योऽपि प्राक्तनीभ्यो हीना अपि लोकोपकारिण्य एवेति दार्ष्टान्तिकयोजना पूर्ववत् । एवम-
नेकधा जीतमुपलभ्यते । इति गाथार्थः ॥ ८३ ॥

अथवा किं बहुना—

जं सव्वहा न सुत्ते पडिसिद्धं नेय जीववहेज्ज । तं सव्वं पि पमाणं चारित्तधणाण भणियं च ॥ ८४ ॥

‘यद्’ वस्तु ‘सर्वथा’ सकलप्रकारैः नैव ‘सूत्रे’ सिद्धान्ते ‘प्रतिषिद्धं’ निवारितं, मैथुनसङ्गवत् । उक्तं च—“न य
किञ्चि अणुत्रायं पडिसिद्धं वाचि जिणवरिदेहिं । मोत्तुं मेहुणभावं न तं विणा रागदोसेहिं ॥ १ ॥” नापि ‘जीववधेतुः’
आधाकर्मग्रहणवत् । ‘तद्’ जीतानुष्ठानं सर्वमपि प्रमाणम् । चारित्रमेव धनं येषां तेषां (‘चारित्रधनानां’) चारित्रिणा-
मागमानुज्ञातत्वात् ‘भणितं’ उक्तं चागमे । इति गाथार्थः ॥ ८४ ॥

यद्गणितं तदेवाह—

अवलंविज्जण कज्जं जं किंपि समायरंति गीयत्था । थेवावराह वहुगुण सवेसिं तं पमाणं तु ॥ ८५ ॥

‘अवलम्ब्य’ आश्रित्य ‘कार्यं’ संयमोपकारि यत्किमपि ‘आचरन्ति’ आसेवन्ते ‘गीतार्थाः’ विदितागमतत्त्वाः । ‘स्तोका-
परार्थं’ अल्पदोषं, ‘वहुगुणं’ बहुनामुपकारकारि, सर्वेषामपि चारित्रिणां तत्प्रमाणमेव । तुशब्दस्यावधारणार्थत्वात् ।
इत्यागमगाथार्थः ॥ ८५ ॥

अत्र कश्चित्कुटिल एवमाह—नन्वेवमाचरिते युष्माभिः प्रमाणीकृतेऽस्माकं पितृपितामहादयो नानारम्भमिष्यात्स्व-
क्रियाप्रवृत्तयोऽभूवन्, अतोऽस्माकमपि तथैव वृत्तितुमुचितम् ? इत्यत्रोच्यते, सौम्य ! मार्गणापि नीयमानो मो उन्मार्गेण
गमः, यतोऽस्माभिः संविद्याचरितमेव स्थापितं, न सर्वपूर्वपूरुषाचरितमित्युन्मत्त इव प्रलपति भवानिति । अत एवाह—

जं पुण पमायरूवं गुरुलाघवचित्तविरहियं सवहं । सुहसीलसढाइन्नं चरित्तिणो तं न सेवन्ति ॥ ८६ ॥

‘यत्पुनः’ आचरितं ‘प्रमादरूपं’ संयमबाधकत्वात्, अत एव ‘गुरुलाघवचित्ताविरहितं’ सगुणमिदमपगुणं चेति पर्यालो-
चवर्जितं, अत एव ‘सत्रधं’ यतनाभावात् । ‘सुहसीलाः’ इहलोकप्रतिवद्धाः, ‘शठाः’ मिथ्यालम्बनप्रधानाः, तैराचीर्णमा-
चरितम्, ‘चारित्रिणः’ शुद्धचारित्र्यवन्तः ‘तत्र सेवन्ते’ नानुतिष्ठन्ति । इति गाथार्थः ॥ ८६ ॥

अस्यैवोद्देशं दर्शयन्नाह—

जह सट्ठेसु ममत्तं राढाए असुद्धउवहिभत्ताई । निदेज्जवसहितूलीमसूरिगाईण परिभोगो ॥ ८७ ॥

‘यथा’ इत्युपदर्शने, ‘श्राद्धेषु’ श्रावकेषु ‘ममत्वं’ ममीकारं, मदीयोऽयं श्रावकः, इति गाढाग्रहम् ।—“गामे कुले वा
नगरे व देसे ममत्तभावं न कर्हिचि कुज्जा ॥” इत्यागमनिषिद्धमपि केचित् कुर्वन्ति । तथा ‘राढया’ शरीरशोभाकाम्यया
‘अशुद्धोपधिभक्तादीनि’ केचिद्गृह्णन्ति, तत्राशुद्धान्युद्गमादिदोषदुष्टानि, उपधिर्वस्त्रपात्रादिः, भक्तमशनं, आदिशब्दादुपा-
श्रयः, एतान्यप्यागमे निषिद्धानि । यत एवमार्पम्—“पिंडं सेज्जं च वत्थं च चउत्थं पायमेव य । अकप्पियं न इच्छेज्जा
पडिगाहंज्ज कप्पियं ॥ १ ॥” इह च राढाग्रहणं पुष्टालम्बनेन दुर्भिक्षाक्षेमादौ यतनयाऽशुद्धमपि गृह्यतो न दोषः, इति
ज्ञापनार्थम् । यतोऽभाणि पिण्डनिर्युक्तौ—“एसो आहारविही जह भणिओ सव्वभावदंसीहिं धम्मावसगजोगा जेण न हायंति
तं कुज्जा ॥ १ ॥” तथा—“कारणपडिसेवा पुण भावेणासेवणत्ति दट्ठवा । आणाए तीए भावे सो सुद्धो मोक्खहेउत्ति
॥ १ ॥” तथा ‘निदेज्ज’ इति पत्रलेखनेनाचन्द्रकालिकं प्रदत्ता वसतिर्गृहम्, एषाऽपि साधूनामकल्पनीया, अनगारत्वहा-
नेर्भग्नसंस्थापनादां कायवधसंभवात् । पठ्यते च—“अविकत्तिज्जण जीवे कत्तो घरसरणगुत्तिसंठप्पं । अविकत्तिया य तं
तह पटिआ अस्संजयाण पहे ॥ १ ॥” तत्तद्ग्रहणमप्येकैराचर्यते । तथा तूलीमसूरकादीनामपि परिभोगः कैश्चिद्विधीयते ।
तत्र तूलीमसूरके प्रतीते, आदिशब्दात्कांस्तत्तत्पात्रादिपरिग्रहः, एतान्यपि यतीनां न कल्पन्ते । यतोऽभाणि—“अज्जी-
वेहिं जेहिं गहिपहि असंजमो न ते गिण्हे । जह पोत्थदूसपणए तणपणए चम्मपणए य ॥ १॥ गंडी कच्छवि मुट्ठी संपु-
डफटण तहा छिवाडी य । एयं पोत्थयपणयं पन्नत्तं वीयरगेहिं ॥ २॥ वाहल्लपुहत्तेहिं गंडी पोत्थो उ तुल्लगो दीहो कच्छवि
अंते तणुओ मज्जे पिहुलो मुण्यवो ॥ ३ ॥ चउरंगुल दीहो वा वट्ठागिइ मुट्ठिपोत्थगो अहवा । चउरंगुलदीहो छिय चउ-
रंगो होइ विन्नेओ ॥ ४ ॥ संपुडगो दुगमाई फलगावोच्छं छिवाडिमेत्ताहे । तणुपत्तूसियरूवो होइ छिवाडी बुहा बेत्ति ॥ ५॥
दीहो वा हस्तो वा जो पिहुलो होइ अप्पवाहलो । तं मुणियसमयसारा छिवाडिपोत्थं भणंतीह ॥ ६ ॥ दुविहं च दूषप
णयं समासओ तं पि होइ नायव्वं । अप्पडिलेहियदूसे दुप्पडिलेहं च विन्नेयं ॥ ७॥ अप्पडिलेहियदूसे तूली उवहाणयं च नायव्वं ।
गंधुवट्ठाणालिगिणिमसूरए चेव पोत्तमए ॥ ८ ॥ पल्लवि कोयवि पावार नवयए तह य दाढीयाली य । दुप्पडिलेहियदूसे
एयं वीयं भवे पणयं ॥ ९ ॥ पल्लवि हत्थुत्थरणं कोयवओ रूयपूरिओ पडओ । दडियालि धोयपोत्ती सेसपसिद्धा भवे भेया

॥ १० ॥ तणपणं पुण भणियं जिणेहि दुट्ठकम्ममहणेहिं । सालीवीहीकोइवरालयरत्ने तणाइं च ॥ ११ ॥ अयएलगाविमहिंसी मईणमजिणं तु पंचमं होइ । तलिगाखलगवद्धे कोसगकसीयवीएण ॥ १२ ॥ तह वियडहिरण्णाईयाइं न गिण्हइ असंजमो माहु । सुयपडिकुट्ठं सवं न हु कप्पइ चरणजुत्ताणं ॥ १३ ॥ जाईफलपूगाई साहूण अकप्पिया अचित्तावि । रागंगं जेण भवे न तेसि दाणं न वा गहणं ॥ १४ ॥ ” ॥ ८७ ॥

अथ प्रस्तुतमुपसंहरन्नाह—

इच्छाई असमंजसमणेगहा खुदचिद्वियं लोए । बहुएहिवि आयरियं न पमाणं सुद्धचरणानं ॥ ८८ ॥

‘ इत्यादि ’ एवंप्रकारं ‘ असमञ्जसं ’ वक्तुमप्यनुचितं शिष्टानाम्, ‘ अनेकधा ’ अनेकप्रकारं धुद्राणां तुच्छसत्त्वानां चेष्टित-
माचरितं ‘ लोके ’ लिङ्गिजने ‘ बहुभिरपि ’ अनेकैरप्याचीर्णं ‘ न प्रमाणं ’ नालम्बनहेतुः ‘ शुद्धचरणानां ’ निष्कलङ्कचारित्रिणाम् ।
अप्रमाणता चास्यागमनिषिद्धत्वात्, संयमविरुद्धत्वात्, अकारणप्रवृत्तत्वाच्च सम्यगालोचनीया । इति गाथार्थः ॥ ८८ ॥

एवमानुपङ्गिकमभिधाय प्रस्तुतोपसंहारमाह—

गीयत्थपारतंता इय दुविहं मग्गमणुस्सरंतस्स । भावजइत्तं जुत्तं दुप्पसहंतं जओ चरणं ॥ ८९ ॥

‘ गीतार्थपारतन्त्यात् ’ आगमविदाज्ञया ‘ इति ’ उक्तनीत्या ‘ द्विविधं ’ द्विप्रकारं ‘ मार्गमनुसरतः ’ तदनुसारेण
व्यवहरतः साधोरिति गम्यते, ‘ भावयतिवत् ’ सुसाधुत्वं ‘ युक्तं ’ उचितं वक्तुमिति शेषः । किम् ? इत्यत आह—‘ दुष्प्र-
सहान्तं ’ दुष्प्रसहाचार्यपर्यन्तं ‘ यतः ’ यस्मात् ‘ चरणं ’ चारित्रमागमे श्रूयत इति शेषः । अयमभिप्रायः—यद्येवंविधाः
सद्भावसारं यतमानाश्चारित्रिणो नाभ्युपगम्यन्ते, ततस्तदन्येषामनुपलम्भाद्व्यवच्छिन्नं चारित्रम्; तद्व्यवच्छेदास्तीर्थं चेत्याया-
तम् । एतच्च प्रत्यक्षीभूतभूतभवद्भाविभावस्वभावस्य भगवतो महावीरस्य वचसा सह विरुद्धमिति न प्रेक्षापूर्वकारिणः प्रतिपद्य-
न्ते । यतो व्यवहारभाष्यम्—“ केसिं चिय आपसो दंसणनाणेहि वट्टए तित्थं वोच्छिन्नं च चरित्तं वयमाणे भारिया चउरो
॥ १ ॥ जो भणइ नत्थि धम्मो न य सामइयं न चेव य वयाइं । सो समणसंघवज्झो कायवो सबसंघेण ॥ २ ॥ ” इत्या-
द्यागमप्रामाण्याज्जीतव्यवहारिणः सुसाधव इति स्थितम् १ ॥ ८९ ॥

उक्तं प्रथमं भावसाधुलिङ्गम् । अधुना द्वितीयमाह—

सद्धा तिवभिलासो धम्मे पवरत्तणं इमं तीसे । विहिसेव अतित्ती सुद्धदेसणा खलियपरिसुद्धी ॥ ९० ॥

श्रद्धा प्रवरा धर्म इति द्वितीयं लिङ्गमुक्तम् । तत्र श्रद्धा तीव्रः पटुरभिलाषः कर्मक्षयोपशमसज्ज्ञानप्रभवः । न पुनर्विषय-
प्रतिभासमात्रं, बालस्य रत्नग्रहाभिलाषवत् । ‘ धर्मे ’ श्रुतचारित्ररूपे ‘ प्रवरत्वं ’ प्रधानत्वं विशेषणीकृतं ‘ इदं ’ वक्ष्यमाणं
‘ तस्याः ’ श्रद्धायाः फलभूतम् । तद्यथा—विधिसेवा १ अतृप्तिः २ शुद्धदेशना ३ स्वलितपरिशुद्धिः ४ इति लिङ्गानि
श्रद्धायाः प्रवरत्वस्य । इति गाथार्थः ॥ ९० ॥

एतान्येव प्रत्येकं विभावयिषुर्विधिसेवामधिकृत्याह—

विहिसारं चिय सेवइ सद्धालू सत्तिमं अणुट्ठाणं । दवाइदोपनिहओवि पक्खवायं वहइ तम्मि ॥ ९१ ॥

१ अन्यत्र “ समणसंघेण ” इत्युपलभ्यते ॥

‘ विहिसारं ’ विधिप्रधानमेव ‘ सेवते ’ अनुतिष्ठति ‘ श्रद्धालूः ’ श्रद्धागुणवान् ‘ शक्तिमान् ’ सामर्थ्योपेतः सन् ‘ अनुष्ठानं ’
प्रत्युपेक्षणैषणादिकं कृत्यं, श्रद्धालुत्वस्यान्यथानुपपत्तेः । यदि पुनः शक्तिमान्न स्यात्ततः का वार्ता ? इत्याह—द्रव्याण्याहा-
रादीनि, आदिशब्दात् क्षेत्रकालभावाः परिगृह्यन्ते, तेषां दोषः प्रतिकूलता, तेन निहतोऽपि गाढपीडितोऽपि ‘ पक्षपातं ’
भावप्रतिबन्धं ‘ वहति ’ धारयति ‘ तस्मिन्नेव ’ विध्यनुष्ठान एव साधारणत्वाद्वाक्यस्य । इति गाथार्थः ॥ ९१ ॥

कथं पुनरनुष्ठानाभावे पक्षपातसंभवः ? इत्याह—

निरुओ भोजरसन्नू कंवि अवत्थं गओ असुहमन्नं । भुंजं न तंमि रज्जइ सुहभोयणलालसो धणियं ॥ ९२ ॥

‘ नीरुजो ’ ज्वरादिरुजा रहितो भोज्यानि खण्डखाद्यादीनि, तेषां रसमास्वादविशेषं जानातीति ‘ भोज्यरसज्ञः ’ ‘ काम-
प्यवस्थां ’ दुष्कालदारिद्र्यादिजनितां ‘ गतः ’ प्राप्तः सन् ‘ अशुभं ’ अनिष्टं ‘ अन्नं ’ भोजनं भुञ्जानो न ‘ तस्मिन् ’ अशुभाभ्ने
‘ रज्यति ’ गृद्धिमुपैति । तथा हि संभवत्येवैतत्—‘ सुहभत्तलालिओवि हु दुकालदालिहभिहुओ पुरिसो । भक्कडयभुरुट्टाई
भुंजइ तह कंडुयं कंटिं ॥ १ ॥ कडुयरसं च गुयारं अरणिदलाइं कुडिझराईयं । भुंजइ जणो छुहंतो तरुछल्लीहिलिझि-
छाई ॥ २ ॥ ” न चासौ गृद्धिमाधत्ते, अपि तु ‘ शुभभोजनलालसः ’ विशिष्टाहारलम्पट एव भवति । लङ्घ्याम्येतां कुदशां,
ततः सुभिक्षमवाप्य पुनरपि शोभनाहारं भोक्ष्ये, इति मनोरथवानिति । ‘ धणयं ’ इति वाढम् । इति गाथार्थः ॥ ९२ ॥

एवं दृष्टान्तः, अधुना दार्ष्टान्तिकयोजनामाह—

इय सुद्धचरणरसिओ सेवंतो दवओ विरुद्धं पि । सद्धागुणेण एसो न भावचरणं अइक्कमइ ॥ ९३ ॥

‘इय’ शब्दः प्राकृत एवकारार्थो दृश्यते । तत एव कुभक्तभोगदृष्टान्तेन ‘शुद्धचरणरसिका’ निष्कलङ्कसंयमपालनोत्साहवान् ‘सेवमानः’ द्रव्यतो वाह्यवृत्त्या ‘विरुद्धं’ अकल्पनीयमौपधपथ्यादि, ‘अपि’ शब्दाद्वैयावृत्त्यादिकं चाकुर्वन् ‘श्रद्धागुणेन’ संयमाराधनलाभ्यपरिणामेन (एषो ‘न’) नैव भावचरणं ‘अतिक्रामति’ अतिचरति । उक्तं च—“दद्याइया न पायं सोहणभावस्स हुंति विग्रकरा । वज्झकिरिया य उ तहा हवंति लोए विसिद्धमिणं ॥ १ ॥ दइयाकसुप्पलताडणं व सुहइस्स निव्वुइं कुणइ । पहुआणाए संपत्थियस्स कंडं पि लगंतं ॥ २ ॥ जह चैव सदेमम्मि तह परदेमेवि हंदि धीराणं । सत्तं न चलइ समुवत्थियंमि कज्जंमि पुरिसाणं ॥ ३ ॥ कालोवि हु दुब्बिक्खाइलक्खणो न खल दाणसूराणं । भिंदइ आसयरयणं अवि अहिययरं विसोहेइ ॥ ४ ॥ एवं चिय भयस्सवि चरित्तिणो नहि महाणुभावस्स । सुहसामाया रिंगो भावो परियत्तइ कयाइ ॥ ५ ॥” भावश्च क्रियातो महानेव यतोऽवाचि—“क्रियाशून्यश्च यो भावो भावशून्या च या क्रिया । अनयोरन्तरं दृष्टं भानुख्योतयोरिव ॥ १ ॥ जो होज्ज उ असमत्थो रोगेण व पेहिओ छुरियदेहो । सपमवि जहाभणियं कयाइ न तरिज्ज कावं जो ॥ २ ॥ सोवि य निययपरक्कमववसायधिइवलं अगूहंतो । मोत्तूण कूडचरियं जइ जयई तो अवस्स जई ॥ ३ ॥” ९३ ॥

उक्ता विधिसेवा । संप्रत्यतृप्तिस्वरूपमाह—

तित्तिं न चेव विंदइ सद्धाजोगेण नाणचरणेसु । वेयावच्चतवाईसु जहविरियं भावओ जयइ ॥ ९४ ॥

‘तृप्तिं’ सन्तोषं, कृतकृत्योऽहमेतावतैव, इत्येवंरूपां ‘न चैव’ इति चशब्दस्य पूरणत्वात्तैव ‘विन्दति’ प्राप्नोति श्रद्धाय

१ “जई जयंतो अवस्स जई” इत्यपि ॥

योगेन संवन्धेन ज्ञानचरणयोर्विषये ज्ञाने पठितं यावता संयमानुष्ठानं निर्वहतीति संचिन्त्य न तद्विषये प्रमाद्यति । किं तर्हि ? नवनवश्रुतसंपदुपार्जनोत्साहं न मुञ्चति । यदुक्तम्—“जह जह सुयमवगाहइ अइसरसपसरमंजुयमउवं । तह तह पत्ताइ मुणी नवनवसंवेगसद्धाए ॥ १ ॥ अपुघनाणगहणा निच्चभासेण केवलुप्पत्ती । भणिया सुयंमि तम्हा एयंमि महायरो जुत्तो ॥ २ ॥” तथा—“अत्थो जस्स जिणुत्तमेहि भणिओ जायंमि मोहक्खए वद्धं गोयममाइएहि सुमहावुद्धीहि जं सुत्तओ । संवेगाइगुणाण बुद्धिजणं तित्थेसनामावहं कायवं विहिणा सया नवनवं नाणस्स तस्सज्जणं ॥ १ ॥ तथा चारित्रविषये विशुद्धविशुद्धतरसंयमस्थानावाप्तये सद्भावनासारं सर्वमनुष्ठानमुपयुक्त एवानुतिष्ठति । यस्मादप्रमादकृताः सर्वेऽपि साधुव्यापारा उत्तरोत्तरसंयमकण्डकारोद्घेनेन केवलज्ञानलाभाय भवन्ति । तथा चागमः—“जोगे जोगे जिणसासणंमि दुक्खक्खया पउजंतं । एक्केकंमि अणंता वइता केवली जाया ॥ १ ॥” तथा वैयावृत्यतपसी प्रतीते, आदिशब्दात्प्रत्युपेक्षणाप्रमार्जनादिपरिग्रहः, तेषु ‘यथावीर्यं’ सामर्थ्यानुरूपं ‘भावतः’ सद्भावसारं ‘यतते’ प्रयत्नवान् भवतीति । अयमत्र भावः—वैयावृत्यतपसोरपि तृप्तिं न मुञ्चति । भावयति च—“भरहो वाहुवलीवि य दसारकुलनंदणो य वसुदेवो । वेयावच्चाहरणा तम्हा पडितप्पह जईणं ॥ १ ॥ कम्ममसंखेज्जभवं खवेइ अणुसमयमेव उवउत्तो । अन्नयरंमिवि जोगे वेयावच्चे विमेसेण ॥ २ ॥” तपोविषयेऽपि भावयति—“सव्वासिं पयडीणं परिणामवसादुवक्कमो होइ । पायमनिकाइयाणं तवसा उ निकाइयाणंपि ॥ १ ॥ नयति जलधेस्तीरं नो वा नवाऽपि हि नोः श्रिता शमयति न वा भोगो रोगं प्रसिद्धमहौषधिः । जनयति सुखं नो वा लक्ष्मीर्नरस्य गृहागता जिनवरतपस्त्वेकान्तेन क्षिणोत्यशुभोच्चयम् ॥ २ ॥” इत्यादि । इति गाथार्थः ॥ ९४ ॥

गदितमृतमिस्वरूपम् । अथ शुभदेशनामभिधित्सुस्तदधिकारिणमाह—

सुगुरुसमीवे सम्मं सिद्धंतपयाण मुणियत्तत्तत्थो । तथणुज्जाओ धन्नो मज्झत्थो देसणं कुणइ ॥ ९५ ॥

सुगुरोः संविग्रगीतार्थाचार्यस्य समीपे ‘सम्यक्’ पौर्वापर्यपर्यालोचनेन ‘सिद्धान्तपदानां’ आगमवाक्यानां पदार्थवाक्यार्थमहावाक्यार्थद्वयार्थप्रकारेण ‘मुणितत्त्वार्थो’ विज्ञातपरमार्थः । उक्तं च—“पयवक्कमहावक्कयअइदंपज्जत्थ एत्थ चत्तारि । सुयभावावगमंमी हंदि पगारा विनिहिद्धा ॥ १ ॥ संपुत्तेहिं जायइ सुयभावस्सवगमो इयरहा उ । होइ विवज्जा मोवि हु अणिट्ठकलओ य सो नियमा ॥ २ ॥” एवंविध एव देशनाधिकारी स्यात्, अन्यस्य दोषसंभवः । तथा चागमः—“सावज्जाणवज्जाणं वयणाणं जो न याणइ विसेसं । वोत्तुं पि तस्स न खमं किमंग पुण देसणं काउं ॥ १ ॥” एवंविधोऽपि गुरुणाऽनुज्ञातो न स्वातन्त्र्येण मौख्यार्थस्यैव तिरेकात् । उक्तं च—“आचार्ये ब्रह्ममाणे यस्तिष्ठत्यन्तिकगोचरे । करोत्याचार्यकं मूढः शिष्यतां दूरमुत्सृजन् ॥ १ ॥ नासौ शिष्यो न वाचार्यो निर्धर्मः स कुमार्गः । सर्वतो भ्रंशमायातः स्वात्मागत्माधुनिन्दितः ॥ २ ॥” तस्माद्बुद्धनुज्ञातो ‘धन्यो’ धर्मधनार्हत्वात् ‘मध्यस्थः’ स्वपक्षपरपक्षयो रागद्वेषरहितः सद्गतचादी ‘देशनां’ धर्मकथां करोति । इति गाथार्थः ॥ ९५ ॥

१ ‘अदक्षस्य’ इत्यपि । २ ‘दोष संभवत्’ इत्यपि । ३ ‘प्रियमाणे’ इत्यपि ॥

तथा—

अवगयपत्तसरूवो तयणुगहहेउभाववुद्धिकरं । सुत्तभणियं परूवइ वज्जंतो दूरमुम्मगं ॥ ९६ ॥

अवगतं सम्यगवबुद्धं पात्रस्य श्रावणीयस्य प्राणिनः स्वरूपमाशयो येन स तथा । तथा हि—बालमध्यमबुद्धिबुधभेदा-
त्रिविधं पात्रं श्रावणीयं भवति । तत्र—“बालः पश्यति लिङ्गं मध्यमबुद्धिर्विचारयति वृत्तम् । आगततत्त्वं तु बुधः परी-
क्षते सर्वयत्नेन ॥१॥” तेषां च देशनाविधिः—“बाह्यचरणप्रधाना कर्त्तव्या देशनेह बालस्य । स्वयमपि च तदाचारस्तदग्रतो
नियमतः सेव्यः ॥ १ ॥ मध्यमबुद्धेस्त्वीर्यासमितिप्रभृतित्रिकोटिपरिशुद्धम् । आद्यन्तमध्ययोगैर्हितं खलु साधुसद्वृत्तम्
॥ २ ॥” इत्यादि पात्रानुरूपां देशनां करोति ।—“यद्भाषितं मुनीन्द्रैः पापं खलु देशना परस्थाने । उन्मार्गनयनमेतद्भव-
गहने दारुणविपाकम् ॥ १ ॥” इति ॥ अथवोत्सर्गप्रियमपवादप्रियं पारिणामिकं च पात्रं त्रिविधम् । इत्यादिपात्रस्वरूप-
सवगम्य श्रद्धावांस्तस्य पात्रस्यानुग्रहहेतुरुपकारकारी यो भावः शुभपरिणामस्तस्य वृद्धिकरम् । तदपि ‘सूत्रभणितं’ आग-
मोक्तं ‘प्ररूपयति’ व्याचष्टे, ‘वर्जयन्’ उत्सृजन् ‘दूरं’ यथाभवत्येवं ‘उन्मार्गं’ मोक्षप्रतीपां वर्त्तिनीम् । इति गाथार्थः ॥ ९६ ॥

आह देशना धर्मोपदेशः, स च समभावस्य साधोरविशेषेण दातुमुचितः, किं सामायिकवाधाविधायिनाऽतिसन्धानप्रा-
येण पात्रापात्रविचारेण ? इति नैतदस्ति, तदनुग्रहाय प्रवृत्तावतिसन्धानायोगात् संनिपातातुरस्य क्षीरखण्डादिनिषेधनतः
क्वाथादिप्रदानवत् । अत एव सामायिकवाधाऽपि नास्ति, सर्वेष्वनुग्रहबुद्धेस्तुल्यत्वात् । अथवा सूत्रकार एव युक्त्यन्तरमाह—
सर्वंपि जओ दाणं दिज्जं पत्तंमि दायगाण हियं । इहरा अणत्थजणगं पहाणदाणं च सुयदाणं ॥ ९७ ॥

सर्वमपि यतो ‘दानं’ वितरणं ‘दत्तं’ वितीर्णं पात्रे ‘सुपां सूपं’ इति वचनात् ‘पात्राय’ उचितग्राहकाय ।—“जीवादि-
पदार्थज्ञो यः समभावेन सर्वजीवानाम् । रक्षार्थमुद्यतमस्तिः स यतिः पात्रं भवति दातुः ॥ १ ॥” इत्याद्युमास्वातिवर्णि
ताय ‘दायकानां’ (दातॄणां) ‘हितं’ कल्याणकारि भवतीति गम्यते । ‘इतरथा’ कुपात्राय परिग्रहारम्भशक्ताय दत्तमिति
प्रकृतम् (‘अनर्थजनकं’) अनर्थफलं स्यादिति शेषः । किं चातः प्रधानदानं च वर्त्तते, ‘श्रुतदानं’ देशनादिरूपम् । इति ॥ ९७ ॥

ततः किम् ? इत्याह—

सुहुयरं च न देयं एयमपत्तंमि नायतत्तेहिं । इय देसणावि सुद्धा इहरा मिच्छत्तगमणाई ॥ ९८ ॥

‘सुमुतरं’ अतिशयेन, चकारस्वावधारणार्थत्वात् । न देयमेवैतदपात्राय, सप्तम्याश्चतुर्थ्यर्थात्, ‘ज्ञाततत्त्वैः’ विदिता
गमसद्भावैः । उक्तं च—“रत्तो दुट्ठो मूढो पुंविं वुग्गाहिओ य चत्तारि । उवएसस्स अणरिहा अरिहो पुण होइ मज्झत्थो
॥ १ ॥” तथा—“ओहेणवि उवएसो आदेएणं विभागसो देओ । नाणाइ बुद्धिजणओ महुरगिराए विणीयस्स ॥ १ ॥”
जओ—“अविणीयमाणवितो किलिस्सई भासई मुसं तह य । घंटालोहं नाउं को कडकरणे पवत्तेज्जा ॥ १ ॥ जिणपन्नत्तं
सुत्तं देज्ज विणीयस्स नाविणीयस्स । न हु दिज्जइ आभरणं पलिउंचिय कन्नहत्थस्स ॥२॥” इत्यपात्राणां परिहारेण पात्राणां
चौचित्यवृत्त्या देशनाऽपि क्रियमाणा शुद्धाऽभिधीयते । इतरथा (अन्यथा) क्रियमाणायां तस्यां श्रोतॄणां मिथ्यात्वगमनम् ।
आदिशब्दात्प्रद्वेषातिशयाद्भक्तपानशय्याव्यवच्छेदादयः प्राणहान्यादयश्च देशकस्य दोषाः संभवन्तीति । अत एव भावा-
नुवृत्तिसारो गीतार्थः श्लाघ्यते । यतोऽवाचि—“मग्गे य जोयइ तहा केई भावाणुवत्तणनएण । वीयाहाणं पायं च तदु-
चियाणं कुणइ एसो ॥ १ ॥” गीतार्थः । इति गाथार्थः ॥ ९८ ॥

ननु सूत्रभणितं प्ररूपयतीत्युक्तम्, यत्पुनः सूत्रानुक्तं विवादपदं लोकानां, तत्र पृच्छयमानानां गीतार्थानां किमु-
चितम् ? इत्याह—

जं च न सुत्ते विहियं न य पडिस्सिद्धं जणंमि चिररूढं । समइविगप्पियदोसा तंपि न दूसंति गीयत्था ॥ ९९ ॥

इह चशब्दः पुनरर्थ इति । ‘यत्’ पुनरर्थजातमनुष्ठानं वा नैव ‘सूत्रे’ सिद्धान्ते ‘विहितं’ करणीयत्वेनोक्तं चैत्यवन्दना-
वश्यकदिवत्, न च प्रतिपिद्धं, प्राणातिपातादिवत् । यत् ‘जने’ लोके ‘चिररूढं’ अज्ञातादिभावं ‘स्वमतिविकल्पितदोषाः’
स्वाभिप्रायपरिकल्पितदूषणाः ‘तदपि’ आस्तामागमोक्तं ‘न दूषयन्ति’ न युक्तमेतत्, इति परस्य नोपदिशन्ति संसारवृद्धि-
भीरवो ‘गीतार्थाः’ विदितागमतत्त्वाः । यत उक्तं भगवत्याम्—“जेणं गोयमा ! अट्ठं वा, हेउं वा, पसिणं वा, चागरणं
वा, कारणं वा, अन्नायं वा, अदिट्ठं वा, असुयं वा, अपरिज्जायं वा, बहुजणमज्झे आघवेइ, पन्नवेइ, परूवेइ, दंसेइ, निदं-
सेइ, उवदंसेइ । सेणं अरहंताणं आसायणाए वट्ठइ । अरहंतपन्नत्तस्स धम्मस्स आसायणाए वट्ठइ । केवल्लोणं आसाय-
णाए वट्ठइ । केवल्लपन्नत्तस्स धम्मस्स आसायणाए वट्ठइ ॥” अन्यत्राऽप्युक्तम्—“जं बहुखाई पत्तं न य दीसइ कहवि
भासियं सुत्ते । न य पडिसेहो दीसइ मोणं चिय तत्थ गीयाणं ॥ १ ॥” इति गाथार्थः ॥ ९९ ॥

गीतार्था ह्येवं परिभावयन्ति—

संविग्गा गीयतमा विहिरसिया पुवसूरिणो आसि । तददूसियमायरियं अणइसई को निवारेइ ॥ १०० ॥

‘संविद्याः’ मङ्गमोक्षाभिलाषिणः ‘गीयतमा’ इति पदैकदेशे पदप्रयोगो यथा—भीमसेनो भीम इति । ततो गीताः गीतार्थाः, तमटि प्रत्यये ‘गीतार्थतमाः’ इति भवति, अतिशयगीतार्था इति भावः । तत्काले बहुनमागमसद्भावात् । तथा विधिरसो विद्यते येषां ते ‘विधिरस्तिकाः’ विधिवहुमानिनः, संविद्यन्वादेव । ‘पूर्वसूरयः’ चिरन्तनमुनिनायकाः ‘आमन्’ अभूवन्, तैः ‘अद्वैतं’ अनिपिद्धं ‘आचरितं’ सर्वं धार्मिकलोकव्यवहृतं ‘अनतिशयी’ विशिष्टश्रुतावध्यायतिशयविकलः ‘को निवारयति’ पूर्वपूर्वतरोन्मत्तार्थाशातनाभीरुर्न कश्चित् । इति गाथाभावार्थः ॥ १०० ॥

तथैतदपि गीतार्थाः पर्यालोचयन्ति—

अइसाहसमेयं जं उस्तुत्तपरुवणा कडुविवागा । जाणंतेहिवि दिज्जइ निदेसो सुत्तवज्जत्थे ॥ १०१ ॥

ज्वलज्वालानलप्रवेशकारिगरसाहसादप्यधिकमत्तिसाहसमेतद्वर्त्तते, यत् ‘उत्सृजप्ररूपणाः’ सूत्रनिरपेक्षदेशनाः ‘कडु-विवाकाः’ दारुणफला ‘जानानैः’ अवबुध्यमानैरपि ‘दीयते’ (वितीर्यते) ‘निर्देशो’ निश्चयः ‘सूत्रबाह्ये’ जिनागमानुके ‘अर्थे’ वस्तुविचारे । किमुक्तं भवति—“दुग्धासिण्ण एकेण मरीई दुक्खसायरं पत्तो । भमिओ कोडाकोडिं सागरमिरि-नामधेज्जाणं ॥ १ ॥ उस्तुत्तमायरंतो वंधइ कम्मं सुचिक्खणं जीवो । संसारं च पवट्ठइ मायामोसं च कुवइ य ॥ २ ॥ उम्मगगदेसिओ मग्गनासओ गूढहिययमाइलो । सढसीलो य ससलो तिरिआउं वंधए जीवो ॥ ३ ॥ उम्मगगदेसणाए चरणं नासिंति जिणवरिंदाणं । वावज्जदंसणा खलु न हु लब्भा तारिसा दट्ठं ॥ ४ ॥” इत्याद्यागमवचनानि श्रुत्वाऽपि स्वाग्रहग्रहप्रस्तचेतसो यदन्यथान्यथा व्याचक्षते विदधति च तन्महासाहसमेवानर्वाक्पारासारसंसारापारपारावारोदरवि-वरभाविभूरिदुःखभाराङ्गीकारान् । इति गाथाभावार्थः ॥ १०१ ॥

आह किमेवमागप्रार्थमवबुध्यापि कोऽप्यन्यथावादमाद्रियते ? येनैवमुच्यते, नत्यत्र, आद्रियते । यत आह—

दीसंति य दड्ढसिणोणेने नियमइपउत्तजुत्तीहिं । विहिपडित्तेहपवत्ता चेइयक्खिच्चेसु रुढेसु ॥ १०२ ॥

दृश्यन्ते दुष्णमारूपे च वक्रजडवहुले काले ‘दड्ढसिणः’ महासाहसिका रौद्रादपि भवपिशाचादविश्रयतः ‘अनेके’ विविधा निजमतिप्रयुक्ताभिरात्मीयबुद्धिव्यापारताभिर्युक्तिभिरुपपत्तिभिः ‘विधिप्रतिषेधप्रवृत्ताः’ इति कासांचित्क्रियाणामागमानु-क्तानामपि विधौ करणे प्रवृत्ताः, अन्यासामागमानिपिद्धतया चिरवज्जनाचरितानामप्यविधिप्रयुक्ता एता न कर्त्तव्या धार्मि-कैरित्येवं प्रतिषेधे प्रवृत्ताः । केयु ? ‘चैत्यकृत्येषु’ स्नात्रविश्वकारणादिषु ‘रुढेषु’ पूर्वपुरुषपरम्परया प्रसिद्धेषु । पूर्वरुढिर-विधिः, इदानींतनप्रवृत्तिविधिः, इत्येवं वादिनोऽनेके दृश्यन्ते साहसिकाः । इति गाथाार्थः ॥ १०२ ॥

ननु ते धर्मार्थिनः सर्वयत्नेन तथाप्रवृत्ता गीतार्थैः श्लाघनीया न वा ? इत्याह—

तं पुण विसुद्धसद्धा सुयसंवायं विणा न संसंति । अवहीरिज्जण नवरं सुयाणुरुवं परुविंति ॥ १०३ ॥

‘तां पुनः’ तेषां प्रवृत्तिं विशुद्धागमवद्गमानगारा श्रद्धा येषां ते तथाविधाः ‘श्रुतसंवादं विना’ श्रुतभणितमन्तरेण ‘न संसन्ति’ नानुमन्यन्ते, किं तर्हि ? बालक्रीडितमंतदिति बुद्ध्या ‘अवधीर्य’ मध्यस्थभावेनोपेक्ष्य (‘नवरं’ केवलं) ‘श्रुतानु-रूपं’ प्ररूपयन्ति’ यथा सूत्रे भणितं तथैव विविदिषूगामुपदिशन्ति । अयमत्राभिप्रायः—इह हि धार्मिकमन्यान् कांश्चन घृतादिभिर्जिनविश्वस्वप्नं दूषयतः केवलेन गन्धोदकेन कुर्वतः कारयतश्चोपलभ्य मध्यस्थधार्मिकाः, किमत्र युक्तम् ? इति गुरुन् पृच्छन्ति । ततस्तेषां संविद्यगीतार्थगुरवो व्यागृणन्ति । तद्यथा—वर्त्तमानमूलागमेषु द्रव्यस्तवः श्रावकाणामुपदिष्टो, न पुनस्तत्करणविधिरतः स पूर्वगतादां संभाव्यते । पूर्वगतवेदिना चोमास्वातिवाचकेन प्रणीतप्रवचनोपतिहेतुप्रशमरति-तत्त्वार्थाद्यनेकमहागास्त्रेण—“जिनभवनं जिनविश्वं जिनपूजां जिनमतं च यः कुर्यात् । तस्य नरामरशिवसुखफलानि करपल्लवस्थानि ॥ १ ॥” इत्यादिद्रव्यस्त्वाभिधायिप्रकरणे पूजाविधिरेवमुक्तः—“सर्पिर्दुग्धदधिप्रबुद्धकुसुमैर्धूपाम्बुदीपै-स्तथा गन्धस्नात्रसुगन्धिचन्दनरसैः प्रत्युग्रसत्कुङ्कुमैः । पूजां निर्जितविद्विषोऽमलधियः कुर्वन्ति ये भावतो भुक्त्वा सौख्य-मिहामरं च सततं ते यान्ति शीघ्रं शिवम् ॥ १ ॥ गव्यहव्यदधिदुग्धपूरितैः स्नापयन्ति कलशैरनुत्तमैः । ये जिनोक्तवि-धिना जिनोत्तमान् स्वर्विमानविभवो भवन्ति ते ॥ २ ॥” तेनापि संविद्यशिरोमणिना सिद्धान्तादृष्टोऽयमर्थो नोक्त इति संभाव्यते । अत एव गोविन्दाचार्येण सनत्कुमारसन्धिषु तथैव वर्णितः । पर्वकारेण धूपा(मा)वलिक्काकारेण चानूदितः । प्रामाणिकसंज्ञान्तिकमस्तकरत्नेन श्रीजिनेश्वराचार्येण कथानककोशशास्त्रे विशेषेण स्थापितः, तच्छिष्येणाभयदेवसूरिणापि पञ्चाशकवृत्ता—देवैरपि मन्निहिते कालोदपुष्करवरसागरनीरे सत्यपि घृतक्षीरेधुरसवार्यानयच्चिरनादिरूढता घृतादिस्नानस्य स्थापिता चेति । तस्मान्मूर्खमुखरदूषितमपि घृतादिस्नानं युक्तमिति लक्षयामः । तथाऽधवासनोदकानयनछत्ररथभ्रमण-दिक्पालस्थापनादीनामपि प्रभावनाविशेषहेतुत्वेन पूर्वपुरुषाचरितानां निषेधश्च सत्यैर्न कर्त्तव्यः, काऽप्यागमे निषेधादर्श-नात् । नापीन्द्रादिभिर्न कृतान्येतानीति ज्ञापकं प्रमाणं, देवमनुष्याणामाचारस्यासमानत्वात् । देवा हि प्रथमोत्पन्ना एव चैत्यपूजादि कुर्वन्ति । मनुजास्तु यावज्जीवं त्रिकालमपि । देवाः सकृदेककल्याणके पूजां कुर्वन्ति, न तु तपःकर्म । मनुजास्तु

प्रतिवर्षं तपःक्रियापूर्वकं सर्वतीर्थकृतां सर्वकल्याणकेषु पूजां विदधतीत्यादि । तस्मान्मनुजानां मनुजव्यवहारः श्रेयान् । अन्यच्च जिनमहिम्नः प्रवर्द्धनमेव साधु, न विघ्नकरणम् । यत उक्तम्—“पाणवहाई (नि) सुओ जिणपूयामोक्खमग्गवि-
ग्घकरो । अज्जेइ अन्तरायं न लहइ जेणिच्छियं लाभं ॥ १ ॥ ” अत एव जिनत्रयचतुर्विंशतिपट्टादिकारणमपि गीतार्था
न दूषयन्ति, बहुविम्बान्तरायभीरुत्वादागमेऽनिषेधदर्शनाच्च । केवलं मौनमालम्बन्ते । यतोऽयं गुरुपदेशः—“जं बहुखाई
पत्तं नवि दीसइ कहवि भासियं सुत्ते । न य पडिसेहो दीसइ मोणं चिय तत्थ गीयाणं ॥ १ ॥ ” तथा—“सुत्तभणियंमि
सुत्तं पमाणमियरंमि होइ आयरणा । संविग्गगीयवहुजणनिसेविया सावि हु पमाणं ॥ २ ॥ ” किं च हरिभद्रसूरिणाऽपि
त्रिधा प्रतिष्ठोक्ता । यतोऽवाचि—“व्यक्ताख्या खल्वेका क्षेत्राख्या चापरा महाख्या च । यस्तीर्थकृद्यदा किल तस्य तदा-
द्येति समयविदः ॥ १ ॥ ऋषभाद्यानां तु तथा सर्वेयामेव मध्यमा ज्ञेया । सप्तत्यधिकशतस्य तु चरमेह महाप्रतिष्ठेति ॥ २ ॥ ”
न च पृथग्विम्बानामियमिति वक्तुमुचितं, दृष्टकल्पनावशात् । न हि प्रेक्षापूर्वकारिणो दृष्टं विहायाऽदृष्टं परिकल्पयन्ति ।
इत्यादिशुद्धश्रद्धावान् श्रुतानुसारेण प्ररूपयति । इति गाथार्थः ॥ १०३ ॥

उक्तं तृतीयं श्रद्धालक्षणम् । अथ चतुर्थमाह—

अङ्गारमलकलंकं पमायमाईहिं कहवि चरणस्त । जणियंपि वियडणाए सोहिंति मुणी विमलसद्दा१०४॥

अतिचरणमतिचारो मूलोत्तरगुणमर्यादातिक्रमः, स एव गुणमालिन्यहेतुत्वान्मलम्, तच्चरणशशधरस्य कलङ्क इव तं, 'प्रमादादिभिः' प्रमाददर्पकल्पैराकुट्टिकायाश्चारित्रिणः प्रायेणासंभवात्, कथमपि कण्टकाकुलमार्गे यत्नेनापि गच्छतः कण्टकभङ्गवत्, 'चरणस्य' चारित्र्यस्य 'जनितं' उत्पादितम् । आकुट्टिकादीनां पुनः स्वरूपमिदम्—“आउट्टिया उ तिष्ठा दप्पो पुण होइ वग्गणाईओ । दिगहाइओ पमाओ कप्पो पुण कारणे करणं ॥ १ ॥” उपलक्षणं चैतत् दशविधायाः प्रतिसेवायाः । सा चैवम्—“दप्प १ प्पमाय २ णाभोगा ३ आउरे ४ आवईसु ५ य । संकिए ६ सहसाकारे ७ भए ८ पओसे य ९ वीमंसा १० ॥ १ ॥” अपिशब्दः संभावने संभाव्यते एवैतच्चारित्रिणो 'विकटनया' आलोचनया शोधयन्ते' अपनयन्ति 'मुनयः' यतयो 'विमलश्रद्धाः' निष्कलङ्कधर्माभिलाषाः । एवमवबुध्यमानाः—“नवि तं सत्थं व विसं व दुप्पउत्तो व कुणइ नेयालो । जंतं व दुप्पउत्तं सप्पो व पमाइओ कुद्धो ॥ १ ॥ जं कुणइ भावसहं अणुट्ठियं उत्तम-ट्ठकालंमि । बुल्लहवोहीयत्तं अणंतसंसारियत्तं च ॥ २ ॥” इति गाथार्थः ॥ १०४ ॥

सांप्रतं प्रस्तुतलिङ्गमुपसंहरँलिङ्गान्तरं संबन्धयन्नाह—

एता पवरा सद्धा अणुवद्धा होइ भावसाहुस्स । एईए सञ्भावे पन्नवणिज्जो हवइ एसो ॥ १०५ ॥

‘एषा’ चतुरङ्गा ‘प्रवरा’ वरेण्या ‘श्रद्धा’ धर्माभिलाषः ‘अणुवद्धा’ अव्यवच्छिन्ना ‘भवति’ संपद्यते ‘भावसाधो.’ प्रस्तुतयते ।
एतस्याः श्रद्धायाः ‘सद्भावे’ सत्तायां ‘प्रज्ञापनीयः’ असद्भाहग्रहविकलो भवत्येव (‘एषः’) भावमुनिः । इति गाथार्थः ॥१०५॥

ननु किं चारित्र्यवतोऽप्यसद्गुरुः संभवति ? सत्यं संभवत्येव, मतिमोहमाहात्म्यात् । मतिमोहोऽपि कुतः ? इति चेदुच्यते—
विहिउज्जेमवैन्नयभेयउस्सग्गववायतदुभयगयाइं । सुत्ताइं वहुविहाइं समए गंभीरभावाइं ॥ १०६ ॥

विधिश्चोद्यमश्च वर्णकश्च भयं चोत्सर्गश्चापवादश्च तदुभयं चेति द्वन्द्वः, तस्य च स्वपदप्रधानत्वाद्गतानीति प्रत्येकमभिसंवध्यते । सूत्राणि च विशेष्याणि । ततश्चैवं योग्यते—कानिचिद्विधिगतानि सूत्राणि समये सन्ति । यथा—“संपत्ते भिक्खुकालंमि असंभंतो अमुच्छिओ । इमेण कमजोएण भत्तपाणं गवेसए ॥ १ ॥ ” इत्यादीनि पिण्डग्रहणविधिज्ञापकानि । उद्यमसूत्राणि—“दुमपत्तए पंडुयए जहा निवडइ राइगणाण अच्चए । एवं मणुयाण जीवियं समयं गोयम ! मा पमायए ॥ ११ ॥ ” इत्यादीनि । तथा—“वंदइ उभओ कालंपि चेइयाइं थयथुईपरमो । जिणवरपडिमा घरधूयपुप्फगंधच्चणे जुत्तो ॥ १ ॥ ” कालनिरूपणस्योद्यमहेतुत्वान्नपुनरन्यदाऽपि चैत्यवन्दनं न धर्मायेति । वर्णकसूत्राणि चरितानुवादरूपाणि । यथा—ब्रौपद्या पूरुषपञ्चकस्य वरमालानिक्षेपः, ज्ञाताधर्मकथाद्यङ्गेषु नगरादिवर्णकरूपाणि च वर्णकसूत्राणि । भयसूत्राणि नारकादिदुःखदर्शकानि । उक्तं च—“नरएसु मंसरुहिराइवज्जणं जं पसिद्धिमेत्तेण । भयहेउ इहर तेसिं वेउ-
द्वियभावओ न तयं ॥ १ ॥ ” अथवा दुःखविपाकेषु पापकारिणां चरितकथनानि भयसूत्राणि । तद्भयात्प्राणिनां पापनिवृत्तिसंभवात् । उत्सर्गसूत्राणि—“इच्चेसिं छण्हं जीवनिकायाणं नेव सयं दंडं समारंभेज्जा ॥ ” इत्यादिषड्जीवनिकायरक्षाविधायकानि । अपवादसूत्राणि प्रायश्चिद्व्यग्रन्थगम्यानि । यद्वा—“न यालभेज्जा निउणं सहायं गुणाहियं वा गुणओ समं वा । एक्कोवि पावाई विवज्जयंतो विहरेज्ज कामेसु असज्जमाणो ॥ १ ॥ ” इत्यादीन्यपि । तदुभयसूत्राणि येपूत्सर्गापवादौ युगपत्कथ्येते । यथा—“अट्टज्झाणाभावे सम्मं अहियासियवओ वाही । तवभावम्मि उ विहिणां पडियारपवत्तणं नेयं ॥ १ ॥ ” एवं ‘सूत्राणि बहुविधानि’ स्वसमयपरसमयनिश्चयव्यवहारज्ञानक्रियादिना नयमतप्रकाशकानि ‘समये’ सिद्धान्ते ‘गम्भीरभावानि’ महामत्सिगम्याभिप्रायाणि सन्तीति शेषः ॥ १०६ ॥

ततः किम् ? इत्याह—

तेसिं विसयविभागं अमुणन्तो नाणवरणकम्मुदया । मुज्झइ जीवो तनो सपरेसिमसग्गहं जणइ ॥१०७॥
 'तेषां' मृत्नाणां 'विषयविभागं' अयमस्य सूत्रस्य विषयः, अयं चामुष्येत्येवंरूपं 'अमुणन्' अलक्षयन् ज्ञानावरणकर्मण
 उदयाज्जतोः 'मुह्यते' मोहमुपयानि 'जीवः' प्राणी । ततः 'स्यपरयोः' आत्मनः परस्य च पर्युपासकस्य 'असग्गहं' असद्बोधं
 जनयति, जमालिवत् । इति गाथार्थः ॥ १०७ ॥

ततश्च—

तं पुण संविग्ग गुरु पग्गहियकरणुज्जयाणुकंपाए । वोहिंति सुत्तविहिणा पच्चवणिज्जं वियाणंता ॥ १०८ ॥
 'तं' मूढं, पुनः शब्दादर्थिनं विनीतं च 'संविग्गाः' प्रतीताः, 'गुरुवः' पूज्याः 'परहितकरणोद्यताः' परोपकाररसिकाः 'अनु-
 कम्पया' मा गमदेष दुर्गतिं, इत्यनुग्रहबुद्ध्या प्रेरिताः 'बोधयन्ते' प्रज्ञापयन्ति, 'सूत्रविधिना' आगमोक्तयुक्तिभिः 'प्रज्ञाप-
 नीयं' प्रज्ञापनोचितं 'विज्ञानानां' लक्षयन्तः । तदितरस्य सर्वज्ञेनापि बोधयितुमशक्यत्वात् । इति गाथार्थः ॥ १०८ ॥

ततः—

सोवि अमग्गहनाया सुविसुद्धं दंसणं चरित्तं च । आराहिउं समत्थो होइ सुहं उज्जुभावाओ ॥१०९॥
 'सोऽपि' प्रज्ञापनीयमुनिः 'अमद्ग्रहत्यागात्' निजपरिकल्पितबोधमोचनात् 'सुविशुद्धं' अतिनिर्मलं 'दर्शनं' सम्यक्त्वं
 'चारित्र्यं' संयमं, च शब्दात् ज्ञानतपसी च, आराधयितुं समर्थो भवति 'सुखं' यथा भवत्येवं 'ऋजुभावात्' आर्जवगुणात् ।
 इत्यनेन प्रज्ञापनीयस्याप्यार्जवादेवालोचितप्रतिष्ठान्तस्य शुद्धिर्भवतीत्यावेदितम् । तथा आगमः—“सोही उज्जुयभूयस्स
 धम्मो सुद्धस्म चिद्धइ । निघाणं परमं जाइ धयसित्तेव पावण ॥ १ ॥ ” ॥ १०९ ॥

इत्युक्तं भागसाधोऽमृतीयं लिङ्गम् । अथ चतुर्थं क्रियापरत्वमुच्यते, तच्च प्रमादवतो न संभवतीति प्रमादपरिहारोप-
 देशमेव तावदाह—

सुगइनिमित्तं चरणं तं पुण छक्कायसंजमो चेव । सो पालिउं न तीरइ विगहाइपमायजुत्तेहिं ॥११०॥
 शोभना गतिः सुगतिः सिद्धिर्य, तस्या निमित्तं कारणं 'चरणं' यतिधर्मः । तदुक्तम्—“नो अस्सहावि सिद्धी पावि-
 ज्जइ जं तओ इमोएवि । एसो चेव उवाओ आरम्भा वट्टमाणा उ ॥ १ ॥ ” तथा—“विरहिततरकाण्डा बाहुदण्डैः
 प्रचण्डं कथमपि जलराशिं धीरेरा लङ्घयन्ति । ननु कथमपि मिद्धिः साध्यते शीलहीनैर्दृढयत यतिवृत्ते चित्तमेवं विदि-
 त्वा ॥ १ ॥ ” 'तत्पुनः' चरणं 'पट्टायसंयम एव' जीवरक्षण एव, अकाराच्चरित्रमोहनीयकर्मक्षयोपशमश्चेति सूचयति ।
 'सः' पुनः संयमः 'पालयितुं' वर्जयितुं 'न तीरइ' इति न शक्यते । विकथा विरुद्धकथा, आदिशब्दान्मद्यादिपरिग्रहः ।
 उक्तं च—“मज्जं विसयकसाया निहा विगहा य पंचमी भणिया । एए पंच पमाया जीवं पाहंति संसारे ॥ १ ॥ ” तत्र
 मध्यं साधूनामकल्पनीयमेव । यतोऽवाचि—“सुरं वा मेरुं वावि अन्नं वा मज्जगं रसं । मरुक्खं न पिबे भिक्खू जसं-
 मारक्खवम्पणो ॥ १ ॥ ” तथा विषयप्रमादोऽपि हेय एव । यतः सूत्रम्—“विसएस्स मणुस्सेहुं पेमं नाभिनिवेसए ।

१ 'प्रचण्डैः' इत्यपि । २ 'धीरेना' इत्यपि । ३ 'ससक्खं' इत्यपि ॥

अणिच्चं तेसिं विसाय परिणामं पोगगलाण उ ॥ १ ॥ ” एवं कणायप्रमादोऽपि न विधेयः । यत आर्यम्—“कोहं माणं च मायं
 च लोभं च पाववट्ठणं । यमे चत्तारि दोसे उ इच्छंतो हियमपणो ॥ १ ॥ ” निद्राप्रमादोऽप्युचित एव विधेयः । तद्यथा—
 “पढमा पोरुमि मज्झायं वीया ज्झाणं जिझ्याचइ । तइयाए निदसोक्खं तु सज्झायं च चउत्थिए ॥ १ ॥ ” कथास्वप्ययमु-
 पदेशः—“आक्षेपणविक्षेपणविमार्गवाधनसमर्थविन्यासम् । श्रोतृजनश्रोत्रमनःप्रमादजननीं यथा जननीम् ॥ १ ॥ संवे-
 दनीं च निर्वेदनीं च धर्मी कथां मदा कुर्यात् । स्त्रीभक्तचौरजनपदकथाश्च दूरात् परित्याज्याः ॥ २ ॥ ” तदेवमागम-
 निषिद्धविकथादिप्रमादयुक्तः संयमः प्रतिपालयितुं न शक्यते, अतोऽसौ न विधेयः । इति गाथाभावार्थः ॥ ११० ॥

प्रमादस्यैव विशेषतोऽपायहेतुतामाह—

पव्वज्जं विज्जंपिब साहितो होइ जो पमाइल्लो । तस्स न सिज्झइ एसा करेइ गरुयं च अवयारं ॥१११॥

'प्रव्रज्यां' जिनदीक्षां विद्यामिव साधायन् भवति यः 'पमाइल्लो' इति प्रमादवान् “मलवत्थंमि मुणेज्जह आलं इलं मणं
 इत्तं” इति देशी वचनात् । 'तस्य' प्रमादवतो 'न सिध्यति' न फलदानाय संपद्यते 'एषा' दीक्षा विधेय, चकारस्य भिन्न-
 क्रमत्वात् करोतीति च 'गुरुं' महान्तं 'अपकारं' अनर्थमिति । भावार्थः पुनरिह—प्रमादवतः साधकस्य यथा विद्या
 फलदा न भवति, ग्रहसंक्रमादिकमनर्थकं च संपादयति, तथा शीतलविहारिणो जिनदीक्षाऽपि न केवलं मोक्षादिसंपत्तये
 न भवति, (किन्तु) दीर्घभवभ्रमणापायं च विदधाति । उक्तं च—“सीयलविहारओ खलु भगवंतासायणानिओगेण । तसो

१ 'मुणेज्जह' इत्यपि ॥

भवो सुदीहो किलेसबहुलो जओ भणियं ॥१॥ तित्थयरपवयणसुयं आयरियं गणहरं महिद्धीयं । आसायंतो बहुसो अणं-
तसंसारिओ होइ ॥ २ ॥ ” तस्मादप्रमादिना सुविहितेन भाव्यम् । इति गाथार्थः ॥ १११ ॥

प्रमादस्यैव युक्त्यन्तरेण निषेधमाह—

पडिलेहणाइचेट्टा छक्कायविघाइणी पमत्तस्स । भणिया सुयंमि तम्हा अपमाई सुविहिओ होइ ॥११२॥

प्रत्युपेक्षणा मुनिजनप्रतीता, आदिशब्दाहमनादिग्रहः, चेष्टा क्रियाव्यापारः, इत्यनर्थान्तरम् । पट्कायविराधि
(घाति) नी ‘प्रमत्तस्य’ साधोः ‘भणिता’ उक्ता ‘श्रुते’ सिद्धान्ते । तद्यथा—“पडिलेहणं कुणंतो मिहो कहं कुणइ जणव-
यकहं वा । देइ य पच्चक्खाणं वाएइ सयं पडिच्छइ वा ॥ १ ॥ पुढवीआउक्काए तेऊवाऊवणस्सइतसाणं । पडिलेहणाप-
मत्तो छण्हंपि विराहओ होइ ॥ २ ॥ ” तस्मात्सर्वव्यापारेष्वप्रमादी सुविहितो भवतीति पूर्वत्राऽपि योज्यम् । तच्चार्यतो
योजितमेव । इति गाथार्थः ॥ ११२ ॥

अथ कीदृशप्रमादी स्यात् ? इत्याह—

रक्खइ वएसु खलियं उवउत्तो होइ समिइगुत्तीसु । वज्जइ अवज्जहेउं पमायचरियं सुथिरचित्तो ॥११३॥

‘रक्षति’ अकरणबुद्ध्या परिहरति ‘व्रतेषु’ विषयभूतेषु ‘स्खलितं’ अतिचारम् । तत्र प्राणातिपातविरतौ त्रसस्थावरज-
न्तूनां संघट्टनपरितापनोपद्रावणानि न करोति । मृषायादविरतौ सूक्ष्ममनाभोगादिना, वादरं ध्वचनाभिसन्धिना न

१ “वध्वनाभिसंधिना” इत्यपि ॥

भाषते । अदत्तादानविरतौ सूक्ष्ममननुज्ञाप्य कायिकादि न करोति, वादरं स्वामिजीवतीर्थकरगुरुभिरननुज्ञातं नादत्ते,
नापि परिभुङ्क्ते । चतुर्थव्रते दशब्रह्मचर्यस्थानानि सम्यगाराधयति । पञ्चमव्रते सूक्ष्मं चालादिममत्वं न करोति, वादरम-
नेपणीयाहारादि न गृह्णाति ‘परिगहोणेसणभगहणे’ इत्याप्तवचनात् । उपकरणं चाधिकं मूर्च्छया न धारयति । रात्रिभ-
क्तविरतौ सूक्ष्ममामोद्गारादि रक्षति, वादरं तु दिवाग्रहीतं दिवाभुक्तमित्यादिचतुर्विधां रात्रिभुक्तिं न करोति । एवं सर्व-
व्रतेषु स्खलितं रक्षति । तथा ‘उपयुक्तः’ दत्तावधानो भवति । समितिषु प्रवीचाररूपासु, गुप्तिषु प्रवीचाराप्रवीचाररू-
पासु । यत उक्तम्—“समिओ नियमा गुत्तो गुत्तो समियत्तणंमि भइयवो । कुसलवइमुदीरंतो जं वइगुत्तोवि समिओवि
॥ १ ॥ ” उपयुक्तता चासु प्रवचनमात्राध्ययनोक्तविधिना विज्ञेया । सर्वस्वं चैताः सर्वसाधूनाम् । यत आह—“अष्टौ
साधुभिरनिशं मातर इव मातरः प्रवचनस्य । नियमेन न मोक्तव्याः परमं कल्याणमिच्छद्भिः ॥ १ ॥ ” किं बहुना, वर्ज-
यति अवद्यहेतुं प्रमादचरितं सुथिरचित्त इति स्पष्टार्थमेव । इति गाथार्थः ॥ ११३ ॥

तथा—

कालंमि अणूणहियं किरियंतरविरहिओ जहासुत्तं । आयरइ सबकिरियं अपमाई जो इह चरिती ॥११४॥

‘काले’ अवसरे, यो यस्याः प्रत्युपेक्षणादिक्रियायाः प्रस्तावस्तस्मिन्नित्यर्थः । प्रस्तावमृते कृष्यादयोऽपि नेष्टसिद्धये
स्युरित्यतः काले सर्वा क्रियां करोतीति योगः । कथंभूताम् ? ‘अन्यूनाधिकां’ न प्रमादातिशयादूनां, नापि शून्यतया
स्वस्य स्थापनार्थं वा समधिकां करोति, अवसन्नताप्रसङ्गात् । तथा चागमः—“आवस्तयाइयाई न करे अहवावि हीण-
महियाई । गुरुवयणवलाइ तहा भणिओ एसो हु ओसन्नो ॥ १ ॥ ” तथा ‘क्रियान्तरविरहितः’ इति एकस्याः क्रियायः
द्वितीया क्रिया क्रियान्तरं, तेन विरहितः । प्रत्युपेक्षणादि कुर्वन्न स्वाध्यायं करोति, स्वाध्यायं कुर्वन्न वस्त्रपात्रादिपरिकर्मग-
मनादि वेति । अत एवोक्तमार्थे—“इंदियत्थे विसज्जित्ता सज्झायं चैव पंचहा । तम्मुत्ती तप्पुरक्कारे उवउत्ते रियंरिए
॥ १ ॥ ” नन्वेवं यत्केचन नमस्कारस्तोत्रादिसमुच्चारयन्तश्चैत्यप्रदक्षिणां ददति तदागमविरुद्धमिवाभाति, यतः केव-
लिनोऽप्युपयोगद्वयमेकदा नेष्यते, “सबस्स केवलस्स जुगवं दो नत्थि उवओगा” इत्यागमश्रुतेः, इत्यत्रोच्यते, केवलिनो
युगपदुपयोगद्वयं नास्तीत्येतन्न ज्ञापकं, तस्य सामयिकोपयोगापेक्षत्वात्, छद्मस्थोपयोगस्यान्तर्माहर्तिकत्वात्, तेषां च
पदे पदेऽसंख्येयानां भावात्, जीववीर्यस्य चाचिन्त्यत्वात्, शीघ्रकारित्वाच्च, ईर्यासमितावप्युपयोगः संभवत्येव । तर्हि-
किमर्थमुक्तं सूत्रे ? ‘इंदियत्थे विसज्जित्ता’ इत्यादि । इति चेत् सत्यम्, भिन्नविषयापेक्षं तत्तथा हि भिक्षाचर्यादिक्रिया
भिन्ना स्वाध्यायश्च भिन्नार्थ इति । स्वाध्यायोपयोगे ईर्योपयोगासंभवः । प्रदक्षिणायां पुनर्मनोवाक्कायैर्जिनवन्दनमेव चिकी-
र्षतमित्यभिन्नविषयता । तत्रोपयोगद्वयं त्रयं वा न विरुद्धम् । यत एवमागमः—“भिन्नविसयं निसिद्धं किरियादुगमेगया
न एगंमि । जोगतिगस्सवि भज्जियसुत्ते किंिया जओ भणिया ॥ १ ॥ ” तथा—“सबत्थवि पणिहाणं तग्गयकिरिया-
भिहाणवन्नेसु । अत्थे विसए य तहा दिट्ठंतो छिन्नजालाए ॥ १ ॥ ” तस्मात्संविन्नव्यवहारेण मन्दगत्या प्रदक्षिणायां स्तुति-
पाठेन कश्चिदोपः, अपि तु त्रियोगसारमुनुष्ठानमाराधितं भवतीत्यलं प्रसङ्गेन । ‘यथासूत्रम्’ इति सूत्रोक्तस्याऽनतिक्रमेण ।

१ ‘सुत्तेषु’ इत्यपि ॥

तत्पुनः—“सुप्तं गणहररड्यं तदेव पत्नेयबुद्धरड्यं च । सुयकेवल्लिणा रड्यं अभिघ्नदम्पुष्णिणा रड्यं ॥ १ ॥” तेषां निश्चयसम्यग्दृष्टित्वेन मद्भूतार्थवादित्वादित्यप्रथितमपि तदनुयायिप्रमाणमेव, न पुनः ज्ञेयमिति । आचरति सर्वक्रियाम-
प्रमादी च इह चारित्रीति सुगममेव । इति गाथार्थः ॥ ११४ ॥

उक्तं चतुर्थभावमाधुलिङ्गम्, अधुना पञ्चममाह—

संघयणादणुरूपं आरंभइ सक्रमेवणुट्ठाणं । बहुलाभमप्पच्छेयं सुयसारविसारओ सुजइ ॥ ११५ ॥

संहननं वज्रपभनाराचादि, आदिशब्दाद्व्यञ्जनेत्रकालभावा गृह्यन्ते, तदनु रूपं तदुचितमेवारभते सर्वे ‘अनुष्ठानं’ तपः-
प्रतिमाकल्पादि । यद्यस्मिन् संहननादौ निर्वोदं शक्यते तदेवारभते, अधिकस्य निष्ठानयनाभावेन प्रतिज्ञाभङ्गसंभवात् ।
कीदृक् पुनरारभते ? ‘बहुलाभं’ विशिष्टफलप्रापकं ‘अल्पच्छेदं’ अल्पापकारम् । अल्पशब्दस्याभाववचनत्वात्संयमावाधक-
मिति भावः । ‘श्रुतसारविसारदः’ मिष्ठान्ततत्त्वाभिज्ञः ‘सुयतिः’ भावसाधुः । इति गाथार्थः ॥ ११५ ॥

कथं पुनरेवंचिधं स्यात् ? इत्याह—

जह तं वहुं पसाहइ निवडइ अस्संजमे दढं न जओ । जणिउज्जमं वहुणं विसेसकिरियं तहाढवइ ॥ ११६ ॥

‘यथा’ येन प्रकारेण ‘तत्’ अधिकृतमनुष्ठानं ‘बहु प्रसाधयति’ पुनः पुनरामेवनेन निपतति या ‘असंयमे’ सावद्यक्रि-
यायां ‘दढं’ अत्यर्थं नैव ‘यतः’ अनुष्ठानात् । किमुक्तं भवति—अनुचितानुष्ठानपीडितो न पुनस्तत्करणाद्योत्पद्यते, कदा-
चिद्गोमंभवे च विक्रिस्तायामसंयमः, तदकरणे चाविधिमृतस्य संयमान्तरायः । अत एवोक्तम्—“मो ह तवो कायवो
जेण मणो मंगुलं न चितेइ । जेण न इंदियहाणी जेण य जोगा न सीयंति ॥ १ ॥” तथा ‘जनितोद्यमं’ संपादितकरण-
मनोरथं ‘बहुनां’ अन्येषां समानधार्मिकाणां, शक्यानुष्ठाने हि बहूनां चिकीर्षा संभवति, नेतरमिश्रिति । ‘विशेषक्रियां’
अधिकतरानुष्ठानं प्रतिमाभ्यामादिकम् । तथाशब्दः ममुच्चये, स चैवं योज्यते—शर्का सत्यां विशेषक्रियां चारभते, न तां
निष्फलां विदधाति । इति गाथार्थः ॥ ११६ ॥

कथंभूतां पुनस्तां करोति ? इत्याह—

गुरुगच्छुन्नइहेउं कयतिथपभावणं निरासंसो । अज्जमहागिरिचरियं सुमरंतो कुणइ सकिरियं ॥ ११७ ॥

गुरोर्गच्छस्य चोन्नतिरुत्सर्पणा, धन्योऽयं गुरुगच्छो वा यत्तानिध्यादेवविधा दुष्करकारिणो दृश्यन्ते, इत्येवं जनश्ला-
घारूपा, तद्धेतुः तत्कारणम् । तथा ‘कुततीर्थप्रभावनां’ उत्पादितजिनशासनमाधुवादां, माधुः सुन्दरो जिनधर्मः सर्वधर्मेषु
वयमन्येनमेव कुर्मः, इत्येवमादेयत्वमाधिकामिति भावः । ‘निरासंसः’ ऐहिकपारत्रिकाशंसाविप्रमुक्तः । तदुक्तम्—“नो
इह लोगतयाए आयारमहिठेज्जा, नो परलोगट्टयाए आयारमहिठेज्जा, नो कित्तिवन्नमहसिलोगट्टयाए आयारमहिठेज्जा,
नशत्थ आरहंतेहिं हेउहिं आयारमहिठेज्जत्ति ॥” आर्यमहागिरिराचार्यस्य चरितं वृत्तान्तमागमोक्तं स्मरन् करोति
सत्क्रियां प्रकृतः साधुरिति गाथाक्षरार्थः । भावार्थः कथानकादवसेयः ॥ ११७ ॥

तच्चेदम्—

सुहम्ममामिणो अट्ठमट्ठाणे अपच्छिमच्चउड्डसपुवी भयवं थूलभदो सूरि संवुत्तो । तस्स य दम्पुषधारिणो दो सीसा,
अज्जमहागिरी सुहत्थी य । परोप्पराणुराणो भारहे वासे विहरिंसु । अन्नया भयवं महागिरी सुहत्थिस्स गणं समप्पिऊण
योच्छिन्नेवि जिणकप्पे तद्धिरियमवभंउमारड्ढो गणनिस्साए चेव विहरइ । विच्छुद्धिज्जंतं भत्तपाणं गिणहइ । जहासत्ति
संसं च जिणकप्पकिरियमणुचरइ । न याहमुत्तमकिरियाकारित्ति गधमुषहइ । खंतो दंतो गच्छेण चेव समं गामाणुगामं
दुडज्जइ । अन्नया ते दोवि पाडलिपुत्तपुरं पत्ता । तत्थ सुहत्थिसूरिणा वसुभूइनामो सेट्ठी समणोवासओ कओ । सो
नियपरियणं पइदिणं धम्मदेसणाए पडिबोहेइ । जाहे कोइ न पडिबुज्जइ, न य गुरुसमीवमुवेइ, ताहे सेट्ठी चित्तइ—
“गुणसुट्ठियस्स वयणं घयमहुसित्तो व पावओ भाइ । गुणहीणस्स न सोहइ नेह विहूणो जह पईवो ॥ १ ॥” ता जइ भय-
वंतो गुरु इहेवागंतूण एससिं धम्मं कहंति ता कयाइ पडिबोहो होइ । अहवा विन्नवेमि ताव गुरु, जमुच्चियं तं ते चेव
नाणनिट्ठिणो मुणिस्मंतित्ति संपहारिऊण विन्नत्ता गुरवो । तेवि गुणदंसणाओ उवागया तस्स गिहं । तओ अमयनिस्सं-
दमुंदरं तहेसणं सोऊण पडिबुज्जा मवे सेट्ठिमन्नायगा । तेसिं थिरीकरणत्थमायरिया दिणे दिणे तत्थागच्छंति । अन्नया
उवविट्ठाण तेसिं तडयपोरसीए गोयरमडंतो पविट्ठो तत्थ पाडगे महागिरी । ससंभमेण अब्भुट्ठिओ सुहत्थिणा । तओ
किमेस मलपंकधारी परिजुन्नचीवरावरियसरीरगदेसो उत्तमपयपत्तेणेण अब्भुट्ठित्ति विम्हिण पुट्ठं सेट्ठिणा, भयवं ।
को एस तुम्हाणंपि गोरवट्ठाणं ? । सूरिणा भणियं, एस महप्पा अम्ह गुरु, सुयनाणसलिलसमुदो, परिमुक्कमरीरसक्कारो,
जीवियमरणासंसाविज्जिओ, उज्झियधम्मभत्तपाणेसणिओ, देवाणंपि वंदणिज्जो, अम्हे एयस्स पायरेणुणावि न तुल्ला ।
एयमायत्तिऊण वसुभूइ दुइयदिवसे सयणाणं कहेइ । जो सो कल्लिं गुरुहिं अब्भुट्ठिओ महात्तवस्सी तमागच्छंतं दट्ठूण

तुम्हे भक्तपाणाई उज्जिज्जमाणाई पकरेज्जह भणेज्जह य, भो समणा ! एयमम्हे उज्झाएमो जइ रोयइ ता गिण्हाहि । जइ सो कहिं पि गिण्हइ ता तुम्हे अणंतसुहभायणं भवह । तेहि वि महागिरिमागच्छमाणमुवलम्भ तहेव कीरइ । किं पुण घरे घरे एवं छड्डिज्जइत्ति उवउत्तेण अणेसणिज्जंति न गाहियं सूरिणा, भिक्खारिक्कभायणो चेवागओ उवस्सयं । किमेयंति सुहत्थिणा पुच्छिए भणियमियरेण, अज्जो ! तुम्हेहिं अणेसणा कया । कहमेयं भंते !, जं कळे अब्भुट्ठाणं कयंति । तओ न एत्थ एसणा जुज्झइत्ति दोवि विहरिऊण गया वइदिसं । तत्थ केइ दिवसे अत्थिऊण कयसंभासो भयवं महागिरी गओ एलगच्छनयरं । तत्थ य गयगपवओवरि कयाणसणो समाहिणा कालगओ गओ अमरलोगंति । सेसमक्खाणयमावस्सयाओ विज्ञेयं । इह पुण उवणओ जहा महागिरिणा वोच्छिन्नावि जिणक्कप्पकिरिया जहासत्तीए समणुट्ठिया, तहा अज्जोवि भावसाहू धीरियमणिगूहंतो विसेसकिरियमायरइत्ति ॥

अमुमेवार्थं स्फुटतरं भावयन्नाह—

सक्कमि नो पमायइ असक्ककज्जे पवित्तिमकुणंतो । सक्कारंभो चरणं विसुद्धमणुपालए एवं ॥ ११८ ॥

‘शक्ये’ सामर्थ्यांचिते समितिगुप्तिप्रत्युपेक्षणास्वाध्यायाध्ययनादौ ‘न प्रमाद्यति’ नालस्यवान् स्यात् । ‘अशक्ये’ जिनकल्पमासक्षपणादौ ‘प्रवृत्तिं’ अङ्गीकारमकुर्वन् शक्यारम्भो भवतीति गम्यते । स च ‘चरणं’ संयमं ‘विशुद्धं’ अकलङ्कमनुरूपं कालसंहननादीनां ‘पालयति’ वर्द्धयति ‘एवं’, उक्तन्यायेन सम्यगारम्भस्येष्टसिद्धिहेतुत्वात् । इति गाथार्थः ॥ ११८ ॥

ननु धर्ममपि कुर्वन् किं कश्चिदसदारम्भः स्यात् ? उच्यते, स्यादेव मतिमोहमानातिरेकवशात् । कथमिव ? क इव ? इति पराकृतमागङ्गाह—

जो गुरुमवमन्नंतो आरंभइ किर असक्कमवि किंचि । सिवभूइ व न एसो सम्मारंभो महामोहा ॥ ११९ ॥

‘यः’ कश्चिन्मन्दमतिः ‘गुरुं’ धर्माचार्यं ‘अवमन्यमानः’ हीनाचारोऽयमित्यवज्ञया पश्यन् ‘आरंभते’ प्रकर्तुं प्रतिजानीते, ‘अशक्यं’ कालसंहननाननुरूपं जिनकल्पादिकम् । अपिशब्दाच्छक्यमपि ‘किञ्चित्’ विकृतिपरिहारादिकं गुरुभिरक्रियमाणमेव, न तु शेषमनुष्ठानमिति प्रकृतम् । ‘सिवभूतिरिव’ आद्यदिगम्बरवत् । नैव ‘एषः’ प्रक्रान्तपुरुषः ‘सम्यगारम्भः’ सत्प्रवृत्तिर्महामोहाद्धेतोः । अयमाशयः—नाकृतज्ञताज्ञानातिरेकौ विना कश्चिद्गुरोः परमोपकारिणश्चायाभ्रं शायोत्सहते । इति गाथाक्षरार्थः । भावार्थः कथानकगम्यः ॥ तच्चेदम्—

रहवीरपुरे नयरे सीहरहो नाम पत्थिवो होत्था । साहसवलमाणधरो सिवभूइ तस्स पाइको ॥ १ ॥ सूरौत्ति समाइठो सो महुरासामिणो गहनकज्जे । सामंतमंतिसहिओ दिन्नंमि पयाणए पढमे ॥ २ ॥ संदेहो संजाओ सामंताईण तत्थ सवेसिं । उत्तरदाहिणमहुराण का णु धेत्तुं समाएसो ॥ ३ ॥ पुण पुच्छियंमि नियमा रूमइ रायत्ति किमिह कायवं । इय चिंताउलहियया भणिया सिवभूइणा ते उ ॥ ४ ॥ भो ! भो ! किं चिंताए सयराहं दोवि गिणिहमो महुरे । वलियत्ते डिंभाणं न हु दोसो होइ कइयावि ॥ ५ ॥ नवरमहं एगागी तुम्हे सवेवि होह एगत्थ । दुग्गेज्जमहं धेच्छं इयरं तुम्हेहि सवेवि ॥ ६ ॥ अह सम्मएण तेसिं गहिओ सिवभूइणा अनाएण । गंतूण दाहिणाए महुराए सामिओ सहसा ॥ ७ ॥ इयरेवि उ-

१ “पयडेण” इत्यन्यत्र ॥

त्तराए महुराए सामियं गहेऊण । रहवीरपुरं पत्ता जुगवं वड्ढाविओ राया ॥ ८ ॥ तुट्ठो दढं नरिंदो महया सिवभूइसाहमेणाह । मगसु वरं महावल ! सुहइ ! फुडं नियमणोभिमयं ॥ ९ ॥ सिवभूइणा पवुत्तं जइ तुट्ठो सुट्ठु देहि तो देव ! । मह इच्छियं पयारं नयरे रत्तिं व दिवसं वा ॥ १० ॥ एवंति पत्थिवेणं पडिवन्ने निव्वभओ भमइ एसो । न गणइ कालमकालं अक्खलिओ नयररक्खेहिं ॥ ११ ॥ कइयावि मज्झरत्ते अहिए ऊणे व एइ कइयावि । भज्जा य जग्गमाणी चिद्धइ जा तस्स आगमणं ॥ १२ ॥ निविन्ना सासूए साहइ सा तुज्जनंदणो एसो । एइ चिराओ गेहं अहंपि दुक्खेण जग्गामि ॥ १३ ॥ सा चिंतइ जइ राया तुट्ठो न तहावि एरिसं जुत्तं । उस्सिखलस्स भमणं ता सिक्खावेमि नियपुत्तं ॥ १४ ॥ तो भणइ सुवसु सुण्हे ! तुममहयं चेव अज्ज जग्गेमि । इय भणिय पिहियदारा पजग्गिया सा सुया तत्तो ॥ १५ ॥ सो मज्झरत्तसमए उग्घाडावेइ जाव घरदारं । तो भणियं जणणीए रुट्ठाए एरिसं वयणं ॥ १६ ॥ एत्तियमेत्तनिसाए उग्घाडं जत्थ पेच्छसे दारं । तत्थेव गच्छ पुत्तय ! न इह गिहे जग्गए कोवि ॥ १७ ॥ जग्गणीवयणं सोडं गहिओ माणेण माणसे एसो । साहवस्सयदारं निच्चुग्घाडं नियइ कहवि ॥ १८ ॥ तत्थ नियच्छइ सूरिं भयसङ्गविज्जियं लियकमायं । नामेण अज्जकण्हं सज्झायंतं महुरघोसं ॥ १९ ॥ धन्नो एस कयत्थो रहिओ माणावमाणदुक्खेहिं । इय चिंतंतो वंदइ सूरिं भूळुलियभालयलो ॥ २० ॥ भणइ य भयवं ! भीओ भवभमणाओ तुहागओ सरणं । नियदिक्खादाणेणं करेहि ता पहु ! पसारं मे ॥ २१ ॥ भणइ गुरु कोसि तुमं ? किं वा पवयसि ? सोवि पडिभणइ । सुपसिद्धो सिवभूइ भिच्चोहं नयरनाहस्स ॥ २२ ॥ तो कह रायाणमपुच्छिऊण पवाविमो तओ भणइ । तो खाइ तुम्ह पुरओ दिक्खं अहयं सयं गिण्हे

॥ २३ ॥ इय भणिय जाव लोयं एत्तो सयमेव काउमारओ । ता दिक्खिओ गुरुहिं अणवत्थादोसभीएहिं ॥ २४ ॥ बलि-
मज्जाए राया उप्पवाविस्सइत्ति संकाए । सवेवि समुच्चलिया पत्ता देसंतरं अत्तं ॥ २५ ॥ कालेण पुणो रत्ता भत्तिभर-
निम्भरण आहओ । रहवीरपुरं नयरं कण्हायरिहिं सह पत्तो ॥ २६ ॥ दंमणहंउं तत्तो आहओ निययमंदिरं रत्ता ।
संमाणियो य सुंदरकंवलरयणप्पयाणेण ॥ २७ ॥ आलोइयंमि गुरुणा भणिओ किं पुण इमं महामोहं । गहियंति सो
पवंपइ दक्खिज्जाओ नरिंदमि ॥ २८ ॥ तस्स परोक्खस्स पुणो कया निसंजाओ तंमि मुणिवइणा । अपत्तिण गहिओ
सिवभूई तो मणे मणयं ॥ २९ ॥ अह अत्तया कयाई उवहिवियारो गुरुहिं पारओ । जिणकप्पथेरकप्पे पडुच्च एवं सुय-
विहाणा ॥ ३० ॥ जिण वारस ख्याइं धेरा चोइसरुविणो । अज्जाणं पन्नवीमं तु अओ उहुमुवग्गहो ॥ ३१ ॥ दुगतिग-
चउक्कणणं नवदसएकारसे य वारसगं । एए अट्ठविगप्पा उवहिम्मि उ हुंति जिणकप्पे ॥ ३२ ॥ सोउं तं सिवभूई जंपइ
एमेव उत्तमो कप्पो । काउं जुजइ परलोयसाहणे वड्ढकच्छाणं ॥ ३३ ॥ ता एम किं किर र्क र्क संपइ साहहिं मोक्खसंकली-
हिं । मोत्तूण वत्थपत्ताइसंगहं जिणवराविहियं ॥ ३४ ॥ जं किर गुरुस्स लिङ्गं तं चिय सीसस्स जुज्जए काउं । लोएवि
लिङ्गिणो जं नियनियदेवाणुच्चंति ॥ ३५ ॥ गुरुणा पडिभणियं— तित्थंकराणुचिं किरियं अम्हारिसा कह कुणंति ।
किं करिवरपट्ठाणं तरंति नणु रासभा चोहुं ॥ ३६ ॥ पढमे छिय संघयणे सो कीरड गल्लयसत्तसारोहिं । केवलमुववुहं छिय
कायवा तस्म अम्हेहिं ॥ ३७ ॥ तित्थंकराणुकारं काउं न हि तरइ पागओ पुरिमो । गत्ताकोलो हरिहुंजरस्स किं लहइ
तुल्लत्तं ॥ ३८ ॥ मिच्छादिट्ठी मूढा करिंति उग्घट्ठयं जइ पट्ठाणं । ता किं तिलोयपट्ठाणो कुणंति जाणंतया पुरिसा ॥ ३९ ॥
आणावत्तिं चिय पट्ठाणो आराहणं इह पट्ठाणं । न हि कोयरिओ सेवइ रायाणं रायचिंधेहिं ॥ ४० ॥ पञ्चविहो उवइओ
कप्पो वीरेण विगयमोहेण । जइसत्ति तं कुणंतो आणं आराहए तस्स ॥ ४१ ॥ पढमो य धविरकप्पो परिहारविसुद्धि-
कप्पजिणकप्पा । पडिमाकप्पो भणिओ तहा अहालंदकप्पो य ॥ ४२ ॥ पंचवि इमे पट्ठाणा अन्नोन्नानिंदयाण साहणं ।
अत्तुक्करिमविमुडयविज्जियाणं जओ भणियं ॥ ४३ ॥ जोवि दुवत्थत्तित्तयो एणेण अचेलओ व संघरइ । न य ते दूसिं-
ति परं सवेवि य ते जिणाणाए ॥ ४४ ॥ एत्थ किर थेरकप्पो निज्जो जम्हा इमंमि निष्कप्पा । सेत्ताण हुंति जोग्गा तित्थं
च इमेण निवइइ ॥ ४५ ॥ दुव्वलमंघयणाणं एमो छिय वट्ठमाणपुरिमाणं । उच्चिओ कप्पो तम्हा एयंमि हवेज उज्जुत्तो
॥ ४६ ॥ इय विविहजुत्तिसारं पन्नविओ सूरिणा तहवि एत्तो । गाढाभिमाणवत्तओ पडिभणिउं एयमादत्तो ॥ ४७ ॥
जइ ताव मंदसत्ता तुम्हे सुहलंपडा न उज्जमह । सइ मामत्थे किमहं पमायसीलो भविन्सामि ॥ ४८ ॥ इय जंपत्तो बहुहा
वारिजंतोवि बुद्धवसहेहिं । पडिवन्ननग्गभावो सिवभूई निग्गओ सहसा ॥ ४९ ॥ नेहेणुपवइया लहुभइणी तस्स उत्तरा
नाम । तं वच्चं दट्ठं चित्तइ महभाउणो नूणं ॥ ५० ॥ एएण पगारणं दिट्ठो परलोयमाहणोवाओ । इय चित्तिय संच-
लिया तहेव सा गग्गओ तस्स ॥ ५१ ॥ लज्जाकरिंति काउं वेसाए साट्टिया नियच्छा से । तमणिच्छंती दट्ठूण भाउणा
सा इमं भणिया ॥ ५२ ॥ देवयदिन्नं एयं मा मुंचसु सुयणु ! नाडियं एगं । इय एगसाडियत्तं संजायं तस्स अज्जाणं ॥ ५३ ॥
एवं सो मोहंथो आरंभेऊण कट्ठणुट्ठाणं । जाओ मिच्छादिट्ठी दुग्गइदुक्खोहभागी य ॥ ५४ ॥ तथा चागमः—

“ऊहाए पन्नत्तं चोडियसिवभूइउत्तराहि समं । मिच्छादंमणमिणमो रहवीरपुरे समुप्पन्नं ॥ १ ॥ ”

॥ शिवभूतिचरितं समाप्तम् ॥

महामोहता चास्य गुणवत्तयावुद्ध्यात्मानमुन्नमयितुं प्रवृत्तत्वाद्दृष्टव्या । गुणाज्ञया ज्ञाननोन्नतिकारिणो लब्धिरुपाति-
निरपेक्षस्य साधोरधिकतपःकर्मात्तापनादिकरणं च वीर्याचाराधनरूपत्वाद्गुणकरमेव । इति गाथार्थः ॥ ११९ ॥

उक्तं शक्यानुष्ठानारम्भरूपं पञ्चमं भावमाधुलिङ्गम् । अधुना षष्ठं गुणरागमाह—

जायइ गुणसु रागो सुद्धचरितस्स नियमओ पवरो । परिहरइ तओ दोसे गुणगणमालिन्नसंजनणे ॥ १२० ॥

‘जायते’ संपद्यते ‘गुणेषु’ ज्ञानादिषु मूलोत्तरगुणेषु वा ‘रागः’ प्रतिबन्धः ‘शुद्धचारित्रस्य’ निष्कलङ्कसंयमस्य ‘निय-
मतः’ अवश्यंभावेन ‘प्रवरः’ प्रधानो निर्मित्य इति भावः । ‘परिहरति’ वर्जयति ‘ततः’ तस्माद्गुणानुगारात् ‘दोषान्’ दुष्ट-
व्यापारान् । किंविजिघ्रान् ? ‘गुणगणमालिन्यसंजनकान्’ ज्ञानादीनामशुद्धिहेतून् भावमाधुः । इति गाथार्थः ॥ १२० ॥

गुणानुरागस्यैव लिङ्गमाह—

गुणलेसंपि पसंसइ गुरुगुणवुद्धीए परगयं एत्तो । दोसलवेणवि निययं गुणनिवहं निग्गुणं गणइ ॥ १२१ ॥

‘गुणलेसमपि’ आत्मां महीयांसं गुणमित्यपर्ययः । ‘प्रशंसति’ श्लाघते ‘परगतं’ अन्यसत्तम्, ‘एव’ भावमाधुरुत्तमप्र-
कृतित्वान्महत्तोऽपि दोषानुत्पत्त्याल्पमपि परगतं गुणं पश्यति, कुथितकृष्णसारमेयशरीरे सितदन्तपङ्क्तिं दामोदरवदिति
भावः । परिभावयति च—“कालंमि अणाईए अणाइदोमेहिवासिए जीवे । जं पावियइ गुणोवि हु तं पत्तेज्जा महच्छ-
रियं ॥ १ ॥ ” तथा ‘दोषलवेनापि’ अल्पप्रमादस्सलितेनापि ‘निजकं’ आत्मीयं ‘गुणनिवहं’ सद्गुणानकलापं ‘निर्गुणं’

असारं 'गणयति' कल्पयति । धिग् मां प्रमादशीलमिति भावनया प्रकृतो भावयतिः, कर्णस्थापितविस्मृतशुण्ठीखण्डाप-
श्चिमदशपूर्वधरश्रीवैरस्वामिवत् । इति गाथार्थः ॥ १२१ ॥

तथा—

पालइ संपत्तगुणं गुणह्रसंगे पमोयसुबहइ । उज्जमइ भावसारं गुरुतरगुणरयणलाभत्थी ॥ १२२ ॥

'पालयति' रक्षति वर्द्धयति च जननीव प्रियपुत्रं संप्राप्तं सम्यक्कर्मक्षयोपशमोपलब्धं, गुणं ज्ञानचरणरूपम् । तथा गुणै-
राख्यानां समृद्धानां सङ्गे मीलके चिरप्रोषितस्निग्धबन्धुसंप्रयोग इव 'प्रमोदं' आनन्दं 'उत्' प्रावल्यान 'वहति' प्रामोति ।
तद्यथा—“असतां सङ्गपङ्केन यन्मनो मलिनीकृतम् । तन्मेऽद्य निर्मलीभूतं साधुसंबन्धवारिणा ॥ १ ॥ पूर्वपुण्यतरोरद्य
फलं प्राप्तं मयाऽमलम् । सङ्गेनासङ्गचित्तानां साधूनां गुणधारिणाम् ॥ २ ॥ ” तथा गुणरागादेव 'उद्यच्छति' प्रयतते
'भावसारं' सद्भावसुन्दरं यथा भवति, ध्यानाध्ययनतपःप्रभृतियतिकृत्येष्टिविति गम्यते । किम् ? इत्यत आह—गुरुतराणि
क्षायिकभावभावित्वाद्यानि गुणरत्नानि क्षायिकज्ञानदर्शनचारित्र्याणि, तेषां यो लाभस्तदर्थी तदभिलाषवान् । तथा हि—
भवत्येवोद्यमवतामपूर्वकरणक्षपकश्रेणिक्रमेण केवलज्ञानादिसंप्राप्तिः, सुप्रतीतमिदम् । इति गाथार्थः ॥ १२१ ॥

गुणानुरागस्यैव प्रकारान्तरेण लक्षणमाह—

सयणोत्ति व सीसोत्ति व उवगारित्ति व गणिबओ वत्ति । पडिवंधस्स न हेऊ नियमा एयस्स गुणहीणो १२३

स्वकीयो जनः 'स्वजनः' । इतिशब्दस्तद्भेदमूचकः । वाशब्दः समुच्चये । ह्रस्वत्वं तु प्राकृतशैल्या । 'शिष्यः' विनेयः ।
इतिवाशब्दौ पूर्ववत् । 'उपकारी' भक्तपानदानादिना पूर्वमुपकृतवान् । इतिवाशब्दावुक्तवत् । 'गणिबओ वत्ति' एकग-
च्छीय एकगच्छवासी । वेतिशब्दौ पूर्ववदेव । एतेषामेकैकोऽपि प्रायः प्रतिबन्धकारणं संभवति । 'नियमात्' निश्चयेन
'एतस्य' गुणरागिणः पुनः प्रतिबन्धस्य नैव 'हेतुः' निमित्तमेकोऽपि भवतीति । किंविशिष्टः सन् ? इत्याह—'गुणहीनः'
निर्गुण इति । उक्तं च—“सीसो सज्जिलओ वा गणिबओ वा न सोगइ, निति । जे तत्थ नाणदंसणचरणा ते सोगइ
मग्गो ॥ १ ॥ ” तथा—“परलोकविरुद्धानि कुर्वाणं दूरतस्त्यजेत् । आत्मानं योऽभिसंधत्ते सोऽन्यस्मै स्यात्कथं हितः ?
॥ १ ॥ ” इति गाथार्थः ॥ १२३ ॥

अथ चारित्रिणा तेषां स्वजनादीनां किं विधेयम् ? इत्याह—

करुणावसेण नवरं अणुसासइ तंपि सुद्धमग्गमि । अच्चंताजोग्गं पुण अरत्तदुट्ठो उवेहेइ ॥ १२४ ॥

करुणा परदुःखनिवारणबुद्धिः । उक्तं च—“परहितचिन्ताः मैत्री परदुःखविनाशिनी तथा करुणा । परसुखतुष्टिर्मु-
दिता परदोषोपेक्षणमुपेक्षा ॥ १ ॥ ” तद्वशेन तद्रसिकतया, 'नवरं' केवलं रागद्वेषपरिहारेण 'अनुशास्ति' शिक्षयति
'तमपि' स्वजनादिकं, अपिशब्दात्तदितरमपि । क ? इत्याह—“शुद्धमार्गे” यथावस्थितमोक्षाध्वविषये । तद्यथा—“किं
नारकतिर्यङ्मनरविवुधगतिविचित्रयोनिभेदेषु । वत ! संसरन्न सततं निर्विघ्नो दुःखनिलयेषु ॥ १ ॥ येन प्रमादमुद्धतमाश्रित्य
महाधिहेतुमस्खलितम् । संत्यज्य धर्मचिन्तां रतस्त्वमार्येतराचरणे ॥ २ ॥ यन्न प्रयान्ति पुरुषाः स्वर्गं यच्च प्रयान्ति विनि-
पातम् । तत्र निमित्तमनार्यः प्रमाद इति निश्चितमिदं मे ॥ ३ ॥ सइ सासयम्मि थामे तस्सोवाए य परममुणिभणिए ।
एगस्स साहए सुपुरिसाण जत्तो तहिं जुत्तो ॥ ४ ॥ ” इत्यादिविविधवाचोयुक्तिभिरुपादितसंवेगं तं शुद्धधर्मे प्रवर्त्तयति
ज्ञापनीयश्चेदसौ स्यात् । 'अत्यन्तायोग्यं' वाढमप्रज्ञापनीयं पुनस्तं 'अरक्तद्विष्टः' रागद्वेषरहितः 'उपेक्षते' अवधीरयति
“उपेक्षा निर्गुणेषु” इति वाक्यमनुसृत्य । इति गाथार्थः ॥ १२४ ॥

गुणानुरागस्यैव फलमाह—

उत्तमगुणाणुराया कालाइदोसओ अपत्तावि । गुणसंपया परस्थवि न दुल्लहा होइ भवाणं ॥ १२५ ॥

उत्तमा उत्कृष्टाः, गुणाः ज्ञानादयः, तेष्वनुरागः प्रीतिप्रकर्षः, तस्माज्जेतोः, कालो दुःपरारूपः, आदिशब्दात्संहननस-
हायाभावौ त एव दोषा दूषणानि, विघ्नकारित्वात्, ततः 'अप्राप्तापि' आस्तां तावत्प्राप्तेत्यपेरर्थः । 'गुणसंपत्' परिपूर्ण-
धर्मसाधनसामग्री वर्त्तमानजन्मनीति गम्यते । 'परत्रेऽपि' भाविभवे, अपिः संभावने संभाव्यते । एतन्नैव 'दुर्लभा' दुरापा
भवति 'भव्यानां' मुक्तिगमनयोग्यानाम् । इति गाथार्थः ॥ १२५ ॥

उक्तं गुणरागरूपं पष्ठं भावसाधुलिङ्गम्, अधुना गुर्वज्ञाराधनरूपं सप्तममाह—

गुरुपयसेवानिरओ गुरुआणाराहणंमि तल्लिच्छो । चरणभरधरणसत्तो होइ जई नन्नहा नियमा ॥ १२६ ॥

अत्र कश्चिदाह—पूर्वाचार्यैश्चारित्रिणो लिङ्गपद्धमेवोक्तम् । यतोऽवाचि—“मगणुसारी सद्धो पन्नवणिज्जो कियावरो
चेव । गुणरागी सक्कारंभसंगओ तह य चारित्ती ॥ १ ॥ ” तत्कुत एतत्सप्तमं लिङ्गम् ? इत्युच्यते, भणितमेवोपदेश-
पदशास्त्रे लिङ्गभणनान्तरम्—“एयं च अत्थि लक्खणमिमस्स नीसेसमेव धज्जस्स । तह गुरुआणासंपाडणं च गमणं

कथं पुनरेवं (य) निश्चयोऽवसीयते ? इत्याह—

यादृशोऽस्य शत्रुराजस्य गुरोर्मारणं कारयतः पादस्पर्शं च वारयतो विवेकस्तादृगुत्कुलत्यागिनः शुद्धोच्छादिलाल-
सस्य साधोरिति भावः । तथा कर्मशब्देनाधाकर्मोच्यते, आदिशब्देन सकलोद्गमोत्पादनैपणादोषपरिग्रहः । तत्रोद्गम-
दोषाः—“आहाकम्मुद्देशिय पूर्वकम्मे य मीसजाए य । ठवणा पाहुडियाए पाहुयरकीयपामिच्चे ॥ १ ॥ परियट्टिए अभि-
हडे उन्मिन्ने मालोहडेय । अच्छेजे अणिसट्टे अज्झोयरए य सोलसमे ॥ २ ॥” उत्पादनादोषाः—“धाई दूइ निमिच्चे
आजीव वणीमगे तिकिच्चा य । कोहे माणे माया लोभे य हवन्ति दस एए ॥ १ ॥ पुर्विं पच्चा संधव विज्जा मंते य चुन्न-
जोगे य । उप्पायणाए दोसा सोलसमो मूलकम्मे य ॥ २ ॥” एपणादोषाः—“संकियमक्खियनिक्खित्तपिहियसाहरिय-
दायगुम्मीसो । अपरिणयलित्तछड्डिय एसणदोसा दस हवन्ति ॥ १ ॥” एतद्वोषदुष्टमन्याहारादि ‘परिशुद्धं’ निर्दोषमेव,
अपिशब्दस्यावधारणार्थस्येह योगात् ‘गुर्वाज्ञावर्त्तिनः’ आराध्यादेशविधायिनो, गच्छवासिन इति हृदयम् । ‘ब्रुवते’ प्रति-
पादयन्त्यागमतत्त्वविदः । इति गार्थः ॥ १२८ ॥

अत एव गुर्वाज्ञाकारिणं विशेषतः स्तुवन्नाह—

ता धनो गुरुआणं न मुयइ नाणाइगुणगणनिहा(या)णं। सुपसन्नमणो सययं कयन्नुयं मणसि भावितो १२९

यस्माद्गुर्वाज्ञा गरीयसे गुणाय, 'तस्मात्' हेतोर्धन्य एव गुर्वाज्ञा 'न मुञ्चति' नोञ्जति । किंविशिष्टाम् ? ज्ञानादिगुण-
गणस्य निदानं कारणम् । उक्तं च—“नाणस्स होइ भागी धिरयरओ दंसणे चरित्ते य । धन्ना आवकहाए गुरुकुलवासं
न मुञ्चन्ति ॥ १ ॥” सुष्ठु अतिशयेन प्रसन्नमना निर्मलमानसो निष्ठुरमपि शिक्षितो न कुप्यति, न कलुषयत्यन्तःकरणम् ।
केवलम्—“जं मे बुद्धाणुसासंति सीएण फरुसेण वा । मम लाभोत्ति पेहाए पवओ तं पडिसुणे ॥ १ ॥” कथम् ? 'सततं'
अनवरतं 'कृतज्ञताम्' उपकाराविस्मृतिरूपां 'मनसि' हृदये 'भावयन्' अवस्थापयन् । तद्यथा—“टोलेो व लोहुलंतो अहयं
विज्जाणनाणनिलएण । देवो व वंदणिज्जो कओम्हि गुरुसुत्तहारेण ॥ १ ॥” इत्थंभूत एव धन्यो भवति, धर्मधनार्हत्वात् ।
इति गाथार्थः ॥ १२९ ॥

आह—किं योऽपि सोऽपि गुरुगुणसंपत्तये सेवनीय आहोश्वेत्कश्चिद्विशिष्ट एव ? इति प्रश्ने प्रतिवचनमाह—

गुणवं च इमो सुत्ते जहत्थगुरुसद्भायणं इट्ठो । गुणसंपया दरिदो जहुत्तफलदायगो न मओ ॥ १३० ॥

चशब्दस्यावधारणार्थत्वात् 'गुणवानेव' गुणगणालङ्कृत एव 'अयं' इति गुरुः 'सूत्रे' सिद्धान्ते, यथार्थः सान्वयो यो
गुरुशब्दस्तस्य भाजनसाधारः 'इष्टः' अभिप्रेतः । तथा हि गुरुशब्दस्य यथावस्थितं शास्त्रार्थं गृणातीति गुरुः, इत्यन्वयः ।

१ अन्यत्र “मणिनिहाणं” इत्यस्ति । २ अन्यत्र “टोलु व्व हुलहुलंतो” इत्यस्ति ॥

स च संविग्रस्यैव युज्यते, अतः संविग्र एव गुणवान्, नान्यः । तस्य च गुणाः प्राधान्येन—“वर्यछकं कार्यछकं अकंप्पो
गिहिभौयणं । पलियंकेनिसिर्जाय सिर्णाणं मोहवर्जेण ॥ १ ॥ एभिर्विना गुरुत्वाभाव एव, तन्तुभिर्विना पटाभाववत् ।
शेषास्तु—“पडिरुओ तेयस्सी” इत्यादयो देशकुलजात्यादयोऽन्येऽपि गणिसंपदादयो विशेषगुणाः कादाचित्काः, पटस्य
रक्तत्वादिवत् । तत्रेह प्रधानगुणैर्युक्तो गुणवानभिप्रेतः, कार्यसाधकत्वात् । सत्सु तेषु शेषगुणसंप्रयोगोऽपि वरीयानेवेति ।
विपर्यये पुनः किं स्यात् ? इत्याह—“गुणसंपदा” सद्गुणविभूत्या करणभूतया 'दरिद्रः' दुर्गतो यथोक्तं गुरुसंप्रयोगे फलं,
तस्य दायकः संपादयिता 'न मतो' नैव संमतो गीतार्थानाम् । अतो न निर्गुणो गुरुः सेवनीयः । इति गाथागर्भार्थः ॥ १३० ॥

ननु प्रमत्तेषु दुर्लभा सर्वगुणसंपत्, यतः कोऽपि कुतोऽपि केनापि गुणेन हीनोऽप्यन्येनाधिकः, इति तारतम्यभे-
देनानेकधा गुरव उपलभ्यन्ते, तेषां सामाचार्योऽपि नानारूपा एवेति तेषु कं गुरुमाश्रयामः ? कं वा न ? इति दोलाय-
मानमानसानामस्माकं किमुचितम् ? इति शिष्येण सप्रणयं पृष्ठो गुरुराह—

मूलगुणसंपत्तो न दोसलवजोगओ इमो हेओ । महुरो वक्कमओ पुण पवत्तिथवो जहुत्तम्मि ॥ १३१ ॥

मूलगुणा महाव्रतानि व्रतपट्टकायपट्टादयो वाऽष्टादश, तैः सम्यक् सद्बोधप्रधानं प्रकर्षेणोद्यमातिशयेन युक्तोऽनुगतो
'मूलगुणसंप्रयुक्तः' गुरुरिति प्रस्तुतत्वात्तत्रैव दोषलवः स्तोकदोषस्तद्योगात्तत्संबन्धात् 'अयं' गुरुः 'हेयः' परित्याज्यः । उक्तं
चागमे—“जेयावि मंदेत्ति गुरुं विइत्ता डहरे इमे अप्पसुएत्ति नच्चा । हीलित्ति मिच्छं पडिवज्जमाणा करंति आसायण ते
गुरुणं ॥ १ ॥ पगईए मंदावि हवंति एगे डहरावि य जे सुयनुद्धोववेया । आधारमंता गुणसुद्धियप्पा जे हीलिया सिहि-
रिव भासकुज्जा ॥ २ ॥ जेयावि नागं डहरंति नच्चा आसायए से अहिया य होइ । एवायरियं पिहु हीलयंतो नियच्छई
जाइपहं खु मंदे ॥ ३ ॥ गुरुगुणरहिओ य इहं दट्ठवो मूलगुणविउत्तो जो । न उ गुणमेत्तविहीणोत्ति चंडरुद्धो उदाहरणं
॥ ४ ॥” इत्याद्यागमवचनान्यनुसृत्य मूलगुणशुद्धो गुरुः सामाचारीनानात्वेऽपि न मोक्ष्यः । (कदाचित्) किंचित्प्रमा-
दवांस्तु 'मधुरोपक्रमतः' इति तृतीयार्थे पञ्चमी । ततो 'मधुरोपक्रमेण' सुखदोषायेन प्रियवचनाञ्जलिप्रणामपूर्वमनुपकृतपर-
हितरतैर्भवद्भिः सुष्ठु वयं मोचिता गृहवासपाशात् । तदिदानीमुत्तरोत्तरमार्गप्रवर्त्तनेन निस्तारयतास्माञ्जीमभवकान्तरात्,
इत्यादिप्रोत्साहनेन 'पुनः' भूयोऽपि प्रवर्त्तयितव्यो 'यथोक्ते' मार्गानुयायिन्यनुष्ठान इति शेषः । इति गाथार्थः ॥ १३१ ॥

किमित्येवमुपदिश्यते ? इत्याह—

पत्तो सुसीससहो एव कुणंतेण पंथगेणावि । गाढप्पमाइणोवि हु सेलगसूरिस्स सीसेणं ॥ १३२ ॥

'प्राप्तः' लब्धः सुशिष्य इति शब्दो विशेषणम्, 'एवं' गुरोरनुवृत्तिं कुर्वता 'पन्थकेन' प्रसिद्धसाधुना, अपिशब्दादन्यै-
रपि तथाविधैः । यतोऽभाणि—“सीएज्ज कयाइ गुरु तंपि सुसीसा सुनिउणमहुरेहिं । मग्गे ठवेंति पुणरवि जह सेलग-
पंथगो नायं ॥ १ ॥” तमेव विशिनष्टि—“गाढप्रमादिनोऽपि” अतिशयशैथिल्यवतोऽपि शैलकसूरेः शिष्येणेति व्यक्तमेवेति
गाथाक्षरार्थः । भावार्थः कथानकगम्यः ॥ १३२ ॥

तच्चेदम्—

अत्थि सुरट्ठाविसए वारवती नाम पुरवरी रम्मा । कंचणमणिमयमंदिरपायारा धणयनिम्मविद्या ॥ १ ॥ तत्थ य हरि-

कुलनहयलहरिणको अरिसमूहमयमहणो । कन्हो नामेण निवो हरि ष विबुहपिओ आसी ॥ २ ॥ तत्थेव सत्थवाही
थावच्चा नाम पायडाहेसि । कम्मवसाओ बालंमि नंदणे जायपइमरणा ॥ ३ ॥ सोयभरनिबभराए तीए बालस्स नो कयं
नामं । तो थावच्चापुत्तो सो विक्खाओ सयललोणे ॥ ४ ॥ कालेण कलाकुसलो तारुणं पाविओत्ति मायाए । परिणा-
विओ समं चिय वत्तीसमहेवभकन्नाओ ॥ ५ ॥ ताहि समं सुहमसमं अणुहवमाणस्स विगयचित्तस्स । दोगुंदुगदेवस्स व सम-
इकंतो बहू कालो ॥ ६ ॥ अह अन्नया कयाई विहरंतो समणसंघपरिकित्तो । भयवं अरिठ्ठनेमी समागओ तीए नयरीए
॥ ७ ॥ रेवयगनगसगासे उज्जाणे नंदणंमि रमणीए । सुगरइयसमोसरणे उवविट्ठो देसणं काउं ॥ ८ ॥ तत्तो निउत्तपुरिसा
नाऊणं बहलपुलयचिंचइओ । चलिओ भरहइवई वंदणहेउं जिणिंदस्स ॥ ९ ॥ चलिया तेण समाणं दसवि दसारा
समुद्विजयाई । तह चेव महावीरा पंचवि बलदेवपामोक्खा ॥ १० ॥ सोलसरायसहस्ता संचल्ला उग्गसेणपामोक्खा ।
इगवीसत्तहस्ता तह वीराणं वीरसेणाई ॥ ११ ॥ तुहंतकुमाराणं सट्ठिसहस्ता उ संवपमुहाणं । पज्जुन्नप्पमुहाओ कुमारकोडी
उ अहुट्ठ ॥ १२ ॥ छप्पन्नं च सहस्ता महसेणाईण बलवगाणंपि । अन्नोवि सेट्ठिमाई नागरलोगो अणेगविहो ॥ १३ ॥ दहुं
कयसिगारं एगमुहं पत्थियं नयरिलोणं । नियपडिहारं पुच्छइ थावच्चानंदणो एवं ॥ १४ ॥ कथ इमो संचल्लो कयसिगारो
जणो तुरियतुरियं । सो आहं नेमिनाहस्स वंदणत्थंति नेमिसुयं ॥ १५ ॥ अह सोवि रहारुढो भत्तिभरनिबभरो सह
निवेण । वंदइ तिलोयनाहं सुणेइ धम्मं च एगगो ॥ १६ ॥ नाऊण असारत्तं भवस्स नीसेसदुक्खपभवस्स । मोक्खं च

१ इतः परम् अन्यत्र तु “शुवणनाहस्स नेमिनाहस्स नमणत्थं” इत्यस्ति । २ “ते निसुयं” इत्यपि ॥

महासोक्खं सज्झं चारित्तधम्मस्स ॥ १७ ॥ संवेगभाविओ तो थावच्चानंदणो जिणं भणइ । आपुच्छिऊण जणणिं तुहं-
तिए पयइस्सामि ॥ १८ ॥ जुत्तमिणंति पवुत्ते जिणेण गंतूण मंदिरे जणणिं । विन्नवइ पायवडिओ अम्मो गिण्हामि पबजं
॥ १९ ॥ सावि हु सिणेहमूढा रुयमाणी भणइ दुक्करा सुट्ठु । अन्नस्सवि पवज्जा विसेसओ तुज्झ सुहियस्स ॥ २० ॥
आसालगं जणणिं कह मुंचसि पुत्त ! निग्घिणो होउं । वत्तीसं भज्जाओ एयाओ विणयसज्जाओ ॥ २१ ॥ दाणोवभोगकज्जे
पज्जत्तं कुलकमागयं रित्थं । पुवमुकएण पत्तं विलससु ता दाणधम्मरओ ॥ २२ ॥ बहियकुलसंताणो वयपरिणामे करेज्ज
हियइट्ठं । सो भणइ अणिच्चे जीवियंमि न हु एरिसं घइइ ॥ २३ ॥ अवि य—“अन्नह परिचिंतिज्जइ सहरिसकंडुज्जएण
हियएण । परिणमइ अन्नह च्चिय कज्जारंभो विहिवसेण ॥ १ ॥” एमाइउत्तिपडिउत्तिभावणा सुट्ठु निच्छिओच्छाहं । कलि-
ऊणं थावच्चा अणुमन्नइ तं अकामावि ॥ २४ ॥ गंतुं केसवमूलं कहेइ सयलंपि पुत्तवुत्तंतं । मग्गइ य रायचिंधे दिक्खाम-
हिमाकरणहेउं ॥ २५ ॥ तुट्ठो भणइ य कन्हो धन्नो सो जस्स निच्छओ धम्मे । ता चिट्ठ निवुया तं दिक्खामहिमं भलि-
स्सामि ॥ २६ ॥ गंतूण य तग्गेहं तीसे पुत्तं सयं भणइ कन्हो । भुंजसु वच्छ । सुहाइं भिक्खाचरिया महादुक्खा ॥ २७ ॥
सो पडिभणइ महापहु । भयाभिभूयाण केरिसं सोक्खं । ता सवभयपणासी धम्मो च्चिय जुज्जए काउं ॥ २८ ॥ रायाह—
महवाहुच्छायाए वच्छ ! वसंतस्स ते भयं नत्थि । अह अत्थि ता निवेयसु जेण निवारेमि तं तुरियं ॥ २९ ॥ इयरेण
वुत्तं—जइ एवं ता इतं जरं च मच्चुं च मे निवारेहि । जेण सुनिवुयहियओ भोगसुहं सामि ! माणेमि ॥ ३० ॥ भणइ
नरिंदो सुंदर ! दुवारमिमं दुगंपि जियलोए । सुरनाहोवि न एए वारइ अम्हारिसो दूरे ॥ ३१ ॥ जओ—कम्मवसेण
जियाणं जरमरणाइ हवंति संसारे । इयरो भणइ अओ च्चिय कम्माइ निहंतुमिच्छामि ॥ ३२ ॥ नाऊण निच्छयं से नर-
नाहो भणइ साहु साहुत्ति । पवयसु धीर ! एवं पुज्जंतु मणोरहा तुज्झ ॥ ३३ ॥ कारेइ केसवो तो उग्घोसणयं पुरीए
सवाए । संमारभउविग्गो थावच्चानंदणो धन्नो ॥ ३४ ॥ पवयइ मोक्खकामी जइ ता अन्नोवि कोवि पवयइ । ता अणु-
मन्नइ कन्हो बहइ य तत्तिं कुडंवस्स ॥ ३५ ॥ सोऊण घोसणं तं सहस्समेगं उवट्ठियं तत्थ । रायाईण सुयाणं थावच्चापु-
त्तनेहेण ॥ ३६ ॥ निक्खमणमहामहिमं राया तेसिं करेइ सवेसिं । इय थावच्चापुत्तो सहस्ससहिओवि निक्खंतो ॥ ३७ ॥
जाओ चोइसपुवी जिणेण सो चेव तस्स परिवारो । दिन्नो तो उग्गतवो विहरइ महिमंडलं एसो ॥ ३८ ॥ विहरंतो संपत्तो
कयाइ सेलगपुरंमि सो भयवं । पंचसयमंतिसहियं सेलगरायं कुणइ सहं ॥ ३९ ॥ तत्तो य विहरमाणो पत्तो सोगंधियाए
नयरीए । तत्थवि पहाणसेट्ठिं सुदंसणं सावगं कुणइ ॥ ४० ॥ सो पुण सुयपरिवायगधम्मे पुवं किरासि अइभत्तो । सोऊण
सावगं तं समागओ तो सुओ तत्थ ॥ ४१ ॥ पत्तो सुदंसणगिहं दंसणमालिन्नभीरुणा तेण । नाभुट्ठिओ न पणओ न
पेहिओ नेव संलत्तो ॥ ४२ ॥ चित्तइ तओ सुओवि हु अरिहइ एसो न ताव उन्नएसं । जाव न एयस्स गुरु पराइओ
एयपच्चक्खं ॥ ४३ ॥ तो भणइ भो सुदंसण ! पुवं तं मज्झ सासणे आसि । संपइ कस्स समीवे गहिओ अन्नारिसो धम्मो
॥ ४४ ॥ तो कयअन्भुट्ठाणो पणामपुवं सिरत्थकरकमलो । सुमरंतो गुरुनामं सुदंसणो भणइ एयं तु ॥ ४५ ॥ सिरिथा-
वच्चापुत्तो सीसो तेलोक्कनाहनेमिस्स । नीलासोउज्जाणे विहरइ सो मज्झ धम्मगुरू ॥ ४६ ॥ भणइ सुओ तं मज्झवि दंसेहि
५ जेण तस्सीसो । अहवा पराजिणित्ता करेमि तं चेव नियसीसं ॥ ४७ ॥ चित्तइ सुदंसणो तो अमच्छरी एस

धम्मकामो य । गुरुवयणामयसित्तो लहिही वोहिं न संदेहो ॥ ४८ ॥ इय तं घेत्तूण गओ गुरुमूलं पुच्छई सुओ तत्थ । कुडिलाई पसिणाई सहच्छलगहणकज्जेसु ॥ ४९ ॥ सरिसवया तह मासा तुम्हं भक्खाउ किं कुलत्थी वा । धन्ननराई एमिं दो दो अत्था ल पसिणाणं ॥ ५० ॥ नाऊण य तव्भावं वागरियाई गुरुहि तह ताई । सब्बुनि मणे जह सुयस्स संपच्चओ जाओ ॥ ५१ ॥ पसिणाणमुत्तराई न एत्थ वित्थरभयाउ भणिचाई । जाणिउकामेण दढं नाएसु निरुवियघाई ॥ ५२ ॥ सोऊण सुओ धम्मं संविग्गो सूरिपायमूलंमि । सीससहस्सेण समं पवइओ सुद्धपरिणामो ॥ ५३ ॥ जाओ चोद्-सपुवी गुरुहि दिन्नंमि पुवपरिवारो । विहरिउमारज्जो भूमिमंडले भवकयवोहो ॥ ५४ ॥ अह थावच्चापुत्तो सूरी सेलम्मि पुंडरीयंमि । दोमासकयाणसणो नेव्वाणमणुत्तरं पत्तो ॥ ५५ ॥ इयरोवि विहरमाणो सेलगपुरमागओ नरिंदस्स । दिक्खा-वसरोत्ति ठिओ सुभूमिभागंमि उज्जाणे ॥ ५६ ॥ बुद्धो सेलगराया रज्जं दाऊण मद्दुगसुयस्स । पंचहि मंतिसएहि पंथग-पमुहेहि परियरिओ ॥ ५७ ॥ निक्खंतो सुयविहिणा गुरुभाउयसुयमुणिंदपयमूले । एगारसअंगाई अहिज्जिओ वज्जिया-वज्जो ॥ ५८ ॥ पंथगपमुहाण तओ पंचणहसयाण नायगो ठविओ । सुयमुणिवरेण विहिणा सेलगसूरी महासत्तो ॥ ५९ ॥ सुयसूरीवि महप्पा समए आहारवज्जणं काउं । गिरिपुंडरीयसिहरे सहस्ससहिओ सिवं पत्तो ॥ ६० ॥ अह सेलगराय-रिसी अणुचियभत्ताइभोगदोसेण । दाहजराईतविओ समागओ सेलगपुरंमि ॥ ६१ ॥ उज्जाणंमि पसत्थे सुभूमिभागंमि तं समोसरियं । सोऊण हट्ठुट्ठो विणिग्गओ मद्दुगो राया ॥ ६२ ॥ कयवंदणाइकिच्चो सरीरवत्तं वियाणिउं गुरुणो । विन्नवइ एहि भंते ! मम गेहे जाणसालासु ॥ ६३ ॥ भत्तोसहाइएहिं अहापवत्तेहि तत्थ तुम्हाणं । कारेमि जेण किरियं धम्मसरी-रस्स रक्खट्ठा ॥ ६४ ॥ पडिवन्नमिणं गुरुणा पारद्धा तत्थ उत्तमा किरिया । निद्धमहुराइएहिं वियडेण य वेज्जवयणाओ ॥ ६५ ॥ वेज्जाण कुसत्थाए पच्छोसहपाणगाइधुवलाभा । थेवदियहेहि एसो जाओ निरुओ य वलवं च ॥ ६६ ॥ नवरं निद्धुन्हाइआहारे पाणगे य अइग्गिओ । सुहसीलयं पवन्नो नेच्छइ ठाणंतरविहारं ॥ ६७ ॥ बहुसोवि भणिज्जंतो विरमइ नो जाव सो पमायाओ । ताहे पंथगवज्जा मुणिणो मंतंति एगत्थ ॥ ६८ ॥ कम्माई नूण घणचिक्कणाइ कुडिलाई वज्ज-साराई । नाणहुयंपि पुरिसं पंथाओ उप्पहं नेत्ति ॥ ६९ ॥ मोत्तूण रायरिद्धिं मोक्खत्थी ताव एस पवइओ । संपइ अइप्प-माया विम्भारियपओयणो जाओ ॥ ७० ॥ काले न देइ सुत्तं अत्थं न कहेइ पुच्छमाणाणं । आवस्सगाइतत्तिं मोत्तुं बहु-मन्नए निहं ॥ ७१ ॥ उवगारी दढमेसो अम्हाणं धम्मन्नरणहेउत्ता । मोत्तुं घेत्तुं च इमं जुत्तंति फुडं न याणामो ॥ ७२ ॥ अहवा किं अम्हाणं कारणरहिण नीयवासेण । एयं पंथगसाहुं वेयावच्चे निजुंजेमो ॥ ७३ ॥ आपुच्छिऊण सूरिं विहरामो उज्जया वयं सब्बे । कालहरणंपि कीरइ जा वेयइ एस अप्पाणं ॥ ७४ ॥ सामत्थिऊण एवं पंथगसाहुं ठवित्तु गुरुपासे । गुरुसम्मएण सब्बे अन्नत्थ सुहं पविहरंति ॥ ७५ ॥ पंथगमुणीवि गुरुणो वेयावच्चं अखंडियं कुणइ । भत्तिवहुमाणसारं कुणइ अणूणं च नियकिरियं ॥ ७६ ॥ कत्तिचचाउम्मासे सूरी भोत्तूण निद्धमहुराई । पाऊण मज्जमहियं सुत्तो नीसट्ठस-वंगो ॥ ७७ ॥ आवस्सगं कुणंतो पंथगसाहुवि खामणनिमित्तं । सीसेण तस्स पाए घट्टेइ विणयनयनिऊणो ॥ ७८ ॥ तो कुविओ रायरिसी जंपइ को एस अज्ज निहज्जो । पाए आघट्टंतो निदाविग्गे मह पयट्ठो ॥ ७९ ॥ रुट्ठं दट्ठूण गुरुं संविग्गो पंथगो भणइ एवं । चाउम्मासियखामणकए मए दुमिया तुम्हे ॥ ८० ॥ ता एगं अवराहं खमह न काहामि एरिसं वीयं । हुंति खमासील च्चिय उत्तमपुरिसा जओ लोए ॥ ८१ ॥ इय पंथगमहुरगिरं आयन्नंतस्स तस्स सूरिस्स । सूरुग्गमे तमं पिव अन्नाणं दूरमोसरियं ॥ ८२ ॥ परिनिदिऊण सुइरं अप्पाणं जायसंजमुज्जोओ । खामेइ पंथगं पिहु पुणो पुणो सुद्ध-परिणामो ॥ ८३ ॥ दुइयदिणे रायाणं आपुच्छिय दोवि सेलगपुराओ । निक्खंतो पारद्धा उग्गविहारेण विहरेउं ॥ ८४ ॥ अवगयतवुत्तंता संपत्ता सेसमंतिमुणिणोवि । विहरिय चिरं सुविहिणा आरुढा पुंडरीयगिरिं ॥ ८५ ॥ थावच्चापुत्तो इव काउं संलेहणं विहुयकम्मा उप्पन्नविमलनाणा सिद्धा परिनिबुया सब्बे ॥ ८६ ॥ इय मूलगुणचिसुद्धो मोत्तवो नियगुरु न गीएहिं । सम्ममणुवत्तियवो सुसाहुणा पंथगेणेव ॥ ८७ ॥

॥ शैलकराजर्षिकथानकं समाप्तम् ॥

एवं कुर्वतः साधोर्गुणमाह—

एवं गुरुबहुमाणो कयन्नुया सयलगच्छगुणबुद्धी । अणवत्थापरिहारो हुंति गुणा एवमाईया ॥ १३३ ॥

‘एवं’ गुरुमनुष्यता सन्मार्गोद्यमं च कारयता यतिना ‘गुरुबहुमानः’ मानसप्रीत्यतिशयः कृतो भवति । तथाहि—द्विविधो गुरुः, सामान्यगुरुः परमगुरुश्च । तत्र सामान्यगुरुरनन्तरो धर्माचार्यादिः । परंपरः पूर्वपूर्वतरपूर्वतमादिचिन्तयाऽनेकविधो यावत् सुधर्मस्वाम्यादिः । परमगुरुर्भगवांस्तीर्थकरः । ततश्चानन्तरगुरुबहुमानेन येनासौ स्थापितस्तस्मिन् बहुमानकृतो भवति । तद्बहुमानेन पूर्वतरे यावदावलिकादिभूते गणधरे, ततस्तदाराध्ये भगवति परमगुरुतीर्थधिनायके । अत एवोक्तं परमगुरुणा—“जे गुरुं मन्नए से ममं मन्नए जे ममं मन्नए से गुरुं मन्नए” । इत्येवमनेकभेदगुरुबहुमानकृतो भवतीति ।

यथा कृतज्ञता चाराधिता भवति । प्रधानश्चायं पुरुषस्य गुणो लोकेऽपि गीयते । यदुक्तम्—“दो पुरिसे धरउ धरा अहवा दोहिं पि धारिया वसुहा । उवयारे जस्त मई उवयरियं जो न पम्हुमइ ॥ १ ॥” लोकोत्तरेऽप्येकविंशतिगुणमध्ये पठित एवेति । तथा सकलगच्छस्य गुणानां वृद्धिराधिक्यं कृतं भवति गुरुममुद्यता । तथा हि—सम्यगाज्ञावर्तिनो गच्छस्य गुरुज्ञानादिगुणान् वर्द्धयत्येव । यदि पुनस्ते शिष्याः—“वाइया संगहिया य भत्तपाणेहिं पोसिया । जायपंखा जहा हंसा पक्कमंति दिसोदिसं ॥ १ ॥” ततस्तान् खलुकप्राधान्यबुद्धय न केवलं न शिक्षयति गुरुः तत्परित्यागं च विधत्ते, कालिकाचार्यवदिति । तथाऽनवस्था मर्यादाहानिस्तस्याः परिहारकृतो भवति गुरुममुद्यतेति । अयमभिप्रायः—य एकं गुरुमल्पदोषमपि मुञ्चति, तमन्येऽपि न संगृह्णन्ति, सूक्ष्मदोषाणां परिहर्तुमशक्यत्वात् । संगृहीतोऽपि न स्थिरो भवति, अत एकाकित्वमालम्बते । तं च स्वेच्छाचारसुखितमालोक्यान्वोऽप्यन्योऽपि तदेवाङ्गीकरोति । एवं प्रकारानवस्थापरिहृता भवति गुरुसेवकेनेति । ‘भवन्ति’ जायन्ते ‘गुणा एवमादयः’ अन्येऽपि गुरुज्ञानबालवृद्धादीनां विनयव्यावृत्त्यकरणादयः सूत्रार्थागमस्मारणादयोऽपि भूयांसः । इति गाथार्थः ॥ १३३ ॥

एवमकरणे पुनः किं स्यात् ? इत्याह—

इहरा वुत्तगुणाणं विवज्जओ तह य अत्तउत्तरिसो । अप्पञ्चओ जणाणं जोहिविघायाइणो दोसा ॥ १३४ ॥

‘इतरथा’ इतरगुरुरित्यागरूपेण ‘उक्तगुणानां’ गुरुबहुमानादीनां ‘विपर्ययः’ अभावोऽबहुमानाकृतज्ञतादिदोषसम्भावो वा स्यात् । तथा ‘आत्मोत्कर्षश्च’ आत्मनि सौष्ठवाभिमानश्चानर्थपरंपराकारणं गुरुकुलवासत्यागिनः स्यात् । तथा ‘अप्रत्ययः’ अविश्वासश्च ‘जनानां’ लोकानां साधुविषये स्यात् । यदुत परस्परविभिन्नानामन्योन्यानुष्ठानदूषकाणामेतेषां न ज्ञायते कोऽपि सत्यवाचलीकवादी वेति । ततश्च को दोषः ? इति चेदुच्यते, षोडशविधाः प्रेत्यजिनधर्मप्राप्त्यभावस्तेषां व्यलीकभाजां, तन्निमित्तभूतस्य यतेरपि, आदिशब्दाद्भाषपातश्च । सम्यग्दर्शनाभिमुखानां चारित्र्याभिमुखानां च स्यात् । एते ‘दोषाः’ दूषणानि गुरुत्यागकारिणां भवन्ति । इति गाथार्थः ॥ १३४ ॥

ननु पूर्वं क्रियास्वप्नमादः चारित्रिणो लिङ्गमुक्तम्, इदानीं तु प्रमादवानपि गुरुश्चारित्रवानेवेति न मोक्तव्य इत्युच्यते तत्कथं न पूर्वापरविरोधः ? सत्यम्, अप्रमादश्चारित्रिणो लिङ्गं तदविनाभावित्वेनोक्तं, ग्रहेर्धूमवत् । दृश्यते च कापि निर्दग्धेन्धनोऽवष्टब्धो वा धूमं विना वह्निः । एवं प्रमादिनोऽपि चारित्रमित्यत एवाह—

वकुसकुसीला तित्थं दोसलवा तेसु नियमसंभविणो जइ तेहिं वज्जणिज्जो अवज्जणिज्जो तओ नरिथि ॥ १३५ ॥

यदि वेह पञ्चविधा यतयः—पुलाकाः, वकुशाः, कुशीलाः, निर्मन्थाः, स्नातकाश्च । तत्र नियमेनाप्रमादिनो निर्मन्थाः स्नातकाश्च, किं तु ते कदाचिदेव श्रेणिमस्तकारोहणे केवलज्ञानोत्पत्तौ च भवन्तीति न तीर्थप्रवाहहेतवः । पुलाकोऽपि कदाचिदेव लब्धिसद्भावे संभवतीति चेतस्याध्याह—“वकुसकुसीला” गाहा । तत्र वकुशाः शरीरोपकरणविभूषाकारिणः । यदाह—“उवगरणदेहचोक्खा रिद्धीजसगारवा सिया निच्चं । बहुसवल्लेयजुत्ता निगंधा वाउसा भणिया ॥ १ ॥” कुशीलाः मातिचारज्ञानादिगुणाः । यदाह—“आसेवणा क्साए दुहा कुसीलो दुहावि पंचविहो । नाणे दंसण चरणे तवे य अह सुहुमए चेव ॥ १ ॥ इह नाणाइकुसीलो उवजीवं होइ नाणमाइणि । अह सुहमो पुण तुस्सं एस तयस्सिस्सि संसाए ॥ २ ॥” एत एव सर्वतीर्थकृतां तीर्थसन्तानकारिणः संभवन्ति, अपरचिकल्पानायभावात् । ततः किम् ? इत्याह—‘दोषलवाः’ सूक्ष्मदोषाः ‘तेषु’ वकुशकुशीलेषु नियमसंभविनः । यतस्तेषां द्वे गुणस्थानके प्रमत्ताप्रमत्ताख्येऽन्तर्मुहूर्त्तकालावस्थायिनी । ततो यदा प्रमत्तगुणस्थानके वर्तते तदा प्रमाद्यपि चारित्रवानेव, यावत्सप्तमप्रायश्चित्तार्हापराधम् । ततः परमचारित्रः स्यात् । उक्तं च—“छेयस्स जाव दाणं ता वयमेगं पि नो अइक्कमइ । एगं अइक्कमंतो अइक्कमे पंचमूलेण ॥ १ ॥” अत एव पार्श्वस्थादीनामपि केषांचिच्चारित्रिमिष्यते । यतोऽभाणि—“पामत्थाईयाणं अब्भुत्ताण जेसि पच्छित्तं । मूलाईयं भणियं ते निच्चरणा न उण अत्ते ॥ १ ॥” तदेवं वकुशकुशीलेषु नियमभाविनो दोषलवाः, यदि च तैर्वर्जनीयो यतिः स्यात्, अवर्जनीयस्ततो नास्त्येव । तदभावे तीर्थस्याप्यभावप्रसङ्गः । इति गाथार्थः ॥ १३५ ॥

अस्योपदेशस्य फलमाह—

इय आवियपरमत्था मज्झत्था नियगुरुं न मुंचंति । सबगुणसंपओगं अप्पाणांमिवि अपेच्छंता ॥ १३६ ॥

‘इति’ पूर्वोक्तप्रकारैर्भावितो मनसि परिणामितः परमार्थो यथावस्थितपक्षो यैस्ते तथा, ‘मध्यस्थाः’ कुप्राहाद्यदूषिताः ‘निजगुरुं’ आत्मीयधर्माचार्यं ‘न मुञ्चन्ति’ नैव व्युत्सृजन्ति, ‘सर्वगुणसंपयोगं’ समग्रगुणसामग्रीमात्मन्यपि ‘अपश्यन्तः’ अनवलोकयन्तः । इयमत्र भावना—मध्यस्थो बुद्धिमानालोचयति—“दुकरयं खु जहुत्तं जहुत्तवायडिया विसीयन्ति ।

एस नियओ हु मग्गो अहसत्तीए चरणसुद्धी ॥ १ ॥” इयमपि मदीयो गुरुस्तर्गापवादवेदी, यथाशक्तिक्रियापरः, शुद्ध-
मार्गोपदेष्टा, सद्भावतुलनासारः, प्रकृष्टकष्टकारिणागुपबृंहकः, साहाय्यकर्त्ता च पूजापात्रं ज्ञानवताम् । यत उक्तम्—“तुच्छं
वपुः संहननं कनिष्ठं वीर्यं न वर्यं किल कालदोषात् । तथाऽपि धर्माय कृतप्रयत्नाः कथं न पूज्या विदुषां मुनीन्द्राः ?
॥ १ ॥” अत एनं परमोपकारिणमादरेणाराधयामि । यत एवमागमः—“जहा हि यग्गी जलणं न मंसे नाणाहुई मंत-
पयाभिसिन्नं । एवायरियं उवचिहएज्जा अणंतनाणोवगओवि सत्तो ॥ १ ॥ जस्संतिए धम्मपयाई सिक्खे तस्संतिए वेणइयं
पउंजे । सक्कारए सिरसा पंजलीओ कायगिराहो मणसावि निच्चं ॥ २ ॥” एवमागमधुमानान्निजगुरुं सम्यगाराध-
यन्ति । इति गाथार्थः ॥ १३६ ॥

अन्यच्च गुरुत्यागकारी निश्चितं गुरोरवज्ञां विधत्ते, ततश्चानर्थमागमस्मारणेन दर्शयन्नाह—

एयं अवमन्नंतो बुत्तो सुत्तंमि पावसमणोत्ति । महमोहवंधगोवि य खिंसंतो अपडितप्पंतो ॥ १३७ ॥

‘एनं’ प्रस्तुतं गुरुं ‘अवमन्यमानः’ हीलयन् साधुरिति गम्यते, ‘उक्तः’ भणितः ‘सूत्रे’ सिद्धान्ते ‘पापश्रमणः’ कुत्सि-
तयतिः ‘इतिः’ उपप्रदर्शने । तच्चेदं सूत्रम्—“आयरियउवज्झाएहि सुत्तं विणयं च माहिए । ते चेव खिंसइ बाले पावस-
मणेत्ति बुच्चइ ॥ १ ॥ आयरियउवज्झायाणं सम्मं नो पडितप्पइ । अप्पडिपूयए थद्धे पावसमणेत्ति बुच्चइ ॥ २ ॥” तथा
‘महामोहवन्धकः’ प्रकृष्टमिथ्यात्वोपार्जकश्च, अपिशब्दः सूत्रान्तरं संभावयति, किं कुर्वन् ? ‘खिंसंतो’ इति गुरोर्निन्दां
कुर्वन् ‘अपडितप्पंतो’ इति तेषां वैयवृच्यादावादरमकुर्वन्निति । सूत्रान्तरं चावश्यके त्रिंशत्सु मोहनीयस्थानेषु पठ्यते—
“आयरियउवज्झाए खिंसइ मंदबुद्धीए । तेसिमेव य नाणीणं सम्मं नो पडितप्पइ ॥ १ ॥” क्रियापदं च पर्यन्ते “महा-
मोहं पकुवइ” इति । तओ भणितम् । इति गाथार्थः ॥ १३७ ॥

आह गुरोः सामर्थ्याभावे यदि शिष्योऽधिकतरं तपः करोति तर्हि युक्तमाहोस्विदयुक्तं ? गुरोर्लाघवहेतुत्वात्, इत्यत्रो-
च्यते, गुरुसन्निधौ युक्तमेव, गुरोर्गौरवहेतुत्वात् । तथा हि सदाचारे चारिणि शिष्ये भवत्येव गुरोः साधुवादः, पुत्रे
पितुरिव । किन्तु—

सविसेसंपि जयंतो तेसिमवन्नं विवज्जए सम्मं । तो दंसणसोहीओ सुद्धं चरणं लहइ साहू ॥ १३८ ॥

‘सविशेषं’ शोभनतरं, अपिशब्दात् समानमपि । किं मत्तोऽप्येषोऽधिकं करोतीति भावनया ‘यतमानः’ सद्नुष्ठानो-
द्योगवान् ‘तेषां’ गुरुणां ‘अवज्ञां’ अभ्युत्थानाद्यकरणरूपां ‘वर्जयति’ न करोति ‘सम्यक्’ शुद्धपरिणामो भावसाधुरिति
प्रकृतत्वात् । ततश्च दर्शनशुद्धेर्हेतोः ‘शुद्धं’ अकलङ्कं ‘चरणं’ चारित्र्यं ‘लभते’ प्राप्नोति साधुः, भावमुनिरिति । अयमत्र
भावार्थः—सम्यक्त्वं ज्ञानचरणयोः कारणम् । यत एवमागमः—“नादंसणस्स नाणं नाणेण विणा न हुंति चरणगुणा ।
अगुणस्स नत्थि मोक्खो नत्थि अमुक्खस्स निव्वाणं ॥ १ ॥” तच्च गुरुबहुमानिन एव भवति, अतो दुष्करकारकोऽपि
तस्मिन्नवज्ञां न विदध्यात्, तदाज्ञाकारी च भूयात् । यत उक्तम्—“छट्ठमदसमदुवालसेहिं मासज्जमासखमणेहिं । अक-
रंतो गुरुवयणं अणंतसंसारिओ होइ ॥ १ ॥” इति गाथार्थः ॥ १३८ ॥

अथ साधुधर्मलिङ्गनिगमनं, तत्फलं चाभिधित्सुराह—

इय सत्तलक्खणधरो होइ चरित्ती तओ य नियमेण । कल्लाणपरंपरलाभजोगओ लहइ सिवसोक्खं ॥ १३९ ॥

‘इतिः’ उपप्रदर्शने । पूर्वोपदर्शितसप्तसंख्यलक्षणधरो भवति ‘चारित्री’ भावसाधुः । ‘तओ’ इति स कः ? चशब्दोऽव-
धारणे । स एव, नान्यः कल्याणपरंपरा सुदेवत्वसुमनुजत्वादिरूपा, तस्या लाभः प्राप्तिः, तद्योगात्तत्संबन्धत्वात् ‘लभते’
अवाप्नोति ‘शिवसौख्यं’ सिद्धिर्गर्भः । इति गाथार्थः ॥ १३९ ॥

उक्तं श्रावकसाधुसंबन्धभेदाद्विधा धर्मरत्नम्, इदानीं कः कीदृगिदं कर्तुं शक्नोति ? इत्येतदाह—

दुविहंपि धम्मरयणं तरइ नरो धेत्तुमविगलं सो उ । जस्सेगवीसगुणरयणसंपया सुत्थिया अत्थि ॥ १४० ॥

‘द्विविधं’ द्विप्रकारं, न पुनरेकतरमेवेत्यपरर्थः । ‘तरति’ इत्यनेकार्थत्वाच्चातूनां शक्नोति ‘नरः’ इति जातिनिर्देशान्नर-
जातीयो जन्तुः, न पुनः पुमानेवेति, ‘ग्रहीतुं’ उपादातुं अविकलं (संपूर्णं) स एव, तुशब्दस्यावधारणार्थत्वात् । यः
कथंभूतः ? इत्याह—यस्याप्येकविंशतिगुणरत्नसंपदादिप्रतिपादिता विशेषणविभूतिः ‘सुस्थिता’ कुबोधाद्यदूषितत्वाग्निरु-
पद्रवा ‘अस्ति’ विद्यत इति । ननु पूर्वमुक्तमेवैकविंशतिगुणसमृद्धो योग्यो धर्मरत्नस्येति, तर्हि पुनरिदमुच्यते ? सत्यं,
पूर्वं योग्यतामात्रमुक्तं, यथा बालत्वेऽपि वर्तमानो राजपुत्रो राज्याहं उच्यते, संप्रति करणशक्तिरप्यस्याभिधीयते—यथा
प्रीढीभूतो राजपुत्रः कर्तुं शक्नोत्येतावद्राज्यम् । इति गाथार्थः ॥ १४० ॥

एवं च स्थिते विशेषतः पूर्वाचार्याणां श्लाघामाह—

ता सुट्ठ इमं भणियं पुवायरिएहिं परहियरएहिं । इगवीसगुणोवेओ जोगो सइ धम्मरयणस्स ॥ १४१ ॥

यस्य एभिर्गुणैर्युक्तो धर्मो कर्तुं शक्नोति । ततः 'सुष्ठु' गोभनमिदं 'भणितं' उक्तं 'पूर्वाचार्यैः' अतीतसूरिभिः 'परहित-
रतैः' अन्यजनोपकारकरणलम्पटैः । किं तत् ? इत्याह—एकविंशतिभिर्गुणैर्युक्तो युक्तो 'योग्यः' उचितः 'सकृत्' सदा
धर्मरत्नस्य' उक्तस्वरूपस्य । इति गाथार्थः ॥ १४१ ॥

अथ प्रकृतप्रकरणार्थमनुवदन्नुपमं हारगाथायुग्ममाह—

धम्मरयणोच्चियाणं देसचरितीण नह चरितीणं । लिंगाहं जाइं समण भणियाइं मुणियतत्तेहिं ॥ १४२ ॥
तेसि इसो भावत्थो नियमइविभवाणुसारओ भणिओ । सपराणुगहहेउं समासओ संतिसूरीहिं ॥ १४३ ॥

'धर्मरत्नोचितानां' उक्तस्वरूपाणां 'देशचरित्रिणां' (देश) विरतानां, तथा 'चरित्रिणां' सर्वविरतानां 'लिङ्गानि'
चिह्नानि यानि 'समये' सिद्धान्ते 'भणितानि' अभिहितानि 'मुनिततरैः' अवबुद्धसिद्धान्तमन्त्रावैः । तेषां 'अयं' उक्त-
स्वरूपो 'भावार्थः' तात्पर्यं 'निजमतिविभवानुसारतः' स्वबुद्धिसंपदानुरूपं 'भणितः' सिद्धान्ताम्बोधेः पारस्य लघुमन्त्र-
क्यत्वात् यावदेवावबुद्धं तावदेव भणितमिति भावः । किमर्थं पुनरियान् प्रयामः कृतः ? इत्याह—स्वपरयोरनुग्रह उप-
कारः, स एव हेतुः कारणं यस्य भगवन्स्य तत् 'स्वपरानुग्रहहेतु' । सोऽप्यागमादेव भविष्यतीति चेन्न, तत्रागमे कोऽप्यर्थः
ह्यपि भणितः, तमल्पायुषोऽल्पमेधसश्चैदंयुगीना नावगन्तुमीना इति समामतोऽल्पग्रन्थेन भणितः । किं ? इत्याह—शान्ति-
प्रधानैर्माध्यस्थ्यसुखचैतोभिः सूरिभिराचार्यैः । इति गाथायुग्मार्थः ॥ १४२ ॥ १४३ ॥

१ "धम्मरयणोच्चियाणं देसचरितीण" इत्यपि । २ "धर्मरत्नार्थिनां" इत्यपि ॥

अथ शिष्याणामर्थित्वोत्पादनायोक्तगाथापरिज्ञानस्य फलमुपदर्शयन्नाह—

जो परिभावइ एयं सम्मं सिद्धंतगवभजुत्तीहिं । सो मुत्तिसगलंगो कुग्गहगत्तेसु न हु पडइ ॥ १४४ ॥

'यः' कश्चिद्व्युक्तर्मा 'परिभावयति' सम्यगालोचयति 'एनं' पूर्वोक्तं धर्मलिङ्गभावार्थं 'सम्यग्' मध्यस्थभावेन सिद्धान्त-
गर्भाभिरागमसाराभिर्युक्तिभिरुपपत्तिभिः 'सः' प्राणी मुक्तिमार्गे निर्वाणनगराध्वनि लभो गन्तुं प्रवृत्तः कुग्रहा दुष्पमाभा-
विनो मतिमोहविशेषात् एव गर्त्ता अवदा गतिविषातहेतुत्वादनर्थजनकत्वाच्च, तेषु नैव पतति । हुशब्दस्यावधारणार्थ-
त्वात् । अत एव सुखेन सन्मार्गेण गच्छति । इति गाथार्थः ॥ १४४ ॥

उक्तं प्रकरणार्थपरिभावनस्यानन्तरफलम्, अधुना परंपरफलमाह—

इय धम्मरयणपगरणमणुदियहं जे मणंमि भावेंति । ते गलियकलिलपंका नेवाणसुहाइं पावेंति ॥ १४५ ॥

'इय' गच्छ इतिगच्छार्थे प्राकृते दृश्यते । इत्यनन्तरुक्तं धर्मरत्नमुक्तान्वर्थम्, तत्प्रतिपादकप्रकरणं शास्त्रविशेषो धर्म-
रत्नप्रकरणं 'अनुदिवसं' प्रतिदिनं, उपलक्षणत्वात् प्रतिसन्ध्यं प्रतिप्रहरमित्यपि द्रष्टव्यम् । 'ये' केचिदासन्नमुक्तिगमा
'मनसि' हृदये 'भावयन्ति' विवेकसारं चिन्तयन्ति 'ते' शुभशुभतराध्यवसायभाजो, गलितोऽपेतः कलिलपङ्कः पातकमलो-
त्करो येभ्यस्ते तथाविधाः 'निर्वाणसुखानि' अपवर्गशर्माणि 'प्राप्नुवन्ति' लभन्ते । कीदृशानि पुनस्तानि ? इति चेदुच्य-
ते—"नवि अत्थि माणुसाणं तं सोक्खं नवि य सबदेवाणं । जे सिद्धाणं सोक्खं अघायाहं उवगयाणं ॥ १ ॥ जह नाम
कोइ मेच्छो नगरगणे बहुविहेवि जाणंतो । न चएइ परिकहेउं उवमाए तहिं असंतीए ॥ २ ॥ इय सिद्धाणं सोक्खं अणो-
वमं नत्थि तस्म ओवम्मं । किंचि विसेसेणेत्तो सारिक्खमिणं सुणह वोच्छं ॥ ३ ॥" तच्च सादृश्यमिदम्—"वेणुवीणामृद-
ङ्गादिनादयुक्तेन हारिणा । श्लाघ्यस्मरकथावज्जगीतेन स्तिमितः सदा ॥ १ ॥ कुट्टिमादौ विचित्राणि दृष्ट्वा रूपाण्यनुत्सुकः ।
लोचनानन्ददायीनि लीलायन्ति स्वकानि हि ॥ २ ॥ चन्दनागुरुकर्पूरधूपगन्धान्वितस्ततः । पुटवासादिगन्धांश्च व्यक्तमा-
घ्राय निरुपहः ॥ ३ ॥ नानारससमायुक्तं भुक्त्वाऽन्नमिह मात्रया । पीत्वोदकं च तृप्तात्मा स्वादयन्स्वादिसं शुभम् ॥ ४ ॥
मृदुतूलीसमाक्रान्तदिन्यपर्यङ्कसंस्थितः । सहस्राम्बोदसंगच्छश्रुतेर्भयघनं भृशम् ॥ ५ ॥ इष्टभार्यापरिष्वक्तस्तद्रतान्तेऽथ-
वानरः । सर्वेन्द्रियार्थसंप्राप्त्या सर्वाश्वाधानिवृत्तिजम् ॥ ६ ॥ यद्वेदयति शं हृद्यं प्रशान्तेनान्तरात्मना । मुक्तात्मनस्ततोऽनन्तं
सुखमाहुर्मनीषिणः ॥ ७ ॥" इति संभाव्यते । एवमागमार्थपरिभावनपराणां संवेगातिरेकात्कालसंज्ञनतथाभव्यत्वादि-
सामग्रीविशात्पारंपर्येणापवर्गप्राप्तिः । इति गाथार्थः ॥ १४५ ॥

॥ इति स्वोपज्ञवृत्तिसहितं धर्मरत्नप्रकरणं समाप्तम् ॥

॥ श्री शरवेश्वर पार्श्वनाथाय नमः ॥

बृहद्गच्छीय श्रीमद् रत्नशेखरसूरि संदृब्ध

स्वोपज्ञवृत्ति सहित

गुणस्थानक्रमारोह

५१२/

पुनर्मुद्रण प्रकाशक
दिव्य दर्शन ट्रस्ट
C/o. कुमारपाल वि शाह
६८-गुलालवाडी, मुंबई-४०० ००४.

वीर स. २५०८
वि सं २०३८

मूल्य
५-०० रु.

प्राक्कथन (गुणस्थानक्रमारोह)

१४ गुणस्थानको के क्रम से आत्माविकास के निम्नस्तर से चरम उत्कर्ष का निरूपण यह जैन महर्षियों की अद्भुत देन है। विकास की कोई भी अवस्था इस प्रक्रिया में अस्पष्ट नहीं रह जाती। इस प्रक्रिया का सक्षिप्त किन्तु परिपूर्ण वर्णन करने वाली यह लघु कृति गुणस्थानक क्रमारोह आचार्य श्री रत्नशेखर सूरि महाराज की कीर्तिलता बनकर मुमुक्षुओं को आज तक सद्बोध का फल दितीर्ण कर रही है।

मूलगाथा और उसके संस्कृत स्वोपज्ञ विवरण सहित यह ग्रंथ कई वर्ष पूर्व देवचन्द्र लालभाई पुस्तकोद्धार फण्ड (सूरत) इस संस्था से प्रकाशित किया गया था। जो कई वर्षों से अप्राप्य भी था। अध्येता वर्ग इसके पुनः प्रकाशन की आवश्यकता को महसूस कर रहा था। सिद्धान्त महोदधि स्व आचार्यदेव श्रीमद् विजय प्रेम सूरिश्च महाराज के पट्टालंकार न्याय विशारद आ श्री विजय भुवन भानु सूरि महाराज की पुनीत प्रेरणा और आशिर्वाद से हम इस महत्त्वपूर्ण कृति का प्रकाशन करने में समर्थ हुये हैं। इस कार्य में प्रत्यक्ष एवं परोक्ष सहायता करने वाले सत्पुरुषों के प्रति हम पूर्णतया कृतज्ञ हैं। मुमुक्षु वर्ग इस ग्रन्थ का अध्ययन कर के उत्तरोत्तर गुणसंवर्धन करे यही एक मंगल कामना।

विषयानुक्रमः

विषय	पृष्ठाङ्क	श्लोकाङ्क	विषय	पृष्ठाङ्क	श्लोकाङ्क
गुणस्थानाभिधानानि	१	५-४ २-४	ध्यातृस्वरूपम्	१२	५२-५३
मिथ्यात्वगुणस्थाननिरूपणम्	२	५-९	प्राणायामस्वरूपम्	१३	५४-५९
सास्वादननिरूपणम्	३	१०-१२	शुक्लध्यानाद्यभेदस्वरूपम्	१४	६०-६६
मिश्रनिरूपणम्	३	१३-१७	अनिवृत्तिस्वरूपम्	१५	६७-७१
अविरतिसम्यग्दृष्टिनिरूपणम्	४	१८-२३	शुक्लध्यानद्वितीयभेदस्वरूपम्	१६	७४-८०
देगविरतिनिरूपणम्	६	२४-२५	सयोगिस्वरूपम्	१७	८१-१०२
प्रमत्तनिरूपणम्	७	२६-३१	अयोगिस्वरूपम्	२०	१०३-११८
अप्रमत्तनिरूपणम्	९	३२-३६	सिद्धस्य गतिसिद्धिः	२१	११९-१२४
अपूर्वादिनिरूपणम्	१०	३७-३८	सिद्धस्वरूपम्	२२	१२५-१२७
उपशमकस्वरूपम्	१०	३९-४७	सिद्धस्वरूपम्	२२	१२८-१३६
अपकस्वरूपम्	१०	४८-५१			

॥ अथ श्रीगुणस्थानक्रमारोहवृत्तिः प्रारभ्यते ॥

(कर्ता श्रीरत्नसेखरद्वारिः)

अर्हपदं हृदि ध्यात्वा, गुणस्थानविचारिणाम् । अनुबुधामियं वृत्ति-लिख्यते ब्रह्मवर्णिवत् ॥ १ ॥ तत्रादौ मङ्गलार्चनम्भी-
ष्टदैवतनस्तुतारसम्बन्धाविर्भाविकमाद्यपद्यमाह—

गुणस्थानक्रमारोह-हतमोहं जिनेश्वरम् । नमस्कृत्य गुणस्थान-स्वरूपं किञ्चिदुच्यते ॥ १ ॥

व्याख्या—यत्र यत्र पूर्वाप्राप्तगुणविशेषाविर्भावो भवति तत्तद्गुणस्थानमित्युच्यते, तानि गुणस्थानानि, तेषां स्वरूपं, किञ्चिद्-अल्पमात्रमुच्यते इति सम्बन्धः. किं कृत्वा ? 'नमस्कृत्य' प्रणिपत्य 'जिनेश्वरं' श्रीसर्वज्ञं, कथंभूतं ? 'गुणस्थानक्रमारोहहतमोहं' गुणस्थानानां क्रमो गुणस्थानक्रमः, गुणस्थानक्रमेणारोहणं गुणस्थानक्रमारोहः, गुणस्थानक्रमारोहेण-क्षपकश्रेण्यारोहलक्षणेन हतो

१ देवता प्र० । २ नमस्कारस्य प्र० । ३ आरोहणं प्र० । ४ रोहणेन प्र० ।

मोहो येन स तथा तं गुणस्थानक्रमारोहहतमोहं, क्षपकश्रेण्यारोहक्रमेणैव मोहो हन्यते, यदाह वाचकमुख्यः—“पूर्वं करोत्यनन्ता-
नुबन्धिनाम्नां क्षयं कषायाणाम् । मिथ्यात्वमोहगहनं, क्षपयति सम्यक्त्वमिथ्यात्वम् ॥ १ ॥ सम्यक्त्वमोहनीयं, क्षपयत्यष्टावतः
कषायाश्च । क्षपयति ततो नर्पुसक-वेदं स्त्रीमेदमथ तस्मात् ॥ २ ॥ हास्यादि ततः षट्कं, क्षपयति तस्मात् पुरुषवेदमपि ।
संज्वलनानपि हत्वा, प्राप्नोत्ययं वीतरागत्वम् ॥ ३ ॥ ” आह-ननु हतमोहमित्यत्रोक्तं, न दोषस्यैव मोहस्य घातेन जिनेश्वरत्व-
मुपपद्यते, किन्तु ज्ञानावरणदर्शनावरणान्तरायाणामपि घाते जिनेश्वरत्वं स्यात् तत्कथमिति, अत्रोच्यते—अष्टस्वपि कर्मसु
मोहस्यैव प्राधान्यं, यतः*—“अकूखाण रसणी कम्माण मोहणी तह वयाण बंधवयं । गुर्त्ताण य मणगुत्ती, चजरो दुक्खेण जिर्णति
॥ १ ॥ ” मोहे इते शेषकर्माणि सुखहतान्येव, यदागमः*—“जह मत्थयमूर्ख, हयाए इम्मए तलो । तह कम्माणि इम्मति, मोहणिज्जे
स्वयं गए ॥ १ ॥ ” ततो मोहघाते शेषघातिनां घातोऽवश्यंभाव्येवेति न दोषः ॥ १ ॥ अयं चतुर्दशसंख्यानां गुणस्थानकानां नामान्येव
श्लोकचतुष्टयेनाह—

चतुर्दशगुणश्रेणि-स्थानकानि तदादिमम् । मिथ्यात्वाख्यं द्वितीयं तु, स्थानं सास्त्रादनाभिधम् ॥ २ ॥
तृतीयं मिश्रकं तुर्यं, सम्यग्दर्शनमव्रतम् । श्राद्धत्वं पञ्चमं षष्ठं, प्रमत्तश्रमणाभिधम् ॥ ३ ॥

१ घाते प्र० । * अक्षणां रसना कर्माणां मोहनीयं व्रतानां तथा ब्रह्मव्रतम् । गुर्त्तानां च मनोगतिः चत्वारि दुक्खेन जीयन्ते ॥ १ ॥

* यथा मस्तकसूच्या हतायां हन्यते तालः । तथा कर्माणि हन्यन्ते, मोहनीये क्षयं गते ॥ १ ॥ २ नामानि प्र० ।

सप्तमं त्वप्रमत्तं चा-पूर्वात्करणमष्टमम् । नवमं चानिवृत्त्याख्यं, दशमं सूक्ष्मलोभकम् ॥ ४ ॥

एकादशं शान्तमोहं, द्वादशं क्षीणमोहकम् । त्रयोदशं सयोग्याख्यमयोग्याख्यं चतुर्दशम् ॥ ५ ॥

चतुर्भिः कुलकम्

व्याख्या—इह हि ध्वजजीवानां सिद्धिसौधाधिरोहणार्थं गुणश्रेणिरिव निःश्रेणिस्तस्यां च पदन्यासास्पदस्थानीयानि
यानि गुणाद्गुणान्तरप्राप्तिरूपाणि स्थानानि-विश्रामधामानि चतुर्दशसंख्यानि, तेषां नामानि यथा—प्रथमं मिथ्यात्वगुणस्थानकं १,
द्वितीयं सास्त्रादनगुणस्थानकं २, तृतीयं मिश्रगुणस्थानकं ३, चतुर्थमविरतसम्यग्दृष्टिगुणस्थानकं ४, पञ्चमं देशविरतिगुणस्थानकं ५,
षष्ठं प्रमत्तसंयतगुणस्थानकं ६, सप्तमप्रमत्तसंयतगुणस्थानकं ७, अष्टमं निवृत्तिवादर (अपूर्वकरण) गुणस्थानकं ८, नवमं अनि-
वृत्तिवादरगुणस्थानकं ९, दशमं सूक्ष्मसंपरायगुणस्थानकं १०, एकादशमुपशान्तमोहगुणस्थानकं ११, द्वादशं क्षीणमोहगुणस्था-
नकं १२, त्रयोदशं सयोगिकेत्रलिगुणस्थानकं १३, चतुर्दशमयोगिकेत्रलिगुणस्थानकं १४ मिति २-३-४-५॥ अयं प्रथमं व्यक्ताव्यक्त-
मिथ्यात्वस्वरूपमाह—

अदेवागुर्वधर्मेण, या देवगुरुधर्मधीः । तन्मिथ्यात्वं भवेद्व्यक्त-सव्यक्तं मोहलक्षणम् ॥ ६ ॥

व्याख्या—या स्पष्टचैतन्यानां संक्षिप्त्वेन्द्रियादिजीवानामदेवागुर्वधर्मेषु क्रमेण देवगुरुधर्मबुद्धिः संपद्यते, तद्व्यक्तं मिथ्यात्वं

भवति, उपलक्षणात् — *जीवादिपदार्थेषु, जिनादिपदेषु वा अमदहणा । सदहणावि अ मिच्छा, विपरीतपरुषणा वा य ॥ १ ॥
 संशयकरणं जं चिअ, जो नेमु अणायरो पयन्थमु । तं पञ्चविहं मिच्छं, तद्दिट्ठी मिच्छादिट्ठी अ ॥ २ ॥ एतत्पञ्चविधमपि मिथ्यात्वं
 व्यक्तमेव, अथवा—+आभिगगहिअमणाभि-गगहियं तद्वाभिनिवेमिअं चेव । संसदअमणाभोगं, मिच्छत्तं पंचदा होइ ॥ १ ॥
 इत्यत्रापि यदेकमनाभोगिरुमिथ्यात्वं तदव्यक्तं, शेषमिथ्यात्वचतुष्टयं तु व्यक्तमेव, तथा—।दमविहे मिच्छते पञ्चते, तंजहा—अधम्म
 धम्मसन्ना, धम्म अधम्मसन्ना, उम्मगो मगसन्ना, मगो उम्मगसन्ना, अजीवेसु जीवसन्ना, जीवेसु अजीवसन्ना, असाहुसु साहुसन्ना,
 साहुसु असाहुसन्ना, अमुतेसु मुत्तसन्ना, मुत्तेसु अमुत्तसन्ना । इत्येवमादिकमपि यन्मिथ्यात्वं तद्व्यक्तमेव, अपरं तु यदनादिकालं
 यावन्मोहनीयमकृतिरूपं मिथ्यात्वं सदृशरूपात्मगुणाच्छादकं जीवेन सह सदाऽविनाभावि भवति, तदव्यक्तं मिथ्यात्वमिति ॥ ६ ॥
 अथ मिथ्यात्वस्य गुणस्थानकत्वमाह—

* जीवादिपदार्थेषु जिनादिपदेषु वा अधद्वा । श्रद्धाऽपिच मिथ्या, विपरीतपरुषणा वा च । १ । संशयकरणं यदेव, यस्तेषु अना-
 दरः पदार्थेषु । तत् पञ्चविधं मिथ्यात्वं, तद्दिष्टिमिथ्यादृष्टिश्च ॥ २ ॥ + आभिग्रहिकमनाभिग्रहिकं तथाऽऽभिनिवेशिकमेव । सांशयिकमनाभोगिकं
 मिथ्यात्वं पञ्चदा भवति । १ । १ दशविधं मिथ्यात्वं प्रज्ञसम्, तद्यथा—अधर्मे धर्मसंज्ञा १ धर्मे अधर्मसंज्ञा २ उन्मागे मार्गसंज्ञा ३ मार्गे उन्मार्गसंज्ञा
 ४ अजीवे जीवसंज्ञा ५ जीवे अजीवसंज्ञा ६ असाधुषु साधुसंज्ञा ७ साधुषु असाधुसंज्ञा ८ अमूर्तेषु मूर्तसंज्ञा ९ मूर्तेषु अमूर्तसंज्ञा १०
 १ अमग । प्र० । २ अजीवे । प्र० । ३ जीवे प्र० ।

अनाद्यव्यक्तमिथ्यात्वं, जीवेऽस्त्येव सदा परम् । व्यक्तमिथ्यात्वधीप्राप्ति-गुणस्थानतयो-
 च्यते ॥ ७ ॥

व्याख्या—अनादि च तदव्यक्तं च अनाद्यव्यक्तं, तच्च तन्मिथ्यात्वं च अनाद्यव्यक्तमिथ्यात्वं 'जीवे' प्राणिनि अव्यव-
 हारराशिर्वर्तिनि 'सदा' सर्वदाऽप्यस्त्येव, परं व्यक्तमिथ्यात्वस्य-पूर्वोक्तस्वरूपस्य धीर्बुद्धिस्तत्प्राप्तिरेव गुणस्थानतयोच्यते इति । अत-
 ननु * सवजिअठाण मिच्छे' इति मिथ्यादृष्टौ सर्वाण्यपि जीवस्थानानि लभ्यन्ते, तत्कथं व्यक्तमिथ्यात्वधीप्राप्तिरेव प्रथमगुणस्थान-
 तामाप्नोति ? इत्यत्रोच्यते 'सर्वे भावाः सर्वजीवैः प्राप्तपूर्वा अनन्तशः' इति वचनात् ये प्राप्तव्यक्तमिथ्यात्वबुद्धयो जीवा व्यवहार-
 राशिर्वर्तिनस्त एव प्रथमगुणस्थाने लभ्यन्ते, न त्वव्यवहारराशिर्वर्तिनः, तेपामव्यक्तमिथ्यात्वस्यैव सद्भावादित्येदोषः ॥ ७ ॥ अथ
 मिथ्यात्वदूषणमाह—

मद्यमोहाद्यथा जीवो, न जानाति हिताहितम् । धर्माधर्मो न जानाति, तथा मिथ्यात्व-
 मोहितः ॥ ८ ॥

* सर्वजीवस्थानानि मिथ्यात्वे
 १ गुणस्थानस्याः । प्र० । २ अन्ततो निगोदावस्थायामपि तथाभूताव्यक्तस्पर्शमात्रप्राप्तिप्रतिरविपर्यस्तापि भवति इति मज्झिमसिद्धि-
 षडशीतिवृत्तौ । कर्मस्तवविवरणादावप्येवमेवेति ध्येयम् ।

व्याख्या—यथा 'जीवो' मनुष्यादिप्राणी 'मद्यमोहाद्' मदिरान्मादात् हितं वाऽहितं वा किमपि न जानाति, नष्टचैत-
 न्यवत्, तथा मिथ्यात्वमोहितो जीवो धर्माधर्मौ सम्यग्र जानात्यज्ञानत्वात्, यदाह—मिथ्यात्वेनालीढचित्ता नितान्तं, तच्चातत्त्वं जा-
 नते नैव जीवाः । किं जात्यन्याः कुप्रचिद्वस्तुजाते, रम्यारम्यव्यक्तिमासादयेयुः ? ॥ १ ॥ इति ॥ ८ ॥ अथ मिथ्यात्वस्य
 स्थितिमाह—

अभव्याश्रितमिथ्यात्वे-ऽनाद्यनन्ता स्थितिर्भवेत् । सा भव्याश्रितमिथ्यात्वे-ऽनादिसान्ता
 पुनर्मता ॥ ९ ॥

व्याख्या—अभव्यजीवानाश्रित्य मिथ्यात्वे-सामान्येनाव्यक्तमिथ्यात्वविषयेऽनाद्यनन्ता स्थितिर्भवति, तथा सैव स्थिति-
 र्भव्यजीवान् पुनराश्रित्यानादिसान्ता पुनर्मता-संमता, यदाह—*मिच्छत्तमभवाणं, तमणाइमणंतयं मृणेत्येव । भवाणं तु अणाइ,
 सपज्जवसियं तु मिच्छत्तं ॥ ११ ॥ इयं च स्थितिः सामान्येन मिथ्यात्वमाश्रित्य दर्शिता, यदि पुनर्मिथ्यात्वगुणस्थानस्य स्थितिर्विचार्यते
 तदा अभव्यानाश्रित्य साद्यनन्ता भव्यानाश्रित्य सादिसान्तेति । तदा मिथ्यात्वगुणस्थानस्यो जीवो विंशत्युत्तरशतबन्धमायोग्यकर्मप्र-
 कृतीनां मध्यार्थकृत्कर्माहारकद्वयावन्थात्सप्तदशोत्तरशतबन्धकः, तथा द्वाविंशत्युत्तरशतोदयमायोग्यकर्मप्रकृतीनां मध्यात् मिश्रसम्य-
 क्त्वाहारकद्वितीयाधकृत्कर्मेतिपञ्चमकृतीनामनुदयात्सप्तदशोत्तरशतवेदिता, अष्टचत्वारिंशदधिकशतसत्ताको भवति ॥ ९ ॥ इति

१ मनुष्यादिकं । प्र० । २ नष्टचैतन्यत्वात् । प्र० । ३ सम्पत्ते । प्र० । * मिथ्यात्वमभव्यानां तदनाद्यनन्तं गुणितव्यम् । भव्यानां
 दिसपर्यवसितं मिथ्यात्वम् ॥ १ ॥

श्रीगुणस्थानक्रमारोहः

प्रथमं गुणस्थानम् ॥ १ ॥ अथ द्वितीयं—सास्वादनगुणस्थानमूलकारणभूतौपशमिकसम्यक्त्वस्वरूपमाह—

अनादिकालसंभूत—मिथ्याकर्मोपशान्तितः । स्यादौपशमिकं नाम, जीवे सम्यक्त्वमावितः ॥१०॥

व्याख्या—‘जीवे’ भव्यजीवविषये ‘अनादिकालसंभूतमिथ्याकर्मोपशान्तितो’ अनादिकालोद्भवमिथ्यात्वकर्मोपशमादादितो ग्रन्थिभेदकरणकालादौपशमिकं नाम सम्यक्त्वं स्यादिति सामान्योऽर्थः, विशेषार्थस्त्वयम्—औपशमिकं सम्यक्त्वं द्विधा, एकमन्तरकरणौपशमिकं, द्वितीयं स्वश्रेणिगतौपशमिकं, तथापूर्वकरणेनैव कृतग्रन्थिभेदस्याकृतत्रिपुञ्जीकरणस्य-मिथ्यात्वकर्मपुद्गलराशेरवाविहिताशुद्धार्द्धशुद्धमिथ्यात्वमिश्रसम्यक्त्वस्वरूपात्रिपुञ्जस्योदीर्णं मिथ्यात्वे क्षीणेऽनुदीर्णं चाप्राप्तस्य इति, अन्तरकरणान्तर्मुहूर्तकालं यावत्सर्वमिथ्यात्वावेदकस्य, अन्तरकरणौपशमिकसम्यक्त्वमेकवारमेव भवति, तयोपशमश्रेणिप्रपञ्चस्य मिथ्यात्वानन्तानुबन्धिनागुपशमे सति स्वश्रेणिगतोपशमसम्यक्त्वं भवति, तथा चोच्यते—*अकयतिपुंजो ऊसर—ईन्द्रियदवदङ्गुलवत्नापहि । अन्तरकरणवस-मिश्रो, उवसमिश्रो वा ससेणिगओ ॥ १ ॥ तदेतद् द्विभेदमप्यौपशमिकसम्यक्त्वं सास्वादनोत्पत्तिमूलकारणमिति ॥ १० ॥ अथ सास्वादनस्वरूपं पद्यद्वयेनाह—

एकस्मिन्नुदिते मध्या-च्छान्तानन्तानुबन्धिनाम् । आद्यौपशमिकसम्यक्त्व-शैलमौलेः परि-

१ प्रत्यन्तरे मूलेति नास्ति । २ भव्येति नास्ति । प्र० । ३ सर्वथा । प्र० । * अकृतत्रिपुञ्ज ऊपरेल्लिकादवदङ्गुलवत्ज्ञातैः । अन्तरकरणौपशमिक औपशमिको वा स्वश्रेणिगतः । १ ।

च्युतः ॥ ११ ॥ समयादावलीषट्कं, यावन्मिथ्यात्वभूतलम् । नासादयति जीवोऽयं, तावत्सास्वादनो भवेत् ॥ १२ ॥ युग्मम् ॥

व्याख्या—औपशमिकसम्यक्त्ववानयं जीवः शान्तानन्तानुबन्धिनाम् मध्यादेकस्मिन्नपि—क्रोधादावुदीर्णं सति आद्यमौपशमिकसम्यक्त्वं शैलमौलिकल्पम्—गिरिशिखरतुल्यम्, ततः परिच्युतो—भ्रष्टो ‘यावन्मिथ्यात्वभूतलं नासादयति’ मिथ्यात्व-भूमिपटलं न प्राप्नोति तावत्समयादावलीषट्कान्तकालं सास्वादनगुणस्थानवर्त्ती भवति, यदाह⁺—उवसमअद्वाइ द्विओ, मिच्छ-मपचो तमेव गन्तुमणो । सम्यं आसायन्तो, सासायणमो गुणयवो ॥१॥ आह—ननु व्यक्तमिथ्यात्वधर्मातिरूपस्याद्यस्य मिश्रादीनां च गुणस्थानानामुत्तरोत्तरारोहरूपाणां गुणस्थानत्वं युक्तं, परं सम्यक्त्वात् प्रपातरूपस्य सास्वादनस्य गुणस्थानकत्वं कथमिति, अत्रोच्यते—मिथ्यात्वगुणस्थानमाश्रित्य सास्वादनस्याप्यूढ्वास्पदारोह एवास्ते (एवास्ति) यतो मिथ्यात्वगुणस्थानमभ्युपगम्यमानमपि भवति, सास्वादनं तु भव्यानामेव, भव्येष्वप्यपार्द्धपुद्गलपरावर्त्तशेषसंसारारणामेव, यदाह *अंतोमुहुत्तमिच्छंति, फासिपं हुज्ज जेहि सम्मचं । तेसि अवहुपुगल—परिअट्टो चेव संसारो ॥ १ ॥ इति सास्वादनस्यापि मिथ्यात्वगुणस्थानारोहरूपं गुणस्थानत्वं भवती-त्यदोषः । तथा सास्वादनस्यो जीवो मिथ्यात्वनरकत्रिकैकेन्द्रियादिजातिचतुष्कस्यावरचतुष्कातपहुण्डसेवार्त्तनपुंसकवेदरूपपोडशप्रकृतीनां

+ उपशमाद्धायां स्थितः मिथ्यात्वमप्राप्तः तदेव गन्तुमनाः । सम्यक्त्वमास्वादयन् सास्वादो ज्ञातव्यः ॥ १ ॥

* अन्तर्मुहूर्तमात्रमपि स्पष्टं भवेद्यैः सम्यक्त्वम् । तेषामपार्द्धपुद्गलपरावर्त्त एव संसारः । १ ।

बन्धव्यवच्छेदादेकोत्तरशतबन्धकः, तथा सूक्ष्मत्रिकातपमिथ्यात्वोदयव्यवच्छेदाभरकानुपूर्व्यनुदयाच्चैकादशोत्तरशतवेदयिता, तथा तोर्यकृ-त्सप्तार्धभवात्सप्तचत्वारिंशदधिक(शत)सत्ताको भवति. ॥ १२ ॥ इति द्वितीयं गुणस्थानकम् । अथ तृतीयं मिश्रगुणस्थानकमाह—

मिश्रकर्मोदयाज्जीवे, सम्यग्मिथ्यात्वमिश्रितः । यो भावोऽन्तर्मुहूर्त्तं स्या—तन्मिश्रस्थानमुच्यते ॥१३॥

व्याख्या—दर्शनमोहनीय(द्वितीय) प्रकृतिरूपमिश्रकर्मोदयात् ‘जीवे’ जीवविषये यः समकालं समरूपतया सम्यक्त्वे मिथ्यात्वे च मिलितो मिश्रितो भावोऽन्तर्मुहूर्त्तं यावद्भवेत्, तन्मिश्रगुणस्थानमुच्यते, यस्तु सम्यक्त्वमिथ्यात्वयोरैकतरे (तरस्मिन्) भावे वर्त्तते, स (न) मिश्रगुणस्थानस्योने भवति, यतोऽत्र मिश्रत्वमुभयभावयोरैकत्वरूपं जात्यन्तरमेव. ॥ १३ ॥ अत्रोभयभावयोरै-कत्वे जात्यन्तरसमुद्भूतिं सदृष्टान्तां श्लोकद्वयेनाह—

जात्यन्तरसमुद्भूति—वडवाखरयोर्यथा । गुडदध्मोः समायोगे, रसभेदान्तरं यथा ॥ १४ ॥ तथा

धर्मद्वये अद्वा, जायते समबुद्धितः । मिश्रोऽसौ भण्यते तस्मा—द्भावो जात्यन्तरात्मकः ॥ १५ ॥

व्याख्या—‘यथा’ येन प्रकारेण वडवाखरयोः समायोगे नाशो जायते, न रासयः, किंतु वेसररूपा जात्यन्तरसमुद्भूति-र्भवति; तयो गुडदध्मोः समायोगे न गुडरसो व्यक्तो भवति, न च दधिरसः, किंतु शिखरिणीरूपा रसभेदान्तरसमुद्भूतिर्भवति,

१ तोर्यकृत्सत्ता (प्र०). २ स्थानस्यो । प्र० । ३ अयो० । प्र० । ४ यथा । प्र० ।

‘तथा’ तेन प्रकारेण यस्य धर्मद्वये—सर्वज्ञासर्वज्ञप्रणीते समबुद्धितया भद्रा जायते, स जात्यन्तरभेदात्मकमिश्रगुणस्थानस्यो भवतीति, यदाह—*जह गुहदक्षिणि मधियाणि, भावसहिआणि हुंतिमीसाणि । हुंजंतस्स तहोभय, तदिद्वी मीसदिद्वी च ॥१॥ ॥१४-१५॥ अथ मिश्रगुणस्थानस्यो जीवो यत्न करोति तदाह—

आयुर्वध्नाति नो जीवो, मिश्रस्यो म्रियते न वा । सद्दृष्टिर्वा कुदृष्टिर्वा, भूत्वा मरणमभ्यनुते ॥१६॥

व्याख्या—मिश्रस्यो जीवो नायुर्वध्नाति परभवयोग्यायुर्वन्धं न करोति, न च मिश्रस्यो जीवो म्रियते—न मरणमप्याप्नोति, किन्तु सद्दृष्टिर्भूत्वा सम्यग्दृष्टिगुणस्थानमाह्वय म्रियते, ‘वा’ अथवा, कुदृष्टिर्भूत्वा मिथ्यादृष्टिगुणस्थानमागत्य म्रियते, न तु मिश्रस्य एव म्रियते, तथा मिश्रे इव क्षीणमोहे सयोगिनि च वर्त्तमानो जीवो न म्रियते, परेर्वैकादशसु मिथ्यात्वसास्त्रादनाविरतदेशविरत-प्रमत्ताप्रमत्तापूर्वकरणनिवृत्तिसूक्ष्मसंपरायोपशान्तमोहायोगिकेत्रलिरूपेषु गुणस्थानकेषु वर्त्तमानो म्रियते, तथा तेर्वैकादशसु मरणगुणस्थानकेषु मिथ्यात्वसास्त्रादनाविरतसम्यग्दृष्टिलक्षणानि त्रीणि गुणस्थानकानि जीवेन सह परभवमप्यनुयान्ति, न चापराध्याहो गुणस्थानानि, यदाह—*मीसे खीणे सजोगे, न मरइ अवेसु मरइगारससु । अविरयमिच्छदुगसमं, परभवमभ्यनुजंति नो अह ॥ १ ॥ १६ ॥ अथ बद्धायुषो मिश्रस्थस्य मूर्तिं गतिं चाह—

१ समबुद्धितः । प्र० । २ न च । प्र० । * यथा गुहदक्षिणी मयिते, भावसहितं भवतो मिश्रे । मुञ्जानस्य तथोभयं, तद्दृष्टिर्मिश्रदृष्टिश्च । १ ।

२ मरणं प्राप्नोति प्र० ४ अपरे० प्र० । * मिश्रे क्षीणे सयोगिनि, न म्रियते अपरेषु म्रियते एकादशसु । अविरतिमिथ्यात्वद्विषयसम्पत्तयं, परभवमनुयाति न अष्टौ ॥ १ ॥

सम्यग्मिथ्यात्वयोर्मध्ये, ह्यायुर्येनार्जितं पुरा । म्रियते तेन भावेन, गतिं याति तदाश्रिताम् ॥१७॥

व्याख्या—‘येन’ बद्धायुषा जीवेन मिश्रभाववस्थायाः ‘पुरा’ पूर्वं ‘येन’ सम्यक्त्वमिथ्यात्वयोरेकतरेण भावेन कृत्वायुःकर्म बद्धं, स जीवो मिश्रभावमनुभूयापि पुनस्तैव भावेन म्रियते, तदाश्रितां गतिं च ‘याति’ गच्छति । तथा मिश्रगुणस्थानस्यो जीवस्तिर्यक्त्रिकस्त्यानर्द्धित्रिकदुर्भगदुःस्वरानादेयानन्तानुबन्धिमध्याकृतिमध्यसंहननचतुष्कनीर्चैर्गोत्रोद्योतामशस्तविहायोगनिर्लीवेदरूपपञ्चविंशतिप्रकृतिवन्धव्यवच्छेदान्मनुष्यदेवायुषोरवन्वाच चतुःसप्तैर्वन्धकः, तथाऽनन्तानुबन्धिस्यारंकेन्द्रियविकल्त्रिकोदयव्यवच्छेदादेवमनुष्यतिर्यगानुपूर्व्यनुदयाच्च मिश्रोदयाच्च गतस्य वेदयिता, सप्तचत्वारिंशदधिकशतसत्ताको भवति ॥१७॥ इति तृतीयं गुणस्थानकम् । अथ चतुर्थमविरतसम्यग्दृष्टिगुणस्थानकं, तत्र प्रथमं सम्यक्त्वप्राप्तिस्वरूपमाह—

यथोक्तेषु च तत्त्वेषु, रुचिर्जीवस्य जायते । निसर्गादुपदेशाद्वा, सम्यक्त्वं हि तदुच्यते ॥१८॥

व्याख्या—‘जीवस्य’ भव्यस्य संज्ञिपञ्चेन्द्रियप्राणिनो ‘यथोक्तेषु’ यथावत्सर्ववित्प्रणीतेषु ‘तत्त्वेषु’ जीवादिपदार्थेषु ‘निसर्गात्’ पूर्वभयाभ्यासविशेषजनितान्यन्तर्नैर्मल्यगुणान्मकात्मस्वभावात्, ‘उपदेशाद्वा’ सद्गुरुपदिष्टशास्त्रवचनात् वा या भद्रा रुचिरूपा भावना ‘जायते’ समुत्पद्यते, ‘हि’ स्फुटं तत्सम्यक्त्वं सम्यक्त्वज्ञानलक्षणमुच्यते, यदाह—“रुचिर्जनोक्ततत्त्वेषु, सम्यक्त्वज्ञानमुच्यते । जायते तन्निर्माणं, गुणैरधिगमेन वा ॥१८॥ ॥१८॥ अथाविरतसम्यग्दृष्टित्वं यथा स्यात्तथाऽऽह—

१ या यथोक्तेषु प्र० २ तदाह प्र०

द्वितीयानां कपायाणामुदयाद्भवति । सम्यक्त्वं केवलं यत्र, तच्चतुर्थं गुणास्पदम् ॥१९॥

व्याख्या—‘द्वितीयानां कपायाणां’ अमत्याख्यानसंज्ञितानां क्रोधादीनामुदयाद्, ‘व्रतवर्जितं’ विरतिरहितं, अत एव ‘केवलं’ सम्यक्त्वमात्रं, यत्र भवति, ‘तच्चतुर्थं गुणास्पदं’ अविरतसम्यग्दृष्टिनामकं गुणस्थानकं भवति, अयमर्थः—यथा कश्चित्पुरुषो न्यायोपपन्नमनभोगविलासमुखसौन्दर्यशालिकुलसमुत्पन्नोऽपि दुरन्तधृतादिव्यसर्वाचीर्णानेकान्यायोत्पादितापराधलब्धराजदण्डखण्डिताति(भि)-मानश्चण्डदण्डपाशिकैर्विडम्ब्यमानः स्वकं व्यसनजनितं कुत्सितं कर्म विरूपं जानन् स्वकुलमुखसौन्दर्यसंपदमभिलषन्मप्यारक्षकाणां सकाशादुच्छ्वसितुमपि न शक्नोति; तथाऽयं जीवोऽविरतत्वं कुत्सितकर्मकल्पं जानन् विरतिमुखसौन्दर्यमभिलषन्मपि आरक्षककल्प-द्वितीयकपायाणां सकाशाद् व्रतोत्साहमपि कर्तुं न शक्नोति, अविरतसम्यग्दृष्टित्वमनुभवतीत्यर्थः ॥ १९ ॥

अथ चतुर्थगुणस्थानकस्थितिमाह—

उत्कृष्टाऽस्य त्रयस्त्रिंश-त्सागरा साधिका स्थितिः । तदर्द्धपुद्गलावर्त्त-भवैर्भवैरवाप्यते ॥२०॥

व्याख्या—‘अस्य’ अविरतसम्यग्दृष्टिगुणस्थानकस्योत्कृष्टा स्थितिस्रयस्त्रिंशत्सागरोपमप्रमाणा सातिरेका भवति, सा च सर्वार्थतिल्लयादिविमानस्थितिरूपा गनुष्यापुरधिका ज्ञेया, तथैतत्सम्यक्त्वमर्द्धपुद्गलपरावर्त्तशेषभैरैवावाप्यते, नान्यैरिति प्रतीतमेव ॥२०॥ अथ सम्यग्दृष्टिलक्षणान्याह—

श्रीगुणस्थानक्रमारोहः

कृपाप्रशमसंवेगनिर्वेदास्तिक्यलक्षणाः । गुणा भवन्ति यच्चित्ते, स स्यात्सम्यक्त्वभूयितः ॥२१॥

व्याख्या—दुःखितेषु जन्तुषु दुःस्वापहारचिन्ता कृपा १, कोपादिकारणेषूत्पन्नेषु तीमानुशयाभावः प्रशमः २, सिद्धिसौ-
घाधिरोहसोपानसमानसम्यग्ज्ञानादिसाधनोत्साहलक्षणो मोक्षामिलापः संवेगः ३, अत्यन्तकृत्स्निततरसंसारचारकनिर्गमद्वारोपमपद-
वैराग्यप्रवेशरूपो निर्वेदः ४, श्रीसर्वज्ञप्रणीतसमस्तभावानामस्तित्वनिश्चयचिन्तनमास्तिक्यं ५, तदेते कृपाप्रशमसंवेगनिर्वेदास्तिक्यल-
क्षणा गुणा यस्य चित्ते भवन्ति, स भव्यजन्तुः सम्यक्त्वालङ्कृतो भवति ॥ २१ ॥

अथ सम्यग्दृष्टिगुणस्थानवर्तिनां गतिमाह—

क्षायोपशमिकी दृष्टिः, स्यान्नरामरसंपदे । क्षायिकी तु भवे तत्र, त्रितुर्ये वा विमुक्तये ॥ २२ ॥

व्याख्या—अत्र जीवपरिणामविशेषरूपं करणमुच्यते, तन्निधा-यधामवृत्तिकरणं, अपूर्वकरणं, अनिवृत्तिकरणं चेति, तत्र
गिरिसरिज्जलाभ्यालोह्यमानपापाणवद् घोलनान्यायेन जीव आयुर्वर्जकर्मणि किञ्चिद्नैककोटाकोटिसागरस्थितिकानि कुर्वन्
येनाध्यवसायविशेषेण ग्रन्थिदेशं यावदायाति तद्यथाप्रवृत्तिकरणमुच्यते १। तथा येन अमासपूर्वेण अध्यवसायविशेषेण तं ग्रन्थि-घन-
रागद्वेषपरिणतिरूपं भेत्तुमारभते तद् अपूर्वकरणमुच्यते २। येनाध्यवसायविशेषेणानिवर्तकेन ग्रन्थिभेदं कृत्वाऽतिपरमालहादजनकं

१ ० जेऽप्युत्पन्ने प्र० २ क्रीडाभावः

सम्यक्त्वमाप्नोति तदनिवृत्तिकरणमिति, यदाहुः श्रीजिनभद्रगणिकमाश्रमणाः—* अंतिमकोटाकोटी, सबकम्माणमाउवज्जाणं ।
पलिआसंखिज्जइये, भागे खीणे इवइ गंठी ॥ १ ॥ गंठिचि सुदुग्धेओ, कक्खवडणरूढगूढगंठिष । जीवस्स कम्मजणिओ, घणरा-
गदोसपरिणामो ॥ २ ॥ भिन्नंमि तस्मि लाभो, संमत्ताईण सुक्खदेऊणं । सो उ दुलंभो परिसमचित्तविषयायाइविग्गेहि ॥ ३ ॥
जा गंठी ता पढमं, गंठि समइच्छओ भवे वीअं । अनियट्टिकरणं पुण, संमत्तपुरक्खडे जीवे ॥ ४ ॥ अथवा पयिकत्तयदृष्टान्तेन
करणत्रययोजना यथा— +जह वा तिण्णि मणूसा, जंतवचिपहं सहावगमणेणं । वेलाइक्कमभीआ, तुरंति पत्ता य दो चोरा
॥ १ ॥ दद्धं मगगतडत्थे, तत्थेगो मगगओ पडिनि यत्तो । वीओ गहिओ तइओ, समइक्खंतो पुरं पत्तो ॥ २ ॥ अटवी भवो मणू-
सा, जीवा कम्मइई पढो दीहो । गंठी अ भयट्ठाणं, रागदोसा य दो चोरा ॥ ३ ॥ मगगो ठिइप्रसिद्धी, गहिओ पुण गंठिओ

* अन्त्यकोटीकोट्याः सर्वकर्मणामायुर्वर्जानाम् । पल्यासंख्याततमे भागे क्षीणे भवति ग्रन्थिः । १ । ग्रन्थिरिति सुदुग्धैः कर्कशघनरूढगूढ-
ग्रन्थिरिवाजीवस्य कर्मजनितो घनरागद्वेषपरिणामः । २ । भिन्ने तस्मिन् लाभः सम्यक्त्वादीनां मोक्षहेतूनाम् । स एव दुर्लभः परिश्रमचित्तविषयादि-
विज्ञैः ॥ ३ ॥ यावत् ग्रन्थिः तावत् प्रथमं, ग्रन्थि समतिक्रामतो भवेद्वितीयम् । अनिवृत्तिकरणं पुनः पुरस्कृतसम्यक्त्वे जीवे । ४ । १ ० कोटीइ-

+ यथा वा त्रयो मनुष्याः चान्तोऽष्टवीपन्थानं स्वभावगमनेन । वेलातिक्रमभीताः त्वरन्ते प्राप्नोति च द्वौ चौरौ । १ । दृष्ट्वा मार्गपार्श्वस्थौ
तत्रैकः पृष्ठतः प्रतिनिवृत्तः । द्वितीयो गृहीतस्तृतीयः समतिक्रान्तः पुरं प्राप्तः । ३ । अटवी भवो मनुष्या जीवाः कर्मस्थितिः फल्पा दीर्घः । ग्रन्थिश्च
भयत्पानं, रागद्वेषौ च द्वौ चौरौ । ४ । भग्न स्थितिपरिवृद्धिर्गृहीतः पुनर्यन्त्रिको गतस्तृतीयः । सम्यक्त्वं पुरं एवं योजयेत् त्रीणि करणानि । ५ ।
गओ तइओ । सम्मत्तपुरं एवं, जोइज्जा तिन्नि करणाइ ॥ ४ ॥ अथवा पिपीलिकोपमानेन करणत्रययोजना— + खिइसाभावि-
अगमणं, थाणूसरणं तओ समुप्पयणं । ठाणं थाणुसिरे वा, ओसरणं वा मुइंगाणं ॥ १ ॥ खिइगमणं पिव पढमं, थाणूसरणं च
करणमपुण्वं । उप्पयणं पिव तत्तो, जीवाणं करणमनिअट्टी ॥ २ ॥ थाणूव गंठिदेसो, गंठियमत्तस्स तत्थवत्थाणं । ओसरणं
पिव तत्तो, पुणोवि कम्मइइविद्धो ॥ ३ ॥ इत्यादि, ततो जीवो यथाप्रवृत्तिकरणेन ग्रन्थिदेशं संपाप्यापूर्वकरणेन ग्रन्थिभेदं
विधाय कश्चिन्मिध्यात्वपुद्गलराशे विभज्य मिध्यात्वमिश्रसम्यक्त्वरूपं पुञ्जत्रयं कुरुते, ततोऽनिवृत्तिकरणेन विशुद्धयमान उदीर्णं
मिध्यात्वे क्षीणेऽनुदीर्णे चोपशान्ते क्षायोपशमिकं सम्यक्त्वं प्राप्नोति, यदाह— + पावंति खवेऊणं, कम्माइ अहापवत्तकरणेणं ।
उवलनाएण कहमवि, अभिज्जपुव्वं तओ गंठि ॥ १ ॥ तं गिरिवरं व भित्तुं, अपुव्वकरणुगवज्जधाराए । अंतोमुहुत्तकालं, गंतुं अनि-
यट्टिकरणंमि ॥ २ ॥ पइसमयं सुज्झंतो, खविउं कम्माइ तत्थ वहुयाइ । भिच्छत्तंमि उइथे, खीणे अणुअंमि उवसंते ॥ ३ ॥ संसार-

+ सितित्वाभाविक्रामनं स्यात्प्राप्तरणं ततः समुत्पन्नम् । स्थानं स्यात्प्राप्तिरिति वा, अपसरणं वा पिपीलिकानाम् ॥१॥ सितिगमनञ्च प्रथमं,
स्यात्प्राप्तरणञ्च करणमपूर्वम् । उत्पन्नञ्च ततः जीवानां करणमनिवृत्तिः । २। स्यात्प्राप्त्वं ग्रन्थिदेशो, ग्रन्थिकसत्त्वस्य तत्रावस्थानम् । अवतरणमिव ततः
पुनरपि कर्मस्थितिविवृद्धिः । ३। ÷ प्राप्नोति क्षपयित्वा कर्माणि यथाप्रवृत्तिकरणेन । उपलब्धतेन कथमपि अभिन्नपूर्वततो ग्रन्थिम् । ४। तं गिरि-
वरमिव भित्त्वा, अपूर्वकरणोपवज्जधारया । अन्तर्मुहूर्त्तकालं, गत्वाऽनिवृत्तिकरणे । २। प्रतिसमयं शुध्यन् क्षपयित्वा कर्माणि तत्र बहुकानि । मिथ्यात्व
उदीर्णे क्षीणेऽनुदीर्णे उपशान्ते । ३। संसारस्त्रीपमतस्ततो गोशीर्षचन्द्रनखवत् । अतिपरमनिर्वृत्तिकरं, तस्यान्ते लभते सम्यक्त्वम् । ४।

गिम्हतिविओ, ततो गोसीसचंदणरसुह । अइपरमनिचुइकरं, तसंते लहइ मम्पत्तं ॥ ४ ॥ अन्यच्च—*अप्पुवकयतिपुंजो, मिच्छमृण्णं स्वचित्तु अणुइत्तं । उवमामिय अनियट्ठी—करणउ परं खओवसमी ॥ १ ॥ ततोऽसौ सायोपशमिकी दृष्टिः समुत्पन्ना सती जीवानां 'नरामरसंपदे' देवमानवद्वये 'स्याद्' भवेत्, तथाऽपूर्वकरणेनैव कृतत्रिपुञ्जस्य जीवस्य चतुर्थगुणस्थानादारभ्य सपकत्वे प्रारब्धेऽनन्तानुबन्धितचतुष्कस्य मिथ्यात्वमिश्रसम्पत्त्वरूपपुञ्जत्रयस्य च क्षये क्षायिकं सम्यग्वत् भवति, ततोऽसौ क्षायिकीदृष्टिस्तु पुनरबद्धायुष्कस्य तत्रैव 'भवे' । 'मुक्तये' मोक्षाय स्यात्, वद्धायुष्कस्य तु जीवस्य तृतीये भवे असंख्यातजीविनां प्रायोग्यबद्धायुष्कस्य चतुर्थे भवे मुक्तये स्यात्, तथा चाह—*मिच्छादखण खइओ, सो सत्तमि स्वीणि ठाइ बन्नाऊ । चउतिभवभानिमुक्खो, तन्मवसिद्धी अ इअरो अ ॥ १ ॥ ॥ २२ ॥ अयाविरतगुणस्थानवर्तिनो जीवस्य कृत्यमाह—

देवे गुरौ च सङ्घे च, सञ्चर्त्ति शासनोन्नतिम् । अव्रतोऽपि करोत्येव, स्थितस्तुर्ये गुणालये ॥ २३ ॥

व्याख्या—'तुर्ये' चतुर्थे 'गुणालये' गुणस्थाने अविरतसम्यग्दृष्टिलक्षणे वर्त्तमानो जीवः 'अव्रतो' व्रतनियमरहितो 'देवे' देवविषये, 'गुरौ' गुरुविषये, 'सङ्घे' सङ्घविषये 'सञ्चर्त्ति' पूजाप्रणतिवात्सल्यादिरूपां, करोति, तथा 'शासनोन्नति'

* अपूर्वकृतत्रिपुञ्जो मिथ्यात्वमुदीर्णं क्षपयित्वा अनुदीर्णम् । उपशमय्य अनिवृत्तिकरणनः परं क्षयोपशमी । १ ।
 × मिथ्यात्वादौ क्षीणे क्षायिकं स सप्तके क्षीणे तिष्ठति बद्धायुष्कः । चतुस्त्रिभवभाविमोक्षान्तद्ववसिद्धिश्च इतरश्च । १ ।
 १ ० रहितोऽपि प्र० २ श्रीसङ्घविषये प्र०

शासनप्रभावनां, करोत्येव, प्रभावकश्रावकत्वात्, यदाह—'जो अविरओऽपि संघे, भर्त्ति तित्थुण्णइं सया कुणइं ॥ अविरपसम्मदिट्ठी, पभावगो सावगो सोवि ॥ १ ॥ तथाऽविरतसम्यग्दृष्टिगुणस्थानस्यो जीवस्तीर्थकृदायुर्द्विकस्य चन्धात् सप्तसप्ततेर्बन्धकः, तथा मिश्रोदयव्यवच्छेदादानुपूर्वीचतुष्कसम्यक्त्वोदयाच्च चतुरुत्तरशतस्य वेदयिता अष्टत्रिंशदधिकशतसत्ताको भवति, उपशमकस्तु चतुर्था-देकादशान्तं सर्वत्राष्टाचत्वारिंशदधिकशतसत्ताको लभ्यते, सपकस्य तु सत्ता प्रतिगुणस्थानं दर्शयिष्यते ॥ २३ ॥ इत्यविरतसम्यग्दृष्टिगुणस्थानं चतुर्थम् । अथ पञ्चमगुणस्थानस्वरूपमाह—

प्रत्याख्यानोदयादेशविरतिर्यत्र जायते । तच्छ्राद्धत्वं हि देशोनपूर्वकोटिगुरुस्थिति ॥ २४ ॥

व्याख्या—जीवस्य सम्यक्त्वावबोधजनितवैराग्योपचयात्सर्वविरतिवाञ्छां कुर्वतोऽपि सर्वविरतिधातकप्रत्याख्यानाव-रणाख्यकषायाणामुदयात्सर्वविरतिप्रतिपत्तिशक्तिर्न समुत्पद्यते, किंतु जघन्यमध्यमोत्कृष्टरूपा देशविरतिरेव जायते, तत्र जघन्या विर-तिराकुट्टिस्थूलहिंसादित्यागान्मद्यमांसादिपरिहारात्परमेष्ठिनमस्फुटिसृष्टितिनियममार्जधारणात्, यदाह—*आउट्टियूलहिंसाइमज्जमेसाइ-चायओ । जहन्नो सावओ होइ, जो नमुक्कारधारओ ॥ १ ॥ तथा मध्यमा विरतिरसुद्रादिभिर्न्यायसंपन्नविभव इत्यादिभिर्वा

† योऽविरतोऽपि सङ्घे भर्त्ति तीर्थोन्नतिं सदा करोति । अविरतिसम्यग्दृष्टिः प्रभावकः श्रावकः सोऽपि । १ ।
 १ कालं प्र० २ सुरनारकतिर्यगायुरनन्तानुबन्धितचतुर्दशानमोहत्रिकाविनाशात् (चरमशरीरिणमाश्रित्य क्षायिकसम्यक्त्ववन्तन्)
 ३ ० र्तिर्यायते प्र० ४ नेदम् प्र० * आकुट्टिस्थूलहिंसादिमद्यमांसादित्यागात् । जघन्यः श्रावको भवति, यो नमस्कारधारकः ॥ १ ॥
 धर्मयोग्यतागुणैराकर्णरय गृहस्थोचितपदकर्मनिरतस्य द्वादशव्रतपालकस्य सदाचारस्य भवति, यदाह—*धम्मजुग्गगुणाइण्णो, छक्कम्मो वारसवओ । गिहत्यो य सयायारो, सावओ होइ मज्झिमो ॥ १ ॥ तथोत्कृष्टा विरतिः सच्चित्ताहारवर्जकस्य सर्वत्र कृतैक-भक्तस्यानिन्द्यब्रह्मव्रतपालकस्य महाव्रताङ्गीकारस्पृह्यालुतया त्यक्तगृहद्वन्द्वस्य श्रमणोपासकस्य भवति, यदाह—†उक्कोसेणं तु सङ्कोउ, सच्चित्ताहारवज्जओ । एगासणगभोई अ, वंधयारो तेहेव य ॥ १ ॥ इत्येवंविधा त्रिविधाऽपि देशविरतिरेव यत्र भवति 'हि' स्फुटं तत् 'श्राद्धत्वं' श्रावकत्वं स्यात्, तत्कथंभूतं ? देशोना पूर्वकोटिर्गुर्वी स्थितिर्यत्र तत् देशोनपूर्वकोटिगुरुस्थिति, यद्भाष्यम्—*छावलियं सासायण समहिअतिचीससागर चउत्थं । देसूणपुवकोढी, पंचमगं तेरसं च पुणो । १ । ॥ २४ ॥ अथ देशविरतौ ध्यानसंभवमाह—

आर्त्तं रौद्रं भवेदत्र, मन्दं धर्म्यं तु मध्यमम् । षट्कर्मप्रतिमाश्राद्ध-व्रतपालनसंभवम् ॥ २५ ॥

व्याख्या—'अत्र' देशविरतिगुणस्थानके अनिष्टयोगार्त्तं, इष्टवियोगार्त्तं, रोगार्त्तं, निग्नानार्त्तमिति चतुष्पादमार्त्तव्यानं, रौद्रध्यानं च हिंसानन्दरौद्रं, मृषावादानन्दरौद्रं, चौर्यानन्दरौद्रं, संरक्षणानन्दरौद्रं चेति चतुष्पादं रौद्रध्यानं च मन्दं भवति, कोऽर्थः ? यथा यथा देशविरतिरधिकाऽधिकतरा च भवति, तथा तथाऽऽर्त्तरौद्रध्याने मन्दे मन्दतरे च स्यातां, तु पुनर्धर्मध्यानं यथा यथा

× धर्मयोग्यगुणार्काणः षट्कर्मा द्वादशव्रत । गृहस्थश्च सदाचारः श्रावको भवति मध्यमः । १ । १ धर्म० प्र० २ अनिष्टव्रत० प्र०
 † उत्कृष्टेन तु श्राद्धस्तु सच्चित्ताहारवर्जकः । एकासनकमोजी च ब्रह्मचारी तथैव च ॥ १ ॥ ३ ० र्तिर्यत्र प्र०
 * षडावली. सास्वादनं समधिकत्रयस्त्रिंशत्सागराणि चतुर्थम् । देशोनपूर्वकोटी पञ्चमकं त्रयोदशं च पुनः । १ । ४ धर्म्यं प्र०

श्रीगुणस्थानक्रमारोहः

देशविरतिरधिकाऽधिका स्यात्तथा तथा मध्यमं यावदधिकाधिकं भवति, नतूक्तुं धर्मध्यानं स्यादित्यर्थः, यदि पुनस्तत्राप्युक्तुं धर्मध्यानं परिणमति, तदा भावतः सर्वविरतिरेव संजायते, कथंभूतं धर्मध्यानं ? 'पट्कर्ममतिमाश्राद्धव्रतपालनसंभवं' पट्कर्माणि देवपूजादीनि, यदुच्यते—देवपूजा गुरुपास्तिः, स्वाध्यायः संयमस्तपः । दानं चेति गृहस्थानां, पद कर्माणि दिने दिने ॥ १ ॥ प्रतिमा अभिग्रहविशेषा दर्शनप्रतिमाया एकादश, यदाह—'दंसणवयंसामादपौसहंपडियो अर्धमसच्चित्ते' । आरंभपेसंडहिं वज्जए समणभूए अ ॥ १ ॥ आद्धव्रतान्यणुव्रतादीनि द्वादश, यदाह—'पाणिवहमुसावाए, अदत्तैमेहुणंपरिगहे' खेव । दिस्सिभांगंदहंसमईअ देये' पौसहं तह विभागे' ॥ १ ॥ पट्कर्मादिविस्तरो ग्रन्थान्तरादवसेयः, तथैतेषां पालनात्संभवतीति पट्कर्मप्रतिमा-श्राद्धव्रतपालनसंभवं धर्मध्यानं मध्यममिति । तथा देशविरतिगुणस्थानस्थो जीवोऽप्रत्याख्यानकषायचतुष्कनरत्रिकायसंहननौदारिकद्वयरूपप्रकृतिदशकवन्धवच्छेदात्सप्तपट्टेर्वन्धकः, तथाऽप्रत्याख्यानकषायनरतिर्यगानुपूर्वीद्वयनरकत्रिकदेवत्रिकवैक्रियद्वयदुर्भगानादेयायशोरूपसप्तदशप्रकृतीनामुदयव्यवच्छेदात्सप्ताशीतेर्वेदयिता, अष्टत्रिंशदधिकशतसत्ताको भवति ॥ २५ ॥ इति देशविरतिगुणस्थानकं पञ्चमम् ॥ अथातः परं समगुणस्थानानां समानामेव स्थितिमाह—

अतः परं प्रमत्तादिगुणस्थानकससके । अन्तर्मुहूर्त्तमेकैकं, प्रत्येकं गदिता स्थितिः ॥ २६ ॥

† दर्शनव्रतसामायिकपौषप्रतिमाऽब्रह्मसंज्ञितानि । आरम्भप्रेषादिष्वर्जकः श्रमणभूतश्च ॥ १ ॥

* प्राणिवधमपावादादत्तमैयुनपरिग्रहाश्चैव । दिग्भोगदण्डसामायिकदेशोपधानि तथा विभागः ॥ १ ॥ १ ० द्विक० प्र०

व्याख्या—'अतः परं' देशविरतिगुणस्थानादनन्तरं प्रमत्ताप्रमत्तापूर्वकरणानिदृष्टिर्वादरसूक्ष्मसंपरायोपशान्तमोहक्षीणमोहाख्यसप्तगुणस्थानानां प्रत्येकमेकैकमन्तर्मुहूर्त्तं गुरुस्थितिर्गदिता—प्रोक्तेति ॥ २६ ॥ अथ प्रमत्तसंयतगुणस्थानकस्वरूपमाह—

कषायाणां चतुर्थानां, व्रती तीव्रोदये सति । भवेत्प्रमादयुक्तत्वात्प्रमत्तस्थानगो मुनिः ॥ २७ ॥

व्याख्या—'मुनिः' सर्वविरतिः साधुः 'प्रमत्तस्थानगो भवेत्,' प्रमत्ताख्यस्थानकस्थो भवति, कथंभूतो मुनिः ? 'व्रती' व्रतान्यहिंसादीनि महाव्रतानि विद्यन्ते यस्यासौ व्रती, कस्मात्प्रमत्तः ? 'प्रमादयुक्तत्वात्,' तत्र प्रमादाः पञ्च, यदाह—* मज्जं विसय कसाया, निद्धा विगहा य पंचमी भणिता । एए पंच पमाया, जीवं पाहंति संसारे ॥ १ ॥ इत्येतैः प्रमादैर्युक्तत्वात्, क्व सति ? 'चतुर्थानां कषायाणां' संज्वलनाख्यकषायाणां तीव्रोदये सति, अयमर्थः—यदा मुनेर्महाव्रतिनोऽपि संज्वलनकषायस्तीव्रो भवति, तदाऽवश्यमन्तर्मुहूर्त्तं कालं यावत्सप्रमादत्वात् प्रमत्त एव भवति, यदा अन्तर्मुहूर्त्तादुपरि सप्रमादो भवति तदा प्रमत्तगुणस्थानादधस्तात्पतति, यदा त्वन्तर्मुहूर्त्ताद्दुर्धर्मपि प्रमादरहितो भवति, तदा पुनरपि अप्रमत्तगुणस्थानमारोहतीति ॥ २७ ॥ अथ प्रमत्तसंयतगुणस्थाने ध्यानसंभवमाह—

अस्तित्वान्नोक्तकषायाणामत्रार्त्तस्यैव मुख्यता । आज्ञाद्यालम्बनोपेतधर्मध्यानस्य गौणता ॥ २८ ॥

* मद्यं विययाः कषायाः निद्रा विक्रिया च पञ्चमी भणिता । एते पञ्च प्रमादाः जीवं पानयन्ति संसारे ॥ १ ॥

१ ० चित्कण्ठा ० प्र० २ ० कषायोदय०

व्याख्या—'अत्र' प्रमत्तगुणस्थानके 'मुख्यता' मुख्यत्वं 'आर्त्तस्य' ध्यानस्यैवोपलक्षणत्वादौदस्यापि, कस्मात् ? 'नोक्तकषायाणां' हास्यपटकादीनां 'अस्तित्वाद्' विद्यमानत्वात्, तथा 'आज्ञाद्यालम्बनोपेतधर्मध्यानस्य गौणता' आज्ञादीन्याज्ञापायविपाकसंस्थानविचयलक्षणान्यालम्बनानि आज्ञाद्यालम्बनानि तैरुपेतं च तद्धर्मध्यानं चाज्ञाद्यालम्बनोपेतधर्मध्यानं तस्य, अत्र धर्मध्यानमपि चतुष्पादं यथा—आज्ञापायविपाकानां, संस्थानस्य च चिन्तनात् । इत्थं वा ध्येयभेदेन, धर्मध्यानं चतुर्विधम् ॥ १ ॥ आज्ञां यत्र पुरस्कृत्य, सर्वज्ञानामवाधिताम् । तत्त्वतश्चिन्तयेदर्शान्, तदाज्ञाध्यानमुच्यते ॥ २ ॥ रागद्वेषकषायार्थैर्जायमानान् विचिन्तयेत् । यत्रापायास्तदपायविचयध्यानमुच्यते ॥ ३ ॥ प्रतिक्षणं समुद्भूतो, यत्र कर्मफलोदयः । चिन्तयते चित्ररूपः स, विपाकविचयो मतः ॥ ४ ॥ अनाद्यन्तस्य लोकस्य, स्थित्युत्पादव्ययात्मनः । आकृतिं चिन्तयेद्यत्र, संस्थानविचयः स तु ॥ ५ ॥ इत्याज्ञाद्यालम्बनोपेतधर्मध्यानस्य गौणता अत्र सप्रमादत्वादुच्यते इति ॥ २८ ॥ अथ ये प्रमत्तस्था निरालम्बनमपि धर्मध्यानं समी-हन्ते, तान् प्रति तन्निषेधमाह—

यावत्प्रमादसंयुक्तस्तावत्तस्य न तिष्ठति । धर्मध्यानं निरालम्बमित्यूचुर्जिनभास्कराः ॥ २९ ॥

व्याख्या—'जिनभास्करा' जिनसूया 'इत्यूचुः' इत्येतदेव कथयन्ति स्म, किं तदित्याह—यः साधुर्यावत्प्रमादसंयुक्तो भवति, तावत्तस्य साधोगोचरे निरालम्बं ध्यानं न तिष्ठतीति निश्चयः, यतोऽत्र प्रमत्तगुणस्थाने मध्यमधर्मध्यानस्यापि गौणतैर्वाक्ता,

न तु मुख्यता, ततोऽत्र निरालम्बनोऽकृष्टधर्मध्यानस्यासंभवं एव ॥ २९ ॥ अथ योऽमुमेवार्थं न मन्यते तं प्रत्याह—

प्रमाद्यावश्यकत्यागान्निश्चलं ध्यानमाश्रयेत् । योऽसौ नैवागमं जेतं, वेत्ति मिथ्यात्वमोहितः ॥ ३० ॥

व्याख्या—‘यः’ साधुः ‘प्रमादी’ प्रमादयुक्तोऽपि ‘आवश्यकत्यागात्’ सामायिकादिपढावश्यकसाधकानुष्ठानपरिहारात् ‘निश्चलं’ निरालम्बं ध्यानमाश्रयेत्, ‘असौ’ साधुः ‘मिथ्यात्वमोहितो’ मिथ्याभावमूढः सन् ‘नैवागमं’ श्रीमद्वचनमणीत-
सूत्रं, नैव वेत्तीति, यतोऽसौ व्यवहारं न करोति निश्चयं नामोति, जिनागमविद्विस्तु व्यवहारपूर्वक एव निश्चयः साध्यः, यदागमः—
+ जह् जिणमयं पयज्जह, ता मा व्यवहारनिच्छेए भुअह । व्यवहारनउच्छेए, तित्थुच्छेओ जओ भणिओ ॥ १ ॥ एष्टान्तश्रात्र—यथा
कश्चित्पुरुषः स्वस्मिन् गृहे सदैव कदम्बमात्रमास्वादयन् केनापि निमग्नितस्तस्य गृहेऽभ्युक्तोऽपि मिष्टान्नाहारं भुक्तवान्, ततोऽस्मात् तदा-
स्वादरसलोलुपतया स्वगृहकदम्बं निरास्वादमिति कृत्वा न भुङ्क्ते, तमेवातिदुष्पापं मिष्टान्नमेवाभिलषति, ततः स्वगृहे कदम्बादिकमभ्युञ्जन्
मिष्टान्नं चाप्राप्तवस्तुभयाभावनया सीदति, तथाऽयमपि कदाग्रहगृहीतो जीवः प्रमत्तगुणस्थानसाध्यं स्थूलमात्रपुण्यपुष्टिकारणं पढा-
वश्यकादिकप्रक्रियाकर्मार्कवाणः कदाचित् अप्रमत्तगुणस्थानमलभ्यं निर्विकल्पमनोजनितसमाधिर्लप्यनिरालम्बध्यानांशमप्युपलभ्यते तदा
लब्धवान्, ततस्तज्जनितपरमानन्दमृत्वास्वादतया प्रमत्तगुणस्थानगतं पढावश्यकतादिकप्रक्रियाकर्म कदम्बकल्पं मन्वानो न सम्यक्

१ संभवात् प्र० + यदि जिनमतं प्रपद्येतास्तन् मा व्यवहारनिश्चयो मुचः । व्यवहारनयोच्छेदे नीयोच्छेदो यतोऽवश्यम् ॥ १ ॥

२ अमुक्त अपूर्वमिष्टान्नाहारं प्र० ३ ततस्तदा० प्र० ४ दिक्कप्रक्रियामकु० प्र०

साधयति, मिष्टान्नाहारकल्पं निरालम्बध्यानं तु प्रथमसंहरनाद्यभावाच्चित्तं नामोति, ततः पढावश्यकमकुर्वन् निरालम्बध्यानमप्राप्नु-
वंश स कदाग्रहगृहीतो जीयोऽप्युभयप्रवृत्तया ब्रुवं सीदति, तथा चाप्रेतनैर्विद्वद्भिः परमसंवेगगिरिशिखरमारुहं निरालम्बध्यान-
साधनमनोरथा एव कृताः श्रूयन्ते, तथा च पूर्वमदर्शयः—वेतोऽतिनिरोधनेन करणग्रामं विधायोद्देशं, तत्संहत्य गतागतं च मरुतो
धैर्यं समाश्रित्य च । पर्यङ्केन मया शिवाय विधिवत्कृत्तुं कर्मभूदरीमध्यस्थेन कदाचिदर्पितदृशा स्यात्तव्यमन्तर्मुखम् ॥ १ ॥ चित्ते
निश्चलतां गते प्रशमिते रागाद्यविद्यामदे, चिद्रागेऽक्षकुटुम्बके विषयिते ध्वान्ते भ्रमागम्भके । आनन्दं प्रविजृम्भते जिनगते ज्ञाने
समुन्मीलिते, मां द्रक्ष्यन्ति कदा वनस्थमभितः शस्ताः शयाः श्वापदाः ? ॥ २ ॥ तथा श्रीनूरप्रभाचार्याः—चिदावदार्तर्भवदागमानां,
वाग्भेजै रागरुजं निवर्त्य । मया कदा प्रौढसमाधिलक्ष्मीर्निर्वर्त्यते निर्वृतिनिर्विषया ॥ १ ॥ रागादिहव्यानि मुहुर्लिहाने, ध्यानानले
साक्षिणि केवलश्रीः । कलत्रतामेप्यति मे कदैपा, वपुर्वपायेऽप्यनुयायिनी या ॥ २ ॥ तथा श्रीहेमचन्द्रगूरयः—वने
पद्मासनासीनं, क्रोडस्थितमृगार्थकम् । कदा प्रास्यन्ति वक्त्रे मां, जरन्तो मृगयूथपाः ॥ १ ॥ शत्रां मित्रे तृणे स्त्रणे,
स्वर्णेऽश्मनि मणौ मृदि । मोक्षे भवे भविष्यामि, निर्विशेषमतिः कदा ? ॥ २ ॥ तथा मन्त्रा वस्तुपालः—संसारव्यव-
हारतोऽरतमतिर्व्यावर्त्तकत्वेनानावात्तामप्यपहाय चिन्मयतया त्रैलोक्यमालोकयन् । श्रीशत्रुञ्जयशैलगहरसुहामये निवद्वस्थितिः,
श्रीनाभेय ! कदा लभेय गलितज्ञेयाभिमानं मनः ॥ १ ॥ स्वाभिन् ! रैवतकाद्रिमृन्दरद्रीकोणमणीतासनः, प्रत्याहारमनोहरं

१ ध्यानांशं च प्र० २ नाभा० प्र० ३ योद्धसं प्र० ४ क्षत्तुदम्बके प्र० ५ रक्षन्ति प्र० ६ दुष्टाशया प्र० ७ निशी-
क्ष्यते प्र० ८ निर्व्यपेक्षम् प्र० ९ व्यावृत्तं प्र०

मुकुलयन् कलाललोलं मनः । त्वां चन्द्रांशुमरीचिमण्डलरुचिं साक्षादिवालोकयन्, संपद्येय कदा चिदात्मकपरानन्दोर्मिसंवर्धितम् ॥ २ ॥
तथा परममयेऽपि भर्तृहरिः—गङ्गातीरे हिमगिरिशिलावद्धपद्मासनस्य, वस्त्रज्ञानाभ्यसनविधिना योगनिद्रां गतस्य । किं तैर्भाव्यं मम
मुद्रिक्सैर्यत्र ते निर्विशङ्काः, संप्राप्यन्ते जरठहरिणाः शङ्करण्डविनोदम् ॥ १ ॥ त्रितीये सर्वस्वं तरुणकरुणापूर्णहृदयाः, स्मरन्तः
संसारे विगुणपरिणामावधिगतिम् । कदा पुण्येऽरण्ये परिणतशरच्चन्द्रकिरणां, त्रियामां नेत्यापो गुरुगदिततत्त्वैकशरणाः ॥ २ ॥
तदेवं स्वममयपरममयमसिद्धेः पूर्णपुरुषः परान्ततत्त्वसंवित्तिमनोरथा एव कृताः, मनोरथाश्च लोके दुष्प्राप्यवस्तुन एव क्रियन्ते.
न तु सुप्राप्यस्य, न खलु कोऽपि सदैव मिष्टान्नाहारं भुञ्जन् मिष्टान्नाहारमनोरथान् कुरुते, न च कश्चित्प्राज्यं साम्राज्यमनुभव-
न्नपि कदाऽहं राजा भविष्यामीति चिन्तयति, तस्मात्सर्वप्रकारेण प्रमत्तान्तगुणस्थानस्यैविवेकिभिः परमसंवेगारूढैः प्राप्तप्रौढाप्रम-
त्तगुणस्थानस्यैव वशतोऽपि भुद्धपरमात्मतत्त्वसंवित्तिमनोरथाः कार्याः, न तु षट्कर्मपढावश्यकतादिव्यवहारक्रियाकर्मपरिहारः कार्यः,
यतः—योगिनः समतामेतां, प्राप्य कल्पलतामिव । सदाचारमयीमस्यां, वृत्तिमातन्वतां बहिः ॥ १ ॥ ये तु योगग्रहग्रस्ताः,
सदाचारपराहृष्टाः । एवं तेषां न योगोऽपि, न लोकोऽपि जडात्मनाम् ॥ २ ॥ इति ॥ ३० ॥ तस्माद्यत्करणीयं तदाह—

तस्मादावश्यकैः कुर्यात्, प्राप्तदोषनिवृन्तनम् । यावज्जामोति सद्धानामप्रमत्तगुणाश्रितम् ॥ ३१ ॥

व्याख्या—‘तस्मात्’ पूर्वोक्तहेतुकारणान्ताधुस्तावत् ‘प्राप्तदोषनिवृन्तनं’ दैवसिकाद्यासेवितातिचारच्छेदनं ‘आवश्यकैः’

१ चण्डाशु० प्र० २ स्वगुण० प्र० ३ स्पर्शवशतोऽपि प्र० ४ हेतुत्वात् प्र० (हेतो)

सामायिकादिभिरेव 'कुर्यात्' करोह, 'यावदप्रमत्तगुणाश्रितं' अप्रमत्तगुणस्थानसाध्यं 'सद्धानं' निरालम्बध्यानं 'नाप्नोति' नासादयतीत्यर्थः, तथा तिर्यग्गतितिर्यगायुर्नचिर्गोत्रोद्योतप्रत्याख्यानरूपाष्टप्रकृत्युदयव्यवच्छेदाहारकद्वयोदयाच्चैकार्गतेर्वेदयिता अष्ट-
त्रिंशदधिकशतसत्ताको भवति ॥ ३१ ॥ इति प्रमत्तगुणस्थानकं पठम् । अथाप्रमत्तगुणस्थानमाह—

चतुर्थानां कषायाणां, जाते मन्दोदये सति । भवेत्प्रमादहीनत्वादप्रमत्तो महाव्रती ॥ ३२ ॥

व्याख्या—महाव्रतानि विद्यन्ते यस्यासौ महाव्रती साधुः, 'अप्रमत्तो' अप्रमत्तगुणस्थानस्थो भवति, कस्मात् ? 'प्रमा-
दहीनत्वात्' पूर्वोक्तपञ्चप्रकारप्रमादरहिन्वात्, क सति ? 'मन्दोदये जाते सति' मन्दोऽतीवविपाक उदयोऽस्तित्वमात्रलक्षणो
यत्रासौ मन्दोदयस्तस्मिन्मन्दोदये, केषां ? 'चतुर्थानां कषायाणां' संज्वलनाभिधानक्रोधादीनामुपलक्षणत्वान्नोक्तकषायाणां च,
अयमर्थः—संज्वलनकषायाणां नोक्तकषायाणां च यथा यथा मन्दोदयो भवति, तथा तथा साधुरप्रमत्तो भवति, यदाह—यथा
यथा न रोचन्ते, विषयाः सुलभा अपि । तथा तथा समायाति, संवित्तौ तत्त्वमुत्तमम् ॥ १ ॥ यथा यथा समायाति, संवित्तौ
तत्त्वमुत्तमम् । तथा तथा न रोचन्ते, विषयाः सुलभा अपि ॥ २ ॥ ३२ ॥ अथ यथाऽप्रमत्तस्य एव मोहनीयकर्मोपशमक्षपण-
निपुणः सद्धानारम्भकत्वं कुरुते, तथा श्लोकद्वयेनाह—

नष्टाशेषप्रमादात्मा, व्रतशीलगुणान्वितः । ज्ञानध्यानधनो मौनी, शमनक्षपणोन्मुखः ॥ ३३ ॥

सप्तकोत्तरमोहस्य, प्रशमाय क्षयाय वा । सद्धानसाधनारम्भं, कुरुते मुनिपुङ्गवः ॥ ३४ ॥ युग्मम्

व्याख्या—नष्टाशेषप्रमादो—निर्झातिताखिलप्रमादः अत्मा—जीवो यस्यासौ नष्टाशेषप्रमादात्मा, व्रतानि—महाव्रतादीनि,
शीलगुणा—अष्टादशसहस्रशीलाङ्गलक्षणास्तैरन्वितः संयुक्तो व्रतशीलगुणान्वितः, ज्ञानं—सदागमाभ्यासलक्षणं, ध्यानम्—एकाग्ररूपं
तद्, ज्ञानं च ध्यानं च धनं सर्वस्वं यस्यासौ ज्ञानध्यानधनः, अत एव 'मौनी' मौनवान्, यतो मौनवानेव ध्यानधनः स्यात्,
यदाह—तत्र मनोवृद्धताखिल—कालत्रयगतजगद्भ्रयव्याप्तिः । यत्रास्तमेति सहसा, सकलोऽपि हि वाक्परिस्पन्दः ॥ १ ॥ ततो
ज्ञानध्यानधनो मौनी 'शमनाय' शमनार्थं, 'क्षपणाय' क्षपणार्थं वा 'उन्मुखः' संमुखः कृतोद्यम इत्यर्थः, शमनक्षपणोन्मुखः,
एवंविधो मुनिपुङ्गवः, 'सप्तकोत्तरमोहस्य' पूर्वोक्तसप्तकातिरिक्तैकविंशतिप्रकृतिरूपस्य मोहनीयस्य शमनोन्मुखः प्रशमाय क्षपणो-
न्मुखः क्षयाय वा 'सद्धानसाधनारम्भं' निरालम्बध्यानप्रवेशप्रारम्भं कुरुते, निरालम्बे ध्यानप्रवेशे हि योगिनस्त्रिविधा भवन्ति—
यथा प्रारम्भकाः, तन्निष्ठाः, निष्पन्नयोगाश्च, यदाह—सम्यग्मैसर्गिकी वा विरतिपरिणति प्राप्य सांसर्गिकी वा, क्वाप्येकान्ते निविष्टाः
कपिचपलचलन्मानसस्तम्भनाय । शब्दनासाग्रपालीघनघटितदृशो धीरवीरासनस्था, ये निष्कम्पाः समाधेर्विदधति विधिनारम्भमारम्भ-
कास्ते ॥ १ ॥ कुर्वाणो मरुदासनेन्द्रियमनःशुचर्त्तनिद्राजयं, योऽन्तर्जल्पनिरूपणाभिरसकृत्तत्त्वं समभ्यस्यति । सत्त्वान्नामुपरि प्रमोद-
करुणामैत्रीर्भृशं मन्यते, ध्यानाभिष्टितचेष्टयाऽभ्युदयते तस्येह तन्निष्ठता ॥ २ ॥ उपरतवहिरन्तर्जल्पकलोलमाले, लसद्विकलविद्याप-
भिनीपूर्णमध्ये । सततममृतमन्तर्मानसे यस्य हंसः, पिवति निरुपलेपः स्यात्तु निष्पन्नयोगी ॥ ३ ॥ ३४ ॥ अथाप्रमत्तगुणस्थाने
ध्यानसंभवमाह—

१ तं नमत प्र० २ व्याप्तिम् प्र० ३ सन् प्र० ४ ० सम्यक्तत्त्वमिश्रमिथ्यात्वानन्तानुबन्धितुष्टयलक्षणसप्तकपातिरिक्ते० प्र० ५ निष्ठाणाः प्र० ६ सोऽत्र प्र०

धर्मध्यानं भवत्यत्र, मुख्यवृत्त्या जिनोदितम् । रूपातीततया शुक्लमपि स्यादंशमात्रतः ॥ ३५ ॥

व्याख्या—'जिनोदितं' जिनमणीतं 'धर्मध्यानं' मैत्र्यादिभेदभिन्नमनेकविधं, यदाह—मैत्र्यादिभिश्चतुर्भेदं, यदाऽऽज्ञादि-
चतुर्विधम् । पिण्डस्थोदि चतुर्धा वा, धर्मध्यानं प्रकीर्तितम् ॥ १ ॥ तत्र—मैत्रीप्रमोदकारूपमाध्यस्थ्यानि नियोजयेत् । धर्मध्या-
नमुपस्कृत्तुं, तद्धि तस्य रसायनम् ॥ ३ ॥ आज्ञापायविपाकानां, संस्थानस्य च चिन्तनात् । इत्थं वा ध्येयभेदेन, धर्मध्यानं प्रकीर्तितम्
॥ ३ ॥ इति पूर्वमेव मैदशितं—स्यात्पिण्डस्थं ध्यानमात्माङ्गसद्भिः, स्वान्तं स्वान्तव्यापारूपं ण्डस्थम् । रूपस्थं संकल्पितात्मस्वरूपं,
रूपातीतं कल्पनामुक्तमेव ॥ १ ॥ तदेवंविधं जिनोदितं धर्मध्यानं 'अत्र' अप्रमत्तगुणस्थाने 'मुख्यवृत्त्या' प्रधानतया भवति, तथा
रूपातीततया कृत्वा 'शुक्लमपि' शुक्लध्यानमपि 'अंशमात्रतः' अत्र गौणतया स्यादेवेति ॥ ३५ ॥ अथावश्यकानामभावेऽपि
शुद्धिमाह—

इत्येतस्मिन् गुणस्थाने, नो सन्त्यावश्यकानि षट् । संततध्यानसद्योगाच्छुद्धिः स्वाभाविकी यतः ॥ ३६ ॥

व्याख्या—'इतीति' पूर्वोक्तस्वरूपे 'एतस्मिन्' अप्रमत्तगुणस्थाने 'आवश्यकानि' सामायिकादीनि षट्पि 'नो
सन्ति' न विद्यन्ते, कोऽर्थः ? सामायिकादीनां षण्णामप्यावश्यकानां व्यवहारक्रियारूपाणामत्र गुणस्थाने निवृत्तिः, तेषां ध्यात्मगुण

त्वान्. * आया सामाह, आया सामाहस्स अट्ठे ' इत्याद्यागवचनादिति, कुतः कारणादावश्यकानि नो सन्ति ? ' यतो ' यस्मात्कारणादत्र ' संततध्यानसद्योगात् ' निरन्तरसद्धानसद्भावान् ' स्वाभाविका ' सहजनिर्तेव संकल्पविकल्पमालाऽभावादान्मै-
कस्वभावरूपा निर्मलता भवति, अत्र गुणस्थाने वर्तमानां जीवो भावतीर्थावगाहनान्परमां शुद्धिमाप्नोत्येव, यदाह—^x दाहोवसमं
तण्हाडलेअणं मलपवाहणं चैव । तिहिँ अत्थेहिँ निउत्तं, तम्हा तं ददओ तित्थं ॥ १ ॥ कोट्ठम्मि उ निग्गहिए, दाहस्सोवसमणं इवइ
तित्थं । लोहंमि उ निग्गहिए, तण्हाए छेअणं जाण ॥ २ ॥ अट्ठविहँ कम्मरयं, बहुएहिँ भवेहिँ संचिअं जम्हा । तन्नसंजमेण
ओअइ, तम्हा तं भावओ तित्थं ॥ ३ ॥ अन्यच्च—रूढे प्राणमचारे वपुषि नियमिने संवृतेऽक्षमपञ्चे, नेत्रस्पन्दे निरस्ते प्रलयमुप-
गमेऽन्तर्लक्ष्येन्द्रजाले । भिजे मोहान्धकारे प्रसरति महमि कापि निश्चमर्दीपे, धन्यो ध्यानावलम्बी कलयति परमानन्दनिन्धौ
प्रयेन्म ॥ १ ॥ इति । तथाऽप्रमत्तगुणस्थानस्थो जीनः शोकारत्यस्थिराशुभायशोऽसातव्यवच्छेदादाहारकद्विकवन्धाच्चैकोनपट्टेर्बन्धको
भवति, तथा च यदि देवायुरपि न बध्यते, तदाऽष्टपंचाशतो बन्धकः, तथा स्नानान्निद्रिकाहारकद्विकोदयव्यवच्छेदात् षट्सप्ततन्त्रे-
यिना, अष्टत्रिंशदधिकशतसत्ताको भवति ॥ ३६ ॥ इत्यप्रमत्तगुणस्थानकं समाप्तम् । अथापूर्वकरणानिवृत्तिवाद्यमूक्षमसंपगायोपशान्त-

* आत्मा सामायिकम् आत्मा सामायिकत्वार्थः

× दाहोपशमः तृष्णाछेदनं मलप्रवाहणं चैव । त्रिभिरर्थैर्निर्गुणं तस्मात्तद्भावतस्तीर्थम् ॥ १ ॥ क्रोधे तु निगृहीते, दाहस्योपशमनं भवति
तीर्थम् । लोभे नु निगृहीते तृष्णायाश्छेदनं जानीहि ॥ २ ॥ अष्टविधं कर्मरजः बहुकैरपि भवैः संचितं यस्मात् । तप संयमेन क्षालयति, तस्मान्-
द्भावतस्तीर्थम् ॥ ३ ॥ १ तथा प्र० २ सप्तम प्र०

मोहक्षीणमोहाख्यानां पञ्चानामपि गुणस्थानानां नामार्थं प्रथमं सामान्येन श्लोकद्वयेनाह—

अपूर्वात्मगुणासित्वादपूर्वकरणं मतम् । भावानासनिवृत्तित्वादनिवृत्तिगुणास्पदम् ॥ ३७ ॥

अस्मिन्त्वात्मक्षमलोभस्य, भवेत्सूक्ष्मकपायकम् । शमनाच्छान्तमोहं स्यात्, क्षपणात्क्षीणमोहकम् ॥ ३८ ॥

व्याख्या—य एवमप्रमत्तसंयतः सप्तमगुणस्थानवर्त्ती दर्शितः, स एव संज्वलनकपायाणां नोकपायाणां वात्यन्तं मन्दोदये
सति प्राप्तापूर्वपरमाहर्दकमयं करणं परिणामरूपं यत्र तदपूर्वकरणनाम गुणस्थानमष्टमं मतं, कस्मात्, ? ' अपूर्वात्मगुणासित्वात् '
अपूर्वाणामात्मगुणानामाप्तिः संप्राप्तिस्त्वस्या भावोऽपूर्वात्मगुणासित्वं तस्मात्, तथा दृष्टश्रुतानुभूतभोगाकाङ्क्षादिसंकल्पविकल्परहित-
निश्चलपरमान्यैकतर्कैकाग्रध्यानपरिणतिरूपाणां भावानामनिवृत्तित्वादनिवृत्तिगुणास्पदं गुणस्थानं भवति, तच्चानिवृत्तिवादनं यदुच्यते
तदत्र वादराणां कपायाणामपत्याख्यानादिद्वादशानां नवानां नोकपायाणां च शमकः शमनाय क्षपकः क्षपणाय प्रगुणो भवतीत्यतः
कारणादनिवृत्तिवादनमित्युच्यते, तन्नयमं गुणस्थानं, तथा सूक्ष्मपरमात्मतत्त्वभावनावलेन विंशतिप्रकृतिरूपे मोहे शान्ते क्षीणे वा सूक्ष्म-
खण्डीभूतस्य लोभस्यैकस्यास्तित्वं यत्र तत्सूक्ष्मकपायकं दशमं गुणस्थानं भवति । तथा उपशमकस्यैव परमोपशममूर्त्तेः निजसहज-
स्वभावसंविद्वलेन सकलमोहस्य शमनाद् उपशान्तमोहं एकादशं गुणस्थानं भवति ११, तथा क्षपकस्यैव क्षपकश्रेणिमार्गेण दशमगु-
णस्थानादेव निष्कपायशुद्धात्मभावनावलेन सकलमोहस्य क्षपणात्क्षीणमोहं द्वादशं गुणस्थानं भवति इति सामान्यार्थः ॥ ३७ ॥ ३८ ॥

१ - वग्न १० २ नेद १०

अथापूर्वकरणाद्यंशादेव श्रेणिद्वयारोहमाह—

तत्रापूर्वगुणस्थानाद्यांशादेवाधिरोहति । शमको हि शमश्रेणिं, क्षपकः क्षपकावलीम् ॥ ३९ ॥

व्याख्या—' तत्र ' तस्मिन्नापूर्वगुणस्थानाद्यंशोऽसमयेऽपूर्वकरणस्यैवाद्यांशादेव शमकः शमश्रेणिमारोहति, क्षपकः क्षपकावलीं
क्षपकश्रेणिमधिरोहति ॥ ३९ ॥ अथ प्रथममुपशमश्रेण्यारोहयोग्यतामाह—

पूर्वज्ञः शुद्धिमान् युक्तो, ह्याद्यैः संहननैस्त्रिभिः । संध्यायन्नाद्यशुक्लांशं, स्वां श्रेणीं शमकः श्रयेत् ॥ ४० ॥

व्याख्या—अत्रोपशमको मुनिराद्यशुक्लांशं शुद्धध्यानस्य प्रथमं पादं वक्ष्यमाणलक्षणं संध्यायन् ' स्वां श्रेणीं ' उपशमश्रेणीं
शमकः ' श्रयेत् ' प्रतिपद्येत, कथंभूतः ? ' पूर्वज्ञः ' पूर्वगतश्रुतवरः, ' शुद्धिमान् ' निरतिचारचारित्र्यः, ' आद्यैस्त्रिभिः संहननैः '
वज्ररूपभनाराचक्रपभनाराचनाराचलक्षणैर्गुक्तः, एवंविधो मुनिरुपशमश्रेणीं श्रयेदिति ॥ ४० ॥ अत्रोपशमश्रेण्यारूढस्यात्पायुषो गति
दीर्घायुषः कृत्यं चाह—

श्रेण्यारूढः कृते कालेऽहमिन्द्रेणैव गच्छति । पुष्टायुस्तूपशान्तान्तं, नयेच्चारित्र्यमोहनम् ॥ ४१ ॥

व्याख्या—यो मुनिरत्यायुरुपशमश्रेणिमारोहति, स श्रेण्यारूढः ' काले ' आयुस्त्रुटिलक्षणे कृते सति ' अहमिन्द्रेणैव '

सर्वार्थसिद्धादिदेवेष्वेव प्रयाति, परं यः प्रथमसंहननो भवति, अपरसंहनानामनुचरेषु समनासंभवात्, यदाह— † छेदद्वेण उ गम्भइ, षडुरो जा कप्प कीलिआईसुं । चउसु दुदुकप्पवुड्डी, पढमेणं जाव सिद्धीवि ॥ १ ॥ तथा यः सप्तलवाधिकायुक्तो मुक्तियोग्यश्च भवति, स एव सर्वार्थसिद्धादौ याति, यदाह—सत्तलवा जइ आउं, पहुप्पमाणं तओ हु सिज्झंता । तत्तिअमिच्चं न हुअं, तत्तो लवसत्तमा जाया ॥ १ ॥ सप्तद्विसिद्धनामे, उक्कोसठ्ठिंसु विजयमाईसुं । एगावसेसगन्भा, हवंति लवसत्तमा देवा ॥ २ ॥ आह— तत्र उपशमश्रेणिकः कथं मुक्तियोग्यः स्यात् ? उच्यते—सप्त लवा मुहूर्त्तस्यैकादशभागरूपा भवन्ति + लव सत्तहत्तरीए, हांइ मुहुत्तो ' इति वचनात्, ततो लवसप्तकावशेषायुरेवोपशमकः खण्डश्रेणिक एव पराह्मुखो बलति, सप्तमं गुणस्थानमागत्य पुनः क्षपकश्रेणिमारुह्य सप्तलवान्तरे च क्षीणमोहान्तं गत्वाऽन्तकृत्केवलीभूत्वा मुक्तिं गच्छतीत्यदोषः, तथा यस्तु पुष्टायुरुपशमश्रेणीं प्रतिपद्यते, स चाखण्डश्रेणिकः ' चारित्रमोहनं ' चारित्रमोहनीयं कर्म ' उपशान्तान्तम् ' एकादशगुणस्थानप्रान्तं ' नयेद् ' उपशमं प्रापयेदिति ॥ ४१ ॥ अथोपशमक एवापूर्वादिगुणस्थानकेषु यत्करोति तदाह—

अपूर्वादिद्वयैकैकगुणेषु शमकः क्रमात् । करोति विंशतेः शान्तिं, लोभाणुत्वं च तच्छमम् ॥४२॥

† सेवार्त्तेन तु गम्यते षडुरो याक्त् कल्पान् कीलिकादिषु । चतुर्षु द्विद्विकल्पवृद्धिः प्रथमेन यावत्सिद्धिरपि ॥ १ ॥

+ सप्त लवा यदि आयुः प्राभविष्यत् तदाऽसेत्स्यमेव । तावन्मात्रं नाभूत् ततो लवसप्तमा जाताः ॥ १ ॥ सर्वार्थसिद्धनासि (विमाने)

उत्कृष्टस्थितिषु विनयादिषु । एकावशेषमार्भा भवन्ति लवसप्तमा देवाः ॥ २ ॥

व्याख्या—शमकः सप्तकोत्तरमोहसंज्वलनलोभवर्जमकृतिविंशतेरपूर्वानिवृत्तिलक्षणे गुणस्थानद्वये ' शान्ति ' शमनं करोति, ततः क्रमेण सूक्ष्मसंपरायगुणस्थाने संज्वलनलोभस्य सूक्ष्मत्वं करोति, ततः क्रमेणोपशान्तमोहगुणस्थानके ' तच्छमं ' तस्य सूक्ष्मलोभस्य शमं सर्वथोपशमं करोति, तथाऽत्रोपशान्तमोहगुणस्थाने जीव एकमकृतेर्वन्धक एकोनपष्टिमकृतिवेदयिता, अष्टचत्वारिंशदधिकशतसत्ताको भवति ॥ ४२ ॥ अथोपशान्तमोहगुणस्थाने योदृशं सम्यक्त्वचारित्रभावलक्षणं त्रयं भवति तदाह—

शान्तदृग्वृत्तमोहत्वादत्रोपशमिकाभिधे । स्यातां सम्यक्त्वचारित्रे, भावश्चोपशमात्मकः ॥४३॥

व्याख्या—' अत्र ' उपशान्तगुणस्थानके दर्शनचारित्रमोहनीयस्योपशमात् सम्यक्त्वचारित्रे औपशमिके एव भवनः तथाऽत्र भावोऽप्युपशमात्मकः, न तु क्षायिकक्षायोपशमिकौ भावाविति ॥ ४३ ॥ अथोपशान्तमोहाच्छयवनमाह—

वृत्तमोहोदयं प्राप्योपशमी च्यवते ततः । अधःकृतमलं तोयं, पुनर्मालिन्यमश्नुते ॥ ४४ ॥

व्याख्या—उपशमी ' वृत्तमोहोदयं ' चारित्रमोहनीयोदयं प्राप्य ' तत ' उपशान्तमोहाद् ' च्यवते ' पुनर्मोहजनितप्रमाद-कालुष्ये पतति, युक्तोऽयमर्थः, यस्मात्कारणात् ' तोयं ' जलं ' अधःकृतमलं ' तलोपविष्टमलत्वादुपरि निर्मलमपि किमपि प्रेरणा-निमित्तं प्राप्य पुनः ' मालिन्यमश्नुते ' मलिनभावं प्राप्नुयादिति, यदाह— † सुअकेवलि आहारग, उज्जुमई उवसंतगाविहु पमाया ।

१ ० स्थानके प्र० २ व्रत० प्र०

† श्रुतकेवलिन आहारका ऋजुमतयः उपशान्तका अपिच प्रमादात् । हिण्डन्ति भवमन्तां तदनन्तरमेव चतुर्गतिकाः ॥ १ ॥

हिंदंति भवमणेतं, तयणंतरमेव चउगइआ ॥ ४४ ॥

अथोपशमकानां गुणस्थानकेष्वारोहावरोहावाह—

अपूर्वाद्यास्त्रयोऽप्युद्धर्ममेकं यान्ति शमोद्यताः । चत्वारोऽपि च्युतावाद्यं, सप्तमं वाऽन्त्यदेहिनः ॥४५॥

व्याख्या—' अपूर्वाद्यास्त्रयोऽपि शमोद्यताः ' त्रयोऽप्युपशमका ऊर्ध्वमारोहमाश्रित्य एकमेव गुणस्थानं यान्ति, कोऽर्थः ? अपूर्वगुणस्थानादनिवृत्तिवादरं यान्ति, तद्वर्त्तिनः सूक्ष्मसंपरायं यान्ति, तद्वर्त्तिनश्चोपशान्तमिति, तथाऽपूर्वाद्याश्चत्वारोऽप्युपशमकाः ' च्युतो ' च्यवनविषये ' आद्यं ' मिथ्यात्वगुणस्थानं यान्ति. ' वा ' अथवा ' अन्त्यदेहिनः ' चरमशरीराः सप्तमगुणस्थानं याव-द्यान्ति, ते च सप्तमात्पुनः क्षपकश्रेणिमारोहन्ति, परमेकवारं कृतोपशमा एव क्षपकत्वं कुर्वन्ति, न तु तत्रैव भवे द्विवेलं कृतोप-शमाः, यदाह— * जीवो हु एगजम्ममि, इकसि उवसामगो । खयंपि कुज्जा नो कुज्जा, दोवारे उवसामगो ॥ १ ॥ ४५ ॥ अथो-पशमश्रेणीनां संभवमख्यामाह—

आसंसारं चतुर्वारमेव स्याच्छमनावली । जीवस्यैकभवे वारद्वयं सा यदि जायते ॥ ४६ ॥

व्याख्या—' शमनावली ' शमश्रेणी ' जीवस्य ' प्राणिनः ' आसंसारं ' अनादिसान्तं संसारं यावत् ' चतुर्वारं ' वार-चतुष्टयमेव स्यात्, सा चोपशमश्रंणिजीवस्य ' एकभवे ' एकभवमध्ये ' यदि ' कदाचिज्जायते, तदा वारद्वयं, यदाह—

* जीवश्चैकजन्मनि एकश उपशमकः । क्षयमपि कुर्यात् नो कुर्यात् द्विरुप उपशमक ॥ १ ॥

† उवसमसेणिवृद्धं, जायते पतिवस्त आभवं मृणं । सा पुन दो एगमवे, खवगस्तेणी पुणो एगा ॥ १ ॥ उपशमश्रेणिस्थापना
वेयं— * अणदंसनपुंसिन्धी, वेथच्छकं च पुरिसवेयं च । दो दो एगंतगिण, सरिसे मरिसं उवममेड ॥ १ ॥ असंख्य०
सं० संख्य० अ० प्र० लोभ २ सं० माया १ अ० प्र० माया २ सं० मान १ अ० प्र० मान २ सं० क्रो० १ अ० प्र०
क्रो० २ पुन० १ हास्यादि० ६ स्त्री० १ नपुं० १ दर्शन० ३ अनन्ता० ४ ॥४६॥ इत्युपशमश्रेणिः । अथ क्षपकश्रेणिलक्षणमाह—

अतो वक्ष्ये समासेन, क्षपकश्रेणिलक्षणम् । योगी कर्मक्षयं कर्तुं, यामास्य प्रवर्तते ॥ ४७ ॥

व्याख्या—अतः परं 'समासेन' संक्षेपेण तस्याः क्षपकश्रेणेर्लक्षणं वक्ष्ये, यां क्षपकश्रेणीं समास्य 'योगी' क्षपको मुनिः
कर्मक्षयं कर्तुं प्रवर्तते ॥ ४७ ॥ अथाष्टमगुणस्थानादवाक् याः कर्मप्रकृतीः क्षपकः क्षपयति ताः श्लोकत्रयेणाह—

अनिवद्धायुपः प्रान्त्यदेहिनो लघुकर्मणः । असंयतगुणस्थाने, नरकायुः क्षयं व्रजेत् ॥ ४८ ॥ तिर्यगायुः
क्षयं याति, गुणस्थाने तु पञ्चमे । सप्तमे त्रिदशायुश्च, दृग्मोहस्यापि सप्तकम् ॥ ४९ ॥ दशैताः प्रकृतीः
साधुः, क्षयं नीत्वा विशुद्धधीः । धर्मध्याने कृताभ्यासः, प्राप्नोति स्थानमष्टमम् ॥ ५० ॥ त्रिभिर्विशेषकम् ५० ॥

† उपशमश्रेणिचतुष्कं जायते जीवत्याभवं नूनम् । सा पुनर्द्वे एगमवे, क्षपकश्रेणि पुनर्द्वे ॥ १ ॥

* अणदर्शनपुंसस्त्रीवेद (हास्यादि) पदं च पुल्लेखं च । द्वौ द्वौ (अप्रत्याख्यानप्रत्याख्यानौ) एकान्तरितौ (संज्वलान्तरितौ)
सदृशे सदृशे (क्रोधमानमायालोभान्) उपशमयति ॥ १ ॥ १ श्रेण्या ल० प्र०

व्याख्या—'प्रान्त्यदेहिनः' चरमशरीरस्य 'अवद्धायुपः' अकृतायुर्वन्धस्य 'लघुकर्मणः' अल्पकर्मणां क्षपकमोहस्य
क्षपकस्य 'असंयतगुणस्थाने' चतुर्थे गुणालये 'नरकायुः क्षयं व्रजेत्' नरकयोग्यायुः क्षयं याति, तथा पञ्चमे गुणस्थाने तिर्य-
गायुः क्षयं याति, सप्तमे गुणस्थाने 'त्रिदशायुः' देवायुरपि क्षयं याति, तथा तत्रैव सप्तमे गुणस्थाने दृग्मोहस्य सप्तकमपि क्षयं याति,
ततः क्षपकः साधुरष्टाचत्वारिंशदधिकजनकर्मप्रकृतिमध्यादेना दश प्रकृतीः क्षयं नीत्वाऽष्टत्रिंशदधिकजनकप्रकृतिसत्ताकोऽष्टमे स्थाने
'प्राप्नोति' लभते, कथंभूतः ? 'धर्मध्याने' कृताभ्यासः 'उत्कृष्टे धर्मध्याने' रूपातीतलक्षणे कृतोऽभ्यासो येन स तथा, अभ्यासः—
पुनः पुनरासेवनं, तेनैवाभ्यामयोगेन तत्त्वप्राप्तिः स्यात्, यदाह—अभ्यासेन जितादारेऽभ्यासेनैव जितामनः । अभ्यासेन
जिताभ्यासोऽभ्यासेनैवानिलुब्धिः ॥ १ ॥ अभ्यासेन स्थिरं विचमभ्यासेन जितेन्द्रियः । अभ्यासेन परानन्दोऽभ्यासेनैवात्मदर्शनम्
॥ २ ॥ अभ्यासमवर्जितध्यानं, शास्त्रस्थं फलमस्ति न । भवेन्न हि फलस्तृप्तिः, पानीयमतिविस्मिन्ने ॥ ३ ॥ ततोऽभ्यासादेव
'विशुद्धधीः' निर्मलतत्त्वानुयायियुद्धिति ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥ अथाष्टममे गुणस्थाने क्षपकस्य धृक्ध्यानारम्भमाह—

तत्राष्टमे गुणस्थाने, शुक्लसद्धानमादिमम् । ध्यातुं प्रक्रमते साधुराद्यसंहननान्वितः ॥ ५१ ॥

व्याख्या—क्षपकः साधुस्तत्राष्टमे गुणस्थाने 'शुक्लसद्धानं' शुक्लनामकं प्रधानं ध्यानं, आद्यं—प्रथमं पृथक्त्ववितर्कसम-
विचारलक्षणं वक्ष्यमाणं ध्यातुं प्रक्रमते, कथंभूतः साधुः ? 'आद्यसंहननान्वितो' वर्ज्यभनाराचनामकप्रथमसंहननयुक्त इति

१ अत्र प्र० २ ध्यानकृता० प्र०

॥ ५१ ॥ अयं ध्यातुर्वै स्वल्पं श्लोकद्वयेनाह—

निष्प्रकल्पं विधायाथ, दृढं पर्यङ्कासनम् । नासाग्रदत्तसंज्ञेन, किञ्चिदुन्मीलितेक्षणः ॥ ५२ ॥

विकल्पवागुराजालाद्गोत्सारितमानसः । संसारोच्छेदनोत्साहो, योगीन्द्रो ध्यातुमर्हति ॥ ५३ ॥

व्याख्या—'अथ' अनन्तरं 'योगीन्द्रः' क्षपकमुनीन्द्रः व्यवहारमाश्रित्य ध्यातुमर्हति—ध्यानारम्भयोग्यो भवतीति
मन्वन्धः, किं कृत्वा ? पर्यङ्कासनं 'दृढं' निविडवन्धं विधाय; कथंभूतः ? 'निष्प्रकल्पं' निश्चलं, यत आसनजय एव ध्यान-
स्य प्रथमः प्राणः, यदाह—आहारासननिश्चाजयं च काऊण जिणवरमणं । झाईज्ज निअअप्पा, उवइहं जिणवरिन्देणं ॥ १ ॥
तत्र पर्यङ्कासनं 'स्याज्जह्णयोरधोभागे, पादोपरि कृते सति । पर्यङ्को नाभिगोत्तानदक्षिणोत्तरपाणिकः ॥ १ ॥' कैश्चित्सि-
द्धात्मनमित्युच्यते, यथा—योनिं वामपदा परेण निविडं संपीडय जिश्रं हतु, न्यस्योरस्यचलेन्द्रियः स्थिरमना लोलां च तालव-
न्ने । वंशस्थैर्यतयाऽभिनिश्चलदृशा पश्यन् भुवोरन्तरं, योगी योगविधिप्रसाधनकृते सिद्धासनं साधयेत् ॥ १ ॥ अथवाऽऽसन-
नियमो नास्ति, यदाह—यस्मिन् यस्मिन्नासनेऽभ्यस्यमाने, चेतःस्थैर्यं जायते तत्र तत्र । कार्यो यन्नः पञ्चपर्यङ्कायोत्सर्ग-
कादिद्वयद्विज्जासनादौ ॥ १ ॥ कथंभूतो योगीन्द्रः ? 'नासाग्रदत्तसंज्ञेन' नासाग्रे दत्ते न्यस्ते सती प्रमत्ते नेत्रे लोचने

१ प्रथमे प्राणाः प्र०

२ आहारासननिश्चाजयं च कृत्वा जिनवरमनेन । ध्यायते निनक आत्मा उपदिष्टं जिनवेन्द्रेण । १ ।

३ ग्राहज्ज गियं अप्पा प्र०

४ सुनिश्चलतया प्र०

श्रीगुणस्थानक्रमारोहः

यस्य स तथा, नासाग्रन्यस्तलोचनो हि ध्यानसाधको भवति, यदाह ध्यानदण्डकस्तुतौ—नासावंशप्रभागस्थितनयनयुगो हृत्क-
 ताराप्रचारः, शेषासक्षीणवृत्तिस्त्रिभुवनविबरोद्धान्तयोगैकचक्षुः । पर्यङ्कातङ्गुन्यः परिकलितघनोच्छ्वासानिःश्वासवातः, स ध्याना-
 रूढमूर्तिश्चिरमवतु जिनो जन्मसंभूतिर्भाते ॥ १ ॥ पुनः कथंभूतः ? 'किञ्चिदुन्मीलितेक्षणः' किञ्चिदुन्मीलिते अर्द्धविकसिते ईक्षणे यस्य स
 तथा, योगिनः समाधिसप्तये किञ्चिदुन्मीलिते अक्षिणी भवतः, यदाह—गम्भीरस्तम्भमूर्तिर्व्यपगतकरणव्यापृतिर्मन्दमन्दं, प्राणा-
 यामो ललाटस्थलनिहितमना दत्तनासाग्रदृष्टिः । नाप्युन्मीलजिमीलनयनमातितरां घट्टपर्यङ्कवन्धो, ध्यानं प्रध्याय शृङ्गं सकल-
 विदन्वधः स पावाजिनो वः । १ । पुनरपि कथंभूतः ? 'दूरोत्सारितमानसो' विरलीकृतचित्तः, कस्मात् ? 'विकल्पवाशु-
 राजालात्' कल्पनात्रागुरिकावन्धात्, यतो विकल्पा एव बाढं कर्मवन्धनहेतवः, यदाह—अशुभा वा शुभा वाऽपि, विकल्पा
 यस्य चेतसि । स स्वं बध्नात्ययःस्वर्णवन्धनाधेन कर्मणा ॥ १ ॥ वरं निद्रा वरं मूर्छा, वरं विकलतापि वा । न त्वार्त्तरोद्रदु-
 र्लेश्याविकल्पाकुलितं मनः ॥ २ ॥ भूयः कथंभूतः ? 'संसारोच्छेदनोत्साहः' संसारोच्छेदनार्थं भवपरिहारार्थमुत्साह उद्यमो
 यस्य स तथा, भवच्छेदकध्यानार्थमुत्साहवृत्तां हि योगसिद्धिः स्यात्, यदाह—उत्साहाभिध्यादैर्यात्संतोषात्तत्त्वदर्शनात् । मुनेर्जन-
 पदत्पागात्, वहिभयोः प्रसिद्धयति ॥ १ ॥ ५३ ॥ अथ प्राणायाममाह—

अपानद्वारमार्गेण, निस्सरन्तं यथेच्छया । निरुन्ध्योर्ध्वप्रचारासिं, प्रापयत्यनिलं मुनिः ॥ ५४ ॥

१. ०रम्भमूर्ति प्र०

व्याख्या—'मुनिः' योगीन्द्रोऽनिलं—पवनं 'ऊर्ध्वप्रचारासिं' दक्षमद्वारगोचरताप्राप्तिं प्रापयति, किं कृत्वा ? 'अपा-
 नद्वारमार्गेण' पायुवर्त्मना पवनं यथेच्छया 'निस्सरन्तं' स्वस्वभावेन गच्छन्तं 'निरुन्ध्य' संकोच्य, मूलवन्धयुक्त्याऽपानपवन-
 माकुञ्चयेत्यर्थः, मूलवन्धश्चायं—पार्ष्णि भागेन संपीड्य, योनिमाकुञ्चयेद् गुदम् । अपानमूर्ध्वमाकुप्य, मूलवन्धो निगद्यते
 ॥ १ ॥ इदमाकुञ्चनकर्मैव प्राणायामस्य मूलं, यदुक्तं ध्यानदण्डकस्तुतौ—संकोच्यापानरन्ध्रं द्रुतवहसदृशं तद्वृत्तमूक्ष्मरूपं, पृत्वा
 हृत्पद्मकोशे तदनु च गलके तालुनि प्राणशक्तिम् । नीत्वा शून्यातिशून्यां पुनरपि खगति दीप्यमानां समन्ताल्लोकालोकाव-
 लोकां कलयति स कला यस्य तुष्टो जिनेशः ॥ १ ॥ ५४ ॥ अथ पूरकप्राणायाममाह—

द्वादशाङ्गुलपर्यन्तं, समाकुप्य समीरणम् । पूरयत्यतियत्नेन, पूरकध्यानयोगतः ॥ ५५ ॥

व्याख्या—योगी पूरकध्यानयोगाद् 'अतियत्नेन' अतिप्रयत्नेन कोष्ठे सकलदेहगतं नादीगणं वा पवनेन पूरयति, किं
 कृत्वा ? 'द्वादशाङ्गुलपर्यन्तं समीरणं समाकुप्य' द्वादशाङ्गुलप्रमाणं वहिस्तापवनं समन्तादाकुप्य, अत्रायमर्थः—पवनो नय-
 स्तत्त्वे वहमाने नासान्तःस्थ एव भवति, तेजस्तत्त्वे वहमाने चत्वार्यङ्गुलानि वहिस्तादूर्ध्वगः स्फुरति, वायुतत्त्वे वहमाने पदङ्गु-
 लानि वहिस्तात्तिरश्चीनश्चरति, पृथ्वीतत्त्वे वहमानेऽष्टाङ्गुलानि यावद्वहिर्मध्यमभावेन तिष्ठति, जलतत्त्वे वहमाने द्वादशाङ्गुलानि
 यावदधस्ताद्वहति, यदाह—नासान्तर्भवसोऽब्ध्यङ्गुलार्कसंख्याङ्गुलोत्तरा । तेजोवायुपृथिव्यम्बुवह्निर्गतिरुदाहृता ॥ १ ॥ ततो
 द्वादशाङ्गुलपर्यन्तं वाक्छेदं मण्डलं प्रचारावसरेऽमृतमयं पवनं समाकुप्येत्यर्थः, एतच्च पूरकध्यानं कर्मतया केचिदाहुः—वक्रघ्रा-
 णप्राणमाकुप्य तेन, स्थानं भित्त्वा ब्रह्मपूरीश्वराणाम् । रथूलाः रुक्षमा नाटिकाः पूरयेद्यद्, विज्ञातव्यं कर्म तत्पूरकाख्यम् ॥ १ ॥
 ॥ ५५ ॥ अथ रेचकप्राणायाममाह—

निस्सार्यते ततो यज्ञान्नाभिपद्मोदराच्छनैः । योगिना योगसामर्थ्याद्रेचकाख्यः प्रभञ्जनः ॥ ५६ ॥

व्याख्या—'ततः' पूरकादनन्तरं 'योगिना' साधकेन 'योगसामर्थ्यात्' प्राणायामाभ्यासवलाद् 'रेचकाख्यः प्रभ-
 ञ्जनो' रेचकनामा पवनो 'नाभिपद्मोदरात्' नाभिपङ्कजकोटरात् 'शनैः' मन्दमन्दं 'यत्नाद्' आदरात् 'निस्सार्यते' वहिः
 क्षिप्यते, तद्रेचकध्यानं, यदाह—वज्रासनस्थिरवपुः स्थिरधीः स्वचित्तमारोप्य रेचकसमीरणजन्मचक्रे । स्वान्तेन रेचयति नादिगत्वं
 समीरं, तत्कर्म रेचकमिति प्रतिपत्तिमेति ॥ १ ॥ ५६ ॥ अथ कुम्भकध्यानमाह—

कुम्भवत्कुम्भकं योगी, श्वसनं नाभिपङ्कजे । कुम्भकध्यानयोगेन, सुस्थिरं कुरुते क्षणम् ॥ ५७ ॥

व्याख्या—योगी 'कुम्भकं' कुम्भकाख्यं 'श्वसनं' पवनं 'नाभिपङ्कजे' नाभिकमले 'कुम्भकध्यानयोगेन' कुम्भक-
 कर्मप्रयोगेण 'कुम्भवद्' घटवद्धटाकारं कृत्वा मृतरां स्थिरं कुरुते, यदाह—चेतसि श्रयति कुम्भकचक्रं, नाटिकासु निविदीकृतवातः ।
 कुम्भवन्नरति यज्जलमध्ये, तद्वन्ति किल कुम्भककर्म ॥ १ ॥ ५७ ॥ अथ पवनजयेन मनोजयमाह—

इत्येवं गन्धवाहानामाकुञ्चनविनिर्गमौ । संसाध्य निश्चलं धत्ते, चित्तमेकाग्रचिन्तनं ॥ ५८ ॥

व्याख्या—यत्र मनस्तत्र पवनो यत्र पवनस्तत्र मनो वर्त्तते, यदाह—दुग्धाशुक्रसंमिलितौ सर्वे, तुल्यवियां मानममाकृतौ

श्रीगुणस्थानक्रमारोहः

हि । यावन्मनस्तत्र मरुत्प्रवृत्तिर्यावन्मरुत्तत्र मनःप्रवृत्तिः ॥१॥ तत्रैकनाडापरस्य नाग, एकप्रवृत्तेः परप्रवृत्तिः । विध्वस्तयोगिन्द्रियवर्गशुद्धि-
स्तद्विध्वंसनान्मोक्षपदस्य सिद्धिः ॥ २ ॥ इति, तत 'इत्येवं' अमुना पूर्वोक्तप्रकारेण प्रकृतैश्चकुरुभयकदेण 'गन्धवाहानां' पव-
नानां 'आकुञ्चनविनिर्गमो संसाध्य' वातानां संग्रहमोक्षावभ्यस्य 'चित्तं' मनः 'एकाग्रचिन्तने' समाधिविषये निश्चलं भूते,
मरुज्जये हि मनोनिश्चलता स्यादेव, यदाह—प्रचलति यद्वि शोणीचक्रं चलन्त्यचला अपि, प्रत्ययपवनप्रेहालोलाश्रयलन्ति पयोधयः ।
पवनजयिनः सावष्टम्भप्रकाशितशक्तयः, स्थिरपरिणितेरात्मध्यानाश्रयलन्ति न योगिनः ॥ १ ॥ ५८ ॥ अथ भावस्यैव प्राधान्यमाह—

प्राणायामक्रमप्रौढिरत्र रूढ्यैव दर्शिता । क्षपकस्य यतः श्रेण्यारोहे भावो हि कारणम् ॥५९॥

व्याख्या—'अत्र' श्रेण्यारोहे क्षपकश्रेण्यारोहविषये 'प्राणायामक्रमप्रौढिः' पवनाभ्यासक्रमप्रगल्भता 'रूढ्यैव' प्रसिद्धि-
मात्रतयैव दर्शिता, 'यतः' यस्मात्कारणात् 'हिः' स्फुटं क्षपकस्य भाव एव केवल्योद्गमकारणं, न तु प्राणायामादिदृग्भरः, यदुक्तं
चर्पटिनापि—नासाकन्दं नाडाकन्दं, वायोधारः प्रत्याहारः । प्राणायामो बीजग्रामो, ध्यानाभ्यासो मन्त्रन्यासः ॥ १ ॥ इत्यष्टमं
धूमध्यस्थं, नासाग्रस्थं आसान्तःस्थम् । तेजःशुद्धं ध्यानं बुद्धं, अकाराख्यं मूर्ध्वप्रस्थम् ॥ २ ॥ द्वाप्राकाशं शून्याभासं, मिथ्याजलं
चिन्ताकल्पम् । कायाक्रान्तं चित्तभ्रान्तं, त्यक्त्वा सर्वं मिथ्या गर्वम् ॥३॥ गुर्वादिष्टं चिन्तोत्सृष्टं, देहातीतं भावोपेतम् । त्यक्तद्वन्द्वं नित्या-
नन्दं, शुद्धं तत्त्वं जानीहि त्वम् ॥ ४ ॥ अन्यच्च—अकाराभ्यसनं विचित्रकरणैः प्राणस्य वायोर्जयात्, तेजधिन्तनमात्मकायकमले

१ वायूनां प्र०

शून्याम्बरोलम्बनम् । त्यक्तत्वा सर्वमिदं कलेवरगतं चिन्तामनोविभ्रमं, तत्त्वं पश्यत जल्यकल्पनकलार्तानं स्वभावस्थितम् ॥ १ ॥ ५९ ॥

अथाद्यशुक्रध्यानस्य नामाह—

सवितर्कं सविचारं, सपृथक्त्वमुदाहृतम् । त्रियोगयोगिनः साधोराद्यं शुक्रं सुनिर्मलम् ॥६०॥

व्याख्या—'त्रियोगयोगिनः साधोः' मनोवचःकाययोगिनो मुनेः 'आद्यं' प्रथमं शुक्रध्यानं 'उदाहृतं' प्रोक्तं, तत्कर्तव्यं-
भूतं ? यह वितर्कण वर्त्तत इति सवितर्कं, सह विचारेण वर्त्तत इति सविचारं, सह पृथक्त्वेन वर्त्तत इति सपृथक्त्वं, इति विशेषणत्र-
योपेतत्वात् पृथक्त्ववितर्कसविचारनामकं प्रथमं शुक्रध्यानमिति ॥ ६० ॥ अथ तद्विशेषणत्रयस्य स्वरूपमाह—

श्रुतचिन्ता वितर्कः स्यात्, विचारः संक्रमो मतः । पृथक्त्वं स्यादनेकत्वं, भवत्येतद्वयात्मकम् ॥६१॥

व्याख्या—एतत्प्रथमं शुक्रध्यानं त्रयात्मकं, क्रमोत्क्रमगृहीतविशेषणत्रयरूपं, तत्र श्रुतचिन्तात्स्यो वितर्कः, अर्थशब्दयोगान्तरेषु
संक्रमो विचारः, द्रव्यगुणपर्यायादिभिरन्यत्वं पृथक्त्वं ॥ ६१ ॥ अर्थतद्वयस्य क्रमेण व्यक्तार्थं व्याचिख्यासुः प्रथमं वितर्कमाह—

स्वशुद्धात्मानुभूतात्मभावश्रुतावलम्बनात् । अन्तर्जलपो वितर्कः स्यात्, यस्मिंस्तत्सवितर्कजम् ॥६२॥

व्याख्या—यस्मिन् ध्यानेऽन्तर्जलपोऽन्तरद्भवनिरूपो वितर्को विचारणात्मकस्तत्सवितर्कं ध्यानं स्यात्, कस्मात् ? 'स्वशुद्धा-

१ ० न्यान्तरा० प्र०

२ ० मात्रमाह प्र०

३ ० विशेषणत्रय० प्र०

४ ० भूत्या० प्र०

त्यानुभूतात्मभावश्रुतावलम्बनात्' स्वकीयनिर्मलपरमात्मतत्त्वानुभवगयान्तरद्भावगतागमाव्रलम्बनतः, इत्युक्तं सवितर्कं ध्यानम् ॥६२॥

अथ सविचारमाह—

अर्थादर्थान्तरे शब्दाच्छब्दान्तरे च संक्रमः । योगाद्योगान्तरे यत्र, सविचारं तदुच्यते ॥ ६३ ॥

व्याख्या—यत्र ध्याने स एव पूर्वोक्तो वितर्को विचारणात्मकोऽर्थान्तरे संक्रमते, योगाद्योगान्तरे संक्रमते तदुच्यते सवि-
चारं ससंक्रमणमुच्यत इति ॥ ६३ ॥ अथ सपृथक्त्वमाह—

द्रव्याद् द्रव्यान्तरं याति, गुणाद्याति गुणान्तरम् । पर्यायादन्यपर्यायं, सपृथक्त्वं भवत्यतः ॥६४॥

व्याख्या—यत्र ध्याने स एव पूर्वोक्तो वितर्कः सविचारोऽर्थव्यञ्जनयोगान्तरसंक्रमणरूपोऽपि निजशुद्धात्मद्रव्यान्तरं याति,
अथवा गुणाद् गुणान्तरं याति, यद्वा पर्यायान्तरं याति, तत्र—सहजाता गुणा द्रव्ये, सुवर्णे पीतता यथा । कमभूतास्तु पर्याया,
सुद्राकुण्डलनादयः ॥ १ ॥ तेषु द्रव्यगुणपर्यायान्तरेषु अन्यत्वं—पृथक्त्वं तदस्ति यत्र ध्याने तत्सपृथक्त्वम् ॥ ६४ ॥ अथाद्यशुक्रध्यान-
जनिनां शुद्धिमाह—

इति त्रयात्मकं ध्यानं, प्रथमं शुक्रं मोरितम् । प्राप्नोत्यतः परां शुद्धिं, सिद्धिं श्रीसौख्यवर्णिकाम् ॥६५॥

१ ० भूत्या० प्र०

२ ० पृथक्त्व० प्र०

३ ० त्वद्वद्व्यान्त० प्र०

४ ० ध्यायन् योगी समाहितः । संप्राप्नोति प्र०

श्रीगुणस्थानक्रमारोहः

व्याख्या—इति' त्रयात्मकं पृथक्त्ववितर्कसविनारात्मकं प्रथमं शुद्ध्यान् कैथितं, तस्माच्चानात् 'परा' प्रकृष्टा शुद्धि प्राप्नोति, कथंभूता? 'मिद्धिश्चासौख्यार्णिकां' मुक्तिलक्ष्मीमुबनिर्दर्शनिक्तामासादयतीत्यर्थः ॥ ६५ ॥ अर्थतस्यैव विशेषस्वरूपमाह—

यद्यपि प्रतिपात्येतदुक्तं ध्यानं प्रजायते । तथाप्यतिविशुद्धत्वादूर्ध्वस्थानं समीहते ॥ ६६ ॥

व्याख्या—यद्यप्येतदुक्तं ध्यानं 'प्रतिपाति' पतनशीलं 'प्रजायते' समुत्पद्यते, तथापि 'अतिविशुद्धत्वाद्' अतिर्नैर्मल्यत 'ऊर्ध्वस्थानं' अग्रेतनं गुणस्थानं 'समीहते' तदारोहाय धायतीत्यर्थः । तथाऽपूर्वगुणस्थानस्यो जीवो निद्राद्विकदेगद्विकपञ्चेन्द्रियत्वप्रशस्तविद्यायोगतिवसनवकत्रैकियाहारकनैजसकार्मण्यैः योपाङ्गआहारकोपाङ्गआद्यसंस्थाननिर्माणतीर्थकृत्पर्यवर्णचतुष्काणुलघूपयातपरायानोच्छ्रयामरूपद्वाविंशत्प्रकृतिव्यवच्छेदात् पूर्वशितिवैन्धकः, अन्त्यसंहनन्त्रिकसम्यवबोदयव्यवच्छेदात् द्वासप्ततर्वेदयिताऽष्टविंशदधिकतमत्ताको भवति ॥ ६६ ॥ इति क्षपकस्याष्टमम् । अथ क्षपकोऽनिवृत्तिगुणस्थानमारोहन् याः प्रकृतीर्यत्र यथा क्षिपति तत्र तास्तथा श्लोकपञ्चकेनाह—

अनिवृत्तिगुणस्थानं, ततः समधिगच्छति । गुणस्थानस्य तस्यैव, भागेषु नवसु क्रमात् ॥ ६७ ॥

गतिः श्वाध्री च तैरश्वी, द्वे तयोरानुपूर्विके । साधारणत्वमुद्योतः, सूक्ष्मत्वं विकलत्रयम् ॥ ६८ ॥

१ योगी 'समाहितः' समाधिमान् 'इति' पूर्वोक्तं प्र० २ ध्यायन् परां ३ शुद्ध्यान् ४ शुद्ध्यान् ५ उद्योतैर्बन्धकः

एकेन्द्रियत्वमातापस्थानगृह्यादिकत्रयम् । स्थावरत्वंमिहाद्यंशे, क्षीयन्ते षोडशेत्यमूः ॥ ६९ ॥

अष्टौ मध्यकपायाश्च, द्वितीयेऽथ तृतीयके । पण्डत्वं तुर्यके स्त्रीत्वं, हास्यपट्टकं च पञ्चमे ॥ ७० ॥

चतुर्ष्वंशेषु शेषेषु, क्रमेणैवातिशुद्धितः । पुंवेदश्च ततः क्रोधो, मानो माया च नश्यति ॥ ७१ ॥

पञ्चभिः कुलकम्

व्याख्या—'ततः' तस्मादष्टमगुणस्थानादनन्तरं क्षपकोऽनिवृत्तिगुणस्थानं नवमं समारोहति समधिगच्छति, नतन्मर्थैव गुणस्थानस्य नवसु भागेषु कृतेषु आद्येऽंशे प्रथमे भागे 'इत्यमूः' इत्येताः षोडश कर्मप्रकृतयः क्षीयन्ते, इत्यमूः काः? 'श्वाध्री गतिः' नरकगतिः, 'तैरश्वी' तिर्यग्गतिः, तयोर्नरकतिरश्चोर्द्वे आनुपूर्विके नरकानुपूर्वी तिर्यगानुपूर्वी चेति 'साधारणत्वं' साधारणनाम 'उद्योत' उद्योतनाम 'सूक्ष्मत्वं' सूक्ष्मनाम 'विकलत्रयं' द्वित्रिचतुरिन्द्रियजातिलक्षणं 'एकेन्द्रियत्वं' एकेन्द्रियजातिरूपं, 'आताप' आतपनाम, 'स्थानगृह्यादिकत्रयं' निद्रानिद्रापचलापचलास्थानङ्घिरितित्रिकं, 'स्थावरत्वं' स्थावरगन्तमकर्मैति षोडश कर्मप्रकृतयोऽनिवृत्तिगुणस्थानस्य प्रथमे भागे क्षीयन्ते, तथाऽष्टौ मध्यकपाया—अप्रत्याग्यानप्रत्याख्यानलक्षणा द्वितीये भागे क्षीयन्ते, तृतीये भागे 'पण्डत्वं' नपुंसकत्वं क्षीयते, 'तुर्यके' चतुर्थके भागे 'स्त्रीत्वं' स्त्रीवेदः क्षीयते, पञ्चमे भागे हास्यरत्परतिभयशोकजुगुप्सेतिपट्टकं च क्षीयते, शेषेषु 'चतुर्ष्वंशेषु' पट्टादिनवमान्येषु 'क्रमेणैवातिशुद्धितो' ध्यानस्यातिर्नैर्म-

१ निवृत्तिगु० प्र०

इतः पुंवेदः सञ्ज्वलनक्रोधो मानो माया च नश्यति, अयमर्थः—पष्ठे भागे पुंवेदः क्षीयते, सप्तमे भागे सञ्ज्वलनक्रोधः क्षीयते, अष्टमे सञ्ज्वलनमानः क्षीयते, नवमे भागे सञ्ज्वलनमाया च क्षीयते, तथा चानिवृत्तिगुणस्थानस्यो जीवो हास्यरत्परतिभयशोकजुगुप्साव्यवच्छेदाद् द्वाविंशतेर्वैन्धकः, हास्यपट्टकोदयव्यवच्छेदान् पट्टपट्टेर्वेदयिता, नवमांशे मायान्तपञ्चविंशत्प्रकृतिसत्ताव्यवच्छेदात् व्युत्तरगतसत्ताको भवति ॥ ६७ ॥ ६८ ॥ ६९ ॥ ७० ॥ ७१ ॥ इति क्षपकस्य नवमम् । अथ क्षपकस्य दशमगुणस्थानमाह—

ततोऽसौ स्थूललोभस्य, सूक्ष्मत्वं प्रापयन् क्षणात् । आरोहति मुनिः सूक्ष्मसंपरायं गुणास्पदम् ॥ ७२ ॥

व्याख्या—'ततो' नवमगुणस्थानादनन्तरं 'असौ' क्षपको मुनिः 'सूक्ष्मसंपरायास्पदं' (रायं गुणास्पदं) सूक्ष्मसंपरायनामकं गुणस्थानमारोहति, किं कुर्वन्? 'क्षणात्' क्षणमात्रात् 'स्थूललोभस्य' स्थूलरूपस्य सञ्ज्वलनलोभस्य 'सूक्ष्मत्वं' सूक्ष्माणुरूपत्वं प्रापयन् । तथा सूक्ष्मसंपरायस्यो जीवः पुंवेदसञ्ज्वलनचतुष्कवन्धव्यवच्छेदाद् कर्मप्रकृतानां सप्तदशकस्य वन्धकः, त्रिवेदत्रिसञ्ज्वलनोदयव्यवच्छेदात्पट्टेर्वेदयिता मायासत्ताव्यवच्छेदात् द्वापुत्तरगतसत्ताको भवति ॥ ७२ ॥ इति क्षपकस्य दशमम् । अथ क्षपकस्यैकादशं गुणस्थानं न भवतीत्याह—

एकादशं गुणस्थानं, क्षपकस्य न संभवेत् । किंतु स सूक्ष्मलोभांशान्, क्षपयन् द्वादशं व्रजेत् ॥ ७३ ॥

व्याख्या—क्षपकस्यैकादशं गुणस्थानकं 'न' नैव भवेत्, किंतु दशमादेव गुणस्थानान्क्षपकः 'सूक्ष्मलोभांशान्' मर्त्याकृत-

१ भवेत्तहि । दशमात्सूक्ष्म० प्र० २ 'हि' स्फुटं

लोभखण्डान् क्षपयन् सन् 'द्वादशं' क्षीणमोहात्स्यं गुणस्थानं 'भजेद्' गच्छेदिति, अत्र क्षपकधेर्णा च समर्थयति, तत्क्रमध्वार्य—
अणमिच्छमीमसम्पं, अहनपुमित्तिवेअच्छं च । पुंवेयं च खवेइ. कोहाइए अ संजळणे ॥ १ ॥ ७३ ॥ अथ तत्र शुरुध्यानस्य
द्वितीयांशाश्रयणमाह—

भूत्वाऽथ क्षीणमोहात्मा, वीतरागो महायतिः । पूर्ववद्भावसंयुक्तो, द्वितीयं शुरुमाश्रयेत् ॥७४॥

व्याख्या—अथ चानन्तरं स क्षपकः 'क्षीणमोहात्मा भूत्वा' क्षीणमोहगुणस्थानाद्वापरिणतिमयो भूत्वा द्वितीयं शुरुध्यानं
'पूर्ववद्' प्रथमशुरुध्यानरीत्या 'श्रयेद्' भजेत्, कथंभूतः क्षपकः? 'वीतरागो' त्रियेयेण इतो रागो यस्मात्स तथा, पुनरपि
कथंभूतः? 'भावसंयुक्तो' विशुद्धतरभावापेक्षः, एवंविधः क्षपको द्वितीयं शुरुध्यानं श्रयेदित्यर्थः ॥ ७४ ॥

अथ तदेव शुरुध्यानं सनामविशेषणमाह—

अपृथक्त्वमवीचारं, सवितर्कगुणान्वितम् । स ध्यायत्येकयोगेन, शुरुध्यानं द्वितीयकम् ॥७५॥

व्याख्या—'स' क्षपकः क्षीणमोहगुणस्थानवर्ती द्वितीयं शुरुध्यानं 'एकयोगेन' एकतरयोगेन संध्यायति, यदाह—
एकं त्रियोगभाजामार्थं स्यादपरपेक्षयोगव्रतात् । तनुयोगिनां तृतीयं, निर्पोगानां चतुर्थं तु ॥ १ ॥ कथंभूतं? 'अपृथक्त्वं'

× अणमिच्छात्वमिश्रमप्यसत्त्वानि अहनपुमकरीवेदपदकं च । पुंवेयं च क्षपयति क्रोधादिकान् च संजळनान् ॥ १ ॥

१ स प्र० २ अथानन्तरं प्र० ३ हि प्र०

पृथक्त्ववर्जितं, 'अविचारं' विचारगतिं, 'सवितर्कगुणान्वितं' वितर्कमात्रगुणोपेतं, द्वितीयं शुरुध्यानं ध्यायतीत्यर्थः ॥ ७५ ॥
अथापृथक्त्वमेव व्यक्तमाह—

निजात्मद्रव्यमेकं वा, पर्यायमथवा गुणम् । निश्चलं चिन्त्यते यत्र, तदेकत्वं त्रिदुर्बुधाः ॥७६॥

व्याख्या—'बुधा' ज्ञानतत्त्वाः 'तदेकत्वम्' अपृथक्त्वं 'त्रिदुः' अवधारयन्ति स्म कथयन्ति स्म, तर्हि?—ध्यायकेन
यन्निजात्मद्रव्यं 'एक' केवलं स्वकीयैविशुद्धपरमात्मद्रव्यं, 'वा' अथवा तस्यैव परमान्मद्रव्यस्य एकं केवलं पर्यायं, 'वा'
अथवा एकमद्वितीयं गुणं वा, तत्र गुणपर्यायविशेषः पूर्वोक्त एव, एतदेवंविधमेकं द्रव्यमेकं गुणं वा एकं पर्यायं वा, 'निश्चलं'
चलनवर्जितं यत्र ध्यायते तदेकत्वमिति ॥ ७६ ॥ अथाविचारत्वमाह—

यद्व्यञ्जनार्थयोगेषु, परावर्त्तविवर्जितम् । चिन्तनं तदविचारं, स्मृतं सद्ध्यानकोविदेः ॥ ७७ ॥

व्याख्या—मम्मति सद्ध्यानकोविदस्य शास्त्राग्रायविशेषादेवास्ति, न त्वनुभवात्, यदाहुः श्रीहेमचन्द्रगुरिपादाः—अनवि-
च्छिन्नाऽऽप्रायः, समागतोऽप्येति कीर्त्यतेऽस्माभिः । दुष्करमप्याधुनिकैः, शुक्लध्यानं यथाशास्त्रम् ॥ १ ॥ तैः सद्ध्यानकोविदैः—
शास्त्राग्रायावगतशुक्लध्यानरहस्यैस्तद् 'अविचारं' अविचारविशेषणोपेतं द्वितीयं शुक्लं स्मृतं प्रज्ञं, तर्हि?—यत्पूर्वोक्तस्वरूपेषु
'व्यञ्जनार्थयोगेषु' शब्दाभिधेययोगरूपेषु 'परावर्त्तविवर्जितं' शब्दाच्छब्दान्तरमित्यादिसंक्रमेण रहितं चिन्तनं श्रुतानुसारादेव

१ ने० प्र० २ व्यञ्जन्य० प्र० ३ शब्दार्थ० प्र०

क्रियते तदविचारमिति ॥ ७७ ॥ अथ सवितर्कत्वमाह—

निजशुद्धात्मनिष्ठं हि, भावश्रुतावलम्बनात् । चिन्तनं क्रियते यत्र, सवितर्कं तदुच्यते ॥ ७८ ॥

व्याख्या—यत्र 'निजशुद्धात्मनिष्ठं' स्वकीयातिविशुद्धपरमान्मर्लनं 'हि' स्फुटं चिन्तनं सूक्ष्मविचारणात्मकं क्रियते,
तत्सवितर्कैकगुणोपेतं द्वितीयं शुक्लध्यानं, कस्मात्? 'भावश्रुतावलम्बनात्' सूक्ष्मान्तर्जल्परूपभावागमेश्रुतावलम्बनमात्रचिन्तनादिति
॥ ७८ ॥ अथ द्वितीयशुक्लगतितमपरसीभावमाह—

इत्येकत्वमविचारं, सवितर्कमुदाहृतम् । तस्मिन् समरसीभावं, धत्ते स्वात्मानुभूतितः ॥ ७९ ॥

व्याख्या—'इति' पूर्वोक्तप्रकारेण एकत्वाविचारसवितर्करूपविशेषणत्रयोपेतं द्वितीयं शुक्लध्यानं 'उदाहृतं' कथितं,
'तस्मिन्' द्वितीये शुक्लध्याने वर्त्तमानो ध्यानी-ध्यानात् समरसीभावस्तदेकीकरणं मतं । आत्मा यदपृथक्त्वेन, लीयते पर-
भात्मनि ॥ १ ॥ तं समरसीभावं 'धत्ते' धारयति, कुतः? 'स्वात्मानुभूतितः' स्वस्यात्मनोऽनुभूतिरनुभवनं स्वात्मानुभूतिस्तस्याः
॥ ७९ ॥ अथ क्षीणमोहगुणस्थानाद्वाऽवमाने यत्करोति तदाह—

इत्येतद्ध्यानयोगेन, प्लुष्यत्कर्मैन्धनोत्करः । निद्राप्रचलयोर्नाशमुपान्त्ये कुरुत क्षणे ॥ ८० ॥

व्याख्या—इत्येतत्पूर्वोक्तध्यानयोगेन द्वितीयशुक्लध्यानसमायोगेन 'प्लुष्यत्कर्मैन्धनोत्करो' दयमानकर्मसमिदुत्करो योगीन्द्रः

१ कर्ममाह २ अवगतायुक्तं प्र० ३ सोऽयं प्र०

श्रीगुणस्थानक्रमारोहः

‘उपान्त्ये’ अन्त्यसर्मापसमये निद्राप्रचलयोः ‘नाशं करोति’ क्षयं कुरुते ॥ ८० ॥ अथान्त्यसमये यत्करोति तदाह—

अन्त्ये दृष्टिचतुष्कं च, दशकं ज्ञानविघ्नयोः। क्षपयित्वा मुनिः क्षीणमोहः स्यात्केवललात्मकः ॥ ८१ ॥

व्याख्या—क्षपको मुनिः क्षीणमोहस्यान्त्ये समये ‘दृष्टिचतुष्कं’ चक्षुर्दर्शनादिदर्शनचतुष्कं ज्ञानान्तर्गतदशकं चेत्येताश्चतुर्दश प्रकृतीः क्षपयित्वा क्षीणमोहांशः सन् केवललात्मकः स्यादिति। तथा क्षीणमोहगुणस्थानस्थो जीवो दर्शनचतुष्कज्ञानान्तराय-दशकोच्चयशोऽङ्गोऽश्वन्धव्यवच्छेदादेकसातवेधवन्धकः, तथा संज्वलनलोभकपभनाराचनाराचोदयव्यवच्छेदात्सप्तपञ्चाशत्प्रकृतेर्वदयिता, लोभपक्षाक्षपकत्वादेकोत्तरशतसत्ताको भवति ॥ ८१ ॥ इति क्षपकस्य द्वादशम् ॥ ८१ ॥ अथ क्षीणमोहान्तप्रकृतीनां संख्यामाह—

एवं च क्षीणमोहान्ता, त्रिपष्टिप्रकृतिस्थितिः। पञ्चाशीतिर्जरद्वल्लप्रायाः शेषाः सयोगिनि ॥ ८२ ॥

व्याख्या—‘एवं’ पूर्वोक्तप्रकारेण त्रिपष्टिप्रकृतीनां स्थितिः क्षीणमोहान्तैव, कोऽर्थः ?—चतुर्थगुणस्थानादारभ्य क्षीयमाणानां प्रकृतीनां त्रिपष्टिः क्षीणमोहे संपूर्णा, यथैकस्याः प्रकृतेश्चतुर्थगुणस्थाने क्षयः, पुनरेकस्याः पंचमे, अष्टानां सप्तमे, पटत्रिंशत्प्रकृतीनां नवमे, सप्तदशप्रकृतीनां द्वादशे क्षयः, इत्येवं त्रिपष्टिप्रकृतीनां क्षीणमोहान्तैव स्थितिरुक्ता, तथा शेषास्त्रिपष्टिव्यतिरिक्ताः पञ्चाशीतिप्रकृतयो ‘जरद्वल्लप्राया’ अत्यर्थं जीर्णचीवरकल्पाः सयोगिगुणस्थाने भवन्ति ॥ ८२ ॥ अथ सयोगिनि यो भावो भवति, ये च सम्यक्त्वचारित्र्ये भवतस्तदाह—

१ ० गुणस्थान प्र० २ अत्यन्तजी० प्र०

भावोऽत्र क्षायिकः शुद्धः, सम्यक्त्वं क्षायिकं परम्। क्षायिकं हि यथाख्यातचारित्र्यं तस्य निश्चितम् ॥ ८३ ॥

व्याख्या—‘तस्य’ केवललात्मनो भगवतः, ‘अत्र’ सयोगिगुणस्थाने भावः क्षायिक एव ‘शुद्धः’ अतिनिर्मलो भवति, सम्यक्त्वं ‘परं’ प्रकृष्टं क्षायिकमेव ‘हि’ स्फुटं चारित्र्यं क्षायिकं यथाख्यातनामकं निश्चितं भवति, कोऽर्थः ? अत्रोपशमिकक्षायोपशमिकभावयोरभावनत्वात् क्षायिको भावः, तथा दर्शनमोहनीयस्य चारित्र्यमोहनीयस्य क्षयत्वात्क्षायिके सम्यक्त्वचारित्र्ये इति ॥ ८३ ॥ अथ तस्य केवललात्मनः केवलज्ञानबलमाह—

चराचरमिदं विश्वं, हस्तस्थामलकोपमम्। प्रत्यक्षं भासते तस्य, केवलज्ञानभास्वतः ॥ ८४ ॥

व्याख्या—‘तस्य’ केवलज्ञानभास्वतः केवलाधिगमभार्तण्डस्य ‘चराचरं विश्वं’ सचराचरं जगत् ‘हस्तस्थामलकोपमं’ हस्ततलगृहीतामलकफलोपमं ‘प्रत्यक्षं’ साक्षात्कारेण ‘भासते’ दीप्यत इति, अत्र भास्वतः सूर्यस्योपमानं व्यवहारमात्रेणैव दर्शितं, न निश्चयतो, यतो निश्चयनयेन केवलज्ञानसूर्ययोर्महदन्तरं, यदाह—‘चन्द्राच्चगहाणं पहा पयासेइ परिमितं खितं। केवलानाणलंभो, लोआलोभं पयासेइ ॥ १ ॥ ८४ ॥ अर्थाजिततीर्थकृत्कर्मणो विशेषमाह—

विशेषात्तीर्थकृत्कर्म, येनास्त्यर्जितमूर्जितम्। तत्कर्मोदयतोऽत्रासौ, स्याज्जिनेन्द्रो जगत्पतिः ॥ ८५ ॥

व्याख्या—‘विशेषाद्’ अर्हद्भक्तिप्रमुखविंशतिपुण्यस्थानकविशेषपाराधनाद् ‘येन’ जन्तुना ‘जर्जितं’ स्कीर्तं तीर्थकृत्कर्म

१ ० बो० प्र० २ ० भावात् ३ क्षयात् ४ चन्द्रादित्यग्रहाणां प्रभाप्रक गयति परिमितं क्षेत्रम्। केवलज्ञानाभासो लोकालोकं प्रकाशयति ॥ १ ॥

‘अर्जितम्’ उपाजितमस्ति, तीर्थकृत्कर्मार्जने हि हेतुभूतान्यर्हद्भक्तिमुख्यानि विंशतिस्थानान्यतानि, यदाह—*अरिहंत सिद्ध पवयण गुरु धेर बहुस्सुर तवस्सीसुं। वच्छलया एरसि, अभिक्खनाणोवओगे अ ॥ १ ॥ दंसणविणए आवस्सए अ सीलघए निरइयारे। खणलवतवच्चियए, वेयावचे समाही अ ॥ २ ॥ अप्पुव्वनाणगहणे, सुअभत्ती पवयणे पभावणया। एएहि कारणेहि, तिथयरत्तं लहइ जीवो ॥ ३ ॥ ततः ‘अत्र’ सयोगिनि गुणस्थाने ‘तत्कर्मोदयतः’ तीर्थकृत्कर्मोदयात् ‘असौ’ केवली ‘जगत्पतिः’ त्रिभुवनाधिपतिः ‘जिनेन्द्रः’ स्यात्, जिनाः सामान्यकेवलिनस्तेपामिन्द्र इव जिनेन्द्रः ॥ ८५ ॥

अथ तीर्थकृतो महिमानमाह—

स सर्वातिशयैर्युक्तः, सर्वाभिरनरनतः। चिरं विजयते सर्वोत्तमं तीर्थं प्रवर्त्तयन् ॥ ८६ ॥

व्याख्या—‘स’ भगवांस्तीर्थकरः, +चउरो जम्मप्पभिड, इकारस कम्मसंखए जाए। नव दस य देवजणिए, चउतीसं अइसए वंदे ॥ १ ॥ इत्येवंविधैश्चतुस्त्रिंशत्संख्यैरतिशयैर्युक्तः, तथा ‘सर्वाभिरनरैरनतः’ सकलदेवमानवनमस्कृतः, ‘सर्वो-

१ ० न्येव प्र० २ ० एणसुं प्र० ३ ० दतिशये० प्र०

अर्हत्सिद्धप्रवचनगुरुस्त्विवद्वृष्टते तपस्विषु। वात्सल्यमेतेषु अभीक्ष्णं ज्ञानोपयोगौ च ॥ १ ॥ दर्शनविनयौ आवश्यकानि च शीलव्रतैरनिरतिचारता। क्षणव्रतपस्यागमा वैद्यावृत्त्यं समाधिश्च ॥ २ ॥ अपूर्वज्ञानग्रहणं श्रुतभक्तिः प्रवचने प्रभावना। एतै कारणैस्तीर्थवरत्वं लभते जीव ॥ ३ ॥

+ चत्वारो जन्मप्रभृति एकादश कर्मसंख्ये जाते। नव दर्शं च देवजनिताश्चतुस्त्रिंशत्तमतिशयान्वन्दे ॥

चमं ' सकलज्ञानमवरं ' तीर्थ ' आसनं ' प्रवर्षयन् ' प्रकटयन् ' चिरं ' देशोनां पूर्वकोटिं यावदुत्पन्नो विभक्तं ॥८॥

अथ तत्तीर्थकृत्कर्म यथा वेद्यते तदाह—

वेद्यते तीर्थकृत्कर्म, तेन सद्देशनादिभिः । भूतले शब्दजीवानां, प्रतियोगादि कुर्वता ॥८५॥

व्याख्या—' तेन ' तीर्थकृता तत्कर्म ' वेद्यते ' अनुभूयते. किं कुर्वता ? ' भूतले ' पृथ्वीपट्टने यमसंस्त
प्रतियोगादि कुर्वता, आदिशब्दाद्देशविरतिमविरत्यारोपादि विदधता, काभिः ? ' सद्देशनादिभिः ' तत्प्रयोगादिभिः इ
वेद्यते, यदुक्तं—'तं च कर्हं वेज्जि !, अगित्थाप धम्मदेमणाहिं ॥ इति. ॥ ८७ ॥

अथ केवलिनो स्थितिमाह—

उत्कर्षतोऽष्टवर्षोऽनं, पूर्वकोटिप्रमाणकम् । कालं यावन्महीपीठे, केवली विहरत्यलम् ॥८८॥

व्याख्या—' केवली ' केवलज्ञानवान् ' महीपीठे ' पृथ्वीपट्टने उत्कर्षतोऽष्टवर्षोऽनं पूर्वकोटिप्रमाणं कालं यावन् ' भवं ' उ
विहरति, काञ्चनकमलेषु पदग्यासं कुर्वन् अष्टमातिहारविभूतिक्रियः अनेकमृगानुक्तोऽस्मिन्महीपते विहरति, अयं च कालः
वलिनिहारकालसंभवो दर्शितः, जिनास्तु मध्यमायुष एव भवन्ति ॥ ८८ ॥

अथ केवलिसमुद्धानकरणमाह—

५ तच्च कदा वेद्यते ' अल्पग्या नवेदेशन दिभिः

१ चत्तुर्षु न तु मया २, २४४००० मया ३

चेदायुषः स्थितिर्न्यूना, सकाशाद्र्येककर्मणः । तदा तत्तुल्यतां कर्तुं, समुद्धानं करोत्यसौ ॥८९॥

व्याख्या—' असौ ' केवली ' चेद् ' यदि ' वेद्यकर्मणः मरणात् ' वेदनीयपर्यमपीताद् ' आयुषः स्थितिः ' आयुःकर्मणः
' न्यूना ' लोका भवति तदा ' तत्तुल्यतां कर्तुं ' आयुर्वेद्यमोन्मत्तनारुणार्थं समुद्धानं करोति ॥ ८९ ॥

अथ तमेव समुद्धानमाह—

दण्डत्वं च कपाटत्वं, मन्थानत्वं च पूरणम् । कुर्वन् सर्वलोकस्य, चतुर्भिः समयेरसौ ॥९०॥

व्याख्या—' प्रथमं ' समुद्धानस्वरूपमुच्यते—' यथान्वयावस्थितानामान्यदेवानां वेदनादिभिः श्रमभिः कार्मणः कृत्य
बुधातनं-स्वभावादन्यभावेन परिणामनं समुद्धानं, स च समयो-वेदनासमुद्धानः, कपाटसमुद्धानः, मरणासमुद्धानः, रीति
मुद्धानः, तैजससमुद्धानः, आहारकसमुद्धानः, केवलिसमुद्धानश्च. यदाह—' विषय कमाय मरणे, वेदविषय तेषां
केवलिनो ' इत्येतेषु मष्टसु समुद्धानेष्वन्यः केवलिसमुद्धानः, तदर्थमसौ केवली आयुर्वेद्यसोः समोक्तार्थानामवेदोक्त
लोकानां यावन्प्रसारितैरेकस्मिन् समये ' दण्डत्वं ' दण्डाकारत्वं कुर्वन्. द्वितीये समये दृष्टान्तयोर्दिशोर्विम्बितरात्मवेदेन इत्य
कारत्वं कुर्वन्. तृतीये समये दक्षिणोत्तरयोर्दिशोरप्यात्मवेदेनः कपाटाकारविम्बितमन्यान्त्वं-मन्थानाकारत्वं कुर्वन्. चतुर्थे समये
रालङ्घनेन ' सर्वलोकस्य ' चतुर्दशज्ज्वालनलोकस्य पूरणं कुर्वन्. एवं केवली समुद्धानं रवेन् चतुर्भिः समये विषयवती भवति ॥९०॥

१ वेदनाकारेण तैजसैवैवम हावकैव वि-

१ तेषां केवली २

अथ ततो निवृत्तिमाह—

एवमात्मप्रदेशानां, प्रसारणविधानतः । कर्मलेशान् समीकृत्योत्कर्षात्तस्मात्प्रिवर्तते ॥९१॥

व्याख्या—' एवं ' अमुना पूर्वोक्तप्रकारेण केवली स्वात्मप्रदेशानां ' प्रसारणविधानतः ' विस्तारणप्रदेशात् स्वस्वत
समीकृत्य ' तस्मात् ' समुद्धानाद् ' उत्कर्षात् ' विरतिरूपमाप्तिवर्त्ते. अयमर्थः-चतुर्भिः समयेर्यस्यैव कृता एवमेव
पूरणमिवर्त्ते. एते समये मन्थानत्वं निर्वर्त्तन्ति, समये समये कपाटसमुद्धान्ति, अष्टमे समये दण्डसमुद्धान्ति. सप्तम
भवति. यदाह केवलिसमुद्धानां—' दण्डं ' मये समये, कपाटस्य चोत्तरं तथा समये । मन्थानस्य तृतीये. लोकज्वाली चतुर्थे ॥९१॥
मरति एवमेव मन्थानादि मन्थानस्य इत्यु एते । समये तु कपाटं गच्छति ततोऽष्टमे दण्डम् ॥ २ ॥ ९१ ॥ अथ केवली स
समुद्धानात्स तस्याथे. चाष्टमे समये मुनिः । औदारिकाङ्गयोगः स्याद्. द्विष्टसप्तमकेषु तु ॥९२॥

निष्ठाद्वारिक्रियाणी च (स्वात्), तृतीयाथेषु तु त्रिषु समये एककर्माङ्गधरोऽनाहारकश्च सः ॥९३॥

व्याख्या—' स ' केवली समुद्धानं कुर्वन् ' आद्ये ' मये समये केवले समये ' औदारिकाङ्गयोगः स्यात् ' औदारिकी
मये समये. द्विष्टसप्तमकेषु समये तु इत्यु स केवली समुद्धानं कुर्वन् ' निष्ठाद्वारिक्रियाणी च ' (स्वात्) विवर्त्त-

१ ज्ञान २

२ चतुर्दशज्ज्वालनलोकः ३

३ अनाहारकश्च २

रिक्तयोगवान् भवति, मिश्रत्वं चात्र कार्मणेनैव सहोदारिकस्य, 'तृतीयाद्येषु त्रिषु तु' पुनस्तृतीयप्रमुखेषु त्रिषु समयेषु तृतीय-
चतुर्थपञ्चमलक्षणेषु स केवली केवलैकाग्रधरो भवति, केवलकार्मणकाययोगी भवति, 'तदा' तत्र समये स केवली केवलकार्म-
णकाययोगत्वाद्नाहारको भवति, यदाह—“औदारिकप्रयोक्ता प्रथमाष्टमसमययोरसाविष्टः। मिश्रीदारिकयोक्ता सप्तमषष्ठद्विती-
येषु ॥ १ ॥ कार्मणशरीरयोक्ता चतुर्थके पञ्चमे तृतीये च। समयत्रये च तस्मिन् भवत्यनाहारको नियमात् ॥ २ ॥” ॥ ९२ ॥
अत्र यः केवली समुद्धानं करोति तदाह—

यः षण्मासाधिकायुष्को, लभते केवलोद्गमम् । करोत्यसौ समुद्घातमन्ये कुर्वन्ति वा नवा ॥ ९३ ॥

व्याख्या—यः षण्मासाधिकायुष्कः सन् 'केवलोद्गमं' केवलोत्पत्तिं 'लभते' प्राप्नोति, असौ समुद्घातं निश्चयेन
करोति, 'अन्ये' षण्मासमध्यायुष्काः केवलिनः समुद्घातं कुर्वन्ति वाऽप्यत्र न कुर्वन्ति च, तेषां समुद्घातकरणे भजनैव,
यदाह—षण्मास्यायुषि शेषे उत्पन्नं येषां केवलज्ञानम् । ते नियमात्समुद्घातिनः शेषाः समुद्घाते भक्तव्याः । १ । छम्मासाऊ
सेसे, उप्पन्नं जेसि केवलं नाणं । ते नियमा समुग्घाया, सेसा समुग्घाय भक्षिवा ॥ १ ॥” ॥ ९४ ॥ अथ समुद्घाताभि-
वृत्तौ यत्करोति तदाह—

समुद्घातान्निवृत्तोऽसौ, मनोवाक्काययोगवान् । ध्यायेद्योगनिरोधार्थं, शुद्धध्यानं तृतीयकम् ॥ ९४ ॥

व्याख्या—असौ मनोवाक्काययोगवान् केवली-सयोगिकेवली समुद्घातान्निवृत्तः सन् 'योगनिरोधार्थं' योगनिरोध-
निमित्तं तृतीयं शुद्धध्यानं ध्यायेत् ॥ ९४ ॥ अथ तदेव तृतीयं शुद्धध्यानमाह—

आत्मस्पन्दात्मिका सूक्ष्मा, क्रिया यत्रानिवृत्तिका । तत्तृतीयं भवेच्छुद्धं, सूक्ष्मक्रियानिवृत्तिकम् ॥ ९५ ॥

व्याख्या—तस्मिन्नवसरे तस्य केवलिनस्तृतीयं सूक्ष्मक्रियाऽनिवृत्तिकनाम शुद्धध्यानं भवति, तत्किं ? यत्रात्मस्पन्दा-
त्मिका सूक्ष्मा क्रियाऽनिवृत्तिका भवति, कोऽर्थः ?—आत्मस्पन्दात्मिका क्रियापि सूक्ष्मत्वादिनिवृत्तिका भवति, सूक्ष्मत्वं घुत्वा पुनः
स्थूलत्वं न भजतीत्यर्थः ॥ ९६ ॥ अथ मनोवचःकाययोगानामपि यथा यथा सूक्ष्मत्वं करोति तथा तथा श्लोकचतुष्टयेनाह—

वादरे काययोगेऽस्मिन्, स्थितिं कृत्वा स्वभावतः । सूक्ष्मीकरोति वाक्चित्तयोगयुग्मं स वा-
दरम् ॥ ९६ ॥ त्यक्त्वा स्थूलं वपुर्योगं, सूक्ष्मवाक्चित्तयोः स्थितिम् । कृत्वा नयति सूक्ष्मत्वं, काय-
योगं तु वादरम् ॥ ९७ ॥ सुसूक्ष्मकाययोगेऽथ, स्थितिं कृत्वा पुनः क्षणम् । निग्रहं कुरुते सद्यः,
सूक्ष्मवाक्चित्तयोगयोः ॥ ९८ ॥ ततः सूक्ष्मे वपुर्योगे, स्थितिं कृत्वा क्षणं हि सः । सूक्ष्मक्रियं निजा-
त्मानं, चिद्रूपं विन्दति स्वयम् ॥ ९९ ॥ चतुर्भिः कुलकम् ।

व्याख्या—स केवली सूक्ष्मक्रियाऽनिवृत्तिनामकतृतीयशुद्धध्यानध्याता अचिन्त्यात्मवीर्यशक्त्याऽस्मिन् वादरे काययोगे

१ न प्र० २ स प्र० ३ पुन क्षण पू०

स्वभावतः स्थितिं कृत्वा 'वादरं वाक्चित्तयोगयुग्मं' स्थूलवचोमनोयोगयुगलं सूक्ष्मीकरोति, ततः 'स्थूलं' वादरं वपुर्योगं
त्यक्त्वा सूक्ष्मवाक्चित्तयोः स्थितिं कृत्वा वादरं काययोगं सूक्ष्मत्वं प्रापयति, स सूक्ष्मकाययोगे पुनः 'क्षणं' क्षणमात्रं स्थितिं
कृत्वा 'सद्यः' तत्कालं सूक्ष्मवाक्चित्तयोः 'निग्रहं' सर्वथा तत्संभवाभावं कुरुते, ततः सूक्ष्मे काययोगे क्षणं स्थितिं कृत्वा 'हि'
स्फुटं स केवली निजात्मानं सूक्ष्मक्रियं चिद्रूपं स्वयमात्मनैव 'विन्दति' अनुभवति इति श्लोकचतुष्टयार्थः ॥ ९६ ॥ ९७ ॥ ९८ ॥ ९९ ॥
अथ यदेव सूक्ष्मक्रियस्य वपुषः स्थैर्यं भवति, तदेव केवलिनं ध्यानं स्यादित्याह—

छद्मस्थस्य यथा ध्यानं, मनसः स्थैर्यमुच्यते । तथैव वपुषः स्थैर्यं, ध्यानं केवलिनो भवेत् ॥ १०० ॥

व्याख्या—'यथा' येन प्रकारेण 'छद्मस्थस्य' योगिनो मनसः स्थैर्यं ध्यानमुच्यते, 'तथैव' तेन प्रकारेण 'वपुषः स्थैर्यं'
शरीरस्य निश्चलत्वं, केवलिनो ध्यानं भवतीति ॥ १०० ॥ अथ शैलेशीकरणारम्भी सूक्ष्मकाययोगी यत्करोति तदाह—

शैलेशीकरणारम्भी, वपुर्योगे स सूक्ष्मके । तिष्ठन्नुद्धर्वास्पदं शीघ्रं, योगातीतं यियासति ॥ १०१ ॥

व्याख्या—केवलिनो हस्वाक्षरपञ्चकोद्विरणमात्रायुषः शैलवन्निश्चलकायस्य चतुर्थध्यानपरिणतिरूपं शैलेशीकरणं भवति,
ततः स केवली 'शैलेशीकरणारम्भी' शैलेशीकरणारम्भः 'सूक्ष्मके वपुर्योगे' सूक्ष्मरूपे काययोगे तिष्ठन् 'शीघ्रं' त्वरितं उद्धर्वा-
स्पदं 'योगातीतम्' अयोगिगुणस्थानं 'यियासति' यातुमिच्छति ॥ १०१ ॥ अथ भगवान् स केवली सयोगिगुणस्थानान्त्य-

समये यत्करोति तदाह—

अस्यान्त्येऽङ्गोदयच्छेदात्, स्वप्नदेशघनत्वतः । करोत्यन्त्याङ्गसंस्थानत्रिभागोनावगाहनम् ॥१०२॥

व्याख्या—‘अस्य’ सयोगिकेवल्लिगुणस्थानस्य ‘अन्त्ये’ अन्त्यसमये औदारिकद्विक्रमस्थिरद्विकं विहायोगतिद्विकं प्रत्ये-
कत्रिकं संस्थानपदकं अगुरुलघुचतुष्कं वर्णादिचतुष्कं निर्माणकर्म तैजसकर्मणद्वयं प्रथमं संहननं स्वरद्विक्रमेकतरं वेदनीयं चेति त्रिश-
त्पकृतीनामुदयव्यवच्छेदो भवति, ततोऽप्राङ्गोपाङ्गोदयव्यवच्छेदादन्त्याङ्गसंस्थानावगाहनायाः सकाशात्त्रिभागोनावगाहनां करोति,
कस्मात् ?—‘स्वप्नदेशघनत्वतः’ चरमाङ्गोपाङ्गतनासिकादिच्छिद्राणां पूरणेन स्वप्नदेशानाम्-आत्मप्रदेशानां घनत्वं निश्चिदत्वं भवति
तस्मात्स्वप्नदेशघनत्वतस्त्रिभागोन्त्वं भवतीति । सयोगिगुणस्थानस्यो जीव एकविधबन्धक उपान्त्यसमयं यावत्, ज्ञानान्तरायदर्श-
नचतुष्कोदयव्यवच्छेदाद् द्विचत्वारिंशत्पकृतिवैदयिता, निद्राप्रचलाज्ञानान्तरायदर्शनचतुष्करूपषोडशपकृतीनां सत्ताव्यवच्छेदात्पञ्चा-
शीतिसत्ताकां भवति ॥ १०२ ॥ इति सयोगिगुणस्थानम् १३ अथायोगिगुणस्थानस्य स्थितिमाह—

अथायोगिगुणस्थाने, तिष्ठतोऽस्य जिनेशितुः । लघुपञ्चाक्षरोच्चारप्रमितैव स्थितिर्भवेत् ॥१०३॥

व्याख्या—‘अथ’ त्रयोदशगुणस्थानानन्तरं ‘अयोगिगुणस्थानके’ चतुर्दशे ‘अस्य जिनेशितुः’ जिनेन्द्रस्य ‘तिष्ठतः’
अवस्थितस्य ‘लघुपञ्चाक्षरोच्चारप्रमितैव’ ‘अङ्गुल’ वर्णपञ्चकसमुच्चरणकालतुल्यैव स्थितिर्भवति ॥ १०३ ॥ अथायोगिगुण-
स्थाने ध्यानसंभवमाह—

तत्रानिवृत्तिशब्दान्तं, समुच्छिन्नक्रियात्मकम् । चतुर्थं भवति ध्यानमयोगिपरमेष्ठिनः ॥१०४॥

व्याख्या—‘तत्र’ तस्मिन्नयोगिगुणस्थानेऽयोगिपरमेष्ठिनश्चतुर्थं ध्यानं ‘समुच्छिन्नक्रियात्मकं’ वक्ष्यमाणस्वरूपं भवति, कथं-
भूतं ? ‘अनिवृत्तिशब्दान्तं’ अनिवृत्तिशब्दोऽन्ते यस्य तत्समुच्छिन्नक्रियानिवृत्तिनामकं चतुर्थं ध्यानमिति ॥ १०४ ॥

अथास्य चतुर्थध्यानस्य स्वरूपमाह—

समुच्छिन्ना क्रिया यत्र, सूक्ष्मयोगात्मिकाऽपि हि । समुच्छिन्नक्रियं प्रोक्तं, तद् द्वारं मुक्तिवेद्मनः ॥१०५॥

व्याख्या—‘यत्र’ ध्याने ‘सूक्ष्मयोगात्मिकाऽपि’ सूक्ष्मकाययोगरूपाऽपि क्रिया ‘समुच्छिन्ना’ सर्वथा निवृत्ता तत्समु-
च्छिन्नक्रियं नाम चतुर्थं ध्यानं प्रोक्तं, कथंभूतं ? ‘मुक्तिवेद्मनः’ सिद्धिसौधस्य ‘द्वारं’ द्वारोपममिति ॥ १०५ ॥ अप्य शिष्येण
कृतं प्रश्नद्वयमाह—

देहास्तित्वेऽप्ययोगित्वं, कथं ? तद् घटते प्रभो ! । देहाभावे तथा ध्यानं, दुर्घटं घटते कथम् १०६

व्याख्या—शिष्यः पृच्छति, हे प्रभो ! ‘देहास्तित्वे’ सूक्ष्मेऽपि वपुर्योगास्तित्वे योगित्वेऽप्योगित्वमस्तीति तत्कथं घटते ?
इत्येकः प्रश्नः, तथा चेद्यदि देहाभावः सर्वथा काययोगाभावः संजातस्तदा देहाभावे (ध्यानं) दुर्घटं कथं घटते ? इति द्वितीयः
प्रश्नः ॥ १०६ ॥ अथाचार्यः प्रश्नद्वयस्योत्तरं पद्यद्वयेनाह—

१ ० वि हि प्र० २ शिष्यकृतं प्र०

वपुषोऽत्रातिसूक्ष्मत्वाच्छीघ्रं भाविक्षयत्वतः । कायकार्यासमर्थत्वात्, सति कायेऽप्ययोगता ॥१०७॥

तच्छरीराश्रयाख्यानमस्तीति न विरुध्यते । निजशुद्धात्मचिद्रूपनिर्भरानन्दशालिनः ॥१०८॥ युग्मम्

व्याख्या—आचार्य आह—भोः शिष्य ! ‘अत्र’ अयोगिगुणस्थाने काये सूक्ष्मे वपुर्योगे सत्यप्ययोगता प्रोच्यते, कस्मात् ?
वपुषः ‘कायस्यानिसूक्ष्मत्वात्-सूक्ष्मक्रियारूपत्वादिति, तथा ‘शीघ्रं भाविक्षयत्वतः’ क्षयस्य भावः क्षयत्वं, शीघ्रं भाविक्षयत्वं
यस्य तच्छीघ्रं भाविक्षयत्वं तस्मात्, तथा ‘कायकार्यासमर्थत्वाद्’ देहकृत्यसाधनाक्षमत्वात् काये सत्यप्ययोगता भवतीति, तथा
‘तच्छरीराश्रयात्’ तादृगदेहास्तित्वाश्रयणात् ध्यानमस्तीति ‘न विरुध्यते’ न विरोधमाप्नोति, कस्य ? अयोगिगुणस्थानवर्तिनो
भगवतः परमेष्ठिनः, कथंभूतस्य ? ‘निजशुद्धात्मचिद्रूपनिर्भरानन्दशालिनः’ स्वकीयनिर्घलपरमात्मचिद्रूपतन्मयत्वोन्पन्ननिर्भरपरमान-
न्दविराजमानस्येति ॥ १०८ ॥ अथ ध्यानस्य निश्चयव्यवहारत्वमाह—

आत्मानमात्मनाऽऽत्मैव, ध्याता ध्यायति तत्त्वतः । उपचारस्तदन्यां हि, व्यवहारनयाश्रितः १०९

व्याख्या—‘तत्त्वतो’ निश्चयनयादात्मैव ध्याता ‘आत्मनैव’ करणभूतान् कृत्वा आत्मानमेव कर्मतापन्नं ध्यायति, ‘हि’
स्फुटं ‘तदन्यो’ यः कश्चिदुपचारोऽष्टाङ्गयोगमवृत्तिलक्षणः स सकलोऽपि व्यवहारनयाश्रितो ज्ञेयः ॥ १०९ ॥ अथायोगिन एवोपा-
न्यममयकृत्यमाह—

श्रीगुणस्थानक्रमारोहः

चिद्रूपात्ममयोऽयोगी, रूपान्त्यसमये द्रुतम् । युगपत्क्षपयेत्कर्मप्रकृतीनां द्विसप्ततिम् ॥ ११० ॥

व्याख्या—‘चिद्रूपात्ममयः’ केवलात्ममयः ‘अयोगी’ अयोगिगुणस्थानवर्त्ती ‘हि’ स्फुटमुपान्त्यसमये ‘द्रुतं’ शीघ्रं युग-
पत्समकालं कर्मप्रकृतीनां द्विसप्ततिं ‘क्षपयेत्’ क्षयं प्रापयेदिति ॥ ११० ॥ अथ ता द्विसप्ततिकर्मप्रकृतीनामतः श्लोकपञ्चकेनाह—

देहबन्धनसङ्घाताः, प्रत्येकं पञ्च पञ्च च । अङ्गोपाङ्गत्रयं चैव, षट्कं संस्थानसंज्ञकम् ॥ १११ ॥

वर्णाः पञ्च रसाः पञ्च, षट्कं संहननात्मकम् । स्पर्शाष्टकं च गन्धौ द्वौ, नीचानादेयदुर्भगम् ॥ ११२ ॥
तथाऽगुरुलघुत्वाख्यमुपघातोऽन्यधातिता । निर्माणमपर्याप्तत्वमुच्छ्वासश्चायशस्तथा ॥ ११३ ॥ विहायोग-
तियुग्मं च, शुभास्थैर्यद्वयं पृथक् । गतिर्दिव्याऽऽनुपूर्वी च, प्रत्येकं च स्वरद्वयम् ॥ ११४ ॥ वेद्यमेकतरं चेति,
कर्मप्रकृतयः खलु । द्वासप्ततिरिमा मुक्तिपुरीद्वारार्गलोपमाः ॥ ११५ ॥ पञ्चभिः कुलकम् ।

व्याख्या—देहपञ्चकं ५ बन्धनपञ्चकं १० संघातनपञ्चकं १५ अङ्गोपाङ्गत्रयं १८ संस्थानषट्कं २४ वर्णपञ्चकं २९ रस-
पञ्चकं ३४ संहननषट्कं ४० स्पर्शाष्टकं ४८ गन्धद्वयं ५० नीचैर्गोत्रं ५१ अनादेयं ५२ दुर्भगत्वं ५३ अगुरुलघुत्वं ५४ उपघातत्वं
५५ पराघातत्वं ५६ निर्माणत्वं ५७ अपर्याप्तत्वं ५८ उच्छ्वासत्वं ५९ अयशस्त्वं ६० विहायोगतिद्वयं ६२ शुभाशुभद्वयं ६४ स्थैर्या-

१ रूपान्त्ये प्र० २ दुर्भगम्

स्थैर्यद्वयं ६६ देवगतिः ६७ देवानुपूर्वी ६८ प्रत्येकनाम ६९ सुस्वरदुःस्वरद्वयं ७१ एकतरं वेद्यं ७२ चेति द्वासप्ततिः कर्मप्रकृतयो
मुक्तिपुरीद्वारार्गलरूपा उपान्त्ये समये क्षपयति ॥ १११ ॥ ११२ ॥ ११३ ॥ ११४ ॥ ११५ ॥ अथायोग्यन्त्ये समये याः प्रकृतीः
क्षपयित्वा यत्करोति तत् श्लोकत्रयेणाह—

अन्त्ये ह्येकतरं वेद्यमादेयत्वं च पूर्णता । त्रसत्त्वं वादरत्वं हि, मनुष्यायुश्च सद्यशः ॥ ११६ ॥
नृगतिश्चानुपूर्वी च, सौभाग्यं चोच्चगोत्रताम् । पञ्चाक्षत्वं तथा तीर्थकृन्नामेति त्रयोदश ॥ ११७ ॥ क्षयं
नीत्वा स लोकान्तं, तत्रैव समये व्रजेत् । लब्धसिद्धत्वपर्यायः, परमेष्ठी सनातनः ॥ ११८ ॥ त्रिभिर्वशपकम् ।

व्याख्या—सोऽयोगी ‘हि’ स्फुटमन्त्ये समये एकतरं वेद्यं १ आदेयत्वं २ पर्यायत्वं ३ त्रसत्त्वं ४ वादरत्वं ५ मनुष्यायुः
६ सद्यशः ७ मनुष्यगतिः ८ मनुष्यानुपूर्वी ९ सौभाग्यं १० उच्चैर्गोत्रं ११ पञ्चेन्द्रियैर्जातिः १२ तीर्थकृन्नामेति १३ त्रयोदश प्रकृतीः
क्षयं नीत्वा तत्रैव समये ‘लब्धसिद्धत्वपर्यायः’ प्राप्तिसिद्धत्वनामा परमेष्ठी सनातनः स ततो भगवान् शाश्वतः ‘लोकान्तं’ लोक-
पर्यन्तं ‘व्रजेद्’ गच्छेदिति । तथाऽयोगिगुणस्थानस्थो जीवोऽबन्धनस्तथैकतरवेद्य १ आदेय २ यशः ३ नृभग ४ त्रसत्रिक-
७ पञ्चेन्द्रियत्व ८ मनुष्यगति ९ मनुष्यानुपूर्वी १० मनुष्यायुः ११ उच्चैर्गोत्र १२ तीर्थकृदिति १३ त्रयोदशप्रकृतिवैदयिता,

१ च प्र० २ पञ्चेन्द्रियत्वं प्र०

अन्त्यसमयद्वयादवाक् पञ्चाशीतिसत्ताकः, उपान्त्ये समये त्रयोदशप्रकृतिसत्ताकोऽन्त्यसमयेऽसत्ताकः ॥ ११६ ॥ ११७ ॥ ११८ ॥
इत्ययोगिनश्चतुर्दशम् ॥ निष्कर्मात्मा तस्मिन्नेव समये लोकान्तं कथं यातीत्याशङ्क्याह—

पूर्वप्रयोगतोऽसङ्गभावाद्बन्धविमोक्षतः । स्वभावपरिणामाच्च, सिद्धस्योद्धर्गगतिर्भवेत् ॥ ११९ ॥

व्याख्या—‘सिद्धस्य’ निष्कर्मात्मन उद्धर्गगतिर्भवति, कस्मात् ?—‘पूर्वप्रयोगतः’ अचिन्त्यात्मवीर्येणोपान्त्यसमयद्वये
पञ्चाशीतिकर्मप्रकृतिक्षपणाय पूर्वं यः प्रयुक्तः प्रयोगो—व्यापारः प्रयत्नस्तस्मादिन्त्येको हेतुः, न सङ्गोऽसङ्गस्तस्य थावोऽसङ्गभावस्त-
स्मात्, कर्मोपग्रहरूपसङ्गभावात् इति द्वितीयो हेतुः, बन्धादिमाक्षो बन्धविमोक्षस्तस्माद्वाढतरबन्धनविमुक्तितः इति तृतीयो
हेतुः, स्वभावेन परिणमनं स्वभावपरिणामस्तस्मात्तथास्वाभाव्यादिति चतुर्थो हेतुः ॥ ११९ ॥ अथेतिहेतुचतुष्टयं सदृष्टान्तं क्रमेण
श्लोकचतुष्टयेनाह—

कुलालचक्रदोलेषुमुख्यानां हि यथा गतिः । पूर्वप्रयोगतः सिद्धा, सिद्धस्योद्धर्गगतिस्तथा ॥ १२० ॥
मृल्लेपसङ्गनिर्मोक्षाद्यथा दृष्टाऽप्स्वलाबुनः । कर्मसङ्गविनिर्मोक्षात्तथा सिद्धगतिः स्मृता ॥ १२१ ॥
एरण्डफलबीजादेर्वन्धच्छेदाद्यथा गतिः । कर्मबन्धनविच्छेदात्, सिद्धस्यापि तथेक्ष्यते ॥ १२२ ॥ यथा-

धस्तिर्यगूद्धर्ध्वं च, लेप्सुवाय्वग्निवीचयः । स्वभावनः प्रवर्तन्ते, तथोद्धर्ध्वगतिरात्मनः ॥ १२३ ॥ चतुर्भिः कलापकम् ॥

व्याख्या—‘कुलालचर्म’ कुम्भकारोपकरणं ‘दोला’ प्रेक्षा ‘इषुः’ घाणस्नग्धुल्यानां यन्त्रगोफणमुक्तगोचरादीनां गतिः ‘दि’ स्फुटं ‘यथा’ येन प्रकारेण पूर्वयोगतः ‘सिद्धा’ प्रसिद्धा ‘तथा’ तेन प्रकारेण पूर्वयोगतः सिद्धस्योद्धर्ध्वगतिः सिद्धेत्येको दृष्टान्तः, तथा ‘मृत्प्रेषमग्ननिर्माणात्’ मृत्तिकापलेपमग्नितिमुक्तेः ‘अप्सु’ जलेषु ‘अलाघुनः’ तुम्बकफलस्य यथोद्धर्ध्वगतिर्दृष्टा, तथा कर्मलेपसग्ननिर्माणात्सिद्धानामूद्धर्ध्वगतिः स्मृतेति द्वितीयोद्वेष्टदृष्टान्तः, तथा ‘एरण्डकलबीजदेः’ एरण्डकलबीजस्य, आदिशब्दाच्छणवीजादेर्यन्त्रच्छेदाद्ययोद्धर्ध्वगतिर्भवेत्, कर्मवन्धनविच्छेदात्सिद्धस्यापि तथैवोद्धर्ध्वगतिर्भवतीति तृतीयोद्वेष्टदृष्टान्तः, तथा ‘लेप्सुवाय्वग्निवीचयः’ इष्टकाखण्डसमीरणरङ्गनयः स्वभावत एव यथाऽधस्तिर्यगूद्धर्ध्वं क्रमेण प्रवर्तन्ते, तथाऽऽत्मनोऽपि स्वभावादेवोद्धर्ध्वगतिर्भवतीति चतुर्थोद्वेष्टदृष्टान्तः ॥ १२०-१२३ ॥ अथाधस्तिर्यग्लोकेषु निष्कर्मात्मनो गतिनिषेधमाह—

न चाधो गौरवाभावाच्च तिर्यक् प्रेरकं विना । न च धर्मास्तिकायस्याभावाल्लोकोपरि व्रजेत् ॥ १२४ ॥

व्याख्या—सिद्धात्माऽधस्तात् गच्छति, कस्मात् ?—‘गौरवाभावात्’, कर्मजनितगुरुत्वाभावात्, तथा ‘प्रेरकं विना’ प्रेरककर्माभावाच्च तिर्यग् गच्छति, तथा निष्कर्मा लोकोपरि न व्रजेदलोकमध्ये न गच्छेत्, कस्मात् ?—धर्मास्तिकायस्याभावाच्च ।

१. इत्येकद्वेष्टदृष्टान्तः २. लोके प्र० ३. भावन प्र०

लोके हि जीवपुद्गलयोगिभेदेत्यर्थास्तिकायो भवति, मत्स्यादीनां सलिङ्गात्, तस्य धर्मास्तिकायस्यालोकंऽसम्भवात् सिद्धात्मा लोकोपरि न व्रजेदिति ॥ १२४ ॥ अथ सिद्धानां स्थितिर्यथा सिद्धिशिलोपरि लोकान्तेऽस्ति तथा श्लोकद्वयेनाह—

मनोज्ञा सुरभिस्तन्वी, पुण्या परमभासुरा । प्राग्भारा नाम वसुधा, लोकमूर्ध्नि व्यवस्थिता ॥ १२५ ॥ नृलोकतुल्यविष्कम्भा, सितच्छत्रनिभा शुभा । ऊर्ध्वं तस्याः क्षितेः सिद्धा, लोकान्ते समवस्थिताः ॥ १२६ ॥ युग्मम् ॥

व्याख्या—प्राग्भारा नाम वसुधा सिद्धिशिलेतिल्याना पृथ्वी ‘लोकमूर्ध्नि’ चतुर्दशरज्ज्वात्मकलोकगिरिसि व्यवस्थिता वर्तते, तस्याः क्षितेरूध्वं ‘लोकान्ते’ लोकप्रान्तसृष्टात्मप्रदेशाः सिद्धाः समवस्थिता भवन्ति, कथंभूता सितिः ?—‘मनोज्ञा’ मनोहारिणी, पुनः कथंभूता ?—‘सुरभिः’ कर्पूरपूराधिरुमौरभ्या, ‘तन्वी’ सूक्ष्मावयवत्वात्कोमला, न तु स्थूलावयवत्वात्कर्कशा, ‘पुण्या’ पवित्रा ‘परमभासुरा’ प्रकृष्टतेजोभासुरा ‘नृलोकतुल्यविष्कम्भा’ मनुष्यसैन्यमभिस्तारा ‘सितच्छत्रनिभा’ श्वेतच्छत्राकारा, पामोत्तानच्छत्रोपमा, ‘शुभा’ सकलशुभोदयमयीति, सा प्राग्भारा वसुधा सर्वायंभित्ताद् द्वादशभिर्गोर्जनैर्भवति, मध्यदेशे साऽष्टयोजनो, प्रान्तेषु तीक्ष्णधारोपमा, तस्याः शिलाया उपरि एकेन योजनेन लोकान्तं, तस्यै योजनस्य यथतुर्थः कोशस्तस्य

१. मन्त्रि प्र० २. जनक्या प्र० ३. तनस्य प्र०

पष्ठे भागे सिद्धानामवगाहना भवति, यदाह—*ईसीपम्भाराए, उवरि खलु जोयणंमि तो कोसां । कोसस्त य छम्भाए, सिद्धाणोगाहणा भणिया ॥ १ ॥ तथाहि—द्विसहस्रधनुःप्रमाणस्य कोशस्य पष्ठे भागे धनुषां त्रीणि शतानि त्रयस्त्रिंशदधिकानि भवन्ति, धनुस्त्रिभागद्वयं च, तत् उत्कृष्टतः सिद्धात्मप्रदेशानामवगाहनाऽप्येतावत्येव भवति नाधिकेति, यदाह—*तिन्नेव धणुसयाई, धणु तिचोस च धणु तिभागोणं । इअ एसा उकोसा, सिद्धाणोगाहणा भणिया ॥ १२५ ॥ १२६ ॥ अथ सिद्धात्मप्रदेशानामवगाहनाऽऽकारमाह—

कालावसरसंस्थाना, या मूषागतसिक्थका । तत्रस्थाकाशसंकाशाऽऽकारा सिद्धावगाहना ॥ १२७ ॥

व्याख्या—या ‘मूषागतसिक्थका’ गलितमदना ‘कालावसरसंस्थाना’ अन्तकालसमयाकारा भवति, तत्रस्थो य आकाशस्तत्संकाशाकारा गलितमदनमूषागताकाशसदृशकृतिः सिद्धानामवगाहना भवतीति ॥ १२७ ॥ अथ सिद्धानां ज्ञानदर्शनविषयमाह—

ज्ञातारोऽखिलतत्त्वानां, द्रष्टारश्चैकहेलया । गुणपर्याययुक्तानां, त्रैलोक्योदरवर्तिनाम् ॥ १२८ ॥

व्याख्या—‘त्रैलोक्योदरवर्तिनां’ चतुर्दशरज्ज्वात्मकलोकमध्यवर्तमानानां ‘गुणपर्याययुक्तानां’ पूर्वोक्तस्वरूपैर्गुणैः

१. यणस्त प्र०

* ईपम्भाराया उपरि खलु योजने यः कोशः । कोशस्य च पष्ठभागे सिद्धानामवगाहना भणिता ॥ १ ॥

* त्रीण्येव धनु शतानि धनुषि त्रयस्त्रिंशच्च धनुः तृतीयभागोन्म । इत्येवोत्कृष्टा सिद्धानामवगाहना भणिता ॥ १ ॥

पर्यायश्रोतृपलक्षितानां 'अग्निलवस्वानां' समसर्जावार्जादिपदार्थानां ते' ज्ञानारो भवन्ति, विज्ञेयपयोगतया परिच्छेदका भवन्ति, न केवलं ज्ञाताः, समयान्तरं 'एकदेव्या' सामान्योपयोगतया दृष्टाश्च भवन्ति ॥ १२८ ॥ अथ सिद्धानां गुणाष्टकं महेतुकं श्लोकत्रयेणाह—

अनन्तं केवलज्ञानं, ज्ञानावरणसंक्षयात् । अनन्तं दर्शनं चैवं, दर्शनावरणक्षयात् ॥ १२९ ॥ शुद्धसम्यक्त्वचारित्रे, क्षायिके मोहनिग्रहात् । अनन्ते सुखवीर्ये च, वेद्यविघ्नक्षयात्क्रमात् ॥ १३० ॥ आयुषः क्षीणभावत्वात्, सिद्धानामक्षया स्थितिः । नामगोत्रक्षयादेवामूर्त्तानन्ताऽवगाहना ॥ १३१ ॥ त्रिभिर्विशेषकम्

व्याख्या—सिद्धानामनन्तं केवलज्ञानं भवति, कस्मात्?—ज्ञानावरणसंक्षयात्, अनन्तं दर्शनं चापि भवति, कस्मात्?—दर्शनावरणक्षयात्, सिद्धानां शुद्धसम्यक्त्वचारित्रे भवतः, कथंभूते?—क्षायिके, कस्मात्?—मोहनिग्रहात्, दर्शनमोहनीयचारित्रमोहनीययोः क्षीणत्वात्, अनन्ते सुखवीर्ये च भवतः, कस्मात्?—वेद्यविघ्नक्षयात्, वेद्यक्षयानन्दं सुखं, विघ्नक्षयादनन्तं वीर्यमित्यर्थः, सिद्धानामक्षया स्थितिर्भवति, कस्मात्?—आयुषः क्षीणभावत्वात्, मूर्त्तत्वेनानन्तानामवगाहो मूर्त्तानन्तावगाहना तस्या अभावोऽमूर्त्तानन्ताव-

१ सिद्धा मुक्ता प्र० २ समयान्तं प्र० ३ चापि प्र० ४ क्षायिके शुद्धसम्यक्त्वचारित्रे प्र० ५ गति प्र०
गाहना, सिद्धानाममूर्त्तानन्तावगाहना भवति, कस्मात्?—नामगोत्रक्षयादेवेति ॥ १२९ ॥ १३० ॥ १३१ ॥ अथ सिद्धानां यत्सौख्यं तदाह—

यत्सौख्यं चक्रिशक्रादिपदवीभोगसंभवम् । ततोऽनन्तगुणं तेषां, सिद्धावक्लेशमव्ययम् ॥ १३२ ॥

व्याख्या—चक्रिशक्रादिपदवीभोगसंभवं यत्सौख्यमुन्मृष्टं वर्ण्यते ततोऽपि 'तेषां' सिद्धानामनन्तगुणं भवति, क?—'मिद्धो' मुक्तो, यत्भूतं सौख्यं?—'अक्लेशं' अविद्यास्मितरागद्वेषाभिनिवेशाः क्लेशाः, ते न विद्यन्ते यत्र तदक्लेशं, पुनः कथंभूतं?—'अव्ययं' न व्येति—न चलति स्वभाववादिनि अव्ययमक्षयमित्यर्थः ॥ १३२ ॥ अथ तैः सिद्धैर्भगवद्भिर्व्याप्तं तत्सारगाह—

यदाराध्यं च यत्साध्यं, यद् ध्येयं यच्च दुर्लभम् । चिदानन्दमयं तत्तैः, संप्राप्तं परमं पदम् ॥ १३३ ॥

व्याख्या—'तैः' सिद्धैर्भगवद्भिस्तत्परमं पदं प्राप्तं, तत्किम्? 'यदाराध्यं' आराधकैर्यत्पदं समागम्यते, तथा 'यत्साध्यं' साधकैः पुरुषैः सम्यग्ज्ञानदर्शनचारित्रादिभिः कृत्वा यत्साध्यते, तथा 'यद्ध्येयं' ध्यायकैर्योगिभिर्यत्सदैव नानाविधध्यानोपायैर्ध्यायते, तथा 'यच्च दुर्लभं' यत्पदमभव्यानां सर्वथा दुर्लभं, भव्यानामपि केषाञ्चिदप्राप्तमप्रीतिविशेषाणां सर्वथा दुर्लभं, दूरभव्यानां तु कष्टलभ्यमित्येवं यद् दुर्लभं तदपि तैर्ध्यायैर्भगवद्भिः सिद्धैर्लब्धमिति. कथंभूतं तत्परमं पदं?—'चिदानन्दमयं' चिद्रूपपरमानन्दमयमिति ॥ १३३ ॥ अथ मुक्तेः स्वरूपं बृहद्वृत्तेनाह—

१ गति प्र० २ गृह्यनाह प्र०

नात्यन्ताभावरूपा न च जडिममयी व्योमवद्व्यापिनी नो, न व्यावृत्तिं दधाना विषयसुखधना नेष्यते सर्वविद्धिः । सद्रूपात्मप्रसादाद् दृगवगमगुणौघेन संसारसारा, निःसीमाऽत्यक्षसौख्योदयवसतिरनिःपातिनी मुक्तिरुक्ता ॥ १३४ ॥

व्याख्या—मुक्तिः कैश्चिदत्यन्ताभावरूपा मन्यते, अन्यैर्जडिममयी—ज्ञानाभावमयी मन्यते, अपरैर्व्योमवद्व्यापिनी मन्यते, एकैर्व्यावृत्ति—पुनरावृत्तिं दधाना मन्यते, अपरैः क्लिष्टकर्मभिर्विषयसुखधना—विषयसुखमयी मुक्तिरुच्यते, सर्वविद्धिस्तु श्रीसर्वज्ञैरभावरूपा जडिममयी व्योमवद्व्यापिनी व्यावृत्तिरूपा विषयसुखमयी वा मुक्तिर्नेष्यते, किंतु 'सद्रूपात्मप्रसादात्' विद्यमानचिद्रूपात्मप्रसत्तितो 'दृगवगमगुणौघेन' सम्यग्दर्शनज्ञानगुणसमूहेन कृत्वाऽसारभूतसंसारत्सारभूता, 'निस्सीमात्यक्षसौख्योदयवसतिः' अनन्तातीन्द्रियानन्दानुभवस्थानं, 'अनिःपातिनी' निपानरहिता 'मुक्तिः' सिद्धिः 'उक्ता' गदितेति ॥ १३४ ॥ अथ पूर्वपिङ्गवित्तवद्व्यापिभ्यो गुणस्थानार्थसंगतश्लोकसंग्रहेण प्रकरणोद्धारमाह—

इत्युद्धृतो गुणस्थानरत्नराशिः श्रुतार्णवात् । पूर्वपिसूक्तिनावैव, रत्नशेखरसूरिभिः ॥ १३५ ॥

व्याख्या—'इति' पूर्वोक्तप्रकारेण 'उद्धृतः' प्रकटीकृतः कर्मतापन्नो 'गुणस्थानरत्नराशिः' गुणस्थानान्येव रत्नानि गुण-

स्थानरत्नानि तेषां राशिगुणस्थानरत्नराशिः, कस्मात् ?—‘श्रुतार्णवाद्’ आगमरत्नाकरात्, कथं कृत्वा ?—‘पूर्वपिंमृक्तिनावैव’ पूर्वपिंमृक्तिः—शोभनोक्तिः पद्यरचना सैव नौस्तया पूर्वपिंमृक्तिनावैव कृत्वा न त्वात्मकृतैः श्लोकैः, प्रायः पूर्वपरिचितैरेवेत्यर्थः, कैरुद्धृतः ?—‘रत्नशेखरसूरिभिः’ बृहद्ब्रह्मच्छीयश्रीवज्रसेनसूरिशिष्यैः श्रीहेमतिलकसूरिपट्टप्रतिष्ठितैः श्रीरत्नशेखरसूरिभिः स्वपरोपकाराय प्रकरणरूपतया प्रकटित इत्यर्थः ॥ १३५ ॥ इति श्री गुणस्थानक्रमारोहवृत्तिः ।

१ तैः श्लोकैः प्र०

इति श्रीबृहद्ब्रह्मच्छीयरत्नशेखरसूरिसूत्रितो गुणस्थानक्रमारोहः सवृत्तिकः

॥ श्री शंखेश्वर पार्श्वनाथाय नमः ॥

सूरितिलक श्री रत्नशेखरसूरि विरचित

स्वोपज्ञवृत्ति समेत

गुरुगुणषट्त्रिंशत्षट्त्रिंशिका

पुनर्मुद्रण प्रकाशक
दिव्य दर्शन ट्रस्ट
C/o कुमारपाल वि शाह
६८-गुलालवाडी, मुंबई-४०० ००४

वीर स २५०८
वि स. २०३८

मूल्य
५-०० रु.

॥ अहम् ॥

॥ न्यायाम्भोनिधिः श्रीमद्विजयानन्दमुरीश्वरेभ्यो नमः ॥

श्री रत्नशेखरसूरिकृतस्वोपज्ञदीपिकया विवृत्या समेतं
गुरुगुणपद्त्रिंशत्पद्त्रिंशिकाकुलकम् ।

श्रीमदर्हपदं जीयान्, महोदयमहोज्ज्वलम् । जगत्त्रितयसाम्राज्यं, यत्प्रसादार्द्धिवर्णिका ॥ १ ॥
कलाकुलनयज्ञान-संपद्विस्तारकारकः । श्रीयुगादिजिनो भूयाद्, भविनां भूरिभूतये ॥ २ ॥
भूर्भुवःस्वर्ग्यशार्च्यः, कल्याणार्णवचन्द्रमाः । निरस्ताशेषदोषः श्री-शान्तिः शान्तिं तनोतु वः ॥ ३ ॥
स श्रीनेमिजिनो जीयात्, श्यामलाऽपि यदङ्गरूक् । सुधाञ्जनशलाकेव, सुदृशां दृग्विशुद्धये ॥ ४ ॥
यन्नामस्मृतिमात्रेण, मनोऽभीष्टार्थसिद्धयः । प्राणिनां स्युः सदा स श्री-पार्श्वनाथोऽस्तु वः श्रिये ॥ ५ ॥
सर्वज्ञोऽतिशयश्रीमान्, प्रातिहार्यैरलंकृतः । वर्धमानो जिनो भूयाद्, वर्द्धमानसमृद्धये ॥ ६ ॥
श्रीमन्तोऽजितनाथाद्याः, सर्वेऽन्येऽपि जिनेश्वराः । सन्तु श्रेयःश्रियः सिद्धयै, वृद्धयै च सुखसंपदाम् ॥ ७ ॥
अहंपूर्विकया सर्वा, यं सेवन्ते सुलब्धयः । स गुरुर्गौतमो मे स्ताद्, अद्भुताभीष्टलब्धये ॥ ८ ॥
अर्हद्भिः सरसीभवं गणधरादित्यप्रभोद्भासितं, त्रैलोक्येश्वरपदपदैरविरतं चाघ्रातसारं मुदा ।
हस्ताद् दृष्टिपथान्मुखाच्च मुनिभिर्नित्यं न यन्मुच्यते, तज्जेनागमपङ्कजं मम मनोहंसस्य भूयान्मुदे ॥ ९ ॥

श्रीशारदा शारदशर्वरीश-विभाभिरामोज्ज्वलकायकान्तिः ।

ममोज्ज्वलध्यानपथावतीर्णा, वर्णानुपूर्वी विमलां तन्नोतु ॥ १० ॥

श्रीवज्रसेनाभिधसूरिराजैः, सुसूत्रधारैरिव येर्व्यधायि ।

अयं जनोऽप्यश्मसमोऽभिवन्द्य-स्तेभ्यो गुरुभ्योऽस्तु मम प्रणामः ॥ ११ ॥

एवं देवगुरुभ्यः, कृतप्रणामोऽहमल्पबुद्धिरपि । विवृणोमि सुगुरुगुणपद्-त्रिंशत्पद्त्रिंशिकाकुलकम् ॥ १२ ॥

इह हि शिष्टसमयानुसारतो मङ्गलार्थमभीष्टदैवतनमस्काराविर्भाविकां संवन्धादिगर्भां च सूत्रस्येयामादिगायामाह—

१ क-पुस्तके “ जीयाद् ” ॥

वीरस्स पण पणमिय, सिरिगोयमपमुहगणहराणं च । गुरुगुणछत्तीसीओ, छत्तीसं कित्तइस्सामि ॥ १ ॥

व्याख्या—वीरस्य पादौ प्रणम्य गुरुगुणपद्त्रिंशिकाः पद्त्रिंशत्संख्याकाः कीर्तयिष्यामीति संतुष्टः । तत्र विशेषेण ईरयति प्रेरयत्यष्टकमीतीति वीरः । यदाह—“ विदारयति यत्कर्म, तपसा च विराजते । तपोवीर्येण युक्तश्च, तस्माद्वीर इति स्मृतः ॥ १ ॥ ” तस्य च श्रीवीरस्य श्रीसिद्धार्थभूपालविशालकुलकमलमार्तण्डमण्डलस्य श्रीत्रिशलादेवीकुसिसरसी-रुहराजहंसस्य बाललीलादलितप्रसर्पद्दर्पसुपर्वाखर्वगर्ववदातसंतुष्टाखिलाखण्डलाद्यमरचन्द्रपङ्किलिप्तवीर इतिनामधेयस्य तीर्थाधिनाथस्य पादौ प्रणम्य; तथा श्रीगौतमप्रमुखगणधराणां च श्रीगौतमसद्गोत्रश्रीमदिन्द्रभूतिप्रभृत्येकादशगण-नायकानां च । ते च इमे—‘ पढमित्थ इंदभूर्ह, वीए पुण होइ अग्निभूर्हिति । तइए अ वाउभूर्ह, तओ विअत्ते सुहम्मे अ ॥ १ ॥ मंडिअमोरियपुत्ते, अकंपिए चेव अयलभाया य । मेअज्जे अ पभासे, गणहग हुंति वीरस्स ॥ २ ॥ ’ एतेषां च पादौ प्रणम्य । एते च वक्ष्यमाणानिःशेषगुरुगुणानां आधारभूतत्वाद्दिशेषतश्चात्र प्रणामार्हाः । तथा च “ गृणाति सद्धर्मम् ” इति गुरुः । स च गुणवानेव तत्त्वतो विशुद्धसम्पत्कृतत्वावबोधजनकसद्धर्मदेशनादिसमर्थो भवति । यदाह—“ आंयारे वटंतो, आयारप-रूवणाअ संकंतो । आयारपरिव्वट्टो, सोऽसुद्धपरूवणे भइओ ॥ १ ॥ गुणसुद्धिअस्स वयणं, महुवयसित्तू व्व पावओ भाइ । शुणहीणस्स न रेइह, नेहविहूणो जह पईवो ॥ २ ॥ ” अपि च—“ बाद्धात्रसाराः परमार्थवाद्या, न दुर्लभाथिक्कैरा मनुष्याः ।

१ दक्ष्यमाण हि निरुक्तिरिति न विनियति मव्यगता निरुक्तिर्दार्शिका पञ्चनंतूलभ्ये कुप्याप्यदर्थे इति निरुतावा मेमद् मविप्यत्यन्यो वा मूरसमिप्रमोऽगोचरो न ॥

२ आचारं वर्धमान आचारप्ररूपणायां संक्रान्तिः आचारपरिभ्रष्टः अशुद्धप्ररूपणायां मान्यः ॥ १ ॥ ३ ब-पुस्तके “ चित्रकया ” ॥

ते दुर्लभा ये जगतो हिताय, धर्मे स्थिता धर्ममृदाहरन्ति ॥ १ ॥ केचित् प्रबालमिव रज्जुभृतः स्वयं स्युः, केचित् चूर्णकणव-
त्पररङ्गयोग्याः । कश्मीरजातमिव सौरभपूर्वगारा, धन्याः पुनः स्वपररञ्जकतां भजन्ति ॥ २ ॥ आत्मप्रबोधविरहादविशुद्ध-
बुद्धेरन्यप्रबोधनविधिं प्रति कोऽधिकारः । सामर्थ्यमस्ति तरितुं सन्तितो न यस्य, नस्य प्रतारणपरा परतारणोक्तिः ॥ ३ ॥
अतो गुणवानेव गुरुरालोक्यते ! ते च गुणा ज्ञानदर्शनचारित्र्यादयो यद्यप्यमेयास्तथाऽपि पद्त्रिंशत्पद्त्रिंशत्संख्याया
कलितानां कतिपयगुरुगुणानां याः पद्त्रिंशत्संख्याकाः पद्त्रिंशिकास्ताः कीर्तयिष्यामि ।

ननु किमित्येवं गुरुगुणाः कीर्त्यन्ते ? उच्यते, गुणवान् गुरुरेव संप्रति दुष्प्रमान्धकारसंभारतिरोहितसन्मार्गाणां प्राणिनां
दीपप्रदीपकल्पत्वादनल्पगौरवाहो भवति । यतः—“गुरुगौरवाहो गुरुपक्रियातः, कर्त्ता देवंतोऽर्पति सम्यग् मतिर्मे । तपि-
श्रातमिश्रापहारी कुशानु-वृद्धज्ञानुरित्युच्यते किं न लोके ? ॥ १ ॥” अपि च—“यद्वत्सहस्रकिरणः, प्रकाशकां निश्चित-
मिरमग्रस्य । तद्वद्गुरुश्च भवेद्, अज्ञानध्वान्तपतितस्य ॥ २ ॥” वाचरूपव्योऽप्याह—“दुष्प्रतिकारो घाता-पितरौ स्वामी गुरुश्च
लोकेऽस्मिन् । तत्र गुरुरिहामुत्र च, मुदुष्करतरमतीकारः ॥ १ ॥ गुर्वयत्ता यस्मा-च्छास्त्रारम्भा भवन्ति सर्वेऽपि । तस्माद्गुर्वी-
राधनपरेण हितकांक्षिणा भाव्यम् ॥ २ ॥” इति गायार्थः ॥ १ ॥

अथ यथोक्तगुरुगुणपद्त्रिंशत्पद्त्रिंशिकासु प्रथमपद्त्रिंशिकामूत्रगाथायाह—

चउविहदेसणकंहर्धे—स्मभावणासंरणाइकुसलमई।चउविहचउंज्ञाणविज, छत्तीसगुणो गुरू जयउ॥२॥

१ अ-६-गुलके “देवतोऽर्पति” ॥

व्याख्या—चतुर्विधासु देशनासु, चतुर्विधासु कथासु, चतुर्विधेषु धर्मेषु, चतुर्विधासु भावनासु, चतुर्विधासु स्मरणा-
दिषु कुसला त्रिपुणा मतिर्यस्यति स तथा । तथा प्रत्येकं प्रत्येकं चतुर्विधानि चत्वारि ध्यानानि वेत्तीति चतुर्विधचतु-
र्ध्यानविधिति पद्त्रिंशद्गुणो गुरुर्जयत्विति समासार्थः । व्यासार्थस्त्वयम्—तत्र चतुर्विंश देशना । यथा—भाक्षेपिणी १ विस्से-
पिणी २ संवेगिनी ३ निर्वदिनी ४ चेति । उक्तं च—“अक्खेविणी अ विक्खे-विणी य संवेअणी तद्वा चं । निव्वेअणिआ
एसा, चउव्विह देसणा होइ ॥ १ ॥ आयां ववहारं, हेउदिदं दिट्ठिवायाट् । देगिज्ज जीए सा, अक्खेविणिदेसणा पद-
मा ॥ १ ॥ परमव्विज्जि परमय-वयणेहि जीट परमयाउ जणा । विक्खेविज्जि एसा, विक्खेविणिदेसणा वीआ ॥ २ ॥ उव-
समविवेगसंवर-समयासंतोससंभवं सुखं । वणिज्जि जीए सा, संवेअणिदेसणा तद्वा ॥ ३ ॥ जरमरणरोगसोगा-इएहि
अइदारुणं भवसरुवं । पयडिज्जि जीए सा, निव्वेअणिदेसणा तुरिया ॥ ४ ॥” तथा चतुर्विधा कथा । यथा—अर्थकथा,
कामकथा, धर्मकथा, संकीर्णकथा चेति । यदुच्यते—“अर्थं कामं च धर्मं च, तथा संकीर्णरूपताम् । आश्रित्य वर्तते लोके,
कथां तावच्चतुर्विधा ॥ १ ॥ सामादिधातुवादादि-कृत्यादिप्रतिपादिका । अर्थोपादानपरमा, कथाऽर्थस्य प्रकीर्तिता ॥ १ ॥
संक्षिप्तचित्तहेतुत्वात्, पापसंयन्धकारिका । तेन दुर्गतित्वतिन्याः, प्रापणप्रवणा मता ॥ २ ॥ कामोपादानगर्भार्था, वयोदाक्षिण्य-
मृचिका । अनुरागेहिताद्युत्था, कथा कामस्य वर्णिता ॥ ३ ॥ सा मलीमसकामेषु, रागोत्कर्षविधायिका । विपर्यासकरा
तेन, हेतुभूतैव दुर्गतेः ॥ ४ ॥ दयादानक्षमाद्येषु, धर्माक्षेपु प्रतिष्ठिता । धर्मोपादेयतागर्भा, सुधर्मधर्मकथोच्यते ॥ ५ ॥ सा

१ अ-६-गुलके—“निर्वदिनी” ॥

शुद्धचित्तहेतुत्वात्, पुण्यकर्मविनिर्जरे । विधत्ते तेन विज्ञेया, कारणं नाक्रमोक्षयोः ॥ ६ ॥ त्रिवर्गसाधनोपाय-प्रतिपादनत-
त्परा । याज्जेकरससारार्था, सा संकीर्णकथोच्यते ॥ ७ ॥ चित्राभिप्रायहेतुत्वा-दनेकफलदायिका । विदग्धताविधानेन, हेतु-
भूतैव सद्गतेः ॥ ८ ॥” तथा चतुर्विधो धर्मः । यथा—दानधर्मः १, शीलधर्मः २, तपोधर्मः ३, भावधर्मः ४ चेति । तत्र
दानधर्मस्त्रिधा—ज्ञानदानम् १, अभयदानम् २, धर्मोपष्टम्भदानम् ३ च । तत्र ज्ञानदानं यथा—“जीवाजीवाइपय-त्यवि-
त्थरं उभयलोअकरणिज्जं । जेणं जाणंति जणा, तद्वाणं नाणदाणंति ॥ १ ॥” अभयदानं यथा—“जं सुहुमवायरारणं, जी-
वाण ससत्तिओ सयाकालं । कीरइ रक्खणजयणा, तं जाणह अभयदाणंति ॥ १ ॥” धर्मोपष्टम्भदानं
यथा—“जं धम्मसाहगारणं, साहूणं असणवमणमाईणि । डिज्जंति सुपत्ताणं, धम्मोवउंभदाणमिणं ॥ १ ॥” अथ शीलमपि
त्रिधा—सदाचारशीलं?, अष्टादशसहस्रशीलाङ्गलक्षणं २, ब्रह्मव्रतपालनरूपं ३ च । यदुच्यते—“सुद्धं समायारमनिदाणिज्जं,
सहस्सअट्टारसभेअभिन्नं । वंभाभिहारं च महव्वयंति, सीलं तिहा केवल्लिणो वयंति ॥ १ ॥” अथ तपः, तद् द्विविधम्—वाह्यम्,
अभ्यन्तरं २ च । यथा—“अणसणमूणायारिया, विचीसंवेवणं रसच्चाओ । कायकिलेसो संली-णया य वज्जो तवो
होइ ॥ १ ॥ पायच्छित्तं विणओ, वेयावच्चं तद्देव सज्जाओ । ज्ञाणं उस्सग्गोअविय, अंघिभतरओ तवो होइ ॥ २ ॥” कैश्चित्त-
पस्त्रिविधं शारीरादिभेदमप्युच्यते, यथा—“देवातिथिगुरुप्राज्ञपूजनं गौचमार्जवम् । ब्रह्मचर्यमहिंसा च, शारीरं तप उच्यते ॥ १ ॥
अनुद्वेगकरं वाच्यं, सत्यं प्रियं हितं च यत् । स्वाध्यायाभ्यसनं चैव, वाङ्मयं तप उच्यते ॥ २ ॥ मनःप्रसादः सौम्यत्वं,

मौनमात्मविनिर्ग्रहः। भावसंशुद्धिरित्येतन्, मानसं तप उच्यते ॥ ३ ॥ शारीराद्वाक्यं सारं, वाक्यान्मानसं शुभम्। जघन्यमध्य-
मोत्कृष्ट-निर्जराकारणं तपः ॥ ४ ॥ " अथवा सात्त्विकं १ राजसं २ तामसं ३ इति त्रिधा। यथा—“ श्रद्धया परया तप्तं,
तपस्तत्त्रिविधं नरैः। अफलाकाङ्क्षिभिर्युक्तैः, सात्त्विकं परिचक्षते ॥ १ ॥ सत्कारमानपूजार्थं, तपो दम्भेन चैव यत्। क्रियते
तदिह प्रोक्तं, राजसं चलमध्रुवम् ॥ २ ॥ मूढग्राहेण यच्चात्म-पीडया क्रियते तपः। परस्योच्छेदनार्थं वा, तत्तामसमुदाहृतम्
॥ ३ ॥ " अथ भावधर्म उच्यते, स च क्षायोपशमिकादिकशुभलेश्यापरिणामविशेषादानादौ सर्वत्र स्वारासिकः चित्तस-
मुल्लास एव भावधर्म उच्यते। यदाह—“ दाने शीले तपसि च, यत्स्वारसिको मनःसमुल्लासः। शुभलेश्यानन्दमयो,
भवत्यसौ भावधर्म इति ॥ १ ॥ " विपर्यासे तु न धर्मः। यतः—“ ज्ञाने ध्याने दाने, मौने मौने सदाद्यतो भवतु। यदि
निर्मलो न भाव—स्तदा द्रुतं भस्मानि समग्रम् ॥ १ ॥ " अपि च—“ घनं दत्तं वित्तं जिनवचनमभ्यस्तमाखिलं, क्रियाकाण्डं
चण्डं रचितमवनौ सुप्तमसकृत्। तपस्तीव्रं तप्तं चरणमपि चीर्णं चिरतरं, न चेच्चित्ते भावरतुपवपनवत्सर्वमफलम् ॥ १ ॥ "
अपि च—“ ज्वालाभिः शलभा जलैर्जलचराः स्फूर्जज्जटाभिर्वटा, मौण्डर्चैरुपराकाः समस्तपशवो नाग्यैः खरा
भस्मभिः। कष्टाङ्गीकरणैर्दुमाः शुक्वराः पाठैर्वका ध्यानकैः, किं सिद्ध्यन्ति न भावशुद्धिविकलाः स्युश्चेत् क्रियाः
सत्फलाः ॥ १ ॥ " चतस्रो भावनाः। यथा—ज्ञानभावना, दर्शनभावना, चारित्रभावना, वैराग्यभावना,
चेति। तथा चोच्यते—“ भावनाभिर्गसंमूढो, मुनिर्ध्याने स्थिरीभवेत्। ज्ञानदर्शनचारित्र-वैराग्योपगताश्च ताः ॥ १ ॥ वाच-

१ तीर्थक्षारादिबहुमाने ॥

ना पृच्छना सानु-प्रेक्षणं परितर्तनम्। सद्धर्मदेशनं चेति, ज्ञातव्या ज्ञानभावना ॥ २ ॥ संवेगः प्रथमः स्थैर्य-मसंमूढत्वमस्मयः।
आस्तिक्यमनुकम्पेति, द्वेष्टा सम्यक्त्वभावना ॥ ३ ॥ ईर्ष्यादिविषयायत्ता, मनोवाकायगुप्तयः। परीसहसद्विष्णुत्व-मिति
चारित्रभावना ॥ ४ ॥ विषयेष्वनभिष्वङ्गः, कायतत्त्वानुचिन्तनम्। जगत्स्वभावचिन्तेति, वैराग्यस्थैर्यभावना ॥ ४ ॥ " अथ
चतस्रः स्मरणादिकाः। यथा—स्मरणा, वारणा, नोदना, प्रतिनोदना चेति। यदाह—“ स्मरणा वारणा चैव, चोयणा
पडिचोअणा। सीअंताणं मुसीसाणं, दायव्वा होइ मूरिणा ॥ १ ॥ पंढ्रे सारणा वुत्ता, अणायायस्स वारणा। चुंक्काणं
चोअणा भुज्जो, निट्ठरं पडिचोअणा ॥ २ ॥ जहिं नत्थि सारणा वा-रणा य संचोअणा य गच्छंमि। सो गच्छोवि अग-
च्छो, संजमकापीहिं मुत्तव्वो ॥ ३ ॥ जीहाएवि लिहंतो, न भइओ जत्थ सारणा नत्थि। दंहेणवि ताडंतो, स भइओ
सारणा जत्थ ॥ ४ ॥ " इत्येतेषु देशनाकथाधर्मभावनास्मरणादिपदेषु यथायोगं करणकारणोपदेशादिविधौ कुशलमतिगुरुर्भ-
वतीति। अथ चतुर्विधानि चत्वारि ध्यानानि। यथा—आर्तध्यानं, रौद्रध्यानं, धर्मध्यानं, शुक्लध्यानं चेति। तच्च एकैकमपि
चतुर्विधम्। तत्रार्तं चतुर्थं। यथा—अनिष्टयोगार्तं, इष्टनाशार्तं, रोगार्तं, निदानार्तं चेति। यदाहुः श्रीजिनभद्रगणिसमाश्रम-
णपादा—“ अमणुत्तानं सदा-इविसयवत्थूण दोसमइल्लस्स। धणिअं विओगचित्तण-मसंपयोगाणुसरणं च ॥ १ ॥
इट्ठाणं विसयाई-ण वेअणाए अरागरत्तस्स। अविओगज्झवसाणं, तह संजोगाभिलासो अ ॥ २ ॥ तह मूलसीस-
रोगा-इवयणाए वियोगपणिहाणं। तंदसंपओगचित्तण, तप्पडिआराउलमणस्स ॥ ३ ॥ देविंदचक्कवट्ठि-त्तणाइगुणरिद्धिपत्थ-

१ विस्तृते। २ भुयः सवञ्जिनाम् ॥ ३ ग-ह-क-गुरत्तके " तह संपभोग " इत्यपि ॥

णामइअं। अहमं नियाणचित्तण-मन्नाणाणुगयमचंतं ॥ ४ ॥ एअं चउव्विहं रा-गदोसमोहंकिअस्स जीवस्स। अट्ठज्झाणं
संसा-रवट्ठुणं तिरिअगइमूलं ॥ ५ ॥ " रौद्रध्यानमपि चतुर्थं। यथा—हिंसानन्दरौद्रं १, मृपानन्दरौद्रं २, चौर्यानन्दरौद्रं ३,
संरक्षणानन्दरौद्रं ४ चेति। तथा चाह—“ सत्त्वहवेहबंधण-डहणंकणमारणाइपणिहाणं। अइकोहगहघत्थं, निग्घिणमण-
सोऽहमविवागं ॥ १ ॥ पिपुणासब्भुसब्भू-अभूयघायाइवयणपणिहाणं। मायाविणो अ संधण-परस्स पच्छन्नपावस्स ॥ २ ॥
तह तिच्चकोहलोहा-उल्लसुन भूओवघायणमणज्जं। परदव्वहरणचित्तं, परलोगावायनिरविवखं ॥ ३ ॥ सदाइविसयसाहण-
धणसंरक्खणपरायणमणिट्ठं। सव्वाभिसंकणपरो-वघायकलुसाउलं चित्तं ॥ ४ ॥ एअं चउव्विहं रा-गदोसमोहंकिअस्स जीवस्स।
रुद्धज्झाणं संसा-रवट्ठुणं नरयगइमूलं ॥ ५ ॥ " अथ धर्मध्यानं, तच्च त्रिभिः प्रकारैश्चतुर्थं—“ मैत्र्यादिभिश्चतुर्भेदं, यद्वाऽऽज्ञादि चतु-
र्विधम्। रूपस्यादि चतुर्थं वा, धर्मध्यानं प्रकीर्तितम् ॥ १ ॥ " तत्र मैत्र्यादिभिश्चतुर्थं। यथा—मैत्री १, प्रमोदः २, कारुण्यं ३,
माध्यस्थ्यं ४ चेति। यदाहुः श्रीहेमचन्द्रमूरिपादाः—“ मैत्री प्रमोदकारुण्य-माध्यस्थ्यानि नियोजयेत्। धर्मध्यानमुपस्कृत्,
तादि तस्य रसायनम् ॥ १ ॥ मा कार्पीत् कोऽपि पापानि, मा च भूत्कोऽपि दुःखितः। मुच्यतां जगदप्येषा, मतिर्मैत्री निग-
द्यते ॥ २ ॥ अपास्ताशेषदोषाणां, वस्तुतत्त्वावलोकनाम्। गुणेषु पक्षपातो यः, स प्रमोदः प्रकीर्तितः ॥ ३ ॥ दीनेष्वातेषु
भीतेषु, याचमानेषु जीवितम्। प्रतीकारपरा बुद्धिः, कारुण्यमभिधीयते ॥ ४ ॥ क्रूरकर्मसु निःशङ्कं, देवतागुरुनिन्दिषु।
आत्मशंसिषु योपेक्षा, तन्माध्यस्थ्यमुदीरितम् ॥ ५ ॥ " तथा आज्ञादिभिश्चतुर्थं। यथा—आज्ञाविचयः १, अपायाविचयः

२, विपाकविचयः ३, संस्थानविचयः ४ चेति । यदाह—“आज्ञाऽप्यायविपाकानां, संस्थानस्य च चिन्तनात् । इत्थं वा ध्ये-
यभेदेन, धर्मध्यानं चतुर्विधम् ॥ १ ॥ आज्ञां यत्र पुनस्कृत्य, सर्वज्ञानमवाधिताम् । तत्त्वतश्चिन्तयेदर्थान्, तदाज्ञाध्यान-
मुच्यते ॥ २ ॥ गगद्वेपकपायाद्यैर्जायमानान् विचिन्तयेत् । यत्रापायांस्तदपाय-विचयध्यानमिष्यते ॥ ३ ॥ प्रविक्षणं समु-
द्भूतो, यत्र कर्मफलोदयः । चिन्तयते चित्ररूपः स, विपाकविचयो मतः ॥ ४ ॥ अनाद्यन्तस्य लोकस्य, स्थित्युत्पादन्यया-
त्मनः । आकृतिं चिन्तयेद्यत्र, संस्थानविचयः स तु ॥ ५ ॥ ” अथ रूपस्यादि चतुर्थो । यथा—रूपस्थं १, पदस्थं २, पिण्ड-
स्थं ३, रूपातीतं ४ चेति । यदवाचि—“रूपस्थं च पदस्थं च, पिण्डस्थं रूपवर्जितम् । धर्मध्यानं चतुर्भेद-मित्थं वा परिकी-
र्तितम् ॥ १ ॥ पश्यति प्रथमं रूपं, स्तौति ध्येयं ततः पदं । तन्मयः स्यात्ततः पिण्डे, रूपातीतं ततो ब्रजेत् ॥ २ ॥ यथाऽव-
स्थितमालम्ब्य, रूपं त्रिजगदीगितुः । क्रियते यन्मुदा ध्यानं, तद्रूपस्थं निगद्यते ॥ ३ ॥ स्वाध्याये यदि वा मन्त्रे, गुरुदेव-
स्तुतावपि । चित्तस्यैकाग्रता यत्त-त्पदस्थं ध्यानमुच्यते ॥ ४ ॥ नाभिपद्मादिरूपेषु, ध्यानं स्थानेषु योगिनाम् । यदिष्टदेवता-
दीनां, तत्पिण्डस्थं निगद्यते ॥ ५ ॥ निर्लेपस्य निरुपस्य, सिद्धस्य परमात्मनः । चिदानन्दमयस्य स्याद्, ध्यानं रूपविवर्जि-
तम् ॥ ६ ॥ ” अथ शुद्धध्यानं चतुर्थो । यथा—पृथक्त्ववितर्कसंप्रतीतिशुद्धं १, एकत्ववितर्कसंप्रतीतिशुद्धं २, मूर्ध्मक्रिया-
प्रातिपातिशुद्धं ३, व्यवच्छिन्नक्रियाप्रातिपातिशुद्धं ४ चेति । तत्स्वरूपं चेदम्—“एकत्रपर्ययाणां, विविधनयानुसरणं श्रुताष्ट-
व्ये । अर्थव्यञ्जनयोगा-न्तरेष्वसंक्रमणमार्थं तत् ॥ १ ॥ एवं श्रुतानुसारा-न्नेकत्ववितर्कमेकपर्यायम् । अर्थव्यञ्जनयोगा-न्तरेष्व-

१ अ-उ-पुरा-“योगांतेषु म-” इत्यने ॥

संक्रमणमन्यत्तु ॥ २ ॥ निर्वाणगमनसमये, केवलिनो दरनिरुद्धयोगस्य । मूर्ध्मक्रियाप्रातिपाति, तृतीयं कीर्तितं ध्यानम् ॥ ३ ॥
केवलिनः शैलेगी-गतस्य शैलवदकम्पनीयस्य । उच्छिन्नक्रियमप्राति-पाति तुरीयं परमशुद्धम् ॥ ४ ॥ एकं त्रियोगभाजा-मार्थं
स्यादपरमेकयोगवताम् । तनुयोगिनां तृतीयं, नियोगानां चतुर्थं च ॥ ५ ॥ ” इति पदत्रिगट्टणयुतो गुरुर्जयद्विवि स सर्वोत्क-
र्षेण प्रवर्तताम् । इति गायार्थः ॥ २ ॥

अथ द्वितीयपदत्रिशिकामूत्रगाथामाह—

पैणाविहसम्मचरणवयं—वैवहारायारसंमिडसैज्जाए । ईगसंवेगे अ रओ, छत्तीसगुणो गुरू जयड ॥ ३ ॥

व्याख्या—प्रत्येकं पञ्चविधेषु सम्यक्त्वचारित्र्यव्रतव्यवहाराचारसमितिसिद्ध्याध्यायेषु, एकस्मिन् संवेगे रतः, इति षट्-
त्रिगट्टणो गुरुर्जयद्विवि स संक्षेपार्थः । विस्तरार्थस्त्वयम्—पञ्चविधं सम्यक्त्वम् । क्षायिकं १, क्षायोपशमिकम् २, वेदकम् ३,
औपशमिकं ४, सास्त्रादनं ५ चेति । यदुक्तम्—“खड्गं १ खओवसमिअं २, वेअग ३ उवसमिअं ४ च सासणयं ५ ।
पंचविहं सम्मत्तं, पच्चत्तं वीयरगेहि ॥ १ ॥ ” एतद्भगवत्तु यथा—कृतत्रिपुञ्जस्य चतुर्थगुणस्यानकादारभ्य क्षपकत्वे मार-
व्ये अनन्तानुबन्धितचतुष्कस्य मिथ्यात्वमिथ्रसम्यक्त्वरूपपुञ्जत्रयस्य च क्षये क्षायिकसम्यक्त्वं भवति । अमाप्तपूर्वोऽध्यवसा-
यविशेषोऽपूर्वकरणमुच्यते । तत्र कृतत्रिपुञ्जस्य जीवस्य उदीर्णमिथ्यात्वक्षये अनुदीर्णस्य चापगमे क्षायोपशमिकं सम्य-
क्त्वं भवति । तेष्वेवानन्तानुबन्ध्यादिषु पदेषु क्षपितेषु सम्यक्त्वपुञ्जे च बहुतरे क्षपिते चरमप्रासीकृतसम्यक्त्वपुद्गलानां

१ अ-उ-पुरा-“सासा” इत्यने ॥

वेदने वेदकसम्यक्त्वं भवति । तथा अपूर्वकरणेनैव कृतग्रन्थिभेदस्य उदीर्णे मिथ्यात्वे क्षीणेऽनुदीर्णे चाप्राप्तस्य अन्तरकर-
णे अन्तर्मुहूर्तं कालं सर्वथैव मिथ्यात्वावेदकस्य औपशमिकं सम्यक्त्वं भवति । उपशमप्रेणि वा समारुद्धस्य मिथ्यात्वादी-
नामुपशमे सति औपशमिकं सम्यक्त्वं भवति । कस्यचिज्जीवस्य औपशमिकसम्यक्त्वान्यपततोऽनन्तानुबन्धुदयात् कलुषि
तस्यापि मिथ्यात्वमप्राप्तस्य वधनवद्विरमतत्तरसास्त्रादनेन सास्त्रादनसम्यक्त्वं भवति । तथा चाह—“मिच्छाइखए खइओ, सो-
सत्तणि खीणि ठाई वद्धाज । चउनिभवभावमुक्खो, तम्भवसिद्धी उ (द्विउ) इअरो उ ॥ १ ॥ अप्पुव्वकयतिपुंजो,
मिच्छमुइण्णं खवित्तु अणुदन्नं । उवसमिय अनिअट्ठी-करणाउ परं खओवसमी ॥ २ ॥ वेअगसम्मत्ती पुण, कए दुपुंज-
क्खयंमि तइयस्स । खयकालचरमसमए सुइण्णुअवेअणे होइ ॥ ३ ॥ अकयतिपुंजो ऊसरदवईलियदट्ठुरुक्खवनाएहि । अं-
तरकरणवसमिओ, उवसमिओ वा ससेणिगओ ॥ ४ ॥ उवसमअद्धाइ डिओ, मिच्छमपत्तो तमेव गंतुमणो । संमं सासा-
यंतो, सासायणिमो इमो होइ ॥ ५ ॥ अंतमुहुत्तवसमो, छावलि सासाणु वेअगो समओ । साहिअतित्तीसायर, खइओ
दुगुणो खओवसमो ॥ ६ ॥ उक्कोसं सासायण, उवसमिआ हुंति पंचवाराउ । वेअगखयगा इकसि, असंखवारा खओवसमो
॥ ७ ॥ ” तथा पञ्चविधं चारित्र्यम् । यथा—सामायिकं १, छेदोपस्थापनीयं २, परिहारविशुद्धिकं ३, सूक्ष्मसंपरायं ४,
यथाख्यातं ५ चेति । यदुक्तम्—“सामाइय” त्य पदमं, छेओवट्ठावणं थ्वे वीयं । परिहारविशुद्धियं, सुहुयं तह संपरायं च
॥ १ ॥ ततो य अहक्खायं, खायं सव्वंमि जीवलोगंमि । जं चरिऊण सुविहिआ, वच्चंतयरामरं ठाणं ॥ २ ॥ सामा-

इयंमि उ कए, चाउज्जामं अणुत्तरं धम्मं । तिविहेणं फासंतो, सामाइयसंजओ स खलु ॥३॥ छिचूणं परियागं, पोराणं जो ठवेइ अप्पाणं । धम्मंमि पंचनामे, छेओवट्ठावणो स खलु ॥४॥ परिहरइ जो विसुद्धं, पंचज्जामं अणुत्तरं धम्मं । तिविहेणं फासंतो, परिहारियसंजओ स खलु ॥५॥ लोभाणू वेअंतो, जो खलु उवसामओ व खवगो वा । सो सुहुमसंपराओ, अह-खाया ऊणओ किंचि ॥६॥ उवसंतो स्वीणंमि व, जो खलु कम्मंमि मोहणिज्जंमि । छउमत्थो व जिणो वा, अहखाओ संजओ स खलु ॥ ७ ॥ ” तथा व्रतानि साधूनां पञ्चैव प्राणातिपातमृषावादादचादानमैधुनपरिग्रहविरतिरूपाणि महाव्रतानि । य-दाह—“ पाणिवहमृसावाए, अदत्तमेहुणपरिगहे चेव । सन्वनिविचीइ जई-ण हुंति पंचेव य वयाइ ॥ १ ॥ तसाणं धाव-राणं च, जं जीवाणमहिंसणं । तिविहेणावि जोगेणं, पदमं तं महव्वयं ॥ २ ॥ कोहलोहाइओ वावि, मुसावायस्स वज्जणं । तिविहेणावि जोगेणं, तं च वीयं महव्वयं ॥ ३ ॥ सुहुमं वायरं वावि, परदव्वं नेव गिण्हइ । तिविहेणावि जोगेणं, तं च तइयं मेहव्वयं ॥ ४ ॥ ओरालिअवेउव्विअ, परिवज्जेइ मेहुणं । निविहेणावि जोगेणं, तं चउत्थं महव्वयं ॥ ५ ॥ धणधन्नाइव-त्थूणं, परिग्गहविज्जणं । तिविहेणावि जोगेणं, पंचमं तं महव्वयं ॥ ६ ॥ ” तथा व्यवहारपञ्चकम् । यथा—आगमव्यव-हारः १, श्रुतव्यवहारः २, आज्ञाव्यवहारः ३, धारणाव्यवहारः ४, जीतव्यवहार ५ श्रेति । यदाह—“ आगम सुअ आणा धारणा य जीअं च होइ व्यवहारो । केवलि-मणोहि-चउदस-दस-नव-पुव्वाइ पढमित्थ ॥ १ ॥ आयापकण्पाई, सेसं सव्वं सुअं विणिदिट्ठं । देसंतरट्ठिआणं, गूढपयालोअणा आणा ॥२॥ गीअत्थेणं दिण्णं, सोहिं अवधारिऊण तह चेव । दितस्स धारणा सा, उद्धिअपयधरणरूवा वा ॥ ३ ॥ दव्वाइ चित्तिऊणं, संघयणार्हण हाणिमासज्ज । पायच्छित्तं जीयं, रुद्धं

१ व पुस्तके—“सविहृतिहृदयय, दमहिण्णा वज्जणं” इत्यपि. २ व. पुस्तके—“तइयं त” इत्यपि. ३ व. पुस्तके—“दिक्खम.पुरसत्तेस्सिं, मेहुणस्स विवज्जनं” इत्यपि ॥

वा जं जहिं गच्छे ॥ ४ ॥ ” तथा आचारः पञ्चधा । यथा—ज्ञानाचारः १, दर्शनाचारः २, चारित्र्याचारः ३, तपआचारः ४, वीर्याचार ५ श्रेति । यदाह—“ नाणंमि दंसणंमि अ, चरणंमि तवंमि तहय विरियम्मि । आयरणं आयारो, इअ एसो पंचहा भणिओ ॥ १ ॥ ” एतद्विस्तरः पष्ठ्यां पट्विंशिकायां वक्ष्यति । नया समितयः पञ्चधा । यथा—ईर्यासमितिः १, भाषासमितिः २, एषणासमितिः ३, आदाननिक्षेपणासमितिः ४, उच्चारदिपरिष्ठापनासमिति ५ श्रेति । यदाह—“ इरि-आसमिई भासा-समिई तह एसणाइ समिई य । आयाणाइपमज्जण-समिई परिठवण समिई य ॥१॥ जुगमित्तंतरदिट्ठी, पयं पयं चक्खुणा विसोहिंतो । अन्वविखंत्ताउत्तो, इरियासमिओ मुणी होइ ॥ २ ॥ कज्जे भासइ भासं, अणवज्जमकारणे न भासइ य । त्रिगहविसुत्तिअपरिद-ज्जिओ अ जइ भासणासमिओ ॥ ३ ॥ वायालमेसणाओ, भोअणदोसे य पंच सोहेइ । सो एसणाइ समिओ, आजीवी अण्णहा होइ ॥ ४ ॥ पुर्व्वि चक्खुपरिविखअ, पमज्जितं जो ठवेइ गिण्हइ वा । आयाणभंढ-निक्खे-वणाइ समिओ मुणी होइ ॥ ५ ॥ उच्चारपासवणखे-लज्जलसिंघाणए अ पाणंविही । सुविवेइए पएसे, निसिरंतो होइ तस्समिओ ॥ ६ ॥ ” तथा स्वाध्यायः पञ्चधा । यथा—वाचना १, पृच्छना २, परावर्तना ३, अनुपेक्षा ४, धर्मकया ५ चेति । यदुच्यते—“ वायण पुच्छण परिअ-ट्ठणा य अणुचित्ताणा य धम्मकहा । पंचविहो सज्जाओ, कायव्वो निज्जरट्ठाए ॥ १ ॥ ” तद्विधिश्चैवम्—“ पल्लट्ठियमवट्ठंभं, तहा पायप्पसारणं । वज्जिज्जा विगहं हासं, अहिजंतो सया सुयं ॥ १ ॥ आसणगओ न पुच्छिज्जा, नेव सिज्जागओ कया । आगम्मुकहुओ संतो, पुच्छिज्जा पंजलीउढो ॥ २ ॥ इरिअं सुपडिक्कंतो, पसम्मचित्तो अ सुट्ठपिहिअमुहो । सुत्तं दोसविमुक्कं, सपयच्छेयं गुणे निधं ॥ ३ ॥ जिणवरपव्वयणपायड-णपउणगुरुवयणमुणि-

१ मन्वाक्षित आयुक्त ॥ २ ४० पुस्तके—“पाणिविही” इत्यपि ॥

यसमपुव्वे । एगगमणो धणियं, चित्ते चित्तिज्ज सुवियारे ॥ ४ ॥ सुद्धं धम्मवएसं, गुरुप्पसाएण सम्ममवयुद्धं । सपरोवयार-जणगं, जोगस्स कहिज्ज धम्मत्थी ॥ ६ ॥ ” तथा संवेगशैकविधः, स च श्रद्धासमृद्धमनसां सदागमाभ्याससत्तिकाचरणा-दावादादरूपः । यदाह—“ जह जह सुअमवगाहइ, अइसरसपसरसंजुअमशुव्वं । तह तह पल्लाइ मुणी, नवनवसंवेग-सद्धाए ॥ १ ॥ जह जह संवेगरसो, वज्जिज्जइ तह तहेव धन्नाणं । भिज्जंति खिप्पजलनि-म्मियामकुंशुव्व हिययाइ ॥ २ ॥ सुचिरंमि तवं तविअं, चिअं चरणं सुअंमि बहु पडिअं । जइ न हु संवेगरसो, ता तं तुसखंदणं सव्वं ॥ ३ ॥ तह संवेगरसो जइ, खणंमि न समुच्छलिज्ज दिवसंतो । ता विहलेण किमिमिणा, दज्जाणुट्ठाणकट्ठेणं ॥ ४ ॥ पक्खंतो मासंतो, छम्मासंतो व वच्छरंतो वा । जस्स न हु हुज्ज तं जा-ण दूरभव्वं अभव्वं वा ॥५॥” इत्येवंविधपट्विंशद्वह्णो गुरुर्जयतु । इति गायार्थः ॥३॥

अथ तृतीयपट्विंशिकामूत्रगायामाह—

इंदियंविसेयमोया-सैवनिदंभवावणापणगच्छे । छसु कौएसु सजयणो, छत्तीसगुणो गुरु जयउ ॥४॥

व्याख्या—इन्द्रियविषयप्रमादाश्रवनिद्राकुभावनापञ्चकपदके पदसु कायेषु च सचत्त इति पट्विंशद्वह्णो गुरुर्जयत्विति संक्षेपार्थः । विस्तरार्थस्त्वयम्—तत्र इन्द्रियपञ्चकं श्रवणनयनघ्राणरसनस्पर्शनरूपश्च । यदाह—“ पंचेव इंदियाइ, लोअपसिद्धाई सोयमाईणि । दंविंदियभाविंदिय-भेअविभिअं पुणिक्किं ॥ १ ॥ अंतो वहि निव्विची, तस्सासिसख्वं च उवगरणं । दंविंदियमियं पुण, लद्धवओगेहिं नायव्वं ॥ २ ॥ कायंयपुप्फगोलअ-मसूरअइमुत्तयस्स पुप्फं व । सोअं

चक्रवृत्तं घ्राणं, स्वरूपपरिसंख्यं रसनं ॥ ३ ॥ नाणागारं फासि-दियं तु बाह्यो अ सन्वाहं । अंगुलभसंखभागं, एमेव पिह-
त्तओ नवरं ॥ ४ ॥ अंगुलपुहत्तरसनं, फरिमं तु सरीरवित्थरं भणिअं । वारमहि जोयणेहिं, सोयं पणिगिण्हई सहं ॥ ५ ॥
रुवं गिण्हइ चक्रवृत्तं, जोयणलववाओ साइरेगाओ । गंधं रसं च फासं, जोयणनवगाउ सेसाइं ॥ ६ ॥ अंगुलभसंखभागं,
मुणंति विसयं जहन्नओ मुत्तुं । चक्रवृत्तं तु पुण जाणइ, अंगुलसंखिज्जभागाओ ॥ ७ ॥ इय नार्यंतम्सत्तुओ, इंदियतुगण सपसु
विसएसु । अणवरयधावमाणे, निगिण्हई नाणरज्जुहिं ॥ ८ ॥ ” विषयपञ्चकं तु नेपाभेत्तेन्द्रियाणां प्रागं शब्दरूपगन्धरसस्पर्श-
लक्षणम् । यदार्थम्—“सोयस्स सहं गहणं वयंति, तं रागहेउं तु मणुन्नमाहु । तं दोसहेउं अमणुन्नमाहु, समो अ जो तेसु स
वीयरगां ॥ १ ॥ सहस्स जो गेहिमुवेइ तिच्चं, अकालिअं पावइ से विणासं । रागाउरे हरिणमिउच्च मुदे, सहं आतेचे
समुवेइमच्चुं ॥ २ ॥ सहं विरत्तो मणुओ विसोगो, एएण दुक्खोहपरंपरेण । न लिप्पइ भवमज्जे वसंतो, जलेण वा पुक्ख-
रिणीपलासे ॥ ३ ॥ चक्रवृत्तस्स रुवं गहणं वयंति, तं रागहेउं तु मणुन्नमाहु । तं दोसहेउं अमणुन्नमाहु, समो अ जो तेसु स
वीयरगां ॥ ४ ॥ रुवस्स जो गेहिमुवेइ तिच्चं, अकालियं पावइ से विणासं । रागाउरे से जह वा पयंगे, आलोगलोले
समुवेइ मच्चुं ॥ ५ ॥ रुवे विरत्तो मणुओ विसोगो, एएण दुक्खोहपरंपरेण । न लिप्पइ भवमज्जे वसंतो, जलेण वा पुक्ख-
रिणीपलासे ॥ ६ ॥ घाणस्स गंधं गहणं वयंति, तं रागहेउं तु मणुन्नमाहु । तं दोसहेउं अमणुन्नमाहु, समो य जो तेसु स बी
यराओ ॥ ७ ॥ गंधस्स जो गेहिमुवेइ तिच्चं, अकालियं पावइ से विणासं । रागाउरे से जह गंधगिद्धे, सप्पे विलाओ परि-
निकखमंतो ॥ ८ ॥ गंधे विरत्तो मणुओ विसोगो, एएण दुक्खोहपरंपरेण । न लिप्पइ भवमज्जे वसंतो, जलेण वा पुक्खारिणी-

१. आसत्तुः । २. व-२० पुस्तके—“मन्त्रप्रवृत्ति” इत्यपि ॥

पलासे ॥ ९ ॥ जिन्माइ रसनं गहणं वयंति, तं रागहेउं तु मणुन्नमाहु । तं दोसहेउं अमणुन्नमाहु, समो य जो तेसु स बी-
यराओ ॥ १० ॥ रसस्स जो गेहिमुवेइ तिच्चं, अकालियं पावइ से विणासं । रागाउरे बिद्धिमविभिन्नकाए, मन्ने जहा
आमिसभोगगिद्धे ॥ ११ ॥ रसे विरत्तो मणुओ विसोगो, एएण दुक्खोहपरंपरेण । न लिप्पइ भवमज्जे वसंतो, जलेण वा
पुक्खरिणीपलासे ॥ १२ ॥ कायस्स फासं गहणं वयंति, तं रागहेउं तु मणुन्नमाहु । तं दोसहेउं अमणुन्नमाहु, समो य जो
तेसु स बीयरगाओ ॥ १३ ॥ फासस्स जो गेहिमुवेइ तिच्चं, अकालियं पावइ से विणासं । रागाउरे मीअजलावसंने, गाइण-
हीए महिसेवज्जणे ॥ १४ ॥ फासे विरत्तो मणुओ विसोगो, एएण दुक्खोहपरंपरेण । न लिप्पइ भवमज्जे वसंतो, जलेण
वा पुक्खरिणीपलासे ॥ १५ ॥ ” इति ॥ अय प्रमादपञ्चकं मय १ विषय २ कषाय ३ निद्रा ४ विक्रया ५ लक्षणम् ।
यदभिधीयते—“मज्जं १ विसय २ कासाया ३, निद्रा ४ विगहा ५ य पंचमी भणिया । एए पंच पयाया, जीवं पादंति
संसारे ॥ १ ॥ ” अपि च—“मज्जाइया पंच पमायभेया, पावस्स हेउ पभणंति लेया । मज्जं तहिं सन्वअणत्थखाणी,
मोहिज्जए तेण जमेस पाणी ॥ १ ॥ जे कामभोगेसु अतिचचित्ता, अन्नन्ननारीसु ददं पसत्ता । ते वंधणार्हसु विदंवणाओ,
लहंति पज्जोयनरेसरु व्व ॥ २ ॥ पदंति नाणं चरणं धरंति, धम्मोवएसे भवियाण दिति । तंवति तिच्चं च तवं अणेगे,
कसायसत्तु विरला जयंति ॥ ३ ॥ निद्रापमाएण गलेइ नाणं, हवेइ बुद्धीवि य अप्पमाणं । सीयंति सन्नेवि हु धम्मजोगा,
वज्जेह णं तं खलु भव्वलोगा ! ॥ ४ ॥ इत्थीकहाई विगहा चउद्धा, धम्मीण एसा धणियं निसिद्धा । रागाइदोसाण जओ
निमित्तं, विहीयमाणं मइलेइ चित्तं ॥ ५ ॥ ” इति ॥ तथा आश्रवपञ्चकं हिंसा १ उलीका २ उद्धत्ता ३ उग्रहा ४ परिग्रहप्रवृत्ति

१ - “व्याघ्र” इत्यपि ॥ २. अ० पुस्तके—“अपि च” इति भाषित ॥ ३. अ० पुस्तके—“उद्धत्ति” इत्यपि ॥

५ रूपम् । यदाह—“हिंसा १ उलीअ २ मदत्तं ३ च, मेहुणं ४ च परिग्रहो ५ । पावस्स आसवा एए, आगमंमि विया-
हिया ॥ १ ॥ ” तद्यतना च निवृत्तिरूपा, सा च व्रतपञ्चकावसरे प्ररूपितैव । अय निद्रापञ्चकम् । यथा—निद्रा १ निद्रा-
निद्रा २ प्रचला ३ प्रचलाप्रचला ४ स्त्यानर्थिलक्षणम् । यदाह—“निद्रा १ य निद्रनिद्रा २, पयला ३ तह चेव पय-
लपयला ४ उ । थीणद्धी ५ अ कमेणं, निद्रापणं वियाणाहि ॥ १ ॥ सुहपडिबोहा निद्रा, निद्रानिद्रा य दुक्खपडिबोहा ।
पयला ठिओवविट्ठस्स पयलपयला उ चंकमओ ॥ २ ॥ दिणचित्तिअत्यकरणी, थीणद्धी अद्धचकिअद्धवला । करिदंतरुक्ख-
साहा-मिउपिंडसिलाइनाएहिं ॥ ३ ॥ ” कुभावनापञ्चकम् । यथा—कान्दपिंक १ किलिक्किका २ उभियोगिका ३ उरुर ४ संमोह ५
भावनालक्षणम् । यदाह—“कंदप्पेदेवकिन्विसि-अ आभिओगाउरुरा य संमोहा ५ । एसा उ संकिलिट्ठा, पंचविहा भावणा
भणिया ॥ १ ॥ कंदप्पे कुक्कुइए, दुहसीले आविहासणकरे अ । विम्हावंतो अ परं, कंदप्पं भावणं कुणइ ॥ २ ॥ नाणस्स
केवलीणं, धम्मायरियाण सन्वसाहणं । भासं अवन्नवायं, किन्विसिअं भावणं कुणइ ॥ ३ ॥ कोऊयभूइकम्मे, पसिणाप-
सिणे निमित्तमाएसी । इद्धिरससायगरुओ, अभिओगं भावणं कुणइ ॥ ४ ॥ अणुवद्धविगहाहु चिअ, संसत्तवो निमित्तमा-
जीवी । निक्खिवनिराणुकंपो, आसुरिअं भावणं कुणइ ॥ ५ ॥ उम्मगदेसओ य-गनासओ मग्गविपडिबत्ती य । मोहेण य
मोहित्ता, संमोहं भावणं कुणइ ॥ ६ ॥ जो संजओवि एया-सु अप्पसन्धासु वट्ठई पायं । सो तन्विरेसु गच्छइ, सुरेसु भइओ
चरणहीणो ॥ ७ ॥ ” इन्द्रियादिपञ्चकपट्टे सयत्नो वर्जनविद्या यत्नपरः । तथा पट्टसु कायेषु च पृथ्वीकायादिषु सयत्नो
रक्षापरायणः । यदार्थम्—“पुढविदगअगणिवाऊ, तणरुक्खसवीयगा । तसा य पाणा जीउत्ति, इय वुत्तं महेसिणा ॥ १ ॥

१. हातेः । २. व० २० पुस्तके—“हाउरुले य ” इति ॥

तेसिं अत्येणजोएणं, निच्चं होयव्वयं सिया । मणसा कायवक्केणं, एवं हवइ संजए ॥ २ ॥ ” इत्थेवं पद्विंशद्वृणो गुरुजयत्तु । इति गायार्यः ॥ ४ ॥

अथ चतुर्थपद्विंशिकासूत्रगाथायाह—

छव्वयणदोर्सलेर्सा—वस्सयर्सद्ववर्तकभासाण । परमत्थजाणणेणं, छत्तीसगुणो गुरु जयउ ॥ ५ ॥

व्याख्या—प्रत्येकं पदमकाराणां वचनदोषलेख्याऽऽवश्यकसद्व्यवर्तकभाषाणां परमार्थपरिज्ञानेन पद्विंशद्वृणो गुरुजय-
त्विति संक्षेपार्थः । व्यासार्थस्त्वयम्—पद वचनदोषाः, अलीक १ हीलित २ खिसित ३ कर्कश ४ नात्रकोद्धट्टना ५ अधिकर-
णोदीरक ६ लक्षणाः । यदागमः—“ अलियवयणे १ हीलियवयणे २ खिसियवयणे ३ कर्कसवयणे ४ अगारनियवयणे ५
उवसमियाहिगरणुईरणवयणे ६ चि । ” तत्रालीकम्—“ मुसावाओ य लोगमि, सव्वसाहृदि गरहिओ । अविस्सासो य भू-
याणं, तम्हा मोसं विवज्जए ॥ १ ॥ ” हीलितम्—“ सामूयगणियवायग—जिट्ठजायरियपमुहसदेहि । जमिहामंतणमेयं, ही-
लियवयणं न भासिज्जा ॥ २ ॥ ” खिसितम्—“ नहेव होले गोलेचि, साणे वा विसुलचि य । दुम्मए दुहए वावि, नेव
भासिज्ज पच्चवं ॥ ३ ॥ ” कर्कशम्—“ तहेव काणं काणचि, पंडगं पंडगचि वा । वाहिओ वा विरोगिचि, तेणं चोरिचि
नो वए ॥ ४ ॥ ” नात्रकोद्धट्टनम्—“ अज्जए पज्जए वावि, अन्नो माउसिउचि य । पिउस्सिए भायणिज्जचि, धूए नधू
णियचि य ॥ ५ ॥ ” अधिकरणोदीरकम्—“ स्वामियउवसमियाई, अहिगरणाई पुणो उदीरेइ । जो कोइ तस्स वयणं,

१ ज्ञानादिव्यापारेण रक्षणाय गतिगणान्वापारेण वा २ ४० पुस्तके—“नात्रकोद्धट्टनं” ५० पुस्तके—“द्वार्द्धक” ४० पुस्तके—“द्वष्टन” इत्यसि पाठः ॥

३ तथैव होठ ! इति गेल ! इति नीचाम्फ्रणं श्वेति वा शृणुत ! इति वा दम्भ ! इति वा दुर्मग ! इति वापि एव वात्रैव भासेत । ४ आर्मक—विज्ञानशब्दः ॥

अहिगरणोदीरणं भणितं ॥ ६ ॥ ” तथा पद लेख्याः, कृष्ण १ नील २ कापोत ३ तेजः ४ पद्म ५ शुक्ल ६ लेख्यालक्षणाः ।
यदागमः—“ किण्हा १ नीला २ काऊ ३, तेज ४ पम्हा ५ य लुक ६ लेसाय । एयाउ सनामसमा—णचित्तपरिणाम-
रूपाओ ॥ १ ॥ ” अपरं च—“ कृष्णादिद्रव्यसाधिव्यात्, परिणामो य आत्मनः । स्फाटिकस्येवं तत्रायं, लेख्याशब्दः प्रयु-
ज्यते ॥ १ ॥ रुद्रो दुष्टः सदा क्रोधी, कलही धर्मवर्जितः । निर्दयो वैरसंयुक्तः, कृष्णलेख्य उदाहृतः ॥ २ ॥ अलसो मन्द-
बुद्धिश्च, स्त्रीलव्यश्च प्रपञ्चवान् । दीर्घरोषी सदामानी, नीललेख्यः प्रकीर्तितः ॥ ३ ॥ चिन्तातुरो विपादी च, परनिन्दाऽऽत्म-
गंसकृत् । संग्राममरणाशंसी, प्रोक्तः कापोतलेख्यकः ॥ ४ ॥ विद्यावान् करुणासिन्धुः, कार्याकार्यविचारकः । लाभालाभे
सदा प्रीत—स्तेजोलेख्य उदाहृतः ॥ ५ ॥ शक्तः क्षमी सदात्यागी, देवतार्चन उद्यमी । शुचिः शीलसदानन्दः, पद्मलेख्यः प्रसू-
पितः ॥ ६ ॥ परात्मकार्यकृत् स्वस्यो, वाञ्छाशोकविवर्जितः । रागद्वेषभयत्यक्तः, शुक्ललेख्यः प्रदर्शितः ॥ ७ ॥ ” एतासां
च क्रमेण परिणामविशेषान्तरदर्शकः सहकारादितरुफलस्पृहयालुपदधिकपुरुषाणां ग्रामभङ्गोद्यतधात्रीपुरुषाणां च दृष्टान्तः
सुप्रतीत एव । तत्संग्रहश्चायम्—“ मूलं १ साह २ पसाहा ३, गुच्छ ४ फले ५ भूमिपडिय ६ भक्त्वणया । सव्वं १ मा-
णुस २ पुरिसा ३, साउह ४ जुज्झंत ५ धणहरणा ६ ॥ १ ॥ ” तथाऽऽवश्यकपट्टंम्, सामायिक १ चतुर्विंशतिस्तव २ बन्द-
नक ३ प्रतिक्रमण ४ कायोत्सर्ग ५ मत्याख्यान ६ लक्षणम् । यदार्थम्—“ नमो तेसिं खमासमणाणं, जेहिं इमं वाइयं
छव्विहमावस्सयं भगवंतं तंजहा—सामाइयं चउवीसत्थओ वंदणयं पडिकमणं काउसगो पच्चत्वाणंति । ” तत्र सामायिकम्—
“ जस्स सामाणिओ अप्पा, संजमे नियमे तवे । तस्स सामाइयं होइ, इइ केवलिभासिअं ॥ १ ॥ जो समो सव्वभूएसु,

१ ४० पुस्तके—“ शीलः सरानन्दी ” इत्यसि । २ छपुध. ॥

तसेसु धात्रेसु य । तस्स सामाइयं होइ, इइ केवलिभासिअं ॥ २ ॥ ” तथा चतुर्विंशतिस्तवः—“ इह अवसप्पिणिकाले,
इह भरेइ उसइनाहपायुक्खा । चउवीसं तित्थयरा, परमपयपहं पयासिंसु ॥ १ ॥ तत्तां सयावि तेसिं, चउवीसण्हंपि परम-
पुरिसाणं । जो संथवो विहिज्जइ, तं चउवीसत्थयं चिति ॥ २ ॥ भावत्थयदव्वत्थय—भेएणं सो दुहा सुयक्खाओ । भावत्थओ
जईणं, जहजुगं दुन्निवि गिहीणं ॥ ३ ॥ ” अथ वन्दनकम्—“ वंदणयंपि हु तिविहं, तं फिट्ठा छोम वारसावत्तं । सिरन-
मणाइसु पढमं, पुण्णखमासमणदुगि वीयं ॥ १ ॥ तइयं तु छंदणदुगे, तत्थ मिहो आइमं सयलसंघे । वीयं तु दंसणीण य,
पयट्ठियाणं च तइयं तु ॥ २ ॥ आयरियउवज्जाए, पविचि थेरे तहेव रायणिए । एएसिं किइकम्मं, कायव्वं निज्जर-
ट्टाए ॥ ३ ॥ ” अथ प्रतिक्रमणम्—“ स्वस्यानाद्यत्परं स्थानं, प्रमादस्य वशाद्गतः । तत्रैव क्रमणं भूयः, प्रतिक्रमणमु-
च्यते ॥ १ ॥ सपडिकमणो धम्मो, पुरिमस्स य पच्छिमस्स य जिणस्स । मज्झिमगाण जिणाणं, कारणजाए पडिकमणं ॥ २ ॥
मिच्छत्तपडिकमणं, तहेव अस्संजमे पडिकमणं । कसायाण पडिकमणं, जोगाणं अप्पसत्थाणं ॥ ३ ॥ पडिनिद्धाणं करणे,
किञ्चाणमकरणे य पडिकमणं । असइहणे य तहा, विवरीयपरूवणाए य ॥ ४ ॥ देवसियं राईयं, पक्खिय चाउम्मासियं
च वच्चरियं । पंचविहं पडिकमणं, सविसेसं तत्थ जइयव्वं ॥ ५ ॥ जह गेहं पइद्वैसं, विसोहिंयं तहवि पक्खसंघीसु । सो-
हिज्जइ सविसेसं, एयं इहयंपि नायव्वं ॥ ६ ॥ ” अथ कायोत्सर्गः—“ उस्सगोअविय दुविहो, चिट्ठाए अभियंवे य ना-
यव्वो । पडिकमणाइसु पढमो, कम्मखयट्ठा भवे वीओ ॥ १ ॥ संवच्छरमुक्कोसो, अंतमुहुत्तं च अभिभवुस्सगो । चिट्ठा उस्स-
गास्स उ, कालपमाणं पुणो एव ॥ २ ॥ दो चत्तारि दुवालस, वीसं चत्ता समंगलुज्जोया । राइय देसिय पक्खिय चाउ-

१ ४० पुस्तके—“पसाहंतु” इत्यसि । २ ४० पुस्तके—“छमयत्रलो” इत्यसि । ३ ४० पुस्तके—“पइद्वैस” इत्यसि । ४ ४० पुस्तके—“एयं इहयं” इत्यसि ।

म्मासे य वरिसे य ॥ ३ ॥ काउस्तग्गे जह सुट्ठियस्स, भज्जंति अंगुवंगाई । तह भिदंति सुविहिया, अट्ठविहं कम्मसंघायं ॥ ४ ॥
 अथ प्रत्याख्यानम्—“ पञ्चखाणं दुविहं, मूलगुणे चैव उत्तरगुणे य । मूले पंचविहं खलु, साहूणं होइ नायव्वं ॥ १ ॥
 सट्ठाणं तु दुयालम—मेअं मूलंमि पञ्चखाणं तु । उत्तरगुणदुहंमि हु, तं नमुक्कारसहियाई ॥ २ ॥ ” इति ॥ तथा सट्ठयपट्ठम्,
 धर्माधर्माकाशकालजीवपुद्गलक्षणम् । यदाह—“ धम्मो तहा अहम्मो, नहो य कालो तहेव जीवो य । तह पुग्गला य
 एयं, भणियं सट्ठवच्छक्रेण ॥ १ ॥ गटलक्खणो य धम्मो, अहम्मो टाणलक्खणो । भायणं सव्वदव्वणं, नहं ओगाहल-
 क्खणं ॥ २ ॥ वत्तणालक्खणो कालो, जीवो उवओगलक्खणो । नाणेणं दंसणेणं च, सुहेण य दुहेण य ॥ ३ ॥ सट्ठधया-
 रउज्जोयपेहाछायानवेडया । वण्णगंधरसा फासा, पुग्गलाणं तु लक्खणं ॥ ४ ॥ ” इति ॥ तथा तर्कपट्ठम्, पट्ठदर्शनप्रवादलक्ष-
 णम् । तानि दर्शनानि चामूनि—जैनं १ मीमांसकं २ बौद्धं ३ नैयायिकं ४ वैशेषिकं ५ सांख्यं ६ चेति । यदाह—“ दर्श-
 नानि पडेवाहु—जैनं १ मीमांसकं २ तथा । बौद्धं ३ नैयायिकं ४ वैशेषिकं ५ सांख्यं ६ मिनि क्रमात् ॥ १ ॥ केचिन्त्याय-
 विशेपाभ्यां, तर्काभ्यां शेषमेककम् । मन्यन्ते तन्मते ज्ञेयं, पट्ठं नास्तिकदर्शनम् ॥ २ ॥ ” तेषां षण्णामपि तर्काः स्वस्वमत-
 प्ररूपणरूपाः । तथाहि—जैनदर्शनेर्जने देवता । जीवाजीवपुण्यपापाश्रयसंवरवन्धमोक्षानिर्जराख्यानि नत्र तत्त्वानि । प्रत्यक्षं
 परोक्षं चेति प्रमाणे द्वे । नित्यानित्याद्यनेकान्तवादः । सम्पद्दर्शनज्ञानचारित्राणि मोक्षमार्गः, सकलकर्मस्यै लोकाग्रप्रदेशे
 नित्यज्ञानानन्दमयश्च मोक्षः । इत्यादि जैनमतम् १ । मीमांसक दर्शने सर्वज्ञो देवता नास्ति । किन्तु नित्यवेदवाक्येभ्य एव तत्त्वनिर्णयः ।
 प्रत्यक्षमनुमानमुपमानमागमोऽर्थापत्तिरभावश्चेति पट् प्रमाणानि । नित्याद्येकान्तवादः । वेदविहितानुष्ठानं मोक्षमार्गः । नित्य-

१ न-उ पुनर्हे १ तह । छ या नां य यं इत्यपि । २ व पुरके “दर्शनानि” इत्यप्यम् ॥

निरतिशयसुखाविर्भावश्च मोक्षः । इत्यादि मीमांसकमतम् २ । बुद्धदर्शने बुद्धो देवता । दुःखायतनसमुदयमार्गरूपाणि
 आर्यसत्यसंग्रहानि चत्वारि तत्त्वानि । प्रत्यक्षमनुमानं च द्वे प्रमाणे । क्षणिकैकान्तवादः । सर्वक्षणिक्त्वसर्वनैरात्म्य-
 वासनालेशसमुदयच्छेदनं प्रदीपस्येव ज्ञानसन्तानोच्छेदश्च मोक्षः । इत्यादि बौद्धमतम् ३ । नैयायिकदर्शने ईश्वरो देवता ।
 प्रमाण १ प्रमेय २ संशय ३ प्रयोजन ४ दृष्टान्त ५ सिद्धान्ता ६ जयव ७ तर्क ८ निर्णय ९ वाद १० जल्प ११ वितण्डा १२ हेत्वा-
 भास १३ च्छल १४ जाति १५ निग्रह १६ स्थानानि षोडश तत्त्वानि । प्रत्यक्षमनुमानमुपमानमागमश्चेति चत्वारि प्रमाणानि । नि-
 त्यानित्यैकान्तवादः । आत्मादिप्रमेयतत्त्वज्ञानं मोक्षमार्गः । पांडेन्द्रियाणि ६, पद् विषयाः १२, पद्बुद्धयः १८, सुखं १९, दुःखं
 २०, शरीरं २१ चेत्येकविंशतिप्रभेदभिन्नस्य दुःखस्यात्यन्तं छेदे च मोक्षः । इत्यादि नैयायिकमतम् ४ । वैशेषिकदर्शनेऽपी-
 श्वरो देवता । द्रव्यगुणकर्मसामान्यविशेषमवाद्याख्याः पद् पदार्थास्तत्त्वतयाऽभिप्रेताः । प्रत्यक्षमनुमानं चेति प्रमाणद्वयं ।
 नित्यानित्यैकान्तवादः । आत्मनः श्रवणमनननिदिध्यासनसाक्षात्कारो मोक्षमार्गः । बुद्धिसुखदुःखेच्छाद्वेषप्रयत्नधर्माधर्मसंस्का-
 ररूपाणां नवानां विशेषगुणानामत्यन्तोच्छेदे च मोक्षः । इत्यादि वैशेषिकमतम् ५ । सांख्यदर्शने ईश्वरः कपिलो वा देवः ।
 आत्मा, प्रकृतिः, महानहङ्कारः, गन्धरूपरसस्पर्शजड्वाख्यानि पञ्च तन्मात्राणि, पृथिव्यग्नेजोवाय्वाकाशाख्यानि पञ्च भूतानि,
 घ्राणरसनक्षुस्त्वक्श्रोत्रमनांसीति पद् बुद्धीन्द्रियाणि, पायूपस्थवचःपाणिपादाख्यानि पञ्च कर्मेन्द्रियाणि इत्येवं पञ्चविंशति
 तत्त्वानि । प्रत्यक्षमनुमानमागमश्चेति प्रमाणत्रयम् । नित्यैकान्तवादः । पञ्चविंशतितत्त्वज्ञानं मोक्षमार्गः । प्रकृतिपुरुषविवेक-
 दर्शनानिवृत्तायां प्रकृतौ पुरुषस्य स्वरूपेणावस्थानं मोक्षः । इत्यादि सांख्यमतम् ६ ॥ नास्तिकाः कापालिकाः, तेषां दर्शना-
 भ्रमं सर्वज्ञो नास्ति, अथमो नास्ति, धर्मोऽपि नास्ति, जीवो नास्ति, परलोको नास्ति । इत्यादि तन्मतम् । प्रत्यक्षं चैकं
 प्रमाणम् । मोक्षोऽपि नास्त्येव । इति नास्तिकमतम् । इत्येवंभूतपट्ठदर्शनतर्का इति ॥ ७ ॥ तथा भाषापट्ठम्, सं-
 स्कृत १ प्राकृत २ शौरसेन ३ मागध ४ पैशाचिक ५ अपभ्रंश ६ लक्षणम् । तत्र संस्कृतं । यथा—
 “ सत्संगत्या जिनपट्ठ—नत्ता गुरुसेवया सदा दयया । तपसा दानेन तथा, स्यात्सफलं यानुपं जन्म ॥ १ ॥ प्राकृतं
 यथा—“ लच्छी गिहीण लज्जा, जुवईणं नरवईण सौडीरं । दिट्ठी मुहाण कव्वं, मुहाण खलु मंडणं परमं ॥ २ ॥ ”
 शौरसेनी यथा—“ तांयध समग्ग पुत्तिं, तांयह समग्गि भोदु तुह भदं । होदु जयंसुत्तंसो, तुह कित्तीए अपुरवाए ॥ ३ ॥ ”
 मागधी यथा—“ गपलविवस्कालहिदे, पिस्कंदे सव्वमोछदिट्ठीए । मिदपिअमाचस्कंदे, चिट्ठदि मग्गंमि मोर्कस्स ॥ ४ ॥ ”
 पैशाचिकी यथा—“ यति अरिहपरममंतो, पठिय्यते कीर ते न जीववधो । याति सनाति सजाति, ततो जनो निव्वुत्ति
 जाति ॥ ५ ॥ ” अपभ्रंशभाषा यथा—“ ते घन्ना कन्नुलडा, हियडुल्लातिकयत्थ । जे खणि खणि वुल्लहई, घुंढहिं घरइ
 सुअत्थ ॥ ६ ॥ ” इत्येतत्पट्ठिगट्ठगो गुरुर्जयतु । इति माथार्थः ॥ ५ ॥

अथ पञ्चमीगट्ठिगिकासूत्रगाथायाह—

सगंभयरहिओ सगपिं—डंपाणएसणसुंहेहिं संजुत्तो । अट्ठमयठाणरहिओ, छत्तीसगुणो गुरु जयउ ॥ ६ ॥

व्याख्या—सप्तभयरहितः, सप्तपिण्डपणासप्तपानीयपणासप्तसुखंध्युक्तः अष्टमदस्थानरहितश्चेति पट्ठिगट्ठगो गुरुर्जय-
 त्विति समापार्थः । विस्तरार्थस्वयम्—भयममकं इहलोके १ परलोके २ ऽऽना ३ ऽऽकस्मिका ४ ऽऽजीविका ५ मरणा

६ऽश्लोक ७ भयलक्षणम् । यदाह—“इहपरलोका २ दाण ३ म-कम्हा ४ आजीव ५ मरण ६ मसिलो ७ चि ” । देवेभ्यो देवस्य नरेभ्यो नरस्य तिर्यग्भ्यस्तिरथः नारकेभ्यो नारकस्य यद्भयं तदिहलोकभयम् १ । नरतिर्यग्भ्यां देवस्य, देवतिर्यग्भ्यां नरस्य, देवनराभ्यां तिरथः, देवान्नारकस्य च यद्भयं तत्परलोकभयम् २ । मा अयं इदं मदीयं वस्तु बलादादास्यतीत्यादानभयम् ३ । निर्हेतुकं केवलस्वमनोभ्रान्तिजनितं यद्भयं तदाकात्मिकभयम् ४ । आजीविका-जीवनवृत्तिः, तदुपायचिन्ता-जनितमाजीविकाभयम् ५ । मरणभयं प्रतीतम् ६ । अश्लोकोऽप्यशः, तद्भयमश्लोकभयम् ७ । इत्येवंविधभयसप्तकरहितः । तथा पिण्डैषणासप्तकं संसृष्टा १ असंसृष्टा २ उद्धता ३ अल्पलेपा ४ अवगृहीता ५ प्रगृहीता ६ उज्जितधर्मिका ७ लक्षणम् । यदाह—“ संसृष्ट १ मसंसृष्टा २, उद्ध्रिय ३ तह अप्लेविषा ४ चेव । उग्गाहिया ५ पग्गाहिया ६ उज्जियधम्मा ७ य सत्तमिया ॥ १ ॥ ” तत्र संसृष्टा दध्यादिका १ । असंसृष्टा मोदकादिका २ । कस्यापि कृते परिवेषणायोत्पादिता उद्धृता ३ । बलचणकादिका अल्पलेपा ४ । पिठराज्जाजनान्तरे क्षिप्ता अवगृहीता ५ । भोक्तुं परिवेषिता प्रगृहीता ६ । त्यागार्हा उज्जितधर्मा ७ । इत्येताभिः पिण्डैषणाभिः संयुक्तः । पानैषणाऽप्येनंविधा एव । नवरं संसृष्टा तन्दुलोदकादिका, असंसृष्टा विकटोदकादिका, अल्पलेपा सौवीरादिका, इत्येताभिरपि युक्तः । सुखसप्तकं यथा—संतोष १ करणजय २ प्रसन्नचित्तता ३ दयालुता ४ सत्य ५ शौच ६ दुर्जनपरिहार ७ लक्षणम् । यदाह—“ संतोसो १ करणजओ २, प्रसन्नचित्तं ३ दयालुभावो ४ य । सच्चं ५ सोयं ६ दुज्जण-परिहारो ७ इय सुहा सत्त ॥ १ ॥ तं नत्थि सुहं चक्की-ण नेव इंदाण नमिरअमराणं । जं निजियमयणाणं, मुणीण संतोसनिरयाणं ॥ २ ॥ तरलतरतुरअतुल्ला-णि जेहिं करणाणि पंचवि जिणिच्चा । सवसीकयाइं ते चिय, जयंमि सुहिणो पुरिससीहा ॥ ३ ॥ सरयससिसरिससुअना-णवारिधाराहिं धोवियं जेहिं । सुपसन्नं नियमणं, विहियं ते सुवखमणुप्ता ॥ ४ ॥ सव्वेसिं जीवाणं, दयावरा जे हवंति नरवसहा । करकमलतले तेसिं, भमरिच्च सिरी समल्लियइ ॥ ५ ॥ परदुवखुप्पायगवय-णभणणविरयाण पुरिसरयणाणं । इहलोए परलोए, वल्लानपरंपरा परमा ॥ ६ ॥ सीलकवयं न भिच्चं, जेसिं तिवखेहिं कामवाणेहिं । कप्पूरतारकिनीइ, तेहिं भरियं धरावलगं ॥ ७ ॥ दुस्सीललोयसंस-ग्गचायवद्धायराण जीवाणं । गुणवट्टीउल्लासं, लहेइ सुविवेयफलजालं ॥ ८ ॥ एयाइं ताइं सत्त य, सुहाइं जाइं जए पसिद्धाइं । एणहिं जो य सुहिओ, सुचिय परमत्थओ सुहिओ ॥ ९ ॥ ” इत्येवंविधैः सप्तभिरपि सुखैः संयुक्तः । तथा अष्ट मदस्थानानि जाति १ कुल २ रूप ३ बल ४ श्रुत ५ तपो ६ लाभ ७ श्री ८ मटरूपाणि । यदाह—“ जाइ १ कुल २ रूप ३ बल ४ सुअ ५-तव ६ लाभ ७ सिरीहिं ८ अट्टमयमत्तो । एयाइं चिय वंभइ, असुहाइं वहुं च संसारे ॥ १ ॥ ” अपि च—“ जातिभेदान्नैकविधा-नुत्तमाधममध्यमान् । दृष्ट्वा को नाम हवीत, जातु जातिमदं सुधीः ? ॥ १ ॥ अकुलीना-नपि मेक्ष्य, प्रज्ञाश्रीशीलशालिनः । न कर्तव्यः कुलमदो, महाकुलभवैरपि ॥ २ ॥ सप्तधातुमये देहे, चयापचयधर्मिणि । जारारुजाभिभाव्यस्य, को रूपस्य मदं वहेत् ॥ ३ ॥ बलवन्तोऽपि जरसि, मृत्या कर्मफलान्तरे । अवलाश्वेत्ततो हन्त !, तेषां बलमदो मुधा ॥ ४ ॥ श्रीमद्गणधरेन्द्राणां, श्रुत्वा निर्माणधारणे । कः श्रेयत श्रुतमदं, सकर्णहृदयो जनः ॥ ५ ॥ नाभेयस्य तपोनिष्ठां, श्रुत्वा वीरजिनस्स च । को नाम स्वल्पतपसि, स्वकीये मदमाश्रयेत् ॥ ६ ॥ अन्तरायक्षयादेव, लाभो भवति नान्यथा । ततस्तु वस्तुतत्त्वज्ञो, न लाभमदमुद्वेत् ॥ ७ ॥ गुणोज्ज्वलादपि भ्रष्टे-होऽवन्तमपि श्रेयत् । कुशीलस्त्रीव या श्रीः सा, न मदाय विवेकिनाम् ॥ ८ ॥ ” इत्येतेर्मदस्थानैरपि रहितो गुरुः । इति गार्ग्यः ॥ ६ ॥

अथ सूत्रतः षष्ठीपदशिक्षिकामाह—

अट्टविहनाणंदंर्सन-चारिच्चायारवाइगुणकलिओ ।

चउविहवुद्धिसमिद्धो, छत्तीसगुणो गुरु जयउ ॥ ७ ॥

व्याख्या—प्रत्येकषष्ठिविधज्ञानाचारदर्शनाचारचारचारवाटिगुणकलितः, चतुर्विधबुद्धिसमृद्धयेति षट्त्रिंशद्गुणो गुरुर्जयत्विति संक्षेपार्थः । विस्तारार्थस्त्वयम्—अट्टविधो ज्ञानाचारः कालविनयादिकः । यदाह—“ काले विणए बहुमा-णे उवहाणे तंहा अ निण्हवणे । वंजण अत्थ तदुभए, अट्टविहो नाणमायारो ॥ १ ॥ जं जम्मि होइ काले, आचारियव्वं स कालआयारो । सेसो होइ अकालो, तत्थ य धमएण दिट्ठंतो ॥ २ ॥ नीयासण्णंजलिप-ग्गहाइ विणओ इहं च सेणियओ । बहुमाणो मणपीई, तत्थ पुलिंदेण आहरणं ॥ ३ ॥ दुग्गइपण्डणुवधरणा, उवहाणं जत्थ जत्थ जं सुत्ते । आगादमणाग्गदे, मासतुसाई इहाहरणं ॥ ४ ॥ निण्हवणं अवलावो, तत्थ य दग्गइपरेण दिट्ठंतो । वंजण अत्थ तदुभए, दामन्नममाइणो येयो ॥ ५ ॥ ” अट्टविधो दर्शनाचारो निःशङ्कितादिकः । यदाह—“ निस्संक्किय १ निक्कंखिय २ निव्विततिगिच्चा ३ अमूददिट्ठी ४ य । उववूह ५ धिरीकरणे ६, वच्छल ७ पभावणे ८ अट्ट ॥ १ ॥ संसयकरणं संका, वालदुगेणित्य होइ दिट्ठंतो । अन्नचर्दसणाणं, कंखाए सेवगो नायं ॥ २ ॥ साहुदुग्गंअलवखण-विचिगिच्चाए दुगंपिया नायं । परदाइ-वंचरेहिं, अमूददिट्ठी उ सुलसाई ॥ ३ ॥ तवसुयपहुहगुणाणं, कण्ठो उववूहणं सया कुणइ । धम्ममि कओ सुधियो, आसादो खुड्डगसुरेणं ॥ ४ ॥ निच्चंपि सधम्मणां, वच्छलं कुणह वयरसामिच्च । सासणपभावगा पुण, अजरविक्खग्गमादणो

अट्ट ॥ ५ ॥ ” अष्टविधधारिणाचारः सप्तितिगुणैरलक्षणः । यदाह—“ पणिदाणजोगजुचो, पंचहिं समिईहिं 'वीहिं गुसीहिं । एस चरित्तयारो, अट्टविहो होइ नायच्यो ॥१॥ ” तथा अष्टविधाचारवैदादिगुणा अपि गुरोरेव । ते चामी-आचारगान् १ अवधारणावान् २ व्यवहारवान् ३ अपव्रीहकः ४ कारकः ५ अपरिआवी ६ निर्यापकः ७ अपायदसी ८ चेदि । यदुच्यते—
“ आयाव १ मवहारव २, ववहारो ३ वीलए ४ पकुव्वी ५ अ । अपरिस्मावी ६ निज्जव ७, अवायदंसी ८ गुरू म-
णिओ ॥ १ ॥ आयावमायारं, पंचविहं मृणइ जो उ आयरइ । अवहारवमवहारे, आलोयंतस्स तं सच्चं ॥ २ ॥ ववहारव
ववहारं, आगममाई उ मृणइ पंचविहं । उववीलव गृहंतं, जह आलोएइ तं सच्चं ॥ ३ ॥ आलोइयम्मि सोहिं, जो कारावैइ
सो पकुव्वी उ । जो अन्नस्सवि दोसे, न फहेई अ सो अपरिस्मावी ॥ ४ ॥ निज्जोवओ तह कुणइ, निव्वहई जेण तं तु प-
च्छित्तं । इहपरलोयावाए, दंसेई अवायदंसी उ ॥ ५ ॥ ” चतुर्विधा शुद्धिः, आत्पत्तिव्यादिका । यदाह—“ उप्पइया १
वेणइया २, कम्मिय ३ तह पारिणामिया ४ चेव । बुद्धी चउव्विहा खलु, निदिट्ठा समयवेज्झिं ॥ १ ॥ पुब्बपदिट्ठमसूरप-
वेइयतक्कवणविसुद्धगाहिइया । अच्चाइयफलजोगा, बुद्धी उप्पत्तिया नाम ॥ २ ॥ भरानित्थरणसंगत्था, निवग्गसुचत्पगहिप-
पेयाला । (पर्यन्तेत्यर्थः) उभंओलोगफलवई, विजयसमुत्था हवइ बुद्धी ॥ ३ ॥ उवओगदिट्ठसारा, कम्मपसंगपरिघोलन-
विसाला । साहुकारफलवई, कम्मसमुत्था हवइ बुद्धी ॥ ४ ॥ ” कर्मप्रसङ्गोऽभ्यासः, परिघोलनं विचारः, ताभ्यां विस्ती-
र्णेत्यर्थः । “ अणुमाणहेउदिट्ठं-तसाहिआ वर्यवियक्कपारिणामा । हियनिस्सेसफलवई, बुद्धी परिणामिया नाम ॥ ६ ॥ उप्प-

१ व-पुस्तके-“ तिहि उ ” इत्यपि । २ “ गहिगुणा ” इति मृदुत्वं । ३ व-पुस्तके-“ लपयोल्लव ” इत्यपि । ४ व-पुस्तके-“ ज्जेई हो ” इत्यपि ॥
५ व-पुस्तके-“ निज्जववठ ” इत्यपि । ६ व-पुस्तके-“ देहेइ ” इत्यपि । ७ व-पुस्तके-“ उमप ” इत्यपि । ८ व-पुस्तके-“ वयविकस ” इत्यपि ॥

चित्तिय भरहई, वेणइयाए निमिचमाईया । कम्मिय हिरणिणयाई, परिणामियशुद्धि समयाई ॥ ७ ॥ ” इत्येवं पदत्रिंशद्गुणो
गुरुर्जयतु । इति गायार्थः ॥ ७ ॥

अथ सप्तमपदत्रिंशिकासूत्रगाथाप्राह—

अट्टविहकर्ममअट्टं-गजोर्गमहसिद्धिजोर्गदिट्ठिचिउ ।

चउविहइणुओगनिउणो, छत्तीसगुणो गुरू जयउ ॥ ८ ॥

व्याख्या—अष्टविधकर्मणां, अष्टाङ्गयोगस्य, अष्टाङ्गमहासिद्धेः, अष्टाङ्गयोगदृष्टेय स्वरूपं वेत्ति इत्यष्टविधकर्माष्टाङ्ग-
योगमहासिद्धियोगदृष्टिवित्, चतुर्विधानुयोगनिपुणो विचक्षणश्चेति पदत्रिंशद्गुणो गुरुर्जयत्विति संक्षेपार्थः । विस्तारार्थस्त्वय-
म्—अष्टविधानि कर्माणि ज्ञानावरणीयादीनि मूलप्रकृतिरूपाणि सोचरप्रकृतिविस्तराण्यपि विदन् गुरुर्भवति । तानि क-
र्माणि च ज्ञानावरणं दर्शनादरण्यं वेदनीयं मोहनीयां गुणं नामं गोत्रां न्तरायलक्षणानि । यदाह—“ इह नाणं
दंसणावर-णर वेयं मोहा ४ उ ५ नामं गोयाणि ७ । विगं च पण नव दु अ-द्वीसं चउतिसय दु पणविहं ॥ १ ॥ ” इ-
त्यादि विस्तरः कर्मविपाकादेरवसेयः । तथा अष्टाङ्गो योगो यमनियमादिकः । यदाह—“ यम ” नियमार सनं पवन-
प्रत्याहाराः ५ सुधारणा ६ ध्यानम् ७ । सुसमाधि ८ श्रेयस्या-चक्षानि वदन्ति योगस्य ॥ १ ॥ अहिंसाभूततास्तेय-ब्रह्माहंकिंच-
नता यमाः । नियमाः शौचं संतोषः, स्वाध्यायतपसी अपि ॥ २ ॥ देवतामणिधानं च, करणं पुनरासनम् । प्राणायामः

१ व-पुस्तके-“ ज्ञानावरणादीनि ” इत्यपि ॥ २ “ नियमाः शौचसंतोषौ ” इति नाममात्रम् ॥

प्राणयमः, आसप्तभवासरोधनम् ॥ ३ ॥ प्रत्याहारस्तिवन्ध्याणां, विषयेभ्यः समावृत्तिः । धारणा तु कचिच्छेये, चित्तस्य
स्थिरवन्धनम् ॥ ४ ॥ ध्यानं तु विषये तस्मिन्नेकप्रत्ययसन्ततिः । समाधिस्तु तदेवार्थ-मात्राभासनरूपकम् ॥ ५ ॥ ” इति ।
तथाऽष्टौ महासिद्धयो मादे (हे) श्वर्यरूपा लब्धयो लघिमाद्याः । यदाह—“ लघिमा १ वशिते २ शित्वं ३, प्राकाश्यं ४ महिमा ५-
ऽणिमा ६ । यत्र कामावसायित्वं ७, प्राप्ति ८ श्वर्यमष्टया ॥ १ ॥ भवेत्तुल्यमवानर्क-तूलादपि लघुर्लघुः । वशित्वसिद्धिमान्
जन्तून्, क्रूरानपि वशं नयेत् ॥ २ ॥ ईशित्वशक्तिमान् शक्रा-देरपि रयान्महाद्धिः । प्राकाश्यवान् भूवीवास्तु, श्रुति वाक्चिबब
चक्षुःक्रेतुः ॥ ३ ॥ महन्महिमवान्मेरो-रपि कुर्याद्गुणः क्षणात् । निशेदनिमवान् सूची-छिद्रेऽपि तनुतानवात् ॥ ४ ॥ भवेत्क-
मावसायित्वा-त्कामचारी सदाऽपि हि । प्राप्तिप्रभावतोऽर्कादीन्, स्पृशेन्नस्योऽपि हेलया ॥ ५ ॥ ” तथा मित्रातारादयो यो-
गदृष्टयोऽप्यष्टावेव । यदाह—“ मित्रा १ तारा २ वला ३ दीपा ४, स्थिरा ५ कान्ता ६ प्रभा ७ परा ८ । नामानि योगदृष्टीनां,
लक्षणं च निबोधतः ॥ १ ॥ तृणगोमयकाष्ठानि-कणटीपत्रभोपमा । रत्नतारार्कचन्द्राभा, सद्गृहेष्टिदृष्टया ॥ २ ॥ ” तथा
चत्वारोऽनुयोगाः चरणानुयोगाद्याः । यदाह—“ चत्तारि य अणुओगा, चरणे घम्म गणियाणुओगे य दवि अणुओगे य
तहा, अहकर्म ते महिद्धीया ॥ १ ॥ सविसयवलवचं पुण, जुज्झइ तहविहु मडिद्धियं चरणं । चारित्तरवखणट्टा, जेणियरे
तिणिण अणुओगा ॥ २ ॥ चरणपदिवसिहेज, घम्मफहा कालदिवसमाईया । दविष दंसणसुद्धी, दंसणसुद्धस्त चरणं तु
॥ ३ ॥ जह रण्णो विसएसुं, वयरे कणगे य रयय लोहेया चत्तारि आगरा खलु, चउण्ण पुत्ताण ते दिण्णा ॥ ४ ॥ चिंता
लोहागरिण, पडिसेहं कुणइ सो उ लोहस्त । वयराईहि य गहणं, फरिति लोहस्त तिणियरे ॥ ५ ॥ एवं चरणं चिंता, तिओ,

करेइ गहणं विहीइ इयरेसि । एएण कारणेण, इवइ हु चरणं महिइयं ॥ ६ ॥ ” यद्वा चत्वार्युपक्रमदीन्यनुयोगद्वाराणि । यदाह—“ चत्वारि अणुओगदारा पञ्चत्ता । तंहा—उवक्को१ निक्खेवो२ अणुगमो३ नओ४ य ॥ ” तेव्वपि निपुणो-विद्वः, इत्येवं पदत्रिंशद्गुणो गुरुर्जयतु । इति गायार्थः ॥ ८ ॥

अयाष्टमपदत्रिंशिकासूत्रगाथामाह—

नवतत्तणू नवंवं-भंगुत्तिगुत्तो नियाण नवरहिओ ।

नवकंप्पकयविहारो, छत्तीसगुणो गुरू जयउ ॥ ९ ॥

व्याख्या—नवतत्त्वज्ञो, नवब्रह्मचर्यगुप्तो, निदाननवकरहितो, नवकल्पकृतविहारः, इति पदत्रिंशद्गुणो गुरुर्जयत्विति संक्षेपार्थः । विस्तरार्थस्त्वयम्—नवतत्त्वानि जीवाजीवादीनि । यदाह—“ जीवा १ जीवा २ पुण्णं ३, पावा ४ सब ५ सं-बरो ६ य निज्जरणा ७ । बंधो ८ सुक्खो ९ य तहा, नव तत्ता हुंति नायव्वा ॥ १ ॥ ” इत्यादि नवतत्त्वप्रकरणाभवतत्त्व-विस्तरविचारोऽवसेयः । नव ब्रह्मचर्यगुप्तयस्तु कुसंसर्गादिदोषरहितवसत्यासेवनाद्याः । यदाह—“ वसहि १ कह २ नि-सिज्जिदिय ३, कुड्ढितर ४ पुव्वकीलिय ५ पणीए ६ । अइमाया ७ हार ८ विभू-सणा ९ य नव बंधगुत्तीओ ॥ १ ॥ जं विविचमणाइहं, रहियं इत्यिजणेण य । बंधचेरस्स रक्खद्वा, आलयं तु निसेवए ॥ २ ॥ मणपल्हायजणणी, कामरा-गविचङ्गणी । बंधचेररओ भिक्खू, थीकहं तु विवज्जए ॥ ३ ॥ समं च संयवं थीहिं, संकहं च अभिक्खणं । बंधचेररओ भिक्खू, निच्चसो परिवज्जए ॥ ४ ॥ अंगपच्चंगसंठाणं, चारुल्लवियपेहियं । बंधचेररओ भिक्खू, चव्वुगिज्जं विवज्जए ॥ ५ ॥ कुइयं रुइयं गीयं, हसियं धणियकंदियं । बंधचेररओ भिक्खू, सोयगिज्जं विवज्जए ॥ ६ ॥ हासं किड्ढं रयं दप्पं, सयणं चित्तासयाणि य । बंधचेररओ थीणं, नाणुत्तिंते कयाइवि ॥ ७ ॥ पणीयं भत्तपाणं तु, सिप्यं मयविचङ्गणं । बंधचेररओ भिक्खू, निच्चसो परिवज्जए ॥ ८ ॥ धम्मं लद्धुं मियं फालं, जरात्तं पणिहाणवं । बंधचेररओ भिक्खू, नाइ निच्चं तु झुंजए ॥ ९ ॥ विभूसं परिवज्जिजा, सरीरपरिपंडणं । बंधचेररओ भिक्खू, सिंगारत्तं न धारए ॥ १० ॥ ” तदेताभि-र्नवभिर्ब्रह्मचर्यगुप्तिभिर्गुप्तः । तथा नव निदानानि राजत्वाद्यभिलाषरूपाणि । यदाह—“ राया १ उग्गाइसुओ २, इत्पी ३ पुरिसो ४ तहेव देवो ५ य । आयप्पयार ६ अविवा ७ रसावओ ८ तह दरिइसुओ ९ ॥ १ ॥ जं चक्कराईणं, पयवीए पत्थणं करे जीवो । बहुसुकयविक्रएणं, रायत्तनियाणमेयंति ॥ २ ॥ नरयनिमित्तं रज्जं, तन्हा उग्गाइसुकुलसंभूओ । हुज्जा-हमिय नियाणं, जं कीरइ तमिह उग्गाइ ॥ ३ ॥ जं पुरिसो महिलत्तं, अहिलसइ तमिह इत्यियनियाणं । तं पुण पुरिस-नियाणं, जं थी पुरिसत्तणं महइ ॥ ४ ॥ वेमाणियाइसुरवर-रिद्धिकए जं सुरत्तणं जीवो । पत्थइ तवेण तं पुण, देवनि-याणं वियाणाहि ॥ ५ ॥ जे कामेसु अत्तिता, बहुजुयले अत्तणो विउच्चंति । देवा तैसि कए जं, नियाणमेयं अबी-यारं ॥ ६ ॥ बोढिनिमित्तं सावय-कुलाहिलासो सुहो परं तहवि । कयसुकयविक्रएणं, नियाणमेयं भवनिमित्तं ॥ ७ ॥ एवं चरणत्थी जं, दरिइपुत्तणं समहिलसइ । तं नवमनियाणं पिहु, असुहनियाणं मुणेयच्चं ॥ ८ ॥ ” एतैर्निदानै रहितः । ‘ नवनियाणरहिओ ’ इति प्राप्ते प्राकृतत्वाच्छन्दोभङ्गनिरासार्थं व्यत्ययेनोपन्यासः । तथा नवकल्पलक्षणं, तच्च सुमतीतमेव । उद्यतविहारित्वं हि सद्गुलक्षणम् । यतः—“ समणाणं सज्जणाणं, भमरकुलानं च गोकुलानं च । अनियाओ वसहीओ,

१ इ-पुस्तके—“ काले ” इत्यपि । २ नाहितं ३ इ-इ-पुस्तके “ वेण ” इत्यपि ॥

सारइयाणं च मेहाणं ॥ १ ॥ दंसणसोही थिरकर-णभावणा अइयसत्थकुसलत्तं । जणवयपरिच्छणाविय, अणिययवासे गुणा हुंति ॥ २ ॥ ” नित्यवासे तु दोषः । यदाह—“ पडिबंधो लहुअत्तं, अजणुवयारो अदेसविज्जाणं । नाणार्हण अवुड्ढी, दोसा अविहारपक्खंति ॥ १ ॥ ” इत्येवं पदत्रिंशद्गुणो गुरुर्जयतु । इति गायार्थः ॥ ९ ॥

अथ नवम्याः पदत्रिंशिकायाः सूत्रगाथामाह—

दसभेयअसंवंसं-किलेसंउवंघायविरहिओ निच्चं ।

हासाइलक्करहिओ, छत्तीसगुणो गुरू जयउ ॥ १० ॥

व्याख्या—प्रत्येकं दशभेदभिन्नैरसंवरसंक्षेपोपघातै रहितः, तथा हास्यादिषट्करहितश्चेति पदत्रिंशद्गुणो गुरुर्जयत्विति संक्षेपार्थः । विस्तरार्थस्त्वयम्—दशभेदोऽसंवरः पञ्चकरणत्रियोगौघोपग्रहिकोपधिष्वप्रत्यारूपानरूपः । यदाह—“ दसहा अ-संवरो खलु, इंदियपणगस्स ५ मण ६ वय ७ तनूणं ८ । ओहोवगहरुवो-वहीइ १० अप्पचत्वाणेणं ॥ १ ॥ ” दशभेदः संक्षे-स्तु, उपध्यु १ पाश्र्व २ कपाया ३ हार ४ मनो ५ वचः ६ काया ७ ज्ञाना ८ दर्शना ९ चारित्र १० रूपः । यदाह—“ उवहि १ वस-ही २ कसाया ३ उहार ४ मणो ५ वय ६ तणूण ७ मज्जाणं ८ । निदंसण ९ मचरिचं १०, संकिलेसो भवे दसहा ॥ १ ॥ ” दशघा चोपघातो यथा—उद्भूतोपघातः १, उत्पादनोपघातः २, एषणोपघातः ३, परिकर्मणोपघातः ४, परिहरणोपघातः ५, ज्ञानोपघातः ६, दर्शनोपघातः ७, चारित्रोपघातः ८, अप्रीतिकोपघातः ९, संरक्षणोपघातः १० चेति । यदाह—“ दस भंभंभावयाया, अगम १

ज्यायणे२ स३ परिक्रमे४ । परिहरण५ नाण६ दंसण७ चरित८ अविअण९ संरपत्ते१० ॥ १ ॥” इत्येतैर्गावरसंज्ञैर्हो-
पयातेर्विरहितः । हास्यादिपदं तु हास्य? रत्य२ रति३ भय४ शोक५ जुगुप्सा६ मर्षणं मुमतीतमेव, तेनापि रहितः । इति
पदत्रिंशद्गुणो गुरुर्जयतु । इति गार्थः ॥ १० ॥

अथ दशमीपदत्रिंशिकामूत्रगायामाह—

दसविहसामायंरी, दसचित्तसंमाहिठाणलीणमणो ।

सोलसकसंयचाई, छत्तीसगुणो गुरु जयउ ॥ ११ ॥

व्याख्या—सुगमैव । नवरं दशविधसामाचारी आचरयक्यादिका । यदाह—“गमने आवस्तिर्य? कुञ्जा, ठाणे
कुञ्जा निसीहियं२ । आपुच्छणा३ सयंकरणे, परकरणे पढिपुच्छणं४॥१॥ छंदणा५ दध्यगाएणं, इच्छाकारो६ य सारणे । मिच्छा-
कारो७ सनिदाए, तहकारो८ पढिस्सुए ॥ २ ॥ अच्युद्धानं९ गुरुपूआ, अच्युणे उवसंपया १० । एसा दसहा साभूस्स, सामा-
यारी पवेईया ॥ ३ ॥” दश चित्तसमाधिस्थानानि स्त्रीपशुपण्डकसंसक्तशयनासनवर्जनादीनि । यदागमः—“नो इत्थीपसु-
पंदग—संसत्ताई सयणासणाई सेविता भवइ१, नो इत्थीणं कहं कहिता भवइ२, नो पणीयरसभोई भवइ३, नो पाणभोव-
णस्स अमाई आहारिता भवइ४, नो पुव्वरयपुव्वकीलियाई सेविता भवइ५, नो इत्थीट्ठाणई सेविता भवइ६, नो इत्थी-
णं इंदियाई गणंगमाई आलोइय आलोइय निज्झाइत्ता भवइ७, नो सहस्वगंथाणुवाई भवइ८, नो सिलोगाणुवाई भवइ९,

१ व. क. पुस्तके—“अमाई नाय ” इत्यपि ॥

नो सायासुक्खपडिचदे भवइ१०॥” इति । कपायपोडसार्कं च अनन्तानुबन्ध्यादिचतुर्भेदभिन्नक्रोधादिचतुष्कल्पम् । यदाह—
“कोहो माणो माया, लोहो चउरोवि हुंति चउभेया । अण अप्पच्चवत्ताणा, पक्खत्ताणा य संजलणा ॥१॥” ‘अणसि’ अ-
नन्तानुबन्धिनः । तथाऽत्रोपमानादयः संज्वलनानेवादी कृत्वा दर्शिताः । यदाह—“जलरेणुपुटविपज्जय—रार्मरिसो चउ-
व्विहो कोहो । तिणिसलयाकट्टट्टिय—सेलत्थंभोवमो माणो ॥ १ ॥ मायावलेहिं गोसु—त्तिमिदसिगयणवंरमूत्तमया । लोहो
हलिह्वजंजण—कहमाकिमिरागसारिच्छो ॥ २ ॥ पक्खचउमासवच्छर—जावजीशणुगामेणो कमसो दिवन्नरतिरियनारय—गाइसा-
हणहेअवो भणिया ॥ ३ ॥ कोहो पीई पणासेइ, माणो विणयनासणो । माया मित्ताणि नासेइ, लोहो सच्चविणासणो
॥ ४ ॥” इत्येवं दशविधसामाचारीदशचित्तसमाधिस्थानकेषु लीनमनाः, शोदशकपायत्यागी चेति पदत्रिंशद्गुणो गुरुर्जयतु
इति गार्थः ॥ ११ ॥

अथैकादशीपदत्रिंशिकामूत्रगायामाह—

पडिसेवसोहिदोसे, दस दस विणयाइचउसमाहीओ ।

चउंभेयाउ मुणंतो, छत्तीसगुणो गुरु जयउ ॥ १२ ॥

गमनिका—प्रतिसेवादोषान् दश, शोधिदोषांश्च दश, विनयादिचतुःसमाधींश्च प्रत्येकं चतुर्भेदभिन्नान् ज्ञानभित्ति
पदत्रिंशद्गुणो गुरुर्जयत्विति पिण्डार्थः । स्फुटार्थस्त्वयम्—प्रतिसेवादशकं दर्पादिकम् । यदाह—“दप्प १ प्पमाय २ ऽणामोमे ३,
आउरे ४ आवईसु ५ य । संफि ६ सहसागारे ७, भए ८ पओसे ९ य वीमंसा १० ॥ १ ॥ दप्पो उ वर्गणाई, कन्दप्पाई
तहा पमाउत्ति । विस्सरणमणाभोगो, आउरे रुअत्तुहाईहिं ॥ २ ॥ दव्वाइअलंभे पुण, चउप्पयारा उ आवई होइ । सुखं-
मिवि संकाए, जं संके तं समासज्जे ॥ ३ ॥ पुव्वि अपासिऊणं, पाए छुदंमि जं पुणो पासे । न चएइ नियत्तेउं, पायं सह-
साकरणमेयं ॥ ४ ॥ रागसीहाइभयओ, पहकहणाई य रुक्खचउणाई । कोहाईओ पओसो, वीमंसा सेहमाइणं ॥ ५ ॥” दश
शोधिदोषाः आकम्पयित्वेत्यादिकाः । यदाह—“आकंपईत्ता १ अणुमाणइत्ता २ जं दिट्ठे ३ बायरं ४ च सुहुमं ५ वा ।
छन्नं ६ सद्दाउलयं ७, बहुजण ८ अन्वच ९ तस्सेवी १० ॥ १ ॥ वेयाक्काईहिं, पुव्वि आकंपइसु आयरियं । आलोएई
कहं मे, थोवं वियरिज्जे पच्छित्तं १ ॥ २ ॥ धम्मो जो कुणइ तवं, अहं न सक्केमि कत्थ मे सत्ती १ । तुम्भेवि मज्झा यामं, जाणइ
अणुमाणणा एसा ॥ ३ ॥ दिट्ठा उ जे परेणं, दोसा विपदेइ तच्चिय न अज्जे । सोहिभयों जाणंतु य, एसो एयावराहुत्ति ॥ ४ ॥
वायर बहुवराहे, जो आलोएइ सुहमए नेव । अह्वा सुहमे वियडई, परं मणंतो उ एवं तु ॥ ५ ॥ जो सुहमे आलोयइ,
सो कह नालोइ बायरे दोसे १ । अह्वा जो बायरए, वियडइ सो किं न सुहुमे उ ॥ ६ ॥ अमुगवराहे पत्ते, किं पच्छित्तं-
ति पुच्छियं छन्नं । काहं सयंति अह्वा, छन्नं गुरुणोऽपि निसुणंति ॥ ७ ॥ पक्खयचाउम्यासिय—संवच्चरिएसु सोहिकालेसु ।
सद्दाउले कहेइ, दोसे सो होइ सत्तमओ ॥ ८ ॥ आलोइऊण गुरुणो, पायच्छित्तं पढिच्छियं ततो । तमसइहओ पुच्छइ,
अन्नं अट्ठमो दोसो ॥ ९ ॥ जो सुअपरियाएहिं, अन्वत्तो तस्स निययदुच्चरियं । आलोयंतस्स पुट्ठं, नवगो आलोयणा-

दोसो ॥१०॥ ते चेव जोऽवराहे, सेवइ मूरी स होइ तस्सेवी । समदोसुं मियं दाहि—चित्तं तस्स आलोयणे दसमो ॥११॥ ”
चतुर्विधानि चत्वारि विनयश्रुततपआचाररूपाणि सपाधिस्थानानि । यदागमः—“चउव्विहा खलु विणयसमाही भवइ ।
तंजहा—अणुसासिज्जंतो सुस्सइ १ सम्मं संपडिबज्जइ २ वेयमारहाइ ३ न भवइ अत्तसंपगगहिए चउत्थं पयं भवइ, भवइ य इत्थ
सिलांगो—“पेहेइ हियाणुमासणं, सुस्सइ तं च पुणो अहिट्टए । न य माणमएण सज्जइ, विणयसमाहिआर्ययट्टिए ॥१॥ ”
चउव्विहा खलु सुअसमाही भवइ । तंजहा—सुयं मे भविस्सइत्ति अज्झाईयव्वं भवइ १ । एंगंगचित्तो भविस्सामित्ति अज्झाईयव्वं
भवइ २ । अप्पाणं ठावइस्सामित्ति अज्झाईयव्वं भवइ ३ । ठिओ परं ठावइस्सामित्ति अज्झाईयव्वं भवइ ४ ॥ चउव्विहा खलु
तवसमाही भवइ । तंजहा—नो इहलोगट्टयाए तवमहिट्टिज्जा १, नो परंलोगट्टयाए तवमहिट्टिज्जा २, नो कित्तिवण्णसइसिलोगट्टयाए
तवमहिट्टिज्जा ३, नत्तय निज्जरट्टयाए तवमहिट्टिज्जा ४ ॥३॥ चउव्विहा खलु आयारसमाही भवइ । तंजहा—नो इहलोगट्टयाए
आयारमहिट्टिज्जा १, नो परलोगट्टयाए आयारमहिट्टिज्जा २, नो कित्तिवण्णसइसिलोगट्टयाए आयारमहिट्टिज्जा ३, नत्तय
आरंहेतेहिं हेऊहिं आयारमहिट्टिज्जा ४ ॥” इत्येवं पद्विंशद्गुणो गुरुर्जयतु । इति गायार्थः ॥ १२ ॥

अथ द्वादशीपद्विंशिकासूत्रगाथामाह—

दसविहवेआवच्चं, विणयं धम्मं च पडु पयासंतो । वज्जियअकप्पच्छको, छत्तीसगुणो गुरु जयउ ॥१३॥

व्याख्या—दशविधवैयावृत्त्यं, दशविधविनयं, दशविधं धर्मं च पडु प्रकाशयन् वर्जिताकल्पपट्टक्षेत्रे पद्विंशद्गुणो

१ समदोष इति । २ दारयतीति । ३ मोक्षार्थिक । ४ अद्यापिदित्यर्थं अन्येद्वयं वा । ५ खलौकादि । ६ अधितिष्ठेत् । ७ अर्हदणीतिः ॥

गुरुर्जयत्विति संक्षेपार्थः । विस्तरार्थस्त्वयम्—दशविधं वैयावृत्त्यं आचार्यादिविषयम् । यदाह—“आयरिय १ उवज्झाए २,
तवस्सि ३ सेहे ४ गिलाण ५ साहूस्सुं ६ । समणुअ ७ संघ ८ कुल ९ गण १०—वेआवच्चं हवइ दमहा ॥ १ ॥ ” अत्र समनोज्ञाः
समानधर्माणः, सङ्घश्रुतविधः, कुलमेकपुरुषसंततिरूपम्, तत्समुदायो गणः । तथा दशविधो विनयोऽर्हदादिविषयः । यदा-
ह—“अरिहंत १ सिद्ध २ चेइय ३, सुए ४ य धम्मे ५ य साहुवग्गे ६ य । आयरिय ७ उवज्झाए ८, पवयणे ९ दंसणे १० विणओ
॥१॥ अरिहंता विहरंता, सिद्धा कम्मकरया सिवं पत्ता । पडिमाओ चेइयाइ, सुयं च सामाइयाइयं ॥२॥ धम्मो चरित्तधम्मो, आहारो
तस्स साहुवग्गुत्ति । आयरिय उवज्झाया, विसेसगुणसंनया तत्थ ॥ ३ ॥ पवयणमसेससंघो, दंसणमिच्छंति इत्थ सम्मच्चं ।
विणओ दसण्हमेसिं, कायव्वो होइ एवं तु ॥ ४ ॥ भत्ती बहुमाणो व—ण्णजणण नासणमवण्णवायस्स । आसा-
यणपरिहारो, विणओ संखेवओ एसो ॥ ५ ॥ ” तथा दशविधो धर्मः क्षान्त्यादिको यतिधर्मः । यदाह—“खंती १ म-
हव २ अज्जव ३, मुत्ती ४ तव ५ संजमे ३ य वोद्धव्वे । सच्चं ७ सोयं ८ आकिं—चणं ९ च वंभं १० च जइधम्मो ॥ १ ॥
कोहस्स निग्गहो खंती, महवो माणनिग्गहो । अज्जवो य अमाइत्तं, मुत्ती लोहस्स निग्गहो ॥ २ ॥ तवो इच्छानिरोहो य,
संजमो पाणिणं दया । सच्चं हियं मियं वक्कं, सोअमज्झप्पसोहणं ॥ ३ ॥ आकिंचणमगं थत्तं, वंभं मेहुणवज्जणं । एसो दस-
विहो साहु—धम्मो सव्वन्नुदेसिओ ॥ ४ ॥ एयं दसविहं धम्मं, जे चरंति महेसिणो । ते संसारसमुद्दस्स, पारं गच्छंति नी-
रया ॥ ५ ॥ ” अकल्पनीयादिपदकं प्रतीतमेव । यदुच्यते—“अकप्पाईणं छक्कं तु, अकप्पो गिहिभायणं । पलियं कनि-

१ नवदोषेति । २ द-पुस्तके—“सयया जय ” इत्यपि । ३ द-पुस्तके—“एय ” इत्यपि ॥

सिज्जाए, सिर्णाणं सोहवज्जणं ॥ ३ ॥ ” एतद्विस्तरस्तु श्रीदशवैकालिकादवसेयः । इत्येवं पद्विंशद्गुणो गुरुर्जयतु ।
इति गायार्थः ॥ १३ ॥

अथ त्रयोदशीपद्विंशिकासूत्रगाथामाह—

दसभेयाइ रुईए, दुवालसंगेसुं बीरुवंगेसु । दुविहसिक्खंवाइनिउणो, छत्तीसगुणो गुरु जयउ ॥१४॥

व्याख्या—दशभेदायां रूचौ, द्वादशाङ्गेषु, द्वादशोपाङ्गेषु, द्विविधशिक्षायां च निपुण इति पद्विंशद्गुणो गुरुर्जय-
त्विति मुकुलितार्थः । विकसितार्थस्त्वयम्—दशभेदा रूचिर्निर्माणपदंशादिका । यदाह—“निस्सग्गु १ वएसरुई २, आ-
णरुई ३ सुत्त ४ वीय ५ रुईमेव । अभिगम ६ वित्थाररुई ७, किरिया ८ संखेव ९ धम्म १० रुई ॥१॥ जो जिणदिट्ठे भावे,
चउव्विहे सइहेइ सयमेव । सो होइ निस्सगरुई, तव्विवरीओवएसरुई ॥ २ ॥ जिणआणं मन्नंतो, जीवो आणारुई मुणे-
यव्वो । अंगोवंगार्इयं, मन्नंतो होइ सुत्तरुई ॥ ३ ॥ एगपयाणेगपए, जस्स मई पसरए स वीयरुई । सो होइ अभिगमरुई,
सुत्तं जेणित्थ ओदिट्ठं ॥ ४ ॥ जो मुणइ सव्वभावे, सव्वपमाणेहिं वित्थाररुई सो । समियाइसु आउत्तो, जो खलु किरि-
यारुई सो उ ॥ ५ ॥ सो संखेवरुई जो, चिलाइपुत्तु व्व बुज्झई तत्तं । सइहइ जिणाधिदियं, जो धम्मं सो हु धम्मरुई ॥ ६ ॥ ”
द्वादशाङ्गी तु आचारादिदृष्टिवादान्ता । यदागमः—“नमो तेसिं खमासमणाणं जेहिं इभं वाइयं दुवालसंगं गणपिहगं अ-
गवंतं, तंजहा—आयारो १, सयगहो २, ठाणं ३, सयवाओ ४, विवाहपन्नत्ती ५, नायाधम्मकहाओ ६, उवासगदसा-

ओ ७, अंतगद्दसाओ ८, अणुत्तरोवचाईयदसाओ ९, पण्हावागरणं १०, विवागमुभं ११, दिद्विवाओ १२ ॥ ” इति ।
 द्वादशोपाही तु औपपातिकादिलक्षणा । यदाहुः—“ उवाच्यं ? रायपते-णीयं २ तद् जीविभिगमं ३ पञ्चवणा ४ । जंभूपसरी ५
 चंद ६-सुरपत्राति ७ नामाओ ॥ १ ॥ निरयावलिषा ८ कृष्ण-वयंस ९ पुष्पी य १० पुष्पचूर्नी य ११ । वण्हादिसा ३ १२
 एवं, वारसृवंगाण नामाई ॥ २ ॥ ” द्विविधा शिक्षा, प्रहणा १ ऽऽसेवना २ लक्षणा । यदाह—“ सिद्धत्वा नाप परिष्णा, सा
 पुण दुविहा सुप समवत्ताया । पदमा गहणपरिष्णा १, बीषा आसेवणपरिष्णा २ ॥ १ ॥ ” इत्येवं पदविश्लेषो गुणन्यतु ।
 इति गार्थः ॥ १४ ॥

अथ चतुर्दशी पदविश्लेषकामाह—

एगार सडूपडिमी, वारसवयं तेरकिरियंठाणे य । सम्मं उवएसंतो, छत्तीसगुणो गुरू जयउ ॥१५॥

व्याख्या—कण्ठ्या । नवरं एकादश श्राद्धप्रतिमा दर्शनप्रतिमादिकाः । यदाह—“ दंसण १ वय २ सामाइय ३, पो-
 सह ४ पडिमा ५ अवभृदसंघिते ७ । आरंभ ८ पेत ९ उद्दि-दृ १० वज्रए समणभूए ११ य ॥ १ ॥ एगारमासवुड्डीए, एयाओ हुंति
 कालओ । अणुद्वाणं पुणो एवं, पदमाए सुद्धदंसणं ॥ २ ॥ बीषा पडिमा नेया, सुदाणुव्वयपालणं । सामाइयपडिमा उ, सुद्धं
 सामाइअं चिय ॥ ३ ॥ अट्टमीमाइपव्वेमु, सम्मं पोसहपालणं । सेसाणुद्वाणजुत्तस, चत्तयी पडिमा इय ॥ ४ ॥ निदंपो का-
 उस्तगं तु, पुव्वुत्तगुणसंजुओ । करेइ पव्वराइसुं, पंचमी पडिमा इमा ॥ ५ ॥ छट्ठीए वंभयारी सो, कामुयाठारसत्तमी । वज्जे
 सावज्जमारंभं, अट्ठमि पडिवण्णओ ॥ ६ ॥ अवरेणावि आरंभं, नवमी नो करावए । दसमी पुण उद्दिदं, कामुयापि न भुंजए
 ॥ ७ ॥ इकारसीइ निस्संगो, धरेइ छिगं पडिगहं । कयलोओ सुमाहुव्व, पुव्वुत्तगुणसायरो ॥ ८ ॥ नाममिचमियं जुद्धं, कि-
 चिमिचं सरूवओ । उवासणपडिमाणं च, विसेसो सुयसायरो ॥ ९ ॥ ” तथा द्वादशसंख्यानि श्राद्धव्रतानि स्थूलमाणातिपात-
 निवृत्त्यादीनि । यदाह—“ पाणिवह १ मुसावाए २, अदत्त ३ मेहुण ४ परिगहे ५ चेव । डिमि ६ भोग ७ दंद ८ समइय ९,
 देसे १० पोसह ११ ऽतिहिविभागे १२ ॥ १ ॥ संरुणनिरवराहं, दूरा तिहा तमजिआ न हंतव्वा । कन्नालियाइपमुहं, पूणा-
 लीयं न वत्तव्वं ॥ २ ॥ खत्तखणणाइचोरं-कारकरमदत्तयं न पेत्तव्वं । परदारपरीहारो, अट्ठयावि मदारसंतोसो ॥ ३ ॥ धण-
 धन्नाइपरिगह-परिमाणं माणवेहि कायव्वं । किञ्चा सयलदिसामुं, अवही अवहीरिउं लोहं ॥ ४ ॥ महुमंगाईचाया, कायव्व
 विगइपमुहपरिसंखा । जहसत्तिऽणरयंदो, वज्जेयव्वो अइपयंदो ॥ ५ ॥ समभावो सामइयं, ग्वणिण्णं तं सयादि कायव्वं । देसा-
 वगासियं पुण, सयलवयाणां पि संखिवणं ॥ ६ ॥ देसे सव्वे य दूहा, सत्तपिपोमहवयं विहेयव्वं । माहुण मुद्धाणं, भरीए सं-
 विभागवयं ॥ ७ ॥ एवं दुवालसविहं, गिहिधम्मं पाणिणो विहियंदिहिणो । कमसो विमोहिउं क-म्मकयवरं मंति परमपयं
 ॥ ८ ॥ ” त्रयोदशक्रियास्थानानि अर्पणार्थादीनि । यदाह—“ अट्ठा १ ऽण्हा २ हिंसा ३-ऽकम्हा ४ दिद्वि ५ च मोस ६
 दिन्ने ७ य । अज्जत्थ ८ माण ९ मिने १०, माया ११ लोहे १२ रिआवहिया १३ ॥ १ ॥ ” तत्पार्थक्रिया अर्थदण्डरूपा १ । तद्दि-
 परीताऽनर्थक्रिया २ । हिंसाक्रिया प्राणिवधलक्षणा ३ । सहसाकारेण आकम्बिकीक्रिया ४ । दृष्टिभ्रमाद् दृष्टिकीक्रिया ५ । अ-
 लीकरूपा मृपाक्रिया ६ । अदत्तक्रिया स्तेयलक्षणा ७ । अध्यात्मक्रिया नित्यकलमलरूपा ८ । मानक्रिया अहङ्काररूपा ९ ।
 अमित्रक्रिया द्वेषलक्षणा १० । मायाक्रिया चित्तकौटिल्यप्रधाना ११ । लोभक्रिया शृद्धिरूपा १२ । ईर्ष्यापार्थिकीक्रिया केवल-
 १ सकलदिशाषु अवधि कार्यं अवर्धय लोभ्य ॥

नामेकसार्थयिकरूपा १३ । इति गार्थः ॥ १५ ॥

अथ पञ्चदशी पदविश्लेषकामाह—

वारसउवओगविउ, दसविहपच्छिंतदाणनिउणमई । चउदसउवंगरणधरो, छत्तीसगुणो गुरू जयउ १६ ॥

व्याख्या—मुनोरेव । नवरं उपयोगद्वादशकं ज्ञानपञ्चकाऽज्ञानत्रिकदर्शनचतुष्कलक्षणम् । यदाह—“ नाणं पंचविहं तद्,
 अन्नाणातिगं च अट्ट सागारा । चउ दंसणमणगारा, वारस जियलक्कवणुवओगा ॥ १ ॥ ” दशविधमायाधितं त्वालोचनादिकम् ।
 यदाह—“ तं दंसविहमालोयण-पडिक्कमणोभयविवेगउम्सगो । तवउअमूलअणव-ट्टिए अ पारंगिए चेव ॥ १ ॥ उदरमल-
 णपूरण-गालणमियभमणअसणजयणा य । तत्तिपतयंगळेअण-मफासवाओ वणे उवमा ॥ २ ॥ ” चतुर्दशोपकरणानि सुखद-
 स्त्रिकादीनि । यदाह—“ मुहपुत्ती रपहरणं, कप्पातियं सत्त पत्तउवगग्गे । मत्तं च चोलपट्टो, उवही धेराण चउदसहा ॥ १ ॥
 पवं पत्तावंधो, पायट्टवणं च पायकैसरिया । पदलाई रयत्ताणं, गुच्छओ पायंनिजोगो ॥ २ ॥ ” इति गार्थः ॥ १६ ॥

अथ षोडशी पदविश्लेषकामाह—

वारसभेयंमि तेंवे, भिक्खूपडिमासु भावैणामुं च । निच्चं च उज्जमंतो, छत्तीसगुणो गुरू जयउ ॥ १७ ॥

व्याख्या—कण्ठ्या । नवरं द्वादशभेद तपोऽनशनादिरूपम् । यदागमः—“ अणसण १ मूणोवरिया २, वित्तीसलेवणं ३
 रसच्चाओ ४ । कायकिलेसो ५ संली-णया ६ य वज्जो तवो होइ ॥ १ ॥ पायच्छितं १ विणओ २, वेयावच्चं ३ तरेव

१ ईदो रि वन्तसेधाम् । २ व-पुल्लिक-“ मालोदय पडिक्को, मस विवेगे द्हेव उम्सगो ” इत्यपि । ३ उदरणं मर्दनं पूरणं (छत्रमशदि.) गालनं (प्लवधितरि.)
 भिक्षुव्रतं । व्याप्यदत्ता दावउदरच्छेदने यस्पर्तवाधो यने उम्सा (तथा अन्नालोचनादि.) । ४ पात्रप्रदानेन वीरसम्पन्नः । ५ पणोपकरणानि ॥

सज्जाओ ४ । झाणं ५ उस्सगोऽवि य ६, अर्भितरओ तवो होइ ॥ ३ ॥ ” द्वादश भिक्षुमतिमास्वेकमासादिकाः । यदा-
गमः—“ मासाई सत्तंता ७, पढया वीय ८ तइय ९ सत्तराइदिणा १० । अहराई ११ एगराई १२, भिक्खुपडिमाण बारसगं
॥ १ ॥ पडिवज्जइ एयाओ, संघयणथिईनुओ महासत्तो । पडिमाउ भाविअण्णा, सम्मं गुरुणा अणुत्ताओ ॥ २ ॥ गच्छे
च्चिय निम्माओ जा पुव्वा दस भवे असंपुण्णा । नवमस्स तइय वत्थुं, होइ जहन्तो सुयाभिगमो ॥ ३ ॥ वोसट्ठेचत्तेहो. उवस-
ग्गसदो जहेव जिणकप्पी । एसणंअभिगगहीया, भत्तं च अलेवेंडं तस्स ॥ ४ ॥ गच्छा विनिकखमिक्का, पडिवज्जइ मामियं महापडिमं ।
दंतेगमोअणस्स व, पाणस्स व तन्ध एग भवे ॥ ५ ॥ जत्थज्जयमेई मुरो, न तओ ठाणा पयापि चालेइ । ता एगराइवासी, एगं
च दुगं च अन्नाए ॥ ६ ॥ दुट्ठाण हत्थिमाईण, नो भएणं पयापि ओरैरइ । एयाइनियमसेवी, विहरइ जाऽखंडिओ मासो ॥ ७ ॥
पच्छा गच्छमुवेई, एवं दुमाम तिमास जा सत्त । नवरं दत्ती वड्ढइ, जा सत्त उ सत्तमासीए ॥ ८ ॥ तत्तो य अट्ठमीआ, भवई इह
पढम सत्तराईदी । तीए चउत्थचउत्थेण, अपाणएणं अहं विसेसो ॥ ९ ॥ ” पारणके चाचाम्मं दत्तिनियमो नास्तीति ।
“ उत्ताणो पासिल्लो, नेत्तंजिओवि ठाणठाइत्ता । सहइ उवसग्ग घोरे, दिव्वाई तत्थ अविक्कपो ॥ १० ॥ दुच्चावि एरिस
च्चिय, वहिया गामाइयाण नवरं तु । उक्कुईलंगंडसाई, दंडायय उच्चठाइत्ता ॥ ११ ॥ तच्चावि एरिस चिय, नवरं ठाणं च
तत्थ गोदोही । वीरीसणमहवावी, ठाइत्ता अंवहुंजो वा ॥ १२ ॥ एमेव अहोराई, छट्ठं भत्तं अपाणगं नवरं । गामनगराण

१ श्रुतक (नियम) । २ परीपहोपमगमहनाधर्पाणां संस्कारवर्त्तनाच । ३ भूकैरादि सामिपह । ४ अलेपट्ठ । ५ मट्ठतप्पेवल्लक्षण । ६ अवसरति जयमर्गो ।
७ पुत्तके—“ भवि ” इत्यपि । ८ उत्तान. (उर्ध्वमुखशायी) पार्श्वशायी नैषधिक स्थानमूर्ध्वस्थानं कामोत्सर्गस्तेन रथात् । ९ पुत्तके—“ नेत्तंजिओव ठाणठाइत्तो ”
इत्यपि । १० उक्कुट्ठासत्त धक्काप्रवच्छेते ता दण्डवदायत्त । ११ य-पुत्तके—“ तु ” इत्यपि । १२ अयनीतसिंहासनवधारणम् । १३ आमवासुत्तया ॥

वहिया, वग्गारियंपाणिए ठाणं ॥ १३ ॥ एमेव एगराई, अट्ठमभत्तेण ठाणवाहिरओ । ईसीपंपमारगए, अणिमिसनयणेग-
दिट्ठी य ॥ १४ ॥ ” एतस्यामेकरात्रिप्रतिमायां लाभात्त्रयः—“ एगराइयं भिक्खुपडिमं पालेमाणस्स ओहिनाणे वा यणपज्जवनाणे
वा केवलनाणे वा समुप्पज्जइ ” इति ॥ द्वादश भावनाश्च अनित्यतादिकाः । तथाहि—“ ताओऽणिच्चमसरणं, भवमेगत्तं अनत्त
असुत्तं । आसव संवर निज्जर, सुधम्म तियलोय बोही य ॥ १ ॥ धणसयणगेहदेहा—उरुवतारुणसुहपट्ठत्ताइं । अच्चंतमणि-
च्चाई, पडिवंधो तेसु को ? जीव ! ॥ २ ॥ पियमायभायजाया—सुयहयगयसुहडकोटिमज्झावि । रंक्कु व्व सरणहीणो, ही हीरइ
मधुणा जीवो ॥ ३ ॥ अन्ननकायजाईगयनत्तयवेयंवरपरावत्ता । रे जिय ! भवरंगगओ, नहु व्व नहिओऽसि कह न तुमं ?
॥ ४ ॥ इह दुहसुहजम्मणमर—णवंधमुक्त्वाइं हुंति इक्कस्स । जीवस्स ता तुमं कीस ? कुणसि सयणेसु पडिवंधं ॥ ५ ॥ अन्नं
इमं सरीरं, अन्नो जीवुत्ति निच्छओ एसो । ता किं कुणसि ममत्तं, देहे रे जीव ! दुहगेहे ॥ ६ ॥ कलिलमलरुहिरवसमं—सापि-
त्तमुत्तंतअट्ठभरियंपि । कुहियकलेवरमेयं, हद्दी मुद्धो मुणइ सुद्धं ॥ ७ ॥ मिच्छत्तपमायाविर—इजोगपमुहा हु आसवदुवारा ।
कम्मोहि जलेहि व पू—रयंति आयं तलायं व ॥ ८ ॥ सम्मापमायविरई—गुत्तीपमुहेहिं दढकवाडेहिं । संवरियासवदारं, आयत्त-
लायं लहुं कुणसु ॥ ९ ॥ खलियनवत्तलिलसलिला—गमोऽवि पुव्वकयपावपंकाओ । छुट्ठसि न जीव ! तववा—रसपत्तावं
विणा कहवि ॥ १० ॥ कत्थवि किया न सुदया, कत्थवि सुदया न निम्मला समया । समयादयाकिवाहिं, पवत्तिओ जयइ
जिणधम्मो ॥ ११ ॥ जत्थ भमिओऽसि पुव्वि, अणंतसो जीव ! जोणिलक्खेसु । तं लोगसरुवं चिय, चित्तं वो कुणसु सुह-
झाणं ॥ १२ ॥ को जानइ लब्भइ वा, न वात्ति वोही पुणोऽवि रे जीव ! । ता इह लहिं वोहिं, सुहोवयं कुणसु रंक्कु ! धुवं ॥ १३ ॥ ”

१ प्रकाशितमुच्छ्रुतया । २ अवन्तेपदप्रमाण । ३ कोटिमध्यादपि । ४ वेदव परावर्त्तय । ५ अ-व-पुत्तके—“ जीव ” इत्यपि । ६ समतादयाक्रियाभि । ७ आधारादुपमितम् ॥

इत्येवं पट्त्रिंशद्गुणो गुरुर्जयतु । इति गाथार्थः ॥ १७ ॥

अथ सप्तदशी पट्त्रिंशिका समाह—

चउदगुणठाणनिउणो, चउदसपडिरूवपमुहगुणकलिओ । अट्ठसुहुसोर्वएसी, छत्तीगुणो गुरु जयउ ॥

व्याख्या—गदितार्था । नवरं चतुर्दशगुणस्थानानि मिथ्यादृष्ट्यादीनि । यदाह—“ मिच्छे सासण मीसे, अविरय देसे
पमत्त अपमत्ते । नियट्ठि अनियट्ठि सुहुम, उवसमखीण सजोगि अजोगिगुणा ॥ १ ॥ जीवाइपयत्थेसुं, जिणोवइत्थेसु जा असदह-
णा । सदहणा वि य मिच्छा, विवरीयपरूवणाए य ॥ २ ॥ संसयकरणं जंपि य, जो तेसु अणायरो पयत्थेसुं । तं पंचविहं
मिच्छं, तदिट्ठी मिच्छदिट्ठी य ॥ ३ ॥ उवसमअद्दाइडिओ, मिच्छमपत्तो तयेव गंतुमणो । सम्मं आसायंतो, सासायणिमो
मुणेयव्वो ॥ ४ ॥ जह गुहदहिणी महिया—णि भावसहियाणि हुंति मीसाणि । भुजंतस्स तहोभय, तदिट्ठी मीसदिट्ठी य ॥ ५ ॥
तिविहोवि हु सम्मत्ते, थेवावि न जस्स विरइ कम्मवसा । सो अविरइत्ति भण्णइ, देसे पुण देसविरइ य ॥ ६ ॥ विगहाकत्ताय-
निहा—सद्दाइरओ भवे पमत्तुत्ति पंचसमिओ तिगुत्तो, अपमत्तजई मुणेयव्वो ॥ ७ ॥ अप्पुव्वं अप्पुव्वं, जहुत्तरं जो करेई ठिइकंडं ।
रसकंडं तग्गायं, सो होइ अपुव्वकरणो य ॥ ८ ॥ विणियट्ठंति विसुद्धिं, सैमयपइट्ठावि जं च अन्नुत्तं । तत्तो नियट्ठिठाणं, विवरी-
यमओ अ अनियट्ठी ॥ ९ ॥ धूलाण लोहखंडा—ण वेयगो वायरो मुणेयव्वो । सुहमाण होइ सुहुमो, उवसंतेणं तु उवसंतो
॥ १० ॥ खीणम्म मोहणिज्जे, खीणकत्ताओ सजोगजोगुत्ति । हुंति पउत्ता य तओ, अपवत्ता हुंति हु अजोगी ॥ ११ ॥ ”
चतुर्दश प्रतिरूपप्रमुखा गुणाः प्रतीता एव । यथा—“ पडिरूवो तेयस्सी, जुगप्पहाणागमो महुवरक्को । गंधीरो विइमंतो, उवए-

सपरो य आपरिओ ॥ १ ॥ अपरिस्तावी सोमो, संगहसीलो अभिगहमई य । अविक्त्यणो अचबलो, पसंतहियओ गुरु होइ ॥ २ ॥” अष्ट सूक्ष्माणि स्नेहसूक्ष्मादीनि । यथा—“सिणेहं पुण्णसुद्धं च, पाणुं सिंगं हरेव य । पणगं बीयं हरियं च, अंहुमुद्धं च अट्टं ॥ १ ॥” इति गायार्थः ॥ १८ ॥

अथाष्टादशी पदत्रिंशिकायाह—

पंचदसजोगसन्ना—कहणेण तिगारवाण चाएण । सल्लतिगवज्जणेणं, छत्तीसगुणो गुरु जयउ ॥ १९ ॥

व्याख्या—गतार्थेव । पञ्चदश योगाः सत्यमनःप्रभृतयः । यदाह—“सच्चं? योसं २ मीसं ३, असचयोसं मणं ता वई य । उरल विउव्वाहारा, मीस्ता कम्मिग पनर जोगा ॥ १ ॥” एतद्दमनिका—अस्ति जीवः सदसद्व्यो वा देहमात्रव्यापक इत्यादि यथाऽवस्थितवस्तुविकल्पनपरं सत्यं मनः १ । जल्पनपरं सत्यं वचः २ । तद्विपरीतं मनो वचो वाऽसत्याम् ४ । धरादेर-पलाशादिषु अंशोक्तसद्भावादसत्यम्, नेपामपि संभवात् सत्यमिति मिथ्याविकल्पनपरं मनो वचो वा मिथ्यम् ६ । आमन्त्रणम-प्लापनादिरूपं हे देवदत्त ! घटमानय, धर्मं कुरु, इत्यादि विकल्पनजल्पनपरं मनो वचो वाऽसत्याम् ८ । औदारिककाययो-गः १, औदारिकमिश्रकाययोगः २, वैक्रियकाययोगः ३, वैक्रियमिश्रकाययोगः ४, आहारककाययोगः ५, आहारकमिश्रका-ययोगः ६, कार्मणकाययोगः ७ चेति पञ्चदश योगाः । पञ्चदशसंज्ञास्त्वाहारसंज्ञादिकाः । यदाह—“चउसन्नाहारई, दसस-न्न कसायओयलोगजुया । पनरससन्ना मुहदु-क्खमोहविचिगेच्छसोअजुया ॥ १ ॥” तत्राहारसंज्ञा जलाघातारग्राहिणमृणादेरिव ॥

१ व = पुरतये—“पलाशादिमेषु” इत्यपि । २ भवन्नमिषादिकाप्रये ॥

भयमोहनीयोदयाज्यसंज्ञा, संकोचिनीवह्यादेरिव २ । लोभमोहनीयोदयान्तरिग्रहसंज्ञा, तन्तुभिर्दृष्ट्यादि वेष्टयन्तं वह्यादेरिव ३ । वेदमोहनीयोदयान्तर्युनसंज्ञा, चम्पकतिलकाशोकादीनामिव ४ । क्रोधोदयान्क्रोधसंज्ञा, कृपादाक्रोशकं प्रति भावनः पारदादेरिव ५ । मानोदयान्मानसंज्ञा, हुंकारान्मुञ्चतः कोकनदकन्दादेरिव ६ । मायोदयान्मायासंज्ञा, दलैः फलान्याच्छादयन्त्याभिर्भट्टिकाव-ह्यादेरिव ७ । लोभोदयाल्लोभसंज्ञा, निधानं प्ररोहैर्वेष्टयतो विल्वपलाशादेरिव ८ । ज्ञानोपयोगन्या ओघसंज्ञा, संचरज्जनमार्गं परिहरन्त्या द्रव्याघारोहन्त्या लतादेरिव ९ । दर्शनोपयोगरूपा लोकसंज्ञा, सूर्योदयाद्विक्रमतः कपलादेरिव १० । गाताऽसाता-नुभवरूपे सुखदुःखसंज्ञे, सर्वजीवानां प्रतीते १२ । मिथ्यादर्शनरूपा मोटसंज्ञा, सूर्याभिमुखवस्तुयोजिकापध्यादेरिव १३ । वि-प्लुतिरूपा विचिकित्सा, सा चाऽशुचिस्पर्शादृष्टिदोषादेर्वा म्लानि भजन्त्यास्तथाविधवह्यादेरिव १४ । शोकमोहनीयोदयान्क्रो-कसंज्ञा, अश्रूणि विमुञ्चन्त्या रुन्तीवह्यादेरिव १५ । गारवत्रिकं च क्रुद्धि ? रस २ सात ३ लक्षणम् । तथा चाह भीषर्मे-दासगणिः—“पवराई वत्थपाया—सणोवगरणाई एस विभवो मे । अविय महाजणनेया, अहंति अहं इष्टिगारविओ ॥ १ ॥ अरसं विरसं लुहं, जहोववणं च निच्छए भुत्तुं । निद्धाणि पेसलाणि य, मग्गइ न्सगारवे गिद्धो ॥ २ ॥ सुस्समई सरीरं, स-यणासणवाहणापसंगपरो । सायागारवगुरुओ, दुक्खस्स न देइ अप्पाणं ॥ ३ ॥” शल्यत्रिकं माया ? निदान २ मिथ्या-दर्शन ३ शल्यरूपम् । यदाह—“पदमं मायासल्लं १, नियाणसल्लं २ तथा भवे वीयं । तइयं मिच्छादंसण—सल्लं ३ भणियं कडु-चिवांग ॥ १ ॥ एएहिं सल्लेहिं, सल्लियहियओ मरेइ जो जीवो । सो असुहायं गच्छइ, गईसु बहुसो चिणिअपावो ॥ २ ॥” इति गायार्थः १९ ॥

१ लहो । २ विचिवांग ॥

अथैकोनविंशतितर्मी पदत्रिंशिकायाह—

सोलससोलसउगगंम—उर्प्पायणदोसविरहियाहारो ।

चउविहमिगंहनिरओ, छत्तीसगुणो गुरु जयउ ॥ २० ॥

व्याख्या—प्रकटार्था । नवरं षोडशोद्वयमदोषा आधाकर्मादयः । यदाह—“आहाकम्मु ? हेसिय २—पूइयकम्मे ३ य मीसजाए ४ य । ठवणा ५ पाहुडियाए ६, पाओयर ७ कीय ८ पामिचे ९ ॥ १ ॥ परिअट्टि १० अभिहइ ११—विभजे १२ मालोहडे १३ य अच्छिज्जे १४ । अणिसिट्ट १५ ज्जोयरए १६, सोलस पिहुगमे दोसा ॥ २ ॥” तद्दमनिका चैयम्—यत् पदकायविराधनवा यतिन आधाय संकल्पेनाशनादिकरणं तदाधार्कम् ? । यत्पुनर्गृहिणा स्वार्थं कृतं पथायत्युद्देशेन प्रथक् क्रियते तदैर्देशिकम् । तत्रेधा, तत्र यद्यथाभूतं समुद्धृतं तत्तथाभूतमेव यावदर्थिकादीनां चतुर्णामुद्दिश्यमानमुद्दिष्टादेशिकम् ? । यत्पुनः कृत्वा दिग्धा-दिना व्यञ्जनादिना वा जीवविराधनां विना संस्क्रियते तत्कृतौदेशिकम् २ । यच्चग्न्यादिना जीवविराधनापूर्वं संस्क्रियते तत्क-र्मैर्देशिकम् ३ ॥ तन्निविधमपि चतुर्धा—यावदर्थिकमुद्देशम् ? । पापण्डिकार्थं समुद्देशम् २ । श्रमणेभ्य आदेशम् ३ । निर्ग्रन्थेभ्यः समादेशम् ४ ॥ एवं द्वादशधा अर्दैशिकम् । यदुद्गमकोटिदोषदुष्टसंज्ञात् शुद्धमपि अपवित्रं तत्पूतिकर्म ३ । यदात्मनो हेतोर्गृह-स्थेन यावदर्थिकादिहेतोश्च मिलितमारभ्यते तन्मिश्रम् ४ । यद्यतिनिमित्तं गृही स्थापयित्वा शुञ्चति तद्गृहतः स्थापना ५ । यन्स्वनिमित्तमपि गृही यतिन आजिगमिपून् जिगमिपून् वा ज्ञात्वा अर्वाक परतो वा तदर्थमारभते तत्प्राभृतिका ६ । यन्माहा-न्धकारस्थितस्य यतिनिमित्तं दीपादिना प्रकटनं बहिरालोके नयनं वा तत्प्रादुर्भरणम् ७ । दत्तस्वकीयपरकीयाभ्यां मृत्येन वि-साधितं तत्क्रीतम् ८ । यदुच्छिन्नं याचित्वा गृही दत्ते तत्प्राप्त्यम् ९ । यत्पुनः परावर्त्य गृही यतिभ्यो दत्ते तत्प्रा(परा)वर्ति-

तम् १० । यद्ग्रामान्तराद्गृहाद्वा यतिनिमित्तमानीतं तदाहृतम् ११ । यन्मृद्भिन्नकुतुपादिमुखं यतिहेतोरुन्मुद्रय गृही घृतादि दत्ते तदुद्भिन्नम् १२ । यत्करदुर्ग्राथं मालादिभ्य उत्तार्य गृही दत्ते तन्मालापहतम् १३ । यद्ब्रह्मात्मकस्मादपि उद्धान्य गृही दत्ते तदाच्छेद्यम् १४ । यद्ब्रह्माधारणं अन्यैरदत्तं एको गृही दत्ते तदनिष्टम् १५ । यद्गृहिणा मूलारम्भे स्वार्यकृते तन्मध्ये यतिनिमित्तमभिकावतारणं सोऽध्यवपूगकः १६ । इत्युद्गमदोषाः षोडश ॥ “ धाई दूइ निमित्ते, आजीव वणीमगे तिगिच्छा य । कोहे माणे माया, लोभे य हवंति दस एए ॥ १ ॥ पुर्वि पच्छा संथव, विज्जा मंते य चुण्णजोगे य । उप्पायणाइ-दोसा, सोलसमे मूलकम्मे य ॥ २ ॥ ” यदा पिण्डार्थं दातुरपत्यानामङ्कारोपणादिलालनं करोति तदा धात्रीदोषः १ । पिण्डार्थमेव संदेशकनयनादिकरणे दूतीदोषः २ । पिण्डार्थं लाभालाभकथने निमित्तदोषः ३ । पिण्डार्थं दातुः सत्कजात्यादि स्वस्य प्रकाशयतः आजीवनादोषः ४ । यो दाता यद्भक्तस्तस्याग्रतस्तद्भक्तमात्मानं दर्शयतः साधोर्वनीपकदोषः ५ । पिण्डार्थं दातृगृहे औपधादिना वचनादिना वा प्रतिकुर्वतो वंयादि सूचयतो वा चिकित्सादोषः ६ । बलविद्याराजवर्णकतपः-शक्तिप्रभावादिकोपभयाद्यं लभते स कोपपिण्डः ७ । प्रशंसिनोऽपमानितो वा दातुरभिमानोत्पादनेन यल्लभने स मानपिण्डः ८ । एकगृहाद्गृहीत्वा रूपान्तरं कृत्वा मायावशाद्यत्पुनर्ग्रहणार्थं प्रविशति स मायापिण्डः ९ । कस्यापि वस्तुनो गृह्या बहुनरमदतो लोभपिण्डः १० । जननीजनकभ्रूभ्रूचशुरादिसंबन्धपरिचयरूपं कुर्वतः पूर्वं पश्चाद्वा दानादातारं वर्णयतो वा संस्तवदोषः ११ । स्त्रीरूपदेवताभिष्टितं पूर्वमेवाऽऽराध्यं च समभाववर्णान्नायं पिण्डार्थं प्रयुज्जानस्य विद्यापिण्डः १२ । पुरुषदेवताभिष्टितं पठित-सिद्धं च समभाववर्णान्नायं प्रयुज्जानस्य पुनर्मन्त्रपिण्डः १३ । अहंकीकरणहेतुं नयनाज्जनादिकं कुर्वतश्चूर्णपिण्डः १४ । सौ-

१ व-पुस्तके-“ प्रकानने ” इत्यमि । २ व-पुस्तके-“ पूर्वमेवाऽऽराधेयान्यम् ” इत्यपि ॥

भाग्यदौर्भाग्यफलान् पादलेपमभृतीन् योगान् पिण्डार्थमेव प्रयुज्जानस्य योगपिण्डः १५ । मङ्गलस्नानमूलिकाद्यौपधिरसादिना गर्भकरणविवाहभङ्गादि वशीकरणादि च पिण्डार्थं कुर्वतो मूलकर्म १६ ॥ इत्युत्पादनादोषाः षोडश ॥ तथाऽभिग्रहचतुष्कं द्रव्य १ क्षेत्र २ काल ३ भावा ४ भिग्रहरूपम् । यदाह-“ दन्वओ १ खित्तओ २ चेव, कालओ ३ भावओ ४ तहा । अभिग्रहा उ साहणं, एवं हुंति चउखिहा ॥ १ ॥ ” श्रूयते श्रीमन्महावीरस्य चतुर्थाऽप्यभिग्रहः । यथा-“ पृथ्वीनायसुता भुजिप्यचरिता हंजीरिता मुण्डिता, क्षुत्क्षामा रुदती विधाय पदयोरन्नगतां देहलीम् । कुल्मापान् प्रहरद्वयव्यपगमे मे सूर्पकोणेन चेद्, दद्यात्पागणकं तदा भगवतः सोऽयं महाभिग्रहः ॥ १ ॥ ” इति गार्थार्थः ॥ २० ॥

अथ विंशतितमीं पद्विंशिकामाह-

सोलसवयर्णविहिन्नू, सतरसविहत्तंजंमंमि उज्जुत्तो ।

तिविराहणाविरहिओ, छत्तीसगुणो गुरू जयउ ॥ २१ ॥

न्याख्या-गतार्थः । नवरं षोडशधा वचनविधिः कालत्रिकादिकः । यदाह-“ कालतियं३ वयणतियं६, लिंगति-यं९ तह परुक्खपच्चक्खं । उअणयवणय चउक्कं, अज्झत्थं चेव सोलसमं ॥ १ ॥ ” कालत्रिकं अतीतादि । यथा-कृतवान् करोति करिष्यति । वचनत्रिकं एकवचनद्विवचनबहुवचनलक्षणम् । लिङ्गत्रिकं स्त्रीपुरुषनपुंसकलक्षणम् । परोक्षं स देवदत्तः । प्रत्यक्षं एव देवदत्तः । ‘उवणयवणय’ इति उपनीतोपनीतं वचनं चतुर्था, तत्र उपनीतोपनीतं यथा-अयं

१ “जजीरिता” इत्यपि । २ प्रशमावचनमुपनयनं निश्चयवचनं तन्नामं द्विक्रमेण चत्वारः । ३ अन्ध-पद्मसंविधिपरिचये अन्यत्रोक्तं मत्तम् ॥

ऋद्धिमान् उदारश्च पुमान् १ । उपनीतापनीतं यथा-ऋद्धिमान् परं कृपणः २ । अपनीतोपनीतं यथा-अयं दरिद्रोऽप्यु-दारः ३ । अपनीतापनीतं यथा-अयं दरिद्रः कृपणश्च ४ । यद्वा स्त्री सुरूपा सुशीला च १ । सुरूपा कुशीला च २ । कुरूपा सुशीला च ३ । कुरूपा कुशीला च ४ ॥ ‘अज्झत्थं’ इति अध्यात्मवचनं यथा-मनोगतं किमप्यवकुशकामोऽपि सहसा तदेव वक्ति तदध्यात्मवचनमिति । तथा सप्तदशधा संयमः पृथिव्यादियत्नलक्षणः । यदाह-“ पुढविदगअगणिमारुअ-वणसइवित्ति-चउपणिदिअज्जीवे । पेहुंप्पेहंपमज्जण-परिठवणमणोवए काए ॥ १ ॥ ” ‘परिठवणत्ति’ परिष्ठापनासंयमः । शेषाणि पदानि प्रतीतानि । विराधनात्रिकं ज्ञानादिविराधनालक्षणम् । यद्यतिप्रतिक्रमणसूत्रम्-“ पढिकमामि तिहिं विराहणाहिं, नाणविराह-णाए दंसणविराहणाए चरित्तविराहणाए ॥ ” इति गार्थार्थः ॥ २१ ॥

अथैकविंशतितमीं पद्विंशिकामाह-

नरदिक्खदोसैं अट्टा-रसेव अट्टार पावठाणाइं । दूरेण परिहरंतो, छत्तीसगुणो गुरू जयउ ॥ २२ ॥

न्याख्या-कण्ठ्या । नवरं अष्टादश नरदीक्षादोषाः शिशुत्वदृष्टत्वादयः । यदाह-“ बाले १ दुट्ठे २ नपुंसे ३ य, कीवे ४ जडे ५ य बाहि ६ । तेणे ७ रायावगारी ८ य, उम्मत्ते ९ य अदंसणे १० ॥ १ ॥ दासे १ दुट्ठे १२ य मूढे १३ य, अणत्ते १४ जुंमि १५ इय । उवट्ठिए १६ य भइए १७, लेहनिप्फेडिया १८ इय ॥ २ ॥ ” तत्र सप्ताष्टौ वर्णाणि यावद्बालोऽभिधीयते १ । सप्ततिवर्षेभ्य ऊर्द्धं दृष्टः २ । नपुंसकस्तृतीयवेदीयः ३ । स्त्रीभोगेनिमन्त्रितोऽसंवृताया वा स्त्रियोऽङ्गोपाङ्गानि दृष्टा शब्दं वा भग्ननोछापादिकं तासां श्रुत्वा समुद्भूतकामाभिलाषोऽधिसोढुं न शक्नोति स स्त्रीवः ४ । जडस्त्रिविधः, भाषया १ स्त्री-

रेण २ करणेन ३ च । भाषाजडः पुनरपि त्रिधा—जलमूकः १, मन्मनमूकः २, एलमूकः ३ । तत्र जलमग्न इव बुद्धबुद्धा-
यमानो यो वक्ति स जलमूकः १ । यस्य तु मुवतः खड्ग्यमानमिव वचनं स्वलति स मन्मनमूकः २ । यस्त्वेलक इवा-
व्यक्तमूकतया शब्दपात्रमेव करोति स एलमूकः ३ ॥ मन्मनमूको मेधाविगुणादीक्षणीयो नेतरौ १ । यः पथि भिसाटने
वन्दनादिषु वाञ्छीवस्थूलतया शक्तो न भवति स शरीरजडः २ । करणं-क्रिया तस्यां जडः सपितिगुप्तिप्रत्युपेक्षणासंयम-
पालनादिक्रियायां पुनः पुनरुपदिश्यमानोऽप्यतीव जडतया यो गृहीतुं न शक्नोति स करणजडः ३ । ५ । व्यापितो
भगन्दरातीसारमभृतिरोगग्रस्तः ६ । स्तेनश्वीरः ७ । श्रीगृहान्तःपुरनृपतिशरीरतत्पुत्रादिद्रोहको राजापकारी ८ । उन्मत्तो
भूतादिगृहीतः ९ । अदर्शनः काणोऽन्धः स्थानार्द्धिको वा १० । 'दासत्ति' दासोऽद्विक्तो दासीजातो वा ११ । 'दुदृषि'
दुष्टो द्विधा, कषायदुष्टो १ विषयदुष्टश्च २ । यदाह—“दुविहो य होइ दुष्टो, कषायदुष्टो १ य विसयदुष्टो २ य । सारमय-
पुत्तीओलगिन्थिसिहरणी पदम आहरणा ॥ ११ ॥” तत्र सर्पपमर्जिकाभिनिविष्टसाध्वादिवदुत्कटकषायः कषायदुष्टः १ ।
अतीव परयोषिदादिषु गृह्यो विषयदुष्टोऽपि द्विधा, स्वपरपक्षाभ्यां चतुर्भङ्गी । विषयदुष्टाद्विधा, स्वलिङ्गगृहिलिङ्गान्यलिङ्ग-
भेदात् । संज्ञैकपृष्ठि वा, सिज्जायति असज्जतिणी वा । एसो उ विसयदुष्टो, दुविहोऽपि न अरिहण दिवत्वं ॥ १ ॥”
१२ । 'मूढचि' मूढो मूर्खो व्यामूढो वा १३ । 'अणत्तेत्ति' कृणार्तः १४ । 'जुंगिणत्ति' जातिकर्मशरीरादिभिर्दूषितो जुद्धितः, तत्र मात-
ङ्गकोलिकवरदम्बिकादयोऽस्पृश्यता जातिजुद्धिताः, स्पृश्यता अपि स्त्रीमयूरकुर्कुटादिषोपका वंशवर्त्रारोहणनवप्रसादनशौकरिक-
त्वादिनीचकर्मकारिणः कर्मजुद्धिताः, करचरणकर्णादिर्वर्जिताः शरीरजुद्धिताः १५ । 'उवट्टिपत्ति' उपस्थितो भोगलाहिकः १६ ।

१ सर्पपमर्जिकार्थनाथार्थस्य पालोत्तर द्वाभ्यां जडः अलग्निका स्त्री विलिखि च । २ सपथि कल्पविषयायां माप्यन्तं पदं सौदायां बालिकार्थं वा ॥

'भइएत्ति' भृत्यो वृत्तिकङ्करः १७ । 'सेहनिप्फेडिआइयत्ति' यो हि अनुग्रां विनाऽपहृत्य दीक्ष्यते स क्षिप्यनि-
स्फेष्टिकः १८ । एष तृतीयव्रतविलोपनप्रसङ्गाच्च दीक्षणीयो निरतिशयैरिति । अष्टादश पापस्यानानि प्राणातिपानादीनि ।
यदाह—“पाणाइवाय १ मलियं २, चोरिकं ३ मेहुणं ४ दविणमुच्छं ५ । कोहं ६ माणं ७ मायं ८, लोभं ९ पिज्जं
१० तहा दोसं ११ ॥ ११ ॥ कलहं १२ अन्मक्खवाणं १३, पेसुन्नं १४ रइअरइसमाउत्तं १५ परपरिवायं १६ मायामोसं १७
मिच्छत्तसल्लं १८ च ॥ ११ ॥” अपि च—“सुहुये य बायरे वा, जो पाणे उवर्हिंसइ । रागहोसाभिभूयप्पा, लिप्पई पावकम्मणा ॥ ११ ॥ जा
मुसं भासए किंचि, अप्पं वा जइ वा वहुं । रागहोसाभिभूयप्पा, लिप्पई पावकम्मणा ॥ २ ॥ अदत्तं गिण्हई जो उ, अप्पं वा
जइ वा वहुं । रागहोसाभिभूयप्पा, लिप्पई पावकम्मणा ॥ ३ ॥ मेहुणं तेवई जो उ, तिरिच्छं दिव्वमाणुसं । रागहोसाभि-
भूयप्पा, लिप्पई पावकम्मणा ॥ ४ ॥ परिगहं गिण्हई जो उ, अप्पं वा जइ वा वहुं । गेही मुच्छाभिभूयप्पा, लिप्पई पावक-
म्मणा ॥ ५ ॥ कोहं जो उ उईरेइ, अप्पणो य परस्स य । तन्निमित्ताणुवंधेणं, लिप्पई पावकम्मणा ॥ ६ ॥ माणं जो उ
उईरेइ, अप्पणो य परस्स य । तन्निमित्ताणुवंधेणं, लिप्पई पावकम्मणा ॥ ७ ॥ मायं जो उ उईरेइ, अप्पणो य परस्स य ।
तन्निमित्ताणुवंधेणं, लिप्पई पावकम्मणा ॥ ८ ॥ लोभं जो उ उईरेइ, अप्पणो य परस्स य । तन्निमित्ताणुवंधेणं, लिप्पई पा-
वकम्मणा ॥ ९ ॥ रागं जो उ उईरेइ, अप्पणो य परस्स य । तन्निमित्ताणुवंधेणं, लिप्पई पावकम्मणा ॥ १० ॥ दासं जो उ
उईरेइ, अप्पणो य परस्स य । तन्निमित्ताणुवंधेणं, लिप्पई पावकम्मणा ॥ ११ ॥ कलहं जो उईरेइ, अप्पणो य परस्स य ।
तन्निमित्ताणुवंधेणं, लिप्पई पावकम्मणा ॥ १२ ॥ अभक्खवाणं उईरेइ, अप्पणो य परस्स य । तन्निमित्ताणुवंधेणं, लिप्पई पा-
वकम्मणा ॥ १३ ॥ पेसुन्नं जो उईरेइ, अप्पणो य परस्स य । तन्निमित्ताणुवंधेणं, लिप्पई पावकम्मणा ॥ १४ ॥ रइअरइ उ-
ईरेइ, अप्पणो य परस्स य । तन्निमित्ताणुवंधेणं, लिप्पई पावकम्मणा ॥ १५ ॥ परपरिवायमुईरेइ, अप्पणो य परस्स य ।
तन्निमित्ताणुवंधेणं, लिप्पई पावकम्मणा ॥ १६ ॥ मायामोसं उईरेइ, अप्पणो य परस्स य । तन्निमित्ताणुवंधेणं, लिप्पई पाव-
कम्मणा ॥ १७ ॥ मिच्छत्तसल्लं उईरेइ, अप्पणो य परस्स य । तन्निमित्ताणुवंधेणं, लिप्पई पावकम्मणा ॥ १८ ॥” इति
गाथार्थः ॥ २२ ॥

अथ द्वाविंशतितमं पदत्रिंशिकायाह—

सीलंगसहस्साणं, धारंतो तह य वंभमेयाणं । अट्टारसगमुय्यारं, छत्तीसयुणो गुरू जयउ ॥ २३ ॥

व्याख्या—सुगमैव । नवरं अष्टादशसहस्रशीलाङ्गानामियं निष्पत्तिः । यथा—“करणे जोए सत्ता, इंदिय मोमाह
सपणधम्मै य । सीलंगसहस्साणं, अट्टारसगस्स निष्पत्ती ॥ १ ॥” ब्रह्माष्टादशधा दिव्योदारिकादिभेदभिन्नम् । यदाह—
“दिव्योदारिककामानां, कृतानुमतिकारितैः । मनोवाक्यायतस्यागो, ब्रह्माष्टादशधा मतम् ॥ १ ॥” इति गाथार्थः ॥ २३ ॥

अथ त्रयोविंशतितमं पदत्रिंशिकायाह—

उत्सग्गदोसयुणंवी—सवज्जओ सत्तरंभेयमरणविहिं ।

भवियजणे पयडंतो, छत्तीसयुणो गुरू जयउ ॥ २४ ॥

१ उ-पुस्तके—“ये नो करति मणसा, निन्त्रियज्जाहारसमातोदि । पुव्वीकायात्तं, छविज्जा ते मुणी वदे ॥ १ ॥” इत्यधिकरणगाथा । अथत्तरावस्तेना ।
पद्याह—“इत्यपि पठः ॥

व्याख्या—सुबोधैव । नवरं उत्सर्गदोषाणामेकोनविंशतेर्वर्जको गुरुरिति । ते च घोटकादयो दोषाः । यदाह—“घो-
हग १ छय २ खंभाई ३, मालु ४ छी ५ सघरि ६ नियल ७ खलिण ८ बहू ९ । लंबुत्तर १० यणसंजई ११, भयुहं १२
गुलि १३-बायस १४ कविहे १५ ॥ १ ॥ सिरकंप १६ मूय १७ वारुणि १८, पेहचि १९ चङ्गज दोस उस्सगे । लंबुत्तर-
बहुयाई, तिय चङ्गो समणिसट्ठीणं ॥ २ ॥ एतद्व्रतमनिका—अश्वद्विपमपादः कायोत्सर्गं करोतीति सर्वत्र योज्यम् १ ।
वाताहतलतावत्कम्पमानः २ । स्तम्भे कुल्यादौ वाऽवष्टभ्य ३ । माले शिरोऽवष्टभ्य ४ । शकटोद्धिवदद्गुष्ठौ पाष्णी वा मेल-
यित्वा ५ । विवसनशवरीषद्गुशाग्रे करौ कृत्वा ६ । निगदितवचरणौ पृथुलां संकीर्णौ वा विधाय ७ । कविकवद्रजोरहणं
गृहीत्वा ८ । वधूवदवनतोत्तमाङ्गः ९ । जान्वधः प्रलम्बमाननिवसनः १० । दंशादिरक्षार्थं अज्ञानाद्वा हृदयं प्रच्छाद्य संयती-
वत्पाट्य ११ । आलापकगणनार्थमङ्गुलीभ्रुवौ वा चालयन् १२ । वायसवचक्षुर्गोलकौ भ्रा(भ्र)मयन् १३ । कपित्थवत्तरि-
धानं पिण्डयित्वा १४ । यक्षाविष्ट इव शिरः कम्पयन् १५ । मूकवत् हृहकुर्वन् १६ । वारुणी सुरा, तद्वहुदुहायमानः १७ ।
अनुमेक्ष्य(स)माणो वानर इवौष्ठपुटौ चालयन् १८ । कायोत्सर्गं करोतीत्येकोनविंशतिर्दोषाः । तथा सप्तदशभेदं मरणमाप्ती-
चिपरणादिकम् । यदाह—“आवीइ १ ओहि २ अंतिय ३, वलायमरणं ४ वसट्टमरणं ५ च । अंतोसल्लं ६ तन्भव ७,
बालं ८ तह पंडियं ९ मीसं १० ॥ १ ॥ छउमत्थ ११ मरणकेवल १२, विहाणसं १३ गिद्धपिट्टमरणं १४ च । मरणं भ-
त्तपरिण्णा १५, इंगिणि १६ पाओवगमणं १७ च ॥ २ ॥ ” एतद्विवरणश्लोकाश्चात्र—“मरणं सप्तदशधा—ऽऽवीचिमरणमा-
दिमम् । जीवानां प्रतिसमया—युःकर्मदलिकश्रुतिः ॥ १ ॥ यान्यायुःकर्मदलिका—न्यनुभूय मृतः सज्ज । मर्ताऽनुभूय तान्येवा-

१ ड-मुक्ताङ्गे—“एतद्विवरणं चात्र ” इत्यपि ॥

वधिमृत्युरयं स्मृतः ॥ २ ॥ नानुभूय च मर्ता च, तदन्तिकमितीरितम् ३ । संयमयोगसन्नस्य, वलाकामरणं भवेत् ४ ॥ ३ ॥
इन्द्रियार्थवशार्तस्य, वशार्तमरणं भवेत् ५ । सशल्यमरणं प्राय-श्चित्हीनस्य देहिनः ६ ॥ ४ ॥ मृत्वा तंख्यायुस्तिर्यग्-न-
रान् देवांश्च नारकान् । केषांचिदपि शेषाणां, स्यान्मृतिस्तद्भवविधा ७ ॥ ५ ॥ बालारख्यं स्यादविरते ८, विरते विरता-
भिधम् ९ । मरणं मिश्रमाख्यातं, विरताविरते पुनः १० ॥ ६ ॥ चतुर्ज्ञानवतां याव-च्छन्नस्यं मरणं स्मृतम् ११ । स्यात्
केवलमरणं तु, केवलज्ञानशालिनाम् १२ ॥ ७ ॥ गृद्धादिभक्षणाद्वाद्धृष्टं मरणमुच्यते १३ । उद्वन्धनादिना मृत्यु-र्भवेद्वैहा-
नसाभिधम् १४ ॥ ८ ॥ मृत्युर्भक्तपरिज्ञायः, सर्वाहारविवर्जनात् । मुक्तनिःशेषसङ्गस्य, जन्तोः सप्रतिकर्मणः १५ ॥ ९ ॥
इन्द्रित्या(ता)ख्यं तदेवान्य-त्प्रतिकर्मविवर्जितम् १६ । पादपोषणमाख्यं तु, निश्चलं छिन्नवृक्षवत् १७ ॥ १० ॥ मरणेष्वेषु सर्वेषु,
त्रयमन्तिममुत्तमम् । ज्वलनाद्युपघातैस्तत्र कर्तव्यं विवेकिना १८ ॥ ११ ॥ इति गाथार्थः ॥ २४ ॥

अथ चतुर्विंशतितर्पी पदत्रिंशिकामाह—

वीसससमाहिठाणे, दसेसंणा पंच गासंदोसे य ।

मिच्छंतं च चयंतो, छत्तीसगुणो गुरू जयउ ॥ २५ ॥

व्याख्या—विंशतिरसमाधिस्थानानि, दशैषणादोषान्, पञ्च ग्रासैषणादोषान्, मिथ्यात्वं च त्यजन्, इत्येवं पद-
त्रिंशद्गुणो गुरुर्जयत्विति संक्षेपार्थः, विस्तरार्थस्त्वयम्—विंशतिरसमाधिस्थानानि द्रुतद्रुतचारादीनि । यदागमः—“दवदव-
चारि १ पमज्जिय २, दुपमज्जिय ३ रिचसिज्ज ४ आसणिण ५ । रायणियपरिभासी ६, थेर ७ भूओयाई ८ य ॥ १ ॥

२ ड-मुक्ताङ्गे—“येदेषानसाभिधम् ” इत्यपि ॥

संजलण ९ कोहणे १० पि-ट्टमंसिण ११ भिक्खभिक्खमोहारी १२ । अहिरणकरांदीरण १३, अकालसज्जायकारी १४
य ॥ २ ॥ ससरक्खपाणिपाण १५, सहकरे १६ कलह १७ झंझकारी १८ य । मूरप्पमाणभोई १९, वीसइमे एसणास-
मिण २० ॥ ३ ॥ ” इत्येतत्पदसंस्काराधायम्—द्रुतद्रुतचारी १, अप्रमाजितस्थायी २, दुष्प्रमाजितस्थायी ३, घट्टुशा-
लादिसेवी ४, अतिरिक्तशयनादिसेवी ५, रत्नाधिकपारिभाषी ६, स्थविरोपघाती ७, भूतोपघाती ८, संजलनोपघाती ९,
दीर्घकोपी १०, पराद्गुत्वावर्णवादी ११, अभीक्ष्णमभीक्ष्णं चौरस्त्वमित्यादिवादी १२, उपशान्ताधिकरणोदीरकः १३, अ-
कालस्वाध्यायकारी च १४, सरजस्कपाणिपादः १५, रात्रावृचैः शब्दकरः १६, कलहकरः १७, गणभेदकारी १८, मूरप्पमा-
णभोजी १९, एषणायामसमितः २० इति ॥ तथा दशैषणादोषाः शङ्कितादयः । यदाह—“संकीय १ मक्खिय २ निरुक्त ३ पि-
हिय ४ साहरिय ५ दायगु ६ म्मीसे ७ । अपरिणय ८ लिच ९ छट्ठिय १०, एसणदोसा दस हवन्ति ॥ १ ॥ ”
एतद्व्रतमनिका यथा—शुद्धमप्यशुद्धमिति शङ्कितमकल्पम् १ । अशितं सचित्तेन आगमगर्हितेन वा खरणि-
तम् २ । सचित्तपृथिव्यादिषु स्थापितं निक्षिप्तम् ३ । सचित्तेन फलादिना छन्नं पिहितम् ४ । अयोग्यसचित्तादिपूत्सार्यं यदीयते
तत्संहृतम् ५ । दायकदोषा आभिर्गाथाभिरवसेयाः—“थेरऽपहृष्टं पंडवविरजरियं ध्वत्तमत्तउम्पत्ते । करचरणच्छिन्नपग-
लिय-नियलंहुपाजयारुहे ॥ १ ॥ खंडइ पीसइ भुंजइ, कचइ लोडेइ विक्खणइ पिंजइ । दलइ विरोलइ जेमइ, जा गुच्चिणि
वालवच्छा य ॥ २ ॥ तह छक्काण गिण्हइ, घट्टइ आरभइ त्विबइ दहु जई । साहरण चोग्गियं, देइ परकं परट्टं वा ॥ ३ ॥
ठवइ वलि उव्वत्तइ, पिदराइ तहा सपच्चवाया जा । दित्तु एवमाइसु, ओहेण मुणी न गिइति ६ ॥ ४ ॥ योग्यमयोग्यं च

संमील्य यदीयते तदुन्मिश्रम् ७ । अपरिणतं द्विधाऽप्राप्तुमीभूतं द्रव्यापरिणतं, दायकादेरशुद्धे भावे भावापरिणतम् ८ । दध्या-
दिलेपकृतसंस्पृष्टाभ्यां मात्रकराभ्यां सावशेषद्रव्येण च त्रिभिः पदैरष्टभङ्गां विषयभङ्गेषु लिप्तम् ९ । यत्र दीयमाने परिसादि-
स्तच्छर्दितम् १० । एते एषणादोषा दश । त्रासैषणादोषाः पञ्च संयोजनाद्याः । यदाह—“संजोअणा१ पमाणे२, इंगाले३
धूम४ कारणे५ तह य ।” इति । संयोजनं लौल्यात् क्षीरशर्करादिमीलनम् १ । प्रमाणातिरिक्तं पदभागोनमात्राधिकम् २ । इ-
ङ्गालं सरागपक्षंसम् ३ । सधूपकं सदेवनिन्दितम् ४ । अकारणं वेदनादिपदकारणरहितम् इति ॥ एकविधं मिथ्यात्वं चादेवादि-
प्यपि देवत्वाद्विद्वद्विलक्षणम् । यदाह—“अदेवे देवबुद्धिर्या, गुरुधीरगुरौ च या । अधर्मो धर्मबुद्धिश्च, मिथ्यात्वं तद्विपर्य-
यात् ॥ १ ॥ मिथ्यात्वं परमो रोगो, मिथ्यात्वं परमं तपः । मिथ्यात्वं परमः शत्रु-मिथ्यात्वं परमं विषम् ॥ २ ॥ जन्मन्येक-
त्र दुःखाय, रोगो ध्वान्तं रिपुर्विषम् । अपि जन्मसहस्रेषु, मिथ्यात्वमचिकित्सितम् ॥ ३ ॥” इत्येतान् दोषान् त्यजन् पद-
शङ्खणो गुरुर्जयतु । इति गार्थः ॥ २५ ॥

अथ पञ्चविंशतितमी पदत्रिंशिकामाह—

इग्वीससर्वैलचाया, सिक्खासीलैस्त पनरठाणाणं ।

अंगीकरणेण सया, छत्तीसगुणो गुरु जयउ ॥ २६ ॥

व्याख्या—गदितार्थैव । नवरं शबलतास्थानान्यैकविंशतिः दगलेपादीनि । यदागमः—“वरिसंतो दस१ मास-स्त विभि
दगलेव माइठाणाई । आउट्टिया करंतो२, वडा३ लिया४ दिन्न५ मेहुने६ ॥ १ ॥ निसिभत्त७ कम्म८ निवपिं-ड९ कीयमाई अभिक्खसं-
वरिण १४ । कंदाई भुजंतो १५, उदल्लहत्थाइगहणं च १६ ॥ २ ॥ सच्चित्तसिलाकोले १७, अइरावणिठाण १८ णिद्धस-
सरक्खे, १९ । छम्मासंतो गणसं-कमं च २० करकम्म २१ मिय सवल ॥ ३ ॥” एतद्व्यतिरिक्तं यथा—वर्षान्तर्लेपानां
दशकमाहुत्या कुर्वतः साधोः प्रथमं शबलस्थानम् १ । मासान्तर्दकलेपत्रयं कुर्वतो द्वितीयम् २ । वयं कुर्वतस्तृतीयम् ३ । पर-
मत्रानाकुट्येति घटाकोटिपाटीकते । आकुट्रिवधे हि मूलप्रायश्चित्तापत्तिः, शबलता त्वमाप्तमूलस्येति । यदुच्यते—
“अवगाहंमि पयणुण, जेणं मूलं न वच्चए साह । सवलंनि तं चरित्तं, तम्हा सवलत्तणं विति ॥ १ ॥” तथा-
ऽलीनं अल्पतश्चतुर्थम् ४ । अदत्तं गृह्यतः पञ्चमम् ५ । मैथुनं सेवमानस्य षष्ठम् ६ । निशि भुजानस्य सप्त-
मम् ७ । आधाकर्मिकं भुजानस्याष्टमम् ८ । नृपपिण्डं भुजानस्य नवमम् ९ । क्लीतं गृह्यतो दशमम् १० । आदिशब्दात्संप्र-
दायाच्च प्राप्त्यं गृह्यत एकादशमम् ११ । अभ्याहृतं गृह्यतो द्वादशमम् १२ । अच्छिद्य गृह्यतस्त्रयोदशमम् १३ । अभीक्ष्ण-
यसंवरस्याप्त्याख्यानवतश्चतुर्दशम् १४ । कन्दादि भुजानस्य पञ्चदशम् १५ । उदकाद्रिहस्ताद्वृह्यतः षोडशम् १६ । सच्चित्त-
गिलाकोलस्थायिनः सप्तदशं, तत्र शिला सच्चित्तपृथिवीकायमयी, कोलो घुणस्तद्युक्तं काष्ठादिकमपि कोलमिति १७ ।
तथाऽनन्तरितावनस्थाने निपीदतोऽष्टादशम् १८ । स्निग्धसरजस्कशरीरस्य भुजानस्यैकोनविंशतितमम् १९ । षण्मासान्त-
र्गणाह्वणान्तरसंक्रमणं कुर्वतो विंशतितमम् २० । करकर्मानङ्गक्रीडादिककामोपक्रमं कुर्वत एकविंशतितमम् २१ । शबलतास्था-
नमिति । एतेषां परित्यागेन परिहारेणेत्यर्थः । तथा शिक्षाशीलस्य पञ्चदशस्थानानामङ्गीकरणेन, तानि च नीचैर्हृत्यादीनि ।
यदार्थम्—“अह पनरठाणेहिं, सिक्खासीलुत्ति वुच्चइ । नीयावित्ती ? अचवले २, अमाई ३ अकुतूहले ४ ॥ १ ॥ अप्यं
चाठिक्खिर्वई ५, पर्वधं च न कुर्वई ६ । भित्तिज्जमाणो भयई ७, सुअं लद्धं न मज्जई ८ ॥ २ ॥ न य पावपरिक्खेवी ९,

१ द-पुस्तके—“पनरस-” इत्यपि ॥

न य मित्तसु कुण्ड १० । अपियस्मावि पित्तस्स, रहे कल्लाणभासई ११ ॥ ३ ॥ कन्हहमरवज्जण १२, बुद्धे अभिजाइए १३ ।
हरिमं १४ पडिसंलीणे १५, सुविणीउत्ति वुच्चइ ॥ ४ ॥ वसे गुरुकुले निच्चं, जोगवं उवहाणवं । पियंकरे पियंवाई, से सिक्खं
लद्धुमरिहइ ॥ ५ ॥” इति गार्थः ॥ २६ ॥

अथ पदविंशतितमी पदत्रिंशिकामाह—

वावीसपरीसैहहियासणेण चाएण चउदंसणहं च । अविंभतरगंथाणं, छत्तीसगुणो गुरु जयउ ॥ २७ ॥

व्याख्या—उत्तानार्थैव । नवरं द्वाविंशतिपरीपहाः क्षुत्पिपासादयः । यदागमः—“सुहा१ पिवासा२ सी३ उण्हं४
दंसा५ऽचेला६ रडत्थिओ८ । चरिया०, निमीहिया१० सिज्जा११, अक्कोस१२ वह१३ जायणा१४ ॥ १ ॥ अलाभ१५ रोग१६
तण्णफासा१७, मल१८ सकार१९ परीसहा । पन्ना२० अन्नाण२१ सम्पत्तं२२, इअ वावीस परीसहा ॥ २ ॥” तथा—“पन्नाऽना-
णपरीसह, नाणावरणंमि हुंति दो चेव । इक्को अ अंतराए, अलाभपरीसहो चेव ॥ १ ॥ अरई अचेव इत्थी, निसीहिया जा-
यणा य अक्कोसा । सकारपुरकारे, चरित्तमोहंमि सत्तेव ॥ ४ ॥ दंसणमोहे दंसण-परीसहो नियमसो हवइ इक्को । सेसा परी-
सहा खल्ल, इकारस वेयणिज्जंमि ॥ ३ ॥ वावीसं वायरसं-पराइ चउदस य सुहुमरांमि । छउमत्थवीयरगे, चउदस इकार-
स जिणंमि ॥ ९ ॥ वीसं एक्कोसपए, वट्ठंति जहण्णओ य इक्कं च । सीओसिणचरियनिसी-हिया य जुगवं न वट्ठंति ॥ ५ ॥”
अभ्यन्तरग्रन्थचतुर्दशकं रागद्वेषादिकम् । यदाह—“रोगो दोसो अ मिच्छत्तं, कसाया हासच्छकं । एगो वेउत्तिमे गंया,
अंतरंगा चउदस ॥ १ ॥” इति गार्थः ॥ २७ ॥

अथ सप्तविंशतितमी पदत्रिंशिकामाह—

पणवेइयाविसुद्धं, छद्दोसविमुक्क पंचवीसविहं । पडिलेहेंणं कुणंतो, छत्तीसगुणो गुरु जयउ ॥२८॥

व्याख्या—पञ्चविधवेदिकाविशुद्धं पददोषविममुक्तं पञ्चविंशतिविधां प्रतिलेखनां कुर्वन्, इति पदत्रिंशद्गुणो गुरु-
र्जयत्विति संक्षेपार्थः । विस्तरार्थस्त्वयम्—पञ्चविधवेदिकादोषाः प्रसारितपादादयः । यदाह—“ पमारियपय १ जाणुवहिं २,
अंतोलगंति ३ गेगभुअवाहिं ५ । इअ वेइयपणगेणं, सुद्धं पडिलेहणं कुज्जा ॥ १ ॥ ” पददोषा आरभटादयः । यदाह—
“ आरभटा १ संमहा २, मोसलि ३ पप्फोडणा ४ य वक्खित्ता ५ । नच्चाविय ६ त्ति पडिलेहणाए वज्जिज्ज छद्दोसे ॥ १ ॥
वितहकरणेण तुरियं, अन्नन्नागिन्हणे व आरभटा । अंतो व हुज्ज कोणा, निसियण तत्थेव संमहा ॥ २ ॥ अह उद्धुतिरिय-
भूमा—लभित्सिंघट्टणा भवे मुसली । पप्फोडण वत्थस्स य, गाढं रयगुंडियस्सेव ॥ ३ ॥ वक्खित्ता सुत्ताइसु, विमग्गणेणं
च जा कया होइ । वत्थे अप्पाणाम्मि उ, चउहा नच्चाविआ होइ ॥ ४ ॥ ” प्रतिलेखनायाः, पञ्चविंशतिभेदास्तु दृष्टिप्रतिलेख-
नाद्याः । यदाह—“ दिट्ठिपडिलेह एगा, छ उद्धुपक्खोड तिगतितंगितिरिया । अक्खोडपमज्जणया, नव नव पणवीस पडिलेहा
॥ १ ॥ ” इति गायार्थः ॥ २८ ॥

अथाष्टाविंशतितर्पी पदत्रिंशिकामाह—

सत्तावीसविहेहिं, अणगारगुणेहिं भूसियसरीरो । नवकोडिसुद्धगाही, छत्तीसगुणो गुरु जयउ ॥ २९ ॥

व्याख्या—कण्ठ्या । नवरं अनगारगुणा व्रतपट्टेन्द्रियनिग्रहादिकाः । यदाह—“ वयच्छर्कमिदियाणं, (वि)निग्गहो
भार्वकरणसंघं च । खमर्याविरागयांवि य, मणमईणं निरोहो अ ॥ १ ॥ कायाण छर्कजोग—म्मि जुत्तया वेयणाहियास-
णया । तह मारणंतिअहिया—सणा य एएणगारगुणा ॥ २ ॥ ” नवकोटिविशुद्धं त्वनाहतादिकम् । यदाह—“ न हणइ
न हणावेइ, हणंतं नाणुजाणइ । न पयइ न पयावेइ, पयंतं नाणुजाणइ ॥ १ ॥ न किणइ न किणावेइ, किणंतं नाणुजाणइ ।
जो भिक्खु तस्स तं होइ, नवकोटिविसुद्धयं ॥ २ ॥ ” इति गायार्थः ॥ २९ ॥

अथैकोनत्रिंशत्तर्पी पदत्रिंशिकामाह—

अडवीसलद्धिपयडण—पउणो लोए तहा पयासंतो ।

अडविहपभावगत्तं, छत्तीसगुणो गुरु जयउ ॥ ३० ॥

व्याख्या—सुवोधैव । नवरं अष्टाविंशतिलब्धय आमपौषध्यादयः । यदाह—“ आमोसहि १ विप्पोसहि २, खेलो-
सहि ३ जल्लमोसही चेव ४ । सव्वोसहि ५ संभिन्ने ६, ओहि ७ रिउ ८ विउलमइलद्धी ९ ॥ १ ॥ चारण १० आसीविस ११
के—वली य १२ गणहारिणो १३ य पुव्वधरा १४ । अरिहंत १५ चक्कवट्टी १६, वलदेवा १७ वासुदेवा य १८ ॥ २ ॥
खीरमहुसप्पिआसव १९, कुट्टयवुद्धी २० पयाणुसारी य २१ । तह वीअवुद्धि २२ तेअग २३, आहारग २४ सीयलेसा य २५
॥ २ ॥ वेउव्वियदेहलद्धी २६, अक्खीणमहाणसी २७ पुलागा य २८ । परिणामतववसेणं, एयाओ हुंति लद्धीओ ॥ ४ ॥ ”
एतद्विवरणगाथाधेमाः—“ संफरिसणमामोसो, मुत्तपुरीसाण विप्पुसो वावि । अन्ने विडित्ति विट्ठं, भासंति पडित्ति पासवा
॥ १ ॥ एए अन्नेवि बहू, जेसिं सव्वेवि सुरहिणोऽवयवा । रोगोवसमसमत्था, ते हुंति तहोसहिं पत्ता ॥ २ ॥ जो सुणइ स-
व्वओ मुण—इ सव्वविसए य सव्वसोएहिं । सुणइ बहुए व सदे, भिन्ने संभिन्नसोओ सो ॥ ३ ॥ रिउ सामन्नं तम्मत्ताग-
हिणी रिउमई मणोनानं । पायं विसेसविमुहं, षडमितं चित्तियं मुणइ ॥ ४ ॥ विउलं वत्थुविसेसं, नाणं तग्गाहिणी मई
विउला । चित्तियमणुसरइ घडं, पसंगओ पज्जवसएहिं ॥ ५ ॥ अइसयचरणसमत्था, जंघाविज्जाहिं चारणा मुणओ । जंघाइ
जाइ पढमो, निस्सं काउं रविकरेवि ॥ ६ ॥ एगुप्पाएण गओ, रुअगवरम्मी तओ पडिनियत्तो । वीएणं नंदीसरमेइ इह
तइयएण पुणो ॥ ७ ॥ ऊर्ध्वम्—पढमेण पंडगवणं, वीउप्पाएण नंदणं एइ । तइउप्पाएण तओ, इह जंघाचारणो एइ ॥ ८ ॥
पढमेण माणुसोत्तर-नगंमि नंदीसरं तु वीएणं । एइ तओ तइएणं, कयचेइयवंदणो इहयं ॥ ९ ॥ पढमेण नंदणवणं, वीउप्पा-
एण पंडगवणंमि । एइ इहं तइएणं, जो विज्जाचारणो होइ ॥ १० ॥ आसीविसा उ दुविहा, जाइक्कम्मेहिं तत्थ पढमिह्ठा ।
सप्पाई वीया पुण, मुणिणो खल्ल निग्गहसमत्था ॥ ११ ॥ केवल्लिगणपुव्वधरा—अरिहंतवल्लवामुदेवचकित्ति । सत्त महाल-
द्धीओ, पाएणं सुप्पसिद्धाओ ॥ १२ ॥ खीरमहुसप्पिसा ओ—वमाणवयणा तयासवा हुंति । कुट्टयधन्नसुनिच्चल—सुत्तया
कुट्टवुद्धी य ॥ १३ ॥ जो सुत्तपएण वहुं, सुअमणुधावइ पयाणुसारी सो । जो अत्थपएणज्जं, अणुसरइ स वीयवुद्धीओ
॥ १४ ॥ चत्तारि अ वाराओ, चउदसपुव्वी करेइ आहारं । संसारंमि वसंतो, एगभवे दुत्ति वाराओ ॥ १५ ॥ समयओ ज-
हणमंतर, उक्कोसेणं तु जाव छम्मासा । आहारसरीराणं, उक्कोसेणं नवसहस्सा ॥ १६ ॥ तित्थयररिद्धिदंसण, मुहुमपयन्थो-
वगाहहेउं वा । संसयवुच्छेअत्थं, गमणं जिणपायमूलंमि ॥ १७ ॥ समंणि अवगअवेअं, परिहारपुलायमपमत्तं च । चउ-
दसपुव्वि आहा—रगं च न कयाइ संहरइ ॥ १८ ॥ वेउव्वियलद्धीए, अणु व्व मुहुमा खणेण जायंति । कंचणागिरि व्व गु-
रुणो, लहुदेहा अक्कतूलं व ॥ १९ ॥ पढओ पढकोडीओ, पकुणंति घडाओ घडसहस्सा उ । चित्तिअमित्तं रुवं, खणेण वि-
रयंति किं बहुणा ॥ २० ॥ अंतमुहुत्तं नरए, मुहुत्त चत्तारि तिरियमणुएसु । देवेसु अद्धमारो, उक्कोस विउव्वणाकालो

॥ २१ ॥ अक्तीणमहाणसिया, भिक्खं जेणाणियं पुणो नेणं । परिमुत्तं चिय खिज्जड, बहुएहिंवि न टण अग्नेहिं ॥ २२ ॥
असीणमहाणसियाऽप्येनदन्तर्गतेन । “संघाडयाण कज्जे, चुण्णिज्जा चक्कदट्टिमवि जीए । तीए लदीड जुओ, लद्धिपुलाओ मृगे-
यन्तो ॥ २३ ॥ भवसिद्धियपुरिसाणं, एयाओ हुंति सयललदीओ । भवसिद्धियमहिलाणं, नितिय जायंति तं भुज्जं ॥ २४ ॥
अरिहंतचक्किसेव-वलसंभिन्ने य चारणा पुज्जा । गणहरपुलायवाहा-रगं च न ह्नु भवियमहिलाणं ॥ २५ ॥ अभवियपुरि-
साणं पुण, दसपुव्विज्जाउ केवलित्तं च । लज्जुमई विउलमई, तेरस एयाओ न इवंति ॥ २६ ॥ अभवियमहिलाणं पुण, ए-
याओ न हुंति भणियलदीओ । महुवीरासवलदी, वि नेव सेसाउ अवरुद्धा ॥ २७ ॥ ” तथाऽष्टविषयभावकता प्रारब्ध-
निकादिभिर्गुणैः । यदाह—“ पावयणी १ धम्मकही २, वाई ३ नेमिनिओ ४ तवस्ती य ५ । विज्जा ६ सिद्धो ७ अ-
कई ८, अट्टेव पभावगा भणिया ॥ १ ॥ कालुचियसुत्तयरो, पावयणी तित्यवाहगो मूरी । पटिवांठियमव्वज्जणो, धम्मकही
कहणलद्धिओ ॥ २ ॥ वाई पमाणकुसलो, रायदुवारेऽवि लद्धमाहणो । नेमिनिओ निमित्तं, कज्जंमि पवंगए निउणं ॥ ३ ॥
जिणमयमुन्मामंतो, विंगट्टववणं ॥ भुंजइ तवस्ती । सिद्धवहुविज्जयंतो, विज्जावंतो य उचियण्णू ॥ ४ ॥ संघाडकज्जसाह-
ग-चुण्णंजणजोगसिद्धाओ सिद्धो । भूयत्थसत्थगंथी, जिणसासणजाणओ च्चुक्की ॥ ५ ॥ अज्ज(ज)रक्ख १ नंदिसेणो २,
सिरियुत्तविणेय ३ भदवाहु य ४ । खवग ५ ज्जखवड ६ समिया ७, दिवायरो ८ वाईयाहरणा ॥ ६ ॥ अमीपां चरित्राणि
क्यानकेभ्योऽदत्तेयानि । इति गाथायः ॥ ३० ॥

अथ त्रिंशत्तर्फी पट्विंशिकायाह—

१ “चरित्राणि” इति ॥ २ व-गु-दे-“ वा इदहरणा ” इत्यो । ३ इ-गु-त-“ अमीपां चरित्राणि द्वाविंशतिरुक्तो ह्येवमिति ” इत्यो गच्छः ॥

एगूणतीसभेए, पावसुए दूरओ विवजंतो । सगविहसोहियुणण्णू, छत्तीसगुणो गुरु जयउ ॥ ३१ ॥

व्याख्या—सुगमैव । नवरं एकोनत्रिंशत् पापश्रुतभेदा अष्टनिमित्ताद्वाद्याः । यदाह—“ अष्टनिमित्तंगाई, दिव्वुप्पाय-
तल्लिक्खभोयं च । अंगं सरलक्खण वं-जणं च निविहं पुणिकिहं ॥ १ ॥ मुत्तं वित्ती तर व-त्तियं च पावसु अमउणतीसविहं ।
गंधव्वनद्वन्द्व-माहं धणुवेयसंजुत्तं ॥ २ ॥ ” सप्त बोधिगुणास्तु लघुतादाजनकत्वादयः । यदागमः—“ लहुया १
ऽज्जहाईजणं २, अणपरनियत्ति ३ अज्जवंसोही ४ । दुक्करणं ५ विणओ ६, निस्सल्लं च सोहिगुणा ७ ॥ १ ॥ विय-
रंनस्स उ दोसे, अत्तंफिलिट्ठस्स मुद्धविचत्तस्स । सो परिहायइ बहुसो, पुव्वज्जियकम्मपण्णारो ॥ २ ॥ जट जह मुद्धसहाबो,
दोसे विअहेइ सम्ममुवउत्तो । तह तह पल्लाइ मृणी, नवनवसंवंगसद्धाए ॥ ३ ॥ न कुणइ पुणोऽवराहे, पच्छिउत्तभया निय-
त्तिओ अप्पा । तं दट्ठं अकुणंतो, पावाओ नियत्तिया अग्ने ॥ ४ ॥ सोही उज्जुयभूयस्स, धम्मो मुद्धस्स चिट्ठइ । निव्वाअं
परमं गाइ, धयसिन्नु व्व पावए ॥ ५ ॥ लज्जा अभिमाणाई, महावलेऽण्णेमवसदन्धत्था । वियटंति जे अगणिउं, ने दुक्कर-
कारगा भणिया ॥ ६ ॥ तित्ययराणापालण, गुरुजणविणओ पमेवियो होइ । आलोअणापयाणे, सम्मं नाणाइविणओऽवि
॥ ७ ॥ जं जायइ निस्सल्लो, नियमा आलोइउं कुणइ सत्थो । नो अन्नहात्ति तम्हा, निस्सल्लं च गुणो तीए ॥ ८ ॥ ” इति
गाथायः ॥ ३१ ॥

अथैकत्रिंशत्तर्फी पट्विंशिकायाह—

महमोहवंधंठाणे, तीसं तह अंतरारिच्छकं च । लोए निवारयंतो, छत्तीसगुणो गुरु जयउ ॥ ३२ ॥

व्याख्या—स्फुटार्थव । नवरं त्रिंशन्महामोहवन्धस्थानानि अतिसंहिष्टपरिणामेन जन्तुयातकत्वादीनि । यदागमः—“ वा-
रिमज्जेऽवगाहिता, तसे पाणेवि हिंसइ १ । छाएइ मुहं हत्थेणं, अंतोनायं गलेखं २ ॥ १ ॥ सीसावेत्तेण वेदिता, संकिलेसेण मारइ ३ ।
सीसम्मि जे य आहंतु, दुहमारणं हिंसइ ४ ॥ २ ॥ बहुजणस्स नेयारं, दीवं नाणं च पाणिणं ५ । साहारणे गिलाणंमि, पहुकिअं न कु-
व्वइ ६ ॥ ३ ॥ साहूण धम्मकन्माओ, जो भंसेइ उवट्ठियं ७ । नेयाउयस्स मगस्स, अवगारंमि वट्ठइ ८ ॥ ४ ॥ जिणार्णं पंतनाणीणं, अवण्णं
जे पभासइ ९ । आयरिय उवज्जाए, खिसई मंदवुद्धिए १० ॥ ५ ॥ तेसिमैव य नाणीणं, सम्मं नो पडितप्पइ ११ । पुणो पुणो आहिरणं,
उप्पाए तित्य भेयए १२ ॥ ६ ॥ जाणं आहम्मिए जोए, पवंगज पुणो पुणो १३ । कामे वयित्ता पत्थेइ, इहंमि भविएइय १४ ॥ ७ ॥ अ-
भिवत्तणं अवहुस्सुत्तं, जे भासंति बहुसुए १५ । तह य अतवस्ती य, जे तवस्सिच्छिइ वए १६ ॥ ८ ॥ जायतेएण बहुजणं, अन्तोपू-
येण हिंसई १७ । अकिचमणणा काउं, कयमेएण भासइ १८ ॥ ९ ॥ नियहुवडिपणिहीए, पैलिउं च साइजोगंजुचे य १९ । बेइ सम्मं
मुसं वयसि, अज्झणीं अज्जए सया २० ॥ १० ॥ अट्ठाणंमि पवेसित्ता, जो धणं हरइ पाणिणं २१ । वीसंभिन्नो उवाएणं,
दारे तस्सेव लुप्पइ २२ ॥ ११ ॥ अभिक्खमकुमारोउ, कुमारोऽहं च भासए २३ । एवमवंधयारीउ, वंधयारित्तिइ वए २४
॥ १२ ॥ जेणेवेसरियं नीए, वित्ते तस्सेव छिन्धइ २५ । तप्पभाउट्टिए वावि, अंतरायं करोइ से २६ ॥ १३ ॥ सेणावइ पस-
त्थारं, भत्तारं च विहिंसइ २७ । इट्ठस्स वावि निगमस्स, नायगं सिट्ठियेव वा २८ ॥ १४ ॥ अपस्समाणे पस्सायि, अहं दे-
वचि वा वए २९ । अवण्णेणं च देनाणं, म्हामोहं पकुव्वइ ३० ॥ १५ ॥ ” अन्तरङ्गारिपट्ठं तु अयुक्ततापयुक्तं कामादिकम् ।

यदाह—“कामो१ कोहो२ लोहो३, हरिसो४ माणो५ मओ६ य इअरुवं । दुरियारिछक्रमंतर—मलद्वपसरं सया कुजा ॥ १ ॥” इति गायार्थः ॥ ३२ ॥

अथ द्वात्रिंशत्तर्पी षट्त्रिंशिकामाह—

इगहियतीसविहाणं, सिद्धगुणाणं च पंच नाणैणं । अणुकित्तणेण सम्मं, छत्तीसगुणो गुरू जयउ ॥ ३३ ॥

व्याख्या—सुगमैव । नवरं एकत्रिंशत् सिद्धगुणाः संस्थानाद्यभावलक्षणाः । यदाह—“पडिसेहणसंठाणे, वण्ण गंध रस फासवेण य । पणपणदुपणद्वतिहा, इगतीसमैकायसंगरुहा ॥ १ ॥” अकायोऽशरीरः१, असङ्गः सङ्गवर्जितः२, अरु-होऽजन्मा३, एभिः सहैकत्रिंशद्भवन्ति । तथा चोक्तम्—“से न दीहे१, न वटे२, न तंसे३, न चउरंसे४, न परिमंढले५, न किण्हे६, न नीले७, न लोहिण्हे८, न हालिहे९, न सुकिण्हे१०, न सुरभिगंधे११, न दुरभिगंधे१२, न तिचे१३, न कहुए१४, न कसाए१५, न अंविले१६, न महुरे१७, न ककडे१८, न मउए१९, न गुरुए२०, न लहुए२१, न सीए२२, न उण्हे२३, न निद्धे२४, न लुक्खे२५, न संगे२६, न रुहे२७, न काए२८, न इत्थी२९, न पुरिसे३०, न नपुंसे३१ । अहवा कम्मे—“नवरसिणामि चत्ता—रि आउए पंच आह्ये अंते । सेमे दो दां भेया, स्त्रीणभिलावेण इगतीसं ॥ १ ॥” ज्ञानपञ्चकं आभिनिबोधिकादिकम् । यदाह—“आभिनिबोहियनाणं, सुअनाणं चेव ओहिनाणं च । तह मणपज्जवनाणं, केवल-नाणं च पंचमयं ॥ १ ॥ एनद्विवरणं यथा—अर्थाभिमुखो नियतो बोधोऽभिनिबोधः, अभिनिबोध एव आभिनिबोधिकम्, इकणि, तच्च तत् ज्ञानं चेति समासः । उत्पन्नाविनष्टार्थग्राहकं मांप्तकालविषयं अवग्रहाद्यष्टाविंशतिभेदभिन्नं आत्मप्रकाशकं

१ अन्त्यवित्तिार ॥ २ “सुको” इत्यपि । ३ अकायश्च असङ्गश्च अरुहश्च यः ॥

आभिनिबोधिकं ज्ञानं, प्रतिज्ञानमित्यपरपर्यायम् । तथा श्रूयते इति श्रुतं शब्दात्मकं, श्रुतं च तज् ज्ञानं चेति श्रुतज्ञानम् । उ-त्पन्नानुत्पन्नाविनष्टार्थग्राहकं त्रिकालविषयं अज्ञानज्ञादिभेदभिन्नं इति स्वपरप्रकाशकं श्रुतज्ञानमिति । यत् उक्तम्—“सुअ-नाण महिद्धीयं, केवलं तयणंनरं । अप्पणो य परेसिं च, जम्हा तं पवियोहियं ॥ १ ॥” ‘चः’ सप्रबुद्धये, ‘एवः’ अवधारणे । अवधीयतेऽनेनेत्यवधिः, स च ज्ञानं चेति अवधिज्ञानं, इदमप्युत्पन्नानुत्पन्नविनष्टार्थग्राहकं त्रिकालविषयं अनुगाम्यादिषट्-भेदभिन्नं अवधिज्ञानम् । तथा परिः सर्वतो भावे अवनं अवः गमनं वेदनं वा, नतः पर्यवः, मनसि मनसो वा पर्यवः, स एव ज्ञानं मनःपर्यवज्ञानम् । मनुष्यक्षेत्रवर्तिसंज्ञिषञ्चेन्द्रियद्रव्यमनोगतभावविज्ञानविषयं, तच्च ऋद्धिमाप्ताप्रमत्तसंयतसम्यग्दृष्टिपर्या-प्तसंख्यातापुष्ककर्मभूमिकगर्भव्यूक्तान्तिकमनुष्याणामेव संभवि, नैतद्विपरीतानामिति, ऋजुविपुलमतिभेदभिन्नमिति । केवलमस-हायं मत्यादिज्ञाननिरपेक्षं, केवलं च तज् ज्ञानं चेति केवलज्ञानं सकललोकालोकप्रकाशकं, तच्च पञ्चमं पञ्चमसंख्यात्मकम् । इति गायार्थः ॥ ३३ ॥

अथ त्रयस्त्रिंशत्तर्पी षट्त्रिंशिकामाह—

तह छत्तीसविहाणं, जीवाणं रक्खणांमि कयचित्तो । जियचउव्विहोवसंगो, छत्तीसगुणो गुरू जयउ ॥ ३४ ॥

व्याख्या—उत्तानार्थैव । द्वात्रिंशद्विंश जीवाः, भूजलानलानिलानन्तवनस्पतिरूपाः पञ्च पञ्चापि सूक्ष्मबादरभेदभि-न्नत्वाद्वा, ते च समत्येकवनस्पतिका एकादश, तेऽपि द्वित्रिचतुरिन्द्रियाऽसंज्ञिसंज्ञियुताः षोडश, ते च षोडशापि पर्याप्तापर्याप्तभेदभिन्नत्वाद् द्वात्रिंशदिति । तथा चाह—“सुहुमियरभूजलानलवाउवणणंत दस सपत्तेया । नितिचउसभियरजुया

१ व-सुत्तके—“अविन-” इत्यपि । २ तत्र प्रकाशकतया प्रत्याह्वयताम् । ३ भविष्यात्मा । ४ सुत्तार्थैव ॥

सोलस पज्जेयर दुतीसं ॥ १ ॥” चतुर्विधोपसर्गास्तु देवकृतमानवकृततिर्यक्कृतात्मसंवेदनलक्षणाः । तत्र देवकृतोपसर्गाश्च-तुर्था, हास्याद्वा रागाद्वा द्वेषाद्वा विमर्शाद्वा । तत्र हास्याद् व्यन्तरीकृतोपसर्ग ईदरीक्षुलकम्येव । रागाद् स्नेहगतात् सीतेन्द्रकृतः श्रीरामचन्द्रस्येव । प्रद्वेषात् सङ्गमकृतः श्रीवर्धमानस्येव । विमर्शाद् अश्रद्धानपरामरकृतो नन्दिपेणस्येव ॥ तथा मानवकृतो-पसर्गोऽपि चतुर्था, हास्याद्वा रागाद्वा द्वेषाद्वा विमर्शाद्वा । तत्र हास्याद्देव्यासुताकृतः क्षुल्लकम्येव । रागात्कोशाकृतः श्रीस्थूलम-द्रस्येव । प्रद्वेषात्सोमिलकृतो गजसुकुमालस्येव । विमर्शाद्भूपतिकारितो गजाधिष्ठमहामात्रोत्पादितत्रासक्रमत्यन्तकतिचिन्नीवराया वृद्धार्थिकाया इव ॥ तिर्यक्कृतोपसर्गोऽपि चतुर्था, भयाद्वा प्रद्वेषाद्वा आहारहेतोर्वा अपन्यालयसंरक्षणार्थं वा । तत्र भयान् म-ण्डलकुण्डलिप्रभृतिभूतकृतो भवति इति सुप्रतीतमेव । प्रद्वेषाच्चण्डकोशिकसर्पकृतो भगवद्दीरस्येव । आहारहेतोर्व्याघ्रीकृतः सुको-शलम्येव । अपन्यालयसंरक्षणार्थं गोसिंहादिकृतो भवतीत्यपि सुप्रतीतमेव ॥ तथाऽऽत्मसंवेदनोपसर्गोऽपि चतुर्था, सङ्घटनाद्वा, प्रपतनाद्वा, स्तम्भनाद्वा, लेशनाद्वा । तत्र संघटनात्स्वयमेवाक्षिरजोमलनादिकृतः स्यादिति । प्रपतनाद्वाऽप्यत्पादस्य सहसालम-गादप्रहारस्येव । स्तम्भनान्मूर्च्छितवातप्रयोगक्षणस्तब्धीभूतहस्तपादादेरिव । लेशनाद्वाऽरोगकिंताद्वाभारगस्येव ॥ अन्ये तु देवकृतोपसर्गभेदेषु रागाद्वेति पदं परिहृत्य चतुर्थं पदं विमर्ष (ई) प्रद्वेषादिद्वित्रिसंयोगसंभवं पठन्ति । तथा मानवकृतोपसर्ग-भेदेष्वपि रागाद्वेति पदं परिहृत्य कुशीलमतिसेवनाख्यं चतुर्थं पदं वदन्ति इति । तथा चोक्तम्—“उवसज्जणमुवसगो, तेण तओ वाऽवसज्जणं जम्हा । सो दिव्वमणुयतेरिच्छअ—उवेयणाभेओ ॥ १ ॥ हासण्णओसवीमंभुभयपयभेओ भवे दिव्वो । एयं चिय माणुसो, कुशीलपडीसेवण चउत्थो ॥ २ ॥ तिरिओ भयण्णओसा—हारावचाइरक्खणत्थं वा । पट्टणर्थं पववण-

लेसणओ वाऽऽयसंवेओ ॥ ३ ॥” इति गाथायः ॥ ३४ ॥

अथ चतुर्विंशत्तमी पद्विंशिकापाद—

वत्तीसदोसविरहिय—वंदणदाणंस्स निच्चमहिगारी। चउविहविगहविरत्तो, छत्तीसगुणो गुरु जयउ ॥३५॥

व्याख्या—कण्ठ्या । नवरं द्वाविंशद् वन्दनकद्रोपाः, अनादतादयः । यदाह—“अणादियं१ च यद्धं२ च, पवि-
द्धं३ परिपिडियं ४ । टोळगइ५ अंकुसं६ चेव, तहा कच्चभरिगियं ७ ॥१॥ मन्हुव्वत्तं८ मणसा, पउट्टं९ तह य वेउयावद्धं
१० । भयसा ११ चेव भयंतं१२, मित्ती१३ गारव१४ काग्णा१५ ॥ २ ॥ तेणियं१६ पडिणियं१७ चेव, रुद्धं१८ तज्जिय-
मेव१९ य । सवें२० च हीलियं२१ चेव, तह विण्णलिउंचियं२२ ॥ ३ ॥ दिट्ठमदिट्ठं२३ च तहा, सिंगं२४ च कम्मोयणं २५ ।
आलिद्धं२६ मणालिद्धं २७, ऊणं२८ उत्तरचूलियं२९ ॥ ४ ॥ मूयं३० च दहुरं३१ चेव, जुडुलियं च अपच्चिमं३२ । व-
त्तीसदोसपरिसुद्धं, किङ्कम्मं पउंजए ॥ ५ ॥ आयरकरणं आढा, तच्चिवरीयं अणादियं होइ । दब्बे भावे यद्धो, चउमंगो
दब्बओ भइओ ॥ ६ ॥ पव्विद्धमणुववारं, जं अप्पंतोणिजंतिओ होइ । जत्थ व तत्थ व उज्जद, कयकिञ्चोऽवक्खरं चेव ॥ ७ ॥
सांपेडिए वि वंदइ, परिपिडियवयणकरणओ वावि । टोळ व उप्पिडंतो, ओसकहिंसकणं कुणइ ॥ ८ ॥ उयगरणे इत्थंमि-
व, पित्तु निवेसेइ अंकुसं चेव । त्रियचिट्ठरिगणं जं, तं कच्चभरिगियं नाम ॥ ९ ॥ उट्ठिन निवेसंतो, उव्वत्तइ मज्जउ च
जलमज्जे । वंदिउकापो वऽञ्जं, हँसु व्व परिअत्तए तुरियं ॥ १० ॥ अप्पपरपच्चणं, मणप्पओसो अणेगउट्ठाणो । पंचेव
वेइयाई, भयंति निज्जूहणारियं ॥ ११ ॥ भयइ व भइस्सइत्ति य, इय वंदइ न्होरेयं निवेसंतो । एमेव य मित्तीए,
१ वन्दनमन्द निर्मात्र इव भवति । २ मन्दर इव कचर इव । ३ विरोधित्व । ४ मत्स्य इव । ५ निष्कद्रोपादिकार । ६ व-पुत्रके—“ मपरसइति ”
इत्यपि । ७ आशाम् ॥

तैष । पत्यतिक्रमणमूत्रम्—“पडिक्कमामि चउहिं विकहाहिं,—इत्थीकहाए भत्तकहाए देसकहाए रायकहाए ।” अन्यत्रापि
पठ्यते—“सातन्वी सुभगा मनोहररुचिः कान्तेक्षणा भोगिनी, तस्या हारि नितम्बविन्ध्यमयवा विमेषितं सुभुवः । भिक्
तामुत्प्राप्तं मलीमसतनुं काकस्वरां दुर्भगा—मित्यं स्त्रीजनवर्णनिन्दनकथा दूरेऽस्तु धर्माधिनाम् ॥ १ ॥ अहो ! क्षीरस्याहं
मधुरमधुरं चाज्यखण्डान्वितं चेद्, रसः श्रेष्ठो दध्नो मुखमूत्रकरं व्यञ्जनेभ्यः किमन्यत् । न पक्वाभ्रादन्यद्रमयति मनः स्वादु
ताम्रचूलेभ्यः, परित्याज्या प्राञ्जैरश्नाविषया सर्वदेवेति वार्ता ॥ २ ॥ रम्यो मालवकः सुधान्यजनकः काञ्चवास्तु किं वर्ण्यते?,
दुर्गा गूर्जरभूमिरुद्धभटा लाटाः किराटोपमाः । काश्मीरे वरमुन्यतां सुतनिधौ स्वर्गोपमाः कुन्तला, वर्ज्या दुर्जनसङ्गवच्च-
भधिया दैशी कथैवंविधा ॥ ३ ॥ राजाज्यं रिपुवारदारणसहः क्षेमद्वारधारहा, युद्धं भीममभूतयोः प्रतिकृतं साध्वस्य तेनाशु-
ना । दुष्टोऽयं त्रियतां करोतु सुचिरं राज्यं ममाप्यायुषा, भूयो बन्धनिबन्धनं युधजनै राज्ञां कया दीयताम् ॥ ४ ॥” इति
गाथायः ॥ ३५ ॥

अथ पञ्चविंशत्तमी पद्विंशिकापाद—

तित्तीसविहासायणं—वज्जणजुग्गो य वीरिआयारं । तिविहं अणिगूहंतो, छत्तीसगुणो गुरु जयउ ॥३६॥

व्याख्या—सुगमैव । नवरं त्रयस्त्रिंशदाशतना गुरुपुरोगमनादिकाः । यदाह—“पुरओ पक्खाऽसत्ते गंता३ बिट्ठ-
ण६ निसीयणाऽऽयमणे१० । आलोअण११ पडिमणणे१२, पुव्वालवणे१३य आलोए१४ ॥१॥ तह चवदंस१५ निमंतण१६,
खद्धा१७ ययणे१८ तहा अ पडिमणणे१९ । खद्धत्ति अ२० तत्थगए२१, किं२२ तुम२३ तजाय२४ नोसुमणे२५ ॥ २ ॥

१ व-पुत्रके “ क शमीरे वरमुन्यता ” इत्यपि ॥

गारवसिक्कवाविणीओहं ॥ १२ ॥ नाणाइतिगं मुत्तुं, कारण इहलोगसाहगं होइ । पूयागारवहेउं, नाणगह-
णेवि एमेव ॥ १३ ॥ आयरतरेण इंदी, वंदामि तेण पच्च पणइस्स । वंदणगगुलुभावो, न करिस्सइ मे पण-
यभंगं ॥ १४ ॥ होउं परस्स दिट्ठि, वंदंतो तेणियं हवइ एयं । तेणो विव अप्पाणं, गृहइ उच्चोवणा मा मे
॥ १५ ॥ आहारस्स उ काले, नीहारस्सावि होइ पडिणीयं । रोसेण धममंतो, जं वंदइ रुद्धेयं तु ॥ १६ ॥
नवि कुण्णसि न पसीयसि, कट्टसिवो चेव तज्जियं एयं । सीमंगुलिमाईहिं, तज्जेइ गुरुं पणिवयंतो ॥ १७ ॥ वीसंभट्ठाण-
मिणं, सवभावजहे सवें हवइ एयं । कवडंति कयवयंति य, सवयावि य हुंति एगट्ठा ॥ १८ ॥ गणिवायगजिट्ठज्जत्ति हीलियं
किं तुमे पणिवरणं । द्रवंदियंमि वि कहं, करेइ पलिउंचियं एयं ॥ १९ ॥ अंतरिओ तपसे वा, न वंदइ वंदई उ दीसंतो ।
एवं दिट्ठमदिट्ठं, सिंगं पुण कुंभपासेहिं ॥ २० ॥ करमिव मज्जइ दित्तो, वंदणयं आरिहंतिमकरोत्ति । लोइय-
कराओ मुक्का, न मुच्चियो वंदणकरस्स ॥ २१ ॥ आलिद्धमणालिद्धं, गुरुपयसीसे य होइ चउमंगो । वयणक्खरेहिं ऊणं, ज-
हणकाले विसेसेइ ॥ २२ ॥ दाऊण वंदणं मत्थएण वंदामि चूलिया एसा । मूउ व्व सदरहिओ, जं वंदइ मूयगं तं तु ॥ २३ ॥
दहुरसरेण जो पुण, मुत्तं घोसेइ दहुरं तमिह । जुडुलि व गिण्हऊणं, रयहरणं होइ जुडुलीयं ॥ २४ ॥ वत्तीसदोसपरिसुद्धं,
किङ्कम्मं जो पउंजइ गुरुणं । सो पावइ निव्वाणं, अचिरेण विमाणवासं वा ॥ २५ ॥ किङ्कम्मंपि कुणंतो, न होइ किङ्-
कम्मनिज्जराभागी । पर्णवीसामन्नवरं, साहू ठाणं विराहंतो ॥ २६ ॥ ” विकथा चतुर्विधा स्त्रीभक्तदेशराजकथारूपा सुमती-

१ वचदिव्या । २ क्षपत्राजना । ३ व-पुत्रके—“ विसेसेहिं ” इत्यपि ॥

४ व-पुत्रके—“ नदीसामन्नवरं ” इत्यपि ॥ ५ व-पुत्रके—“ जुडुलियं तं तु ” इत्यपि । ६ व-पुत्रके—“ पउंजए ” इत्यपि ।

नोसरसि २६ कर्हं छित्ता २७, परिसं भित्ता २८ अणुद्विधाइ कहे २९ । संथारपायप्रवृण ३०, चिद्वि ३१ ष ३२ समासणे ३३ यावि ॥ ३ ॥ आसां व्याख्या—गुरोः पुरतः पार्श्वयोरासन्ने च पृष्ठतः प्रत्येकं गमनं स्थानं निषीदनं च कुर्वतः ९ । गुरोः पूर्वं बहिर्गतेनाचमनम् १० । पूर्वं गमनागमनालोचनम् ११ । रात्रौ कः स्वपिति को जागर्ति, इति पृच्छति गुरौ जाग्रतोऽप्यप्र-
तिश्रवणम् १२ । साध्वादेरागतस्य प्रथममालापनम् १३ । भिक्षां शैलकस्य कस्यचिदालोच्य पश्चाद्गुरोरालोचनम् १४ । एव-
ष्टपदर्शनम् १५ । निमन्त्रणं च १६ । गुरुमनापृच्छ्य ययासुचि साधुभ्यः 'खद्वत्ति' प्रचुरं ददतः १७ । गुरोर्यत्किंचिद्विद्वा
स्वयं स्निग्धमधुराद्युपभोगोऽदनम् १८ । अपतिश्रवणं रात्रिवच्छेषकालेऽपि १९ । 'खद्वत्ति' गुरुं प्रति निष्ठुरं भणनम् २० ।
'तत्प्रगयति' तत्रस्वस्यैव प्रतिनचनं ददतः २१ । गुरुं प्रति किमिति भणनम् २२ । त्वंकारश्च २३ । गुरुणा इदं कुरु इत्यु-
क्तो वृथमेव किं न कुरुष्व, इति तथावचनम् २४ । गुरौ कयां कथयति उपहृतमनस्त्वम् २५ । न स्मरसि त्वं नायमर्थः संभ-
वति २६ । स्वयं कथार्कपनेन कथाछेदनम् २७ । अधुना भिक्षावेला, इत्यादिमिषैः पर्षद्भेदनम् २८ । अनुत्थितायां पर्षदि
सविशेषकथनम् २९ । गुरुशय्यादेः पादेन घट्टनम् ३० । 'चिद्वत्ति' गुरुशयनादौ निषीदनादि ३१ । एवमुच्चासने,
समासनेऽपीति ३२ ॥ तथा त्रिविधं वीर्याचारं मनोवचनकायवीर्याचारलक्षणं सुप्रतीतमेव । इति गार्थार्थः ॥ ३६ ॥

अथ षट्त्रिंशत्तर्पी षट्त्रिंशिकांमाह—

गणिसंपयट्टचैवविह. वत्तीसं तेसु निच्चमाउत्तो । चउविहविणयपवित्तो, छत्तीसगुणो गुरु जयउ ॥३७॥

व्याख्या—गणिसंपदस्तावदष्टाष्टसंख्याकाः ताः प्रत्येकं चतुर्विधाः इति द्वात्रिंशत्, तेषु द्वात्रिंशद्गणिसंपद्वेदेषु नित्य-

१ ष-पुस्तके—“स्वय कथनेन” इत्यपि ॥

मायुक्तः, तथा चतुर्विधविनयमट्टतः, इति षट्त्रिंशद्गुणो गुरुर्जयत्विति संक्षपार्थः । विस्तरार्थस्त्वयम्—आचारसंपत् १, भु-
तसंपत् २, शरीरसंपत् ३, वचनसंपत् ४, वाचनासंपत् ५, मतिसंपत् ६, प्रयोगमतिसंपत् ७, संग्रहपरिज्ञासंपत् ८, इत्येता
अष्टौ गणिसंपदः । तत्र आचारसंपच्चतुर्था—चरणसप्ततियुक्तता १, निर्मदता २, अनियतविहागिता ३, अचञ्चलेन्द्रियत्वं ४
चेति । तथा श्रुतसंपच्चतुर्था—युगप्रधानागमज्ञता १, परिचितमूत्रार्थता २, उत्सर्गादिवेदित्वम् ३, उदात्तादिपटुवर्णाचारि-
त्वं ४ । तथा शरीरसंपच्चतुर्था—समचतुरस्रसंस्थानता १, संपूर्णाङ्गोपाङ्गता २, अविकलेन्द्रियत्वम् ३, तपःपरीपहादेः स-
हिष्णुता ४ चेति । तथा वचनसंपच्चतुर्था—अनाहतप्रतिभात्वम् १, मधुरवाक्यता २, निर्विकारवचनता ३, स्फुटवचनता ४
चेति । तथा वाचनासंपच्चतुर्था—योग्यायोग्यपात्रज्ञता १, पूर्वस्मिन् सूत्रार्थजाते परिणतेऽपरसूत्रार्थदानम् २, सूत्रं प्रति निर्या-
पणमुत्साहनम् ३, अर्थं प्रति निर्वाहित्वं ४ चेति । तथा मतिसंपच्चतुर्था—अवग्रहोऽव्यक्तग्रहणम् १, इहा विमर्शः २, अपायो
निश्चयः ३, धारणा अविस्मारणं ४ चेति । प्रयोगमतिर्वादबुद्धिः, साऽपि चतुर्था—स्वशक्तिपरिज्ञानम् १, पुरुषपरिज्ञानम् २,
स्वपरानुकूलक्षेत्रपरिज्ञानम् ३, स्वपरानुकूलराजादिवस्तुविज्ञानं ४ चेति । संग्रहपरिज्ञासंपच्चतुर्था—गणविहारयोग्यक्षेत्रादिपरीक्षण-
म् १, भद्रकादीनामुपदेशतो गणचिन्तादौ स्थिरीकरणम् २, स्वाध्यायाङ्गानां पुस्तकादीनां संगच्छर्नम् ३, तपोऽनुष्ठानादौ शैल-
कादीनां यद्यथायोग्यकृत्यज्ञता ४ चेति । एवं गणिसंपद्वेदा द्वात्रिंशदिति । तथाऽऽचारश्रुतविक्षेपदोषप्रतिघातभेदभिन्नत्वाद् विन-
योऽपि चतुर्था । तत्राचारविनयः स्वस्य परस्य वा संयमतपोगणप्रतिमाविहारादिसामाचारीसाधनलक्षणः १, श्रुतविनयः सू-

१ ष-पुस्तके—“वर्णोच्चारणम्” इत्यपि । २ ष-पुस्तके—“पूर्वसूत्रार्थजाते” इत्यपि । ३ ष-पुस्तके—“निर्वाहकत्व” इत्यपि । ४ नाम चित्तार्थः । ५ ष-पुस्तके—
“परपुरुषपरिज्ञानम्” इत्यपि ॥ ६ ष-पुस्तके—“राज्यादि” इत्यपि । ७ ष-पुस्तके—“गणसंहिताद्वार” इत्यपि । ८ “समो गच्छादन्ति” । ९ ष-पुस्तके—
“तत्र आचार” ॥

त्रार्थोभयभावरहस्यानां दानग्रहणमरणोपहृष्टणादिभिः २, विक्षेपविनयो मिथ्यात्वतो गार्हस्थ्यतः प्रमादाद्वा विसिष्य सद्गुरुभा-
वेषु स्थापनमिति ३, तदोषप्रतिघातविनयो विषयकपायादिदोषप्रतिघातनेनेति ४ । एतदर्थमुचिकाः पूर्वर्षिष्णीतगाथायाग—
“आयार? सुय? सरीरे? वयणे? वायण? मई? पओगमई? । एपसु संपया खलु, अट्टमिया संगहपरिण्णा ८ ॥१॥ चरण-
जुओ? मयरहिओ? अनिययविच्छी? अचंचलो? चैव । जुग? परिचय? उस्सगो? उदत्तयोसा? विन्नाया? ॥ २ ॥ चउ-
रंस? अंकुटाई? बहिरत्तणवज्जिओ? तवे सत्तो? वाइ? महुरत्त? निम्पिय? फुटवयणो? संपया वयणे ॥ ३ ॥ जोगे? परिणयवयणो? निजवया? वायणा? निव्वहणे? उग्गह? ईह? अवाया? धारण? मईसंपया चउरो ॥ ४ ॥ सत्ती? पुरिसं? खित्तं? वत्थुं? नाडं पडंजए वायं । गणजोगं? संसत्तं, सउग्गाए? सिक्खगं? जाण ॥ ५ ॥ आयारे? मुआविणए,
विकखेवे चैव होइ वोद्धवे । दोसस्स परिग्गाए, विणए चउहेस पडिबत्ती ॥ ६ ॥” इति गार्थार्थः ॥ ३७ ॥

अथ सूरिवरगुणानामनन्तत्वं स्वस्य चात्यन्तं सामर्थ्याभावं दर्शयितुमाह—

जइवि हु सूरिवराणं, सम्मं गुणकित्तणं करेउं जे । सक्कोवि नेव सक्कइ, कोऽहं पुण गाढमूढमई ॥३८॥

व्याख्या—कण्ठ्या ॥ ३८ ॥ किं च—

तहवि हु जहासुआओ, गुरुगुणसंगहमयाउ भत्तीए।इय छत्तीसं छत्तीसियाउ भणियाउ इह कुलए ॥३९॥

व्याख्या—सुबोधैव ॥ ३९ ॥ अथैतद्गुरुगुणषट्त्रिंशिकासंग्रहगाथाकुलकार्यानुसारिणां प्राणिनामाशीर्वचनमाह—

सिरिवयरसेणसुहृगुरु—सीसेणं विरङ्गयं कुलगमेयं। पढिऊणमसठभावा, भब्बा, पावंतु कक्काणं ॥४०॥

ग्याख्या—सुगमेव ॥ ४० ॥

॥ समाप्ता चेयं सद्गुरुगुणपदत्रिंशत्पदत्रिंशिकाकुलकदीपिका ॥

भीमद्वहृच्छपयोजहंसः, समस्तवादीन्द्रगिरोऽवर्तसः। मत्तापराभूतसुरेन्द्रमूरिर्जीयाजगत्या गुरुदेवमूरिः ॥ १ ॥

तद्रच्छे स्वच्छयनाः, समजनि जयशेखरो गुणः श्रीमान्। तत्पट्टगगनभाट्टः, मूरिः श्रीवज्रसेनाह ॥ २ ॥

तत्पट्टनायकाः श्री—हेमतिलकसूरयस्तदादेशात्। श्रीरत्नशेखरारूपाः, शिष्यो विन्यति स्त विद्वन्निमित्तम् ॥ ३ ॥

॥ प्रयाणम् १३०० ॥

